

Ο ΕΝ ΤΗ, ΝΟΤΙΩ, ΡΩΣΙΑ, ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ*

Ἦτο τὸ εὐκλεές διὰ τὸν Ἑλληνισμόν 1821 ἔτος ὅτε τὸ πρῶτον ἤρξατο κυματίζουσα ἢ κυκνόλευκος σημαία ἔν τε τῇ Βλαχίᾳ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ ἀνάπτουσα πυρκαϊὰν ἀπανταχοῦ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου ἔνθα ἐνεφρνίζετο. Ἦτο τὸ μοιραῖον διὰ τὸν δύσμοιρον Ἑλληνισμόν 1821 ἔτος ὅτε σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι διεδέχοντο ἀλλήλας, ἀγγόναι καὶ δηώσεις ἐβασίλευον ἀπανταχοῦ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου, ἔνθα ὑψώθη τὸ λάβραρον τῆς δόξης καὶ ὅτε χιλιάδες ἀνθρώπων ὄλωσ ἀθῶων, γέροντες, γυναῖκες καὶ βρέφη ἔπιπτον θύματτα τῆς θηριωδίας τοῦ λυσσῶντος βρῆδάρου. Ὁ λιμὴν τῆς Ὀδησοῦ τότε ἐπληροῦτο καθ' ἑκάστην πλοίων μετακομιζόντων τοὺς δυσμοίρους ἡμῶν ὁμογενεῖς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως ἐν οἷς πλεῖστοι ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων. Ἀπὸ τῆς 10 Μαρτίου μέχρι 18 Ἰουνίου ἀφίκοντο εἰς Ὀδησσὸν μόνον 800 μετανάσται πόσους δὲ ἑτέρους ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τοῖς λοιποῖς Ῥωσικοῖς λιμέσι τῆς Μαύρης καὶ Ἀζοφικῆς θαλάσσης. Τότε ἀκριβῶς ἡ Θεὸς Πρόνοια κῆδύθησεν ὅπως ἡ ἐστία τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας δεχθῆ ἐν ταῖς ἀγάλλαις αὐτῆς καὶ ἔνθα ἐκ τῶν δικσημοτάτων καὶ δραστηριοτάτων αὐτῆς μελῶν, οὐχὶ ὅμως ζῶντα, ἀλλ' ἐκτάδην νεκρὸν, ἐξυβρισθέντα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τε καὶ Ἰουδαίων, θύμα τῶν βρῆδάρων τούτων! Ἦτο τὸ ἱερὸν ἡμῶν κειμήλιον, τὸ σῶμα τοῦ Πρωτομάρτυρος τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε', τὸ ὁποῖον ἐκόμισεν ἐπὶ τοῦ πλοίου αὐτοῦ διασωσας ἐκ τῆς βορρᾶς τῶν κυμάτων ὁ Κεφαλλῆν πλοίαρχος Νικόλαος Παπαδοπούλου Σκλάβος περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου 1821 ἔτους. Τὰ τῆς ἐκφορᾶς, καὶ ἐνταφιάσεως ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ ναφ τῆς Ἀγίας Τριάδος τῶν ἱερῶν τούτων λειψάνων εἰσι γνωστὰ ἄπασι σχεδὸν τοῖς Ἑλλησιν, ἠθέλωμεν δὲ ἀσεβήσῃ ἐπαναλαμβάνοντες ἐν τῷ παρόντι αὐτά. Περιοριζόμεθα μόνον ἐν τῇ παρὰθέσει τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ γεγονός τοῦτο πρῶτον ἤδη δημοσιευομένων Ἑλληνιστὶ καὶ ἄτινα ἀρῶμεθα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ῥωσίας.

* Ἰδε σελ. 409 καὶ 534.

α' Μυστική ἐπιστολή τοῦ κόμητος Α. Θ. Λανζεράν

Τῷ κόμητι Α. Ν. Γολίτζην

Ἐξ Ὀδησσοῦ 19 Μαΐου 1821.

«Διὰ τῆς παρούσης ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωστοποιήσω τῇ ὑμετέρᾳ ἐκλαμπρότητι γεγονὸς σπουδαῖον καὶ τρομερὸν ἔμμ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὁ σεβάσμιος Ἑλληὴν Πατριάρχης Γρηγόριος ἑβδομηκονταπενταετῆς τὴν ἡλικίαν, ἀνηςπάγη ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς μητροπόλεως ἔνθα εἶχεν ἔλθεῖ νὰ τελέσῃ τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν καὶ ἀπηγγονίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου ἀπέναντι τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ὁ νέος μέγας βεζύρης προσωπικῶς παρέστη πρὸς διάταξιν τῶν τῆς ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἐν πλήρει ἀπαθείᾳ ἤναψε καπνοσύριγγα καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ δύο ὥρας. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ 7 ἕτεροι Ἑλληνες μητροπολίται ἢ ἀρχιερεῖς ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν ποινήν· ὁ πατριαρχικὸς ναὸς καὶ 16 ἕτεροι, λέγουσιν ὅτι ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμικῶν· βεβαιοῦσιν ὅτι χιλιάδες χριστιανῶν ἐσφάγησαν. Τῇ ἐπαύριον τὸ σῶμα τοῦ δυστυχοῦς Πατριάρχου παρεδόθη κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες ἔστυραν αὐτὸ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐκτοξεύοντες τρομερὰς ὕβρεις κατὰ τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ κατὰ τοῦ θείου ἡμῶν Σωτῆρος. Οἱ κακούργοι οὗτοι ἔρριψαν τὸ σῶμα εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ βερῶνος Στρόγονοβ διαβιβάζων μοι τὰ τρομερὰ ταῦτα γεγονότα, ἀγγέλλει ὅτι εἰς τὸν λαίμυρον τοῦ σώματος περιέδρασαν σχοινίον μετὰ βερέως λίθου, ἀλλὰ ἡ ἀνακριβὴς ἐλέχθη τοῦτο, ἢ ὁ λίθος ἐλύθη, καθ' ὅτι τὸ σῶμα ἀνέπλευσεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου ἀκριβῶς μετὰ τῆς ἀποστάσεως δύο πλοίων ἐτοιμαζομένων νὰ ἀποπλεύσωσιν ἐνταῦθα. Ὁ ἀτυχὴς Πατριάρχης ἐγνωρίσθη ὑπὸ τινος τέως παρ' αὐτῷ ὑπηρετοῦντος εὐρεθέντος ἐπὶ τοῦ πλοίου τούτου.

«Ἡ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης θὰ ἐξετάσῃ ἀπάσας τὰς λεπτομερεῖς ταῦτας ἐν ταῖς συνημέμας καταθέσει τῶν μαρτύρων. Ἄμμ τοῦ πλοίου καταπλεύσαντος διέταξά ν' ἀποβιβάσωσι τὸ σῶμα τοῦ Πατριάρχου μετὰ πάντων τῶν προφυλακτικῶν μέτρων ἅτινα ἀπαιτοῦνται ὑπὸ τῶν ὑγειονομικῶν κανονισμῶν.

«Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον καταπεισθῶ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ σώματος διέταξα νὰ δεῖξωσιν αὐτὸ τοῖς πρίγκιψι Σούτζφ καὶ Χαντζερλή ἰδίως γνωρίσαι τὸν Πατριάρχην. Οὗτοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν καὶ ὑπέγραψαν τὴν συνημμένην ἐπικύρωσιν.

«Διέταξα νὰ θέσωσι τὸ σῶμα ἐντὸς φερέτρου, νὰ σφραγίσωσιν αὐτὸ καὶ νὰ τοποθετήσωσι προσκαίρως ἐντὸς τοῦ πύργου τοῦ ὑγειονομείου.

«Εἰς ἱερὸς καὶ εἰς διάκονος εἰσηλθόν εἰς τὸ ὑγειονομεῖον ὅπως ἀδικαιώτως ἀναγινώσκωσι προσευχὰς παρὰ τῷ σώματι παρ' ᾧ καίουσι δύο λυχνίαι καὶ λαμπάδες.

«Ἐξαιτοῦμαι παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος ὅπως μοι μεταδώσητε ὅσον τάχιον τὸ διάταγμα τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὀφείλω ν' ἀποδώσω τὰς τελευταίας τιμὰς τῷ δυσμοίρῳ τούτῳ ἡγέτῃ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐξαιτοῦμαι ὡσαύτως παρὰ τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος νὰ δρῆσθε τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον δύναμαι νὰ δαπανήσω κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην».

β' Ἐνορκος κατάθεσις

«Ὁ ὑποφαινόμενος ἐνταῦθα ὀρκίζομαι ἐν ὀνόματι τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀγίου Αὐτοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσαγωγὴν εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ πλοίαρχου Νικολάου Σκλάβου, τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου καὶ τὴν θανατικὴν αὐτοῦ ποινήν, ὀφείλω νὰ καταθέσω τὴν μόνην ἀλήθειαν, ὅτι αὐτὸς οἶδα, εἶδον καὶ ἤκουσα παρ' ἐτέρων οὐδὲν ἀποκρύφας καὶ προσθέσας, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐναργῶς ἐκθέσας ὅπως ὀφείλω νὰ δώσω λόγον ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὁμοδοσίας μου ταύτης ἀσπάζομαι τοὺς λόγους καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρός μου. Ἀμήν».

Ἑλληνιστὶ ὑπεγράφησαν ὡς ἑξῆς :

«Ὁ πλοίαρχος τοῦ πλοίου Νικόλαος Σκλάβος.—Χαράλαμπος Γερογιάννης, Ἀρχιμανδρίτης Παΐσιος Κεφαλλῆν, Δημήτριος Φιορίδης, Ἀναστάσιος Μπαλάνος, Ἰωάν. Παπαδόπουλος, Βασίλειος Μαζαράκης, Μιχὴς Λεβίδης, Δημ. Φώτης, Εὐάγγ. Σβορόνου, Γεώργ. Γεωργαλᾶς Κρής, Διάκονος Νικόλαος Μαγιακόγλου, Κωνσταντῖνος Δημητρίου τέως ὑπηρετῆς τοῦ Πατριάρχου, Ἀντώνιος Βελιανίτης, Δημήτριος Πικρινός, Ἀπόστολος Ἀλεξάνδρου, Ζαφείριος Δολοράκης, Ἀἴμιος Ἀργύρης, Διονύσιος Λαμπάρας, Νικόλαος Μαργακός, Ἀναστάσιος Καλυβιώτης, Βασίλειος Κοκόλης, Μιχαὴλ Γεωργίου, Κωνσταντῖνος Βεργωτῆς, Μάρκος Θεοδώρου Μκλέκ, Γεώργιος Κηουρέλης, Σπυρίδων Μαζαράκης, Θεόδωρος Χαρχαμεννάζης, Βασίλειος Μαντζαβίνος, Ἰωάν. Σκλάβος, Παναγ. Βλίκος, Μιχαὴλ Μπιτζοννόπουλος, Νικόλαος Πυλαρινός, Κωνστ. Βλάχος, Ματθ. Λαμπάρας, Χαράλ. Βλάχος, Κοσμέτος Στρογγιάννας, Ἰωάν. Νισηριώτης, Ἀνδρ. Μαζαράκης, Γεώργ. Κοσποτελής, Ἰωάν. Κεπραζάκας, γαῦται καὶ ἐπιβάται τοῦ πλοίου ὁ ἄγιος Νικόλαος».

**γ' Ἐπικύρωσις πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Χαντζερλή
καὶ Σπαθάρου Νικολάου Σούτζου**

(Γεγραμμένη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Χαντζερλή)

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀγγέλλομεν ὅτι τῇ προσκλήσει τῆς Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος τοῦ κόμητος Λανζεράν, γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Ταυρίδος, μετέβημεν εἰς τὸ ὑγειονομεῖον τῆς Ὁδησσοῦ πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ σώματος τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἀπαγγονισθέντος ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, εὐθὺς ὡς μετεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν τούτην. Μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἐξετάσαντες τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀνεγνωρίσαμεν αὐτὸν καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι τὸ ῥηθὲν σῶμα εἶνε αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου. Πρὸς ἔνδειξιν δίδομεν τὴν ἔγγραφον ἡμῶν μαρτυρίαν. Ἐν Ὁδησσῷ 7 Μαΐου 1821. Α. Χαντζερλής, πρίγκιψ Νικολάος Σούτζος».

δ' Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Α. Θ. Λανζεράν

Τῷ κόμητι Α. Ν. Γολιτζίη

Ἐξ Ὁδησσοῦ, τὸν Ἰούλιον 1821.

«Κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον εἶχον τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι περὶ τε τῆς παραλαβῆς τῆς ἱερᾶς στολῆς διὰ τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον καὶ τὰς προετοιμασίας διὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ. Μετὰ δὲ τὴν εἰς Ὁδησσὸν ἀφίξιν ἐκ Κισνοβίου τοῦ Δημητρίου ἀρχιεπισκόπου Βενθέρ καὶ Ἀκερμανίου μετὰ τοῦ Γρηγορίου μητροπολίτου Ἱερουπόλεως, τῇ 11 τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου ἐτέλεσθη ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τοῦ ὑγειονομείου εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ τῇ 19 ἐτάφη ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνικῷ ναφῷ κατὰ τὰ εἰς τὸν βαθμὸν του νενομισμένα.

«Κατὰ τὴν ἐπικήδειον τελετὴν ἐξεφωνήθη ἑλληνιστὶ ἐπιτάφιος λόγος ὑπὸ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντος ἱεροκλήρυκος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου.

«Διὰ τὴν τελετὴν ἐδαπανήθησαν ἐν συνόλῳ 4054 ρούβλια καὶ 80 κ. διὰ δὲ τὴν μετάβασιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητρίου μετὰ τοῦ μητροπολίτου Γρηγορίου καὶ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀκολουθίας ἐκ Κισνοβίου εἰς Ὁδησσὸν καὶ τὰνάπκλιν 485 ρούβλια καὶ 10 κ. τὸ ὅλον 4539 ρούβλια καὶ 90 καπ.»

**ε' Πρότασις τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν
καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως**

Τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τῇ 10 Αὐγούστου 1821

«Ὁ αὐτοκράτωρ ἀναγκοῦς τὸν ἐπισυνημμένον ἐπιτάφιον λόγον, ἐκφωνηθέντα Ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν ἐπικήδειον τελετὴν τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ ἐλθόντος εἰς Ὁδησσὸν Ἑλληνοκλήρυκος καὶ οἰκονόμου τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ μεταφρασθέντα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ ἱεροδιδασκάλου ἐν τῷ Λυκείῳ Ριτχελιέ ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου, διέταξεν ἵνα τὸν λόγον τοῦτον μετὰ τῆς Ῥωσικῆς μεταφράσεως ἐκτυπώσῃ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος. Αὐθιμῶς τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω ὑμῖν τοῦτο πρὸς περαιτέρω ἐδηγίαν· ἀγγέλλων ὡσαύτως ὅτι τῷ προειρημένῳ Οἰκονόμῳ διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ λόγου τούτου χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Σταυρὸς ἀδάμασι κεκοσμημένος».

Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τούτου διατάγματος ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῇ 22 Αὐγούστου 1821 διέταξε τάδε· «Ὁ εἰρημένος λόγος Ἑλληνιστὶ μετὰ τῆς Ῥωσικῆς μεταφράσεως ἐλλείψει ἐν τῷ ἐνταῦθα τυπογραφείῳ Ἑλληνικῶν στοιχείων νὰ ἐκτυπωθῇ ἐν τῷ τοῦ ἀυλικῆς συμβούλου Νικολάου Γρέτζ εἰς 1200 ἀντίτυπα, ἐν οἷς 200 ἐπὶ κελοῦ χάρτου τὰ δὲ λοιπὰ ἐφ' ἀπλοῦ». Ἡ ἐκτύπωσις μετὰ τῆς βιβλιοδετήσεως καὶ διανομῆς δωρεὰν ταῖς ἐν Ὁδησσῷ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἀποίκους Ἑλλησι ἐστοίχισε 375 ρούβλια καὶ 75 καπίκια.

Ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις ἐν τούτοις ἔσπευσε πάρουστα ἀρωγὰς τῶν ἐν λόγῳ νέων ἀποίκων ἐν τε τῇ Ὁδησσῷ καὶ ἀλλοχοῦ τῆς Νοτίου Ῥωσίας. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ ὠρίσθησαν 150,000 ρούβλια ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου ὡς πρώτη χρηματικὴ βοήθεια καὶ ἐσχηματίσθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μετανάστου ἐπίσης Κυρίλλου μητροπολίτου Σιληστρίας ἀγαθοεργὸς ἐπιτροπὴ τῶν προσφύγων Ἑλλήνων· τῷ δὲ κομιστῇ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου «διὰ τὸ φιλόανθρωπον αὐτοῦ διάβημα», ὅπως ῥητῶς ἔλεγε τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀπενεμήθη χρυσοῦν μετάλλιον καὶ ἰσόβιος ἐκ 1000 ρουβλίων ἐπιχορήγησις. Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος αἱ ἀγαθοεργίαι αὐταὶ τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως ἔλαβον πλειοτέρας διαστάσεις καθ' ὅτι ἐν ἀπῆχτῃ τῇ Ῥωσίᾳ ἐπελάθοντο ἔκουσιῶν ἐράνων ὑπὲρ τῶν προσφύγων Ἑλλήνων, ἡ προωρισμένη δὲ ἐπιτροπὴ ἤρξατο λαμβάνουσα μηνιαίως ἐκ τῶν τελωνειακῶν εἰσπράξεων 15,000 ρούβλια διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, μέρος προδιετίθετο εἰς τὰς ἐκ μέρους τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ἀρισθείας συντάξεις

εις τούς ἐξ εὐγενῶν ἰδίως καταγομένους ἄρχοντας φαναριώτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἵτινες ἐλάμβανον τὰς συντάξεις ταύτας ἰσοθίως. Οἱ ἐπιζῶντες δὲ μέχρι τοῦδε δὲν ἔπαυσαν λαμβάνοντες καὶ τοὶ ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρῴαν χώραν· οὕτως ἢ ἐν Ἀθήναις νῦν διακίμενουσά θεία μου Εὐφροσύνη Ζαλώνη, θυγάτηρ τοῦ ἄρχοντος Κλουτζιάκη Ζαφειρίου Παλαιολόγου ἀπαγχονισθέντος ἐν Κωσταντινουπόλει τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἄχρι τοῦδε λαμβάνει τὴν ἐξ 180 βουβλίων ἐτησίαν αὐτῆς σύνταξιν. 2,500 βουβλία προδιετίθεντο κατὰ μῆνα ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων τῶν ἐν λόγῳ προσφύγων ἀρρένων τε καὶ θηλέων τῶν μὲν ἐν τῷ Λυκείῳ Ῥιτσελιέ τῶν δὲ ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ τῶν εὐγενῶν. Γῆς ἐπὶ τῶν ἀρρένων τούτων ἐπιτροπῆς προϊστάτο ὁ πολιτικὸς σύμβουλος Μηντζάκης, τέως γενικὸς πρόξενος τῆς Ῥωσίας ἐν Πάτρει. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου διὰ τὰ τέκνα τῶν τῆς ὑποδεστέρας τάξεως τῶν Ἑλλήνων προσφύγων ὁ κόμης Λανζερὰν ἴδρυσεν Παρθεναγωγεῖον οὗτινος ἔφορος μὲν ἦτο ὁ ὁμογενὴς ἡμῶν ἱατρὸς Περσιάνης, διευθύντρια δὲ ἡ κυρία Ἀβραμιώτη, ὧν ὅμως ὁ βίος ἦτο λίαν βραχὺς πρὸς ζήμιαν τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμοῦ.

Δυνάμεθα μετὰ θάρρους νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ Ὀδησσὸς τότε ἀπετέλει τὸ κέντρον, τὸν πυρῆνα τῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν διαβημάτων, οἱ κυριώτεροι δὲ μοχλοὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν τούτου κινήματος εὐρίσκοντο ἐνταῦθα. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Α' μετέβη εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἔλαβεν ἐκτεταμένην τινὰ ἀναφορὰν φέρουσαν ἑκατὸν πενήτηκοντα ὑπογραφὰς διαφόρων ὁμογενῶν ὡς πληρεξουσίων τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν αὐτῶν στεναζόντων ὑπὸ τὸ βῆρος τῆς δουλείας. Τινὲς ἀποδίδουσι τοῦτο τῇ εἰσηγήσει τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη εἶχεν οὕτω· «Μέγιστε αὐτοκράτωρ. Ὁ μέγιστος ἀδελφὸς πρὸς κατακόσμησιν τοῦ διαδήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς θεοστέπτου Σου κορυφῆς, ἔστω ἡ προστασία τῆς ἐραῆς ἡμῶν θρησκείας, ὁ δ' ἐνδοξότατος, ὁ λαμπρότατος καὶ ἀναπαίρετος στέφανος τῆς δόξης σου, ἔστω ἡ ὑπεράσπισις τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τῆς Τουρκικῆς δυναστείας. Πρὸς τί τρέχεις εἰς τὰς ἐρήμους τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, ἵνα μεταδίδῃς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου τοὺς δὲ ἐν Τουρκίᾳ ὁμοθρήσκους Σου ἐγκαταλείψεις ὀρφανούς καὶ ἀπροστατεύτους; Ἡ θεία Πρόνοια Σ' ἔσπευεν ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ μονάρχῃ αὐτοκράτορα, ἀναβιβάσασά Σε ἐπὶ τοῦ περικλειοῦς καὶ ὁμοθρήσκου θρόνου τῆς Ῥωσίας. Οἱ ὀρθόδοξοι, ὁμοθρησκῶί Σου, εἰς Σε ἀτενίζουσι. Μὴ τοὺς ἐγκαταλείψῃς ὡς πρίγνιον τῶν ἀλλοθρήσκων, καὶ σφάγια καθημερινὰ τῶν βροχάρων Τούρκων. Μὴ ἀνέχεσαι θεωρῶν τοὺς δυτικούς προστατευμένους ὑπὸ τῶν Ἀγγλο-αὐστριακῶν διὰ διαφόρων θεσπισμάτων καὶ ἀφίνων τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων καὶ τὰς καταδιώξεις, οὐδὲν δίκαιον λαμβάνοντας ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ κατασφραζομένους ἀνηλεῶς καθ' ἑκάστην ἀνευ νομίμου αἰτίας». Ἡ ἀναφορὰ αὕτη μεταφρασθεῖσα Ῥω-

σιττὶ ἐπεδόθη τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ προειρημέου ὁμογενοῦς ἡμῶν ἱατροῦ Περσιάνη πάππου τοῦ νῦν ἐν Βελιγραδίῳ πληρεξουσίου τῆς Ῥωσίας καὶ ἀναγνωσθεῖσα παρ' αὐτοῦ, εἰς ἣν ὁ αὐτοκράτωρ λέγεται ἀπαντήσας· «Ἐλεύσεται ἡμέρα καθ' ἣν θέλομεν εἰσέλθῃ εἰς τὸν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀγῶνα καὶ ἀς ἐτοιμαζόμεθα». Ἐν Ὀδησσῷ ὡσαύτως ὁ Ὑψηλάντης ἀπαντήσας τὸν αὐτοκράτορα περιδιαβάζοντα ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ καὶ γονατίσας εἶπε τοὺς ἀξιοσημειώτους ἐκείνους λόγους· «Μέγιστε αὐτοκράτωρ, τὴν ἡμετέραν Πατρίδα μου!» εἰς ἣν λέγεται ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντήσας· «Ὅταν ἴδω ἡμετέρον τοῦ Θεοῦ, ὅταν αἱ περιστάσεις τῆς Εὐρώπης ἐπιτρέψωσιν, ὅταν δὲ ὑφανῆτε καὶ ὑμεῖς ἄξιοι, θέλεις ἔχει Πατρίδα». Ἄμικ δὲ ἤχησεν ἡ σάλπιγξ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος πλεῖστοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἐν οἷς καὶ τσσαρχάκοντα μαθηταὶ τῆς ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνομπορικῆς Σχολῆς συνώδευσαν τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ τὸν Γ. Λατσάνην εἰς Μολδοβλαχίαν. Ἐν τούτοις οἱ ἐκ Τουρκίας προσφυγόντες εἰς τὴν πόλιν ταύτην Ἑλληνας ἐνεκατέστησαν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ σχολῇ τῇ Ἑστία ταύτῃ τῶν Φώτων ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδόμενος Λόγιος Ἑρμῆς, τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ οὕτω πλεῖστοι πολιτικοί, στρατιωτικοί, ἱατροὶ, νομικοὶ, συγγραφεῖς καὶ διδασκῆλοι διαπρέψαντες μεταγενεστέρως εἰς διαφόρους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ κοσμήσαντες καὶ αὐτὰ τὰ γραφεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ 1830 ἐπὶ Κυβερνήτου, ἔλαβον τὴν στοιχειώδη ἐκπαιδεύσιν αὐτῶν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ. Ἐκ τούτων ὀφείλομεν ν' ἀναγράψωμεν τὸν Φίλιππον Κανῶν ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Κυβερνήτου κόμητος Καποδιστρίου, τὸν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν Τμηματάρχην καὶ ἔπειτα Ἑλληνικὸν ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενον Σκαρλάτον Ῥωσσετόν, τὸν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως εἰσηγητὴν Δ. Πετροβάνκινον, τὸν Πρόεδρον τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑφετῶν Ι. Φλογαίτην καὶ αὐτὸν τὸν ἐπὶ διπλωματικῇ ἱκανότητι διακεκριμένον προσφιλεῖς παντὶ Ἑλληνι Ἀλέξανδρον Ραγκαβῆν, τοὺς συνταγματάρχας Δ. Μαραμπούτην, Κ. Νικολαΐδην, Δ. Κυπριακὸν, Ἀριστείδην Χρυσοβέργην καὶ πολλοὺς ἑτέρους ἀξιωματικούς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ καταλυματίας ὡς τὸν Φωτιάδην, Μοσχόπουλον κλπ. τὸν διδάσκαλον Δημ. Καψάλην, Ἰωάννην Νικολαΐδην, Δημ. Δεσποτόπουλον καθηγητὴν τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ ἐν Πειραιεῖ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων καὶ τὸν Μιχαὴλ Κωνσταντινίδην διδάσκαλον τῶν μαθηματικῶν ἐν Μεσολογίῳ κλπ. Ἡ Ὀδησσὸς πράγματι δύναται νὰ καυχήθῃ ὅτι συνετέλεσε μεγάλως οὐ μόνον εἰς τὴν προηματώσιν τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐθνικῆς ἰδέας· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περαιτέρω μέρωσιν ἀνδρῶν λίαν χρησίμων καταστάτων τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἰδίως τοῦ κυβερνητικοῦ αὐτῆς συστήματος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐπιδοθέντες ἰδίως ἐν τῷ ἐμπορικῶτάτῳ τῆς Ὀδησσοῦ λιμένι μεγάλας ἤρξαν-

το ποιούμενοι προϊόνους ιδίως ἐν τῷ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ σίτου ἐμπορίῳ, ἰδρύσαντες σπουδαίους ἐμπορικοὺς οἴκους, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ 1835 ἔτος ἤδη ἐκ τῶν ὑφισταμένων πενήκοντα ἑπτὰ μεγάλων ἐμπορικῶν καταστημάτων τὰ εἰκοσι ἦσαν Ἑλληνικά. Ἴδου δὲ χάριν περιεργίας στατιστικῶς πίναξ τῆς εἰς ρούβλια ἀξίας τῶν ἐξαχθέντων καὶ εἰσαχθέντων ἐν συνόλῳ παρ' αὐτῶν ἐμπορευμάτων.

Ἐμπορικὸς οἶκος	Εἰσαγωγή	Ἐξαγωγή
Ἰωάννης Ῥάλλης	646.834	1.989.490
Θεόδωρ. Ροδοκανάκης	1.215.636	578.900
Κωνστ. Παπούδας	348.977	1.033.323
Ἄνστ. Μπούμπας	351.005	309.917
Νικόλ. Ἰγγλέσης	268.905	621.581
Μιχ. Μηλιώτης	701.060	86.866
Ἄντ. Πιττακὸς	314.586	335.330
Ἄλεξ. Μαύρος	240.080	403.265
Πέτρ. Κόκκινος	154.930	391.340
Ἄνεψοὶ Ὀμήρου	343.155	107.625
Ἰωάν. Μαύρου	—	287.150
Εὐστ. Σεβαστόπουλος	240.312	35.981
Θωμάς Βλάχου	153.400	102.135
Κριωνᾶς Παπα Νικολάου	225.535	22.150
Δημ. Παλαιολόγος	147.547	95.443
Γεώργ. Βουτζίνας	151.010	32.707
Παῦλος Σταμέροβ	147.635	75.401
Χρήστ. Βελαράς	114.100	105.652
Νικόλ. Δημητρίου	185.335	2.400
Παρχακευᾶς Νικολάου	182.607	2.425
Γεώργ. Διαλεγμένος	155.183	1.600
Φίλιπ. Μπαμπανιώτης	137.029	2.010
Γρηγ. Αὐγερινός	66.937	66.555
Γεώργ. Σαρρὸς	116.520	12.320
Γεράσ. Κούπας	76.245	30.404
Γρηγ. Μαρσάλης	78.165	26.829

Ὁ ἐμπορικὸς ιδίως οἶκος τοῦ κ. Θ. Ροδοκανάκη κατεῖχε τότε ἤδη τὴν πρωτεύουσαν θέσιν. Ἐκτοτε ἡ θέσις τῶν τε ἐν Ὀδησσῷ καὶ τῇ λοιπῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἐμπορευομένων Ἑλλήνων ἤρξατο λαμβάνουσα εὐρείας διαστάσεις καὶ κατέστη ὁ κύριος μοχλὸς τοῦ ἐν τῇ Νοτίῳ ταύτῃ ἐσχατιᾷ τῆς Ῥωσίας ἐμπορίου. Κατὰ πόσον ἐκ τούτου ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν γένει ἀ-

φελήθη κρίνομεν περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ἐναπομένει ἡμῖν μόνον νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ ιδίως τῆς ἀνεκρίστητος ἢ μὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος τῶν ἐνταῦθα δημογενῶν περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ἐξετάσῃ περαιτέρω. Ἐνταῦθα κρίνωμεν ἐπ' ἀνάγκης νὰ μνησθῶμεν καὶ τοῦ οὐ σμικρὰν σπουδαιότητα κεκτημένου γεγονότος δι' ἅπαντα ἐν γένει τὸν Ἑλληνισμὸν, ιδίως τὰ τῆς ἐκμαθήσεως ὑπὸ ἀρχαιολογικῆν καὶ ἱστορικὴν ἐποψίν τῆς χώρας ταύτης καὶ τῶν ἀρχαίων ἐν αὐτῇ Ἑλληνικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μνημείων. Πρόκειται περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἀρχαιολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἐταιρείας περὶ ἧς εἴχομεν ἤδη ἀναφέρειν καὶ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου στενὴν σχέσιν ἀμφοτέρων ἐχόντων τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ διότι ἐνεργὸν μέρος ἔλαβον εἰς τοῦτα πλεῖστοι τῶν δημογενῶν ἡμῶν. Κατὰ τὸν Αὐγούστου ἔτι τοῦ 1823 ἔτους ὁ Ῥώσος ἀρχαιολόγος I. Στεμπκόβσκις ὑπέδραθεν ὑπόμνημα τῇ κυβερνήσει περὶ τῆς ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἀνάγκης ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων ἀρχαίων τάφων. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο Γαλλιστὶ γράφεν κρίνομεν εὐλογον νὰ παραθέσωμεν ὧδε ἐν μετὰφράσει χάριν τῆς σπουδαϊότητος αὐτοῦ.

ὑπόμνημα περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ.

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι οἱ Ἕλληνες εἶχον κατελιημμένα διὰ τῶν ἀποικιῶν πάντα τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡ Σαρματία ἦτε εὐρωπαϊκὴ καὶ ἡ ἀσιατικὴ καὶ ἡ Ταυρικὴ Χερσονήσος, ἐξ ὧν κατὰ μέρος ἀποτελεῖται τὴν σήμερον ἡ Νέα Ῥωσία περιελάμβανε πολλὰς πόλεις ἐπιστήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐξαφανισθείσας ἔπειτα ὑπὸ τῆς βραχυρότητος τῶν αἰώνων οἵτινες ἐπῆλθον μετὰ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Βορρᾶ εἰσβαλόντων ἀγαίων σιτηρῶν. Μόλις σήμερον βλέπει τις τὰ ἔχνη τινῶν τῶν πόλεων τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ὀσημέραι ἐξαφανίζονται ἀλλὰ δὲ τελείως ἐξέλιπον, καὶ ἀγνοεῖται καὶ αὐτὴ ἡ θέσις ἣν κατεῖχον πολλὰ ἀποικία ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων μνημονεύμεναι.

Ὅτε δὲ ἡ Ῥωσία κατέλαβε τὴν Κριμαίαν ἐσώζοντο ἔτι τὰ τεῖχη τῆς Χερσονήσου, οἱ πύργοι αὐτῆς καὶ τινὰ τῶν οἰκοδομημάτων ἀλλὰ σήμερον οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις ἢ σωρὸν ἐρειπίων. Ἡ νέα πόλις, ἡ Σεβαστούπολις παρκαλιμάνουσα τὸ ὕλικὸν αὐτῆς ἐκ τῆς παλαιᾶς, μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἔχνη αὐτῆς ὡς τὸ Ἴλιον καὶ τὸ Σίγειο ἐξηφάνισαν τὰ τῆς παλαιᾶς Τροίας. Τὸ Νυμφαῖον, τὸ Παντικιάπαιον, ἡ Τάναϊς ἦσαν πόλεις ἀξίαι λόγου ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ νῦν ἀγνοεῖται τοῦ ἀκριβοῦς

έκειντο. Ἄξια λοιπὸν κυβερνήσεως πεφωτισμένης θὰ ἦτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπὸ τῆς λήθης διάσωσιν τῶν ὑπολειπομένων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὅσοι δὴποτε ἀσθενῆ καὶ ἀν εἶνε αὐτὰ· διότι αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμένα φιλαρχαίων τινῶν ἔρευναι παρήγαγον εὐάρεστον πὼς ἀποτέλεσμα περὶ τῶν κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἀποικιῶν. Ἡ δὲ κυβέρνησις ὑποστηρίζουσα τὰς ἐρεῦνας ταύτας καὶ συντελοῦσα εἰς τοῦτο δι' οὐχὶ μεγάλῃς τινὸς δαπάνης καὶ διὰ τῶν μέσων ὧν δύναται νὰ ποιήσῃται χρῆσιν, θὰ προῆγε θαυμασίως τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν τούτων.

Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τούτου, ὅπερ ἔσται τῇ ἐπιστήμῃ ὠφελιμώτατον ἐπιτάξεις νὰ ἀνασχοληθῇ κατὰ πρῶτον περὶ τῶν δε τῶν πραγμάτων.

α) Νὰ ἀναζητήσῃ πάντα τὰ ἔχνη πασῶν τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένων πόλεων κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ἀζοφικῆς καὶ νὰ ὀρισθῇ κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς εἰς τίνας τῶν πόλεων ἢ κωμοπόλεων δυνατόν νὰ ἀνήκωσιν. Οὕτω δὲ θὰ κατορθωθῇ ὥστε νὰ ἀνευρεθῇ ποῦ ἔκειντο τὸ Νυμφαῖον, ἡ Φαναγορία καὶ τσαῦτα ἄλλα μέρη, ὧν ἀγνοεῖται σήμερον ἡ θέσις.

β) Νὰ παραγγεληθῶσιν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ μηχανικοῦ νὰ συντάξωσι σχέδια τῶν πόλεων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων ὧν σώζονται πού ἔχνη τινὰ, ὡς ἔπραξαν περὶ τῆς πόλεως Ὀλβίας, νὰ συντάξωσι τοπογραφικοὺς πίνακας πάντων τῶν μερῶν ἐνθα ἔτι σώζονται λείψανα τῆς ἐργασίας τῶν ἀρχαίων.

γ) Νὰ γείνωσιν ἀνασκαφαὶ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς τάφοις πρὸς ἀνακάλυψιν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ὑπαρχόντων κενῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Νὰ περιγραφῶσιν δὲ πάντα τὰ ἀνευρισκόμενα καὶ νὰ κατατεθῶσιν ἐν Μουσείοις.

Ἐπιτραπήτω μοι ἤδη νὰ ὑποδείξω τὰ διάφορα μέρη καθ' ἃ εἶνε δυνατόν νὰ γείνωσιν τινες ἐργασίαι μετὰ τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας.

Πιθανώτατα ἡ πόλις Ἀκκερμαν κεῖται ἐπὶ τῆς Ὀριούσης ἢ Τύρας, ἧς ἀνευρεθῆσάν τινὰ νομίσματα. Πρέπει δὲ νὰ βεβαιωθῇ ἐὰν σώζωνται ἔχνη τῆς ἀρχαίας Ὀριούσης καὶ νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἀκριβὴς αὐτῆς θέσις.

Τὸ αὐτὸ ὀφείλει νὰ γείνη καὶ ἐν Ὀβιδιοπόλει ἐνθ' ἄλλοτε εὐρέθησαν ἀρχαιότητές τινες καὶ ἐφ' ἧς ἔκειτο κατὰ τὰ φαινόμενα ἡ πόλις Νικωνία. Νεωστὶ ἀνευρέθη ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαῖον ἀγγεῖον ἐξ ὀπτῆς γῆς· δύναται δὲ τις νὰ εικάσῃ ὅτι τὸν τόπον τῆς Ὀδησοῦ κατεῖχε ποτε ὁ παλαιὸς τῶν Ἰστρίων λιμὴν ἀλλὰ διὰ τὴν ἀφάνειαν αὐτοῦ δὲν πιστεύω ὅτι θὰ ἀνευρεθῶσιν ἄξια λόγου ἀρχαιότητες, ἐν ᾧ τὸνναντίον ἐν Ὀλβίᾳ ἐπισήμῳ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ταύτῃ πόλει, ἧς τὰ εἰρηπια φαίνονται ἔτι παρὰ τῷ χωρίῳ Ἰλγίνσκυ, πλείττα ὅσα νομίσματα πολύτιμα καὶ ἐπιγραφὰι πλείστου

λόγου ἄξια διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ λαῶν εὐρέθησαν. Ὑπάρχει δὲ ἐλπίς ὅτι γινομένων ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτῆς θὰ εὐρεθῶσιν καὶ ἄλλα· διότι ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐφυλάσσοντο ἐπὶ λίθου κεκαρραγμένα τὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων. Ἴσως δὲ ἐὰν ἀνασκαφῶσιν καὶ οἱ περὶ τὰ εἰρηπια τῆς πόλεως ἀνεξερεύνητοι πολυάριθμοι τάφοι, εὐρεθῇ τι ἄξιον λόγου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χωρὸς ἐφ' οὗ κείνται τὰ εἰρηπια τῆς Ὀλβίας ἀνήκει τῷ κόμητι Κουσελέφ Βεσβορόδκω, ἐπάναγκες εἶνε νὰ ζητηθῇ πρῶτον ἡ ἄδεια αὐτοῦ πρὸς ἐναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ νῆσος Βερεζάν ἣτις εἶχε νὰν καθιερωμένον ὑπὸ τῶν Ὀλβιοπολιτῶν εἰς τὸν Ἀχιλλέα Ἴσως διασώζει ἔχνη τινὰ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τινὰς ἐπιγραφάς. Ὡσαύτως δὲ πιθανὸν καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος κειμένου ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἴποπολίου τοῦ νῦν ὀνομαζομένου Στανισλαύφ. Δὲν πιστεύω δὲ πᾶσα ἡ ἔκτασις τῶν παλαιῶν ἀπὸ Δανειέπρου μέχρι Σεβαστουπόλεως νὰ ἔχῃ τι ἄξιον λόγου πρὸς ἀνασκαφάς· ἀλλὰ καλὸν ὅπως δὴποτε θὰ ἦτο νὰ ἐξερευνηθῇ ὁ χωρὸς ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ πόλις Καρήνη κτλ.

Ὅσαι πόλεις ὑπὸ τῶν βυρβόρων καταστραφεῖσαι ἀπέμειναν ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι, ἢ ἐπὶ τῶν εἰρηπια αὐτῶν ἐκτίσθη ἄτημόν τι οἰκοδόμημα αὐτὰ ἔδωκαν εἰς ἡμᾶς πλείονα μνημεῖα ἢ αἱ ὑπὸ πολυαριθμοῦ λαοῦ διὰ ἀρκῶς κατωκημέναι· καὶ ὁ λόγος εἶνε σαφής. Τῶν μὲν πρώτων τὰ μνημεῖα ἔμειναν ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς καταστροφῆς αὐτῶν, οὐδεὶς δὲ διανοήθη νὰ τὰ ἐκθάψῃ, ἐν ᾧ τὰ τῶν ἄλλων κατὰ μικρὸν ἐξηφάνισθησαν καθ' ὅσον οἱ μεταγενέστεροι κάτοικοι οὔτε τὴν αὐτὴν θρησκείαν ἔχοντες οὔτε τὸ αὐτὸ πολίτευμα, οὔτε τὰς αὐτὰς δοξασίας, εἶχον χρεῖαν ὕλης πρὸς οἰκοδομὴν τῶν νέων αὐτῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ ἔδαφος ἀδικλείπτως ἀνακινούμενον ἀπώλεσε πάντας αὐτοῦ τοὺς θησαυροὺς οὐδενὸς διανοηθέντος νὰ συντηρήσῃ κτίρια εἰς οὐδὲν χρησιμεύοντα. Καὶ οὕτως αἱ μὲν ἐπιγραφὰι ἐξηλείφοντο, τὰ δὲ ἀγάλματα συνετρίβοντο, τὰ δὲ νομίσματα ἔχωνεύοντο. Καὶ δι' αὐτὸ τὰ εἰρηπια τῆς Ὀλβίας καὶ τὰ τῶν ἄλλων πόλεων τοῦ Βοσπόρου ἀφθονοῦσιν ἔτι εἰς μνημεῖα οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τῆς Τύρας, τῆς Χερσονήσου κτλ. Ἡ Θεοδοσία ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ μεγάλου ἐμπορικοῦ κέντρου ὑπὸ τοὺς Γενουαίους καὶ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶνε ἡ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Κριμαίας πτωχοτάτη καὶ τὰ μάλιστα ἐστερημένη Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων.

Γνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι ὑπῆρξαν διαδοχικῶς δύο πόλεις Χερσονήσοι ὁμώνυμοι ἀλλ', ἐπὶ διαφόρου θέσεως κείμενοι, ἡ ἀρχαιοτέρη τούτων ἦτο κατεστραμμένη ἤδη ἐπὶ Στράβωνος· τῆς νεωτέρας Χερσονήσου ὁ περίβολος εἶνε λίαν καταφανὴς καὶ εὐκόλον νὰ σχεδιασθῇ. Πολλὰ ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ διασῆμου ναοῦ τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος, ἀλλὰ μόνη ἡ τύχη δύναται νὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θέσιν.

Ἡ δημοκρατικὴ τῆς Χερσονήσου κατελάμβανε ὅλην τὴν Χερσονήσον με-

ταξὺ τοῦ ὄρου τῆς Σεβαστουπόλεως καὶ τοῦ λιμένος Βαλακλαβᾶ, ἣν ὁ Στράβων ὀνομάζει μικρὰν Χερσονήσον. Ὁ ἰσθμὸς ἐκλείετο διὰ τάφρου καὶ τείχους ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ λεγομένου Στενοῦ λιμένος, μέχρι τοῦ τῶν Συμβόλων ἦτοι τοῦ Βαλακλαβᾶ. Κκλὸν εἶνε νὰ γεινώσιν ἐνταῦθα ἔρευμαι περὶ τῆς ἀρχαίας τοποθεσίας τοῦ μέρους τούτου τῆς Κριματίας τῆς διηγήσεως τοῦ Στράβωνος λαμβανομένης ὡς ὁδηγοῦ.

Δὲν συμφωνῶ μετὰ τῶν ἀσπάζομένων τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Χάβλιτς ὅτι πᾶσα ἡ ἔκτασις τῆς χερσονήσου ἢ μεταξὺ Σεβαστουπόλεως καὶ Βαλακλαβᾶ κατελαμβάνετο ὑπὸ τῆς πόλεως Χερσονήσου, ἥτις τότε ἔπρεπε νὰ εἶνε κατὰ τὸ μέγεθος ἴση πρὸς τοὺς Περσίους ἢ τὸ Λονδῖνον καὶ ἔτι μείζων. Ἐὰ καθ' ἄπασαν τὴν ἔκτασιν ταύτην διεσπαρμένα εἰσέλθαι ἀνήκον πιθανῶς εἰς οἰκίας ἀγροτικὰς τῶν Χερσονησιτῶν, τὰ δὲ μεταξὺ ὑπάρχοντα κανονικὰ διαχωρίσματα δὲν εἶνε αἱ ἰσοίαι τῆς πύλεως, ἀλλὰ τὰ ὅρια τῶν κτημάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ὁδοί. Δὲν εἶνε λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν ἀξία λόγου ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα.

Εἶπον ἤδη ὅτι ἐλάχιστοι ὑπάρχουσιν ἐλπίδες περὶ ἀνευρέσεως Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Θεοδοσίᾳ. Ἀλλὰ καθ' ἄπασαν ὁμοίως τὸν Βόσπορον ὁ ἀρχαιολογῶν ἔχει εὐρὸν στάδιον παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν. Ἡ ἀρχαία μοναρχία τῶν Βοσπορικῶν ἢ πλέον τῶν ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδων ἀδιαλείπτως παραταθεῖσα βεβαίως θὰ κατέλιπεν ἔχνη ὑπάρξεως πολὺ μείζονος λόγου ἀξία τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων, καὶ πέποιθα ὅτι ἡ κλασικὴ αὕτη γῆ κρύπτει μέγαν ἀριθμὸν μνημείων περιέργων καὶ χρησιμοτάτων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατοικησάντων ἐν αὐτῇ λαῶν. Πρὸς ταύτην λοιπὸν ἰδίᾳ τὴν χώραν ὀφείλουσι νὰ τρεπῶσιν αἱ ἔρευμαι τῶν ἐνθέρων φιλαρχαίων· καὶ δὴ πρὸς τὸ Κέρτς πρῶτιστα πάντων τῶν ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς μερῶν. Διότι ἐκεῖ ἤμαρξεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βοσπόρου, τὸ Παντικαπαιον, ἡ μητρόπολις πολλῶν ἄλλων προκείμενων πόλεων. Αἱ πρὸ ὀλίγου γενόμεναι ἀνασκαφαὶ τῶν περὶ τὸ Κέρτς τάφρων ἀνεδείξαν πολλὰ περίεργα πρᾶγματα ἀλλὰ πολὺ τιμιώτερα διὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν θὰ ἀνευρίσκοντο, ἐὰν ἐγίνοντο ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ πόλει καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτῆς ἣτις εἶνε διάσημος ἐνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ θανάτου τοῦ μεγάλου Μιθριδάτου. Ἐπὶ ἀνάγκης δὲ εἶνε ἀνευ ἀιχβολῆς νὰ συνταχθῇ σχέδιον τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Παντικαπαιίου, διότι ὁσημέρην τὰ ἔχνη αὐτοῦ ἐξαφανίζονται. Τὸ ἐν Κέρτς ἄθλιον Ὀθωμανικὸν φορῶνιον πρέπει νὰ κατεδαφισθῇ· εἰμὶ δὲ πεπεισμένος ὅτι πολλὰ ἐν αὐτῷ θὰ εὑρεθῶσι, διότι εἶν' ἐκτισμένον διὰ μαρμάρων προερχομένων ἐκ τῶν ἐρείπειων τοῦ Παντικαπαιίου. Ὡσαύτως νὰ γεινώσιν ἀνασκαφαὶ καὶ ἐν τῷ χώρῳ ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ Μυρμήκιον ἐνθα φαίνονται ἔτι θεμέλια οἰκοδομημάτων. Καθ' ὅλου δὲ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ Βοσπόρου, ὅπου κατὰ κλύπτειται ὑπὸ ἐρείπειων ὀφεί-

λομεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ ἔχνη τοῦ Νυμφαίου, τῆς Ἀκρας, τοῦ Παρθενίου κλπ.

Ἐτι πλουσιώτερα θὰ εἶνε ἡ Ἀσιατικὴ ὄχθη, ἐνθα ἤμαρξον πολλαὶ πόλεις, ὡς ἡ Φαναγορία, οἱ Κῆποι, ἡ Ἐρμώναςσα, ἡ Γοργίππεια, ἡ Κοροκονδάμη, τὸ Ἀχίλλειον, ἡ Κυμμερία, ἡ Τυράμβη κλπ., οὐδεμίαν δὲ τούτων ὠρίσθη ἔτι ἀκριβῶς ἡ θέσις. Αἱ ἔρευμαι πρέπει νὰ ἐπεκταθῶσι μέχρι τοῦ Ταυάιδος, διότι σπουδαία θὰ ἦτο ἡ ἀνακάλυψις ἔχνων τινῶν τῆς δμωνύμου πόλεως, Ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐμπορικωτάτης, ἣς ἀγνοεῖται ἡ θέσις εἴτε διότι ἐκαλύφθη ὑπὸ ἐτέρας τινὸς πόλεως, εἴτε διότι ἐξηφανίσθη ὑπὸ φυσικῆς τινος μεταβολῆς.

Διατρέχοντες τὰς ὄχθας τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης ὀφείλομεν νὰ μὴ παρῖδωμεν τὴν πληθὺν τῶν τύμβων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἰσταμένων ἀγαλμάτων λίαν βαναύσου τέχνης, περὶ ὧν οὐδεὶς ἔτι ἠρεύνθη δεόντως εἰς τίναν λαὸν ἀνήκουσι τὰ περίεργα ταῦτα μνημεῖα.

Εὐκτέον εἶνε τὸ ἔδαφος τῆς Νοτίου Ῥωσίας, ὅπου βρίθεται ἀρχαίων μνημείων νὰ ἐξερευνηθῇ τακτικῶς ἵνα αἱ ἀπὸ τοσούτου ἤδη χρόνου ἐκφραζόμεναι εὐχαὶ τῶν φιλαρχαίων πραγματοποιθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ εἰς ἡμᾶς ἐνεπιστεύθησαν αἱ τύχαι τῆς ἀξιολόγου ταύτης χώρας.

Ἐν Ὁδησσῷ κατ' Αὐγούστον τοῦ 1823.

1. Στεμπκόβσκη

Ἐνεκα τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐπὶ αὐτοκράτορος ἤδη Νικολάου τοῦ Α' ἐγένοντο αἱ ἀρχαιολογικαὶ τῆς Ἑταιρίας ταύτης τῆ 23 Ἀπριλίου 1839. Ἰδρυτὴς αὐτῆς ἐγένετο ὁ γνωστὸς τῷ Πανελληνίῳ προσφιλεὶς ἡμῖν Ἀλέξ. Στούρτζας, ἐνεργὰ δὲ μέλη ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Πιπτάκης. Προστάτης δ' αὐτῆς ἀνεκνήρυχθη ὁ τότε διάδοχος αἰδιδιμος αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Β', ἐδόθη αὐτῇ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως χρηματικὴ ἐπιχορήγησις ἐξ 1428 ρουβλ. ἐτησίως μετὰ τοῦ δικαίωματος νὰ ποιῆται ἀνασκαφὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς ἐρευνας ὅπου ἂν βούληται ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ. Κατὰ τὸ 1842 δὲ ἔτος ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Ὁδησσοῦ παρεχωρήθη τῇ Ἑταιρίᾳ οἰκοδόμημα ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς Μουσεῖον ὅπου ἐπισκευασθὲν μετὰ ταῦτα μένει ἄχρι τοῦδε τοιοῦτον. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ Μουσεῖον ἔκτοτε ἤρξαντο συρρέουσαι πνυτχῶθεν πολλαὶ δωρεαὶ μνημείων τῆς ἀρχαιοτήτος, κοσμημάτων, βιβλίων, χειρογράφων κλπ. παρὰ διαφόρων λογίων καὶ φιλομούσων ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ τινες ὁμογενεῖς ὡς ὁ ἐν Σμύρῃ Προξένος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς Ῥωσίας Γ. Δεστούνης, ὁ ἐν Βερδιάνσκη ἔμπορος Ζήνος, ὁ Α. Νέγρης, ὁ Ἀλ. Στούρτζας, ὁ ἐν Σουλινᾷ ἔμπορος Σιδεργῆς. Ἐν ταῖς τέσσαρσιν αἰθούσαις τοῦ Μουσείου τούτου ὑπάρχουσι τὴν σήμερον πλεῖστα ὅσα ἀρχαιοτήτες τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν γένει καὶ ἰδίως τοῦ

ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ, προσερχόμενοι ἐκ τῆς Νήσου Λεύκης (νῦν Φειδονήσι), Τύρας (νῦν Ἀκκερμάν) Νικωνίς (νῦν Ὀβιδιοπόλεως), Λιμένος Ἰστριακῶν (νῦν Ὀδησοῦ), Ὀλβίας (νῦν κώμη Παρούτινο) Φρουρίου Ἀλέκτορος (νῦν Ὀτζάκοβ), Δρόμου Ἀχιλλέως (νῦν Τενδρόβσκαγια Κοσά), Νεαπόλεως (παρὰ τῇ Συμφερουπόλει), Χερσῶνος (παρὰ τῇ Σεβαστουπόλει), Λιμένος Συμβόλων (νῦν Μπαλακλαβζ), Θεοδοσίας, Παντικαπαίου (νῦν Κερτζίου) κλπ. ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὡσαύτως δὲ ἐξ Ἀθηνῶν, Σμύρνης, Ἐφέσου, Λέσβου, Θάσου, Ἄθωνος, Ἀμοργοῦ, Σύρου καὶ διαφόρων ἐτέρων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Παραθέτομεν λεπτομερῶς πάσας τὰς ἐν τῷ Μουσεῖῳ τούτῳ Ἑλληνικὰς ἀρχαιοτάτας πρὸς γινῶσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

α' Ἀρχαιότητες τῆς π. X. ἐποχῆς

1) Ἐπιγραφή Ἑλληνικὴ ἡμισβεσμένη ἐπὶ ἀσβεστολίθου ἦν ἀποδίδει ὁ ἀρχαιολόγος Βλάρεμπεργ τῷ βκσιλεῖ τῶν Σκυθῶν Σκολούφ. (Ἰδε de la position des trois forteresses Tavrosythes p. 11). Εὐρέθη κατὰ τὸ 1827 ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Συμφερουπόλεως.

2) Ἑλληνικὸν διάζωμα ναοῦ, μαρμαρίνον κεκοσμημένον ἀναγλύφοις κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἱεραρχικὴν τάξιν τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Φοίβου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἐξαισίας τέχνης τοῦ Γ' αἰῶνος π. X. εὐρέθη ἐν Κερτζίῳ τῷ 1840 ἐν τῷ ἀρχαίῳ Παντικαπαίῳ.

3) Μαρμαρίνον τετράγωνον βῆθρον ἀνήκον τῷ ἀγάλματι τοῦ Ἑλληνος Ἀγασικλήτου κεκοσμημένον ἀναγλύφοις παριστῶσιν στεφάνους ἀπονεμηθέντας αὐτῷ ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῆς αὐτονόμου Χερσῶνος (παρὰ τῇ Σεβαστουπόλει) διὰ τὰς προσενεχθείσας παρ' αὐτοῦ τῇ πόλει παντοίας ὑπηρεσίας. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνήκει τῷ Β' π. X. αἰῶνι ἀνακαλυφθέν τῷ 1794.

4) Μαρμαρίνον μνημεῖον φέρον ἀνάγλυφον ἀπεικονίζον τὸν ῥήτορα τῆς Ὀλβίας Ποτάμωνα υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἰδρυθὲν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Διονυσίου Ἀλεξάνδρου. Ἀνεκαλύφθη ἐν Ὀλβίᾳ κατὰ τὸν Α' π. X. αἰῶνα.

5) Μέρος μαρμαρίνης μεγάλης στήλης ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ἀνηκούσης τῷ ἐν Ἀθῆναις ναῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς εἶνε γεγλυμμένος ὁ Ἑλληνικὸς ἀριθμὸς ΔΙΗΙΗ (=15, σημαίνων: δέκατον πέμπτον τμήμα τῆς στήλης). Ἐξ Ἀθηνῶν.

6) α') Μαρμαρίνος κορμὸς ἄνευ κεφαλῆς, Ἑλληνίδος παρθένου φερούσης χιτῶνα καὶ πέπλον. β') μέρος μαρμαρίνου ἐξαισίας ἀρχαιοτάτου διαζώματος ναοῦ. Εὐρέθησαν ἐν τοῖς ἐρεπίλοις τῆς Χερσονήσου. Ἀνήκει τῷ Γ' π. X. αἰῶνι.

7) Μαρμαρίνον βῆθρον ἀγάλματος μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς περὶ χρηματικῆς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ὀλβίας ἀμοιβῆς τοῦ Καλλιπικίου υἱοῦ τοῦ

Εὐξείνου καὶ ἀνδρῶσεως τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Βάκχου διὰ τὰς προσενεχθείσας παρ' αὐτοῦ τῇ πόλει ὑπηρεσίας. Ἐξ Ὀλβίας.

8) Ἐπιτάφιος τοῦ ἥρωος τῆς Ὀλβίας Στράτωνος τοῦ πρωτομάχου υἱοῦ τοῦ Χρήστου, μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναγλύφων ἐπὶ μικρᾷ τετραγώνου μαρμαρίνης πλακῶς ἄνωθεν, τοῦ Στράτωνος ἐπιστρέφοντος ἐκ τοῦ ἀγῶνος οἴκαδε· κάτωθεν τὸ νεκρικὸν δεῖπνον ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἀνήκει τῷ Β' αἰῶνι π. X. Εὐρέθη ἐν Ὀλβίᾳ τῷ 1792.

9) α') βῆθρον μαρμαρίνον ἀγάλματος ἀπειρωμένου τῷ ἥρωι τῆς Ἰλιάδος Ἀχιλλεῖ τῷ ποντάρχῳ ὑπὸ τοῦ Ὀλβιοπολίτου Μενεστράτου β') Δύο τεμάχια ἐπάλλεων. γ') 11 τεμάχια πλακῶς μαρμαρίου τῆς Πάρου, ἀποτελοῦντα ἐν τῇ νήσῳ μέρος τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. δ') Δύο κέραμοι τῆς σκέπης τοῦ αὐτοῦ ναοῦ. ε') Λιθινὴ μύλη. Πάντα ταῦτα ἐκ τῆς νήσου Λεύκης εὐρεθέντα κατὰ τὸ 1839, 1841 καὶ 1842.

10) Μαρμαρίνον τεθραυσμένον διάζωμα ἀπεικονίζον παιδαγωγὸν λούοντα παῖδα. Ἐξ Ὀλβίας.

11) Γλυπτὰ μαρμαρίνα τεμάχια εἰκονίζοντα πέντε ἄνδρας ἐν τῷ προνάῳ, ἐπιτάφιοι δύο ἀνδρῶν, προσφορὰ ὑπὸ οἰκογενείας ἀναθημάτων τῷ ναῦ ῥαψῶδῶν παίζοντα λύραν καὶ νεκρίαν ἀκροώμενον αὐτοῦ. Ἐξ Ὀλβίας.

12) Τρίγωνος μετόπη τοῦ ἐν Ὀλβίᾳ τάφου τοῦ Νικηράτου υἱοῦ τοῦ Νικηράτου. Ἐξ Ὀλβίας.

13) Ἐρμάριον περιέχον ἑπτὰ ἀμφορεῖς τοῦ Παντικαπαίου διαφόρου μεγέθους. Ὡσαύτως εἰς τοιοῦτος καὶ ἐξ ἐκ Τύρας καὶ Ὀβιδιοπόλεως.

14) Ἐρμάριον περιέχον ἐγγώρια νομίσματα τῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου βορείων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

15) Κιβώτιον περιέχον συλλογὴν ἀντικειμένων εὐρεθέντων ἐν τῇ νήσῳ Λεύκῃ τ. ε. τεμάχια ἀμφορέων μετ' ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν Ἀχιλλεῖ τῷ ποντάρχῳ· χάλκινα καὶ πήλινα ἀγαλμάτια· γυναικεῖα ψέλλια, δακτυλίοι σιδηροὶ καὶ χάλκινοι, ἀστράγαλοι, πήλινα φιάλα καὶ κλπ.

16) Ἐρμάριον περιέχον ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, χωρῶν, βασιλέων, πόλεων καὶ φυλῶν.

17) Ἐρμάριον περιέχον ἀρχαῖα σκεῦη τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἀμφορεῖς, σκεῦη, λυχνίς κλπ. εὐρεθέντα ἐν Πομπηῖᾳ καὶ Καμπανίᾳ.

18) Κιβώτιον περιέχον ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Ὀλβίας καὶ τοῦ Παντικαπαίου, τ. ε. ἀργυροῦς στρεπτοῦς, μεταλλίνα κάτοπτρα, δακτυλίους, κλειδας, κύμβας, ξύλινα κτένια, χάλκινα τόξα κλπ. Ὡσαύτως δοχεῖα καὶ διάφορα ἕτερα ἀντικείμενα ἐξ Ἀθηνῶν, Σύρου καὶ Σμύρνης.

19) Κιβώτιον περιέχον νομίσματα εὐρεθέντα ἐν τῇ νήσῳ Λεύκῃ, ἐκεῖ δὲ μεταφερθέντα παρ' ἀρχαίων ναυτικῶν ὡς ἀναθημὰ τῷ ναῦ τοῦ Ἀχιλλέως.

20) Ἐπιγραφή μαρμαρίνη ἀφιερούσα τὸν Ἑλληνα Φοῖβον τῷ Ἀσκληπιάδῃ. Ἐξ Ὀδησοῦ (νῦν Βάρνη).

21) Διάζωμα ναοῦ μαρμαρίνου φέρον γλυφὴν ἀπεικονίζουσαν τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν μετὰ περικεφαλαίαις ὠπλισμένην διὰ τόξου καὶ ἀσπίδος. Ἐξ Ὀλβίας.

22) Μέρους ἐπιταφίου μαρμαρίνου ἐν εἴδει ἀμφορέως μετὰ τινων μεινάντων γραμμῶν. Ἐκ Σμύρνης.

23) Ἀγαλμάτιον μαρμαρίνου Διδε τοῦ Σεράπιδος καθημένου ἐπὶ θρόνου, παρὰ τὸν πίδα αὐτοῦ κεῖται λέων. Ἐξ Ἐφέσου.

24) Μέρους μαρμαρίνης στήλης μετὰ ἐπιγραφῆς τῶν κατοίκων τῆς νήσου Λέσβου εἰς τιμὴν τοῦ Ἀθναίου υἱοῦ τοῦ Κώνανος. Ἐκ Λέσβου.

25) Ἀγαλμα μαρμαρίνου (ἀκέφαλον) Ἑλληνας φέροντος μανδύαν. Ἐξ Ὀλβίας.

26) Ἐπιγραφή μαρμαρίνη φέρουσα τοὺς πρώτους στίχους ψηφίσματος περὶ ἀμοιβῆς Φιλοκράτους τοῦ Ἐπιδαμνίου. Ἐκ Βάρνης.

27) Δύο τεμάχια ἀναγλύφων μαρμαρίνων ἀπεικονιζόντων α') Βάκχον καθήμενον καὶ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ νεανίου. β') Βάκχον καθήμενον ἐπὶ τίγρει καὶ περικυκλούμενον ὑπὸ Μαινάδων καὶ Φαύνων. Ἐκ Βάρνης.

28) Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ τρεῖς ἀφιερούσαι α') Τὸν Ποσειδῶνα υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Λινδίᾳ. β') Τὴν Εὐπορίαν θυγατέρα τοῦ Ἡρακλείτου τοῖς ὑποχθονίοις Θεοῖς. Εὐρέθη ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Συμφερουπόλεως ἔνθα κατὰ Βλάρεμβεργ ἔκειτο ἡ Νικόπολις τῶν Σκυθῶν.

29) Μαρμαρίνος ἐπιτάφιος μετὰ ψηφισμάτων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Αἰγιάλου.

30) Κεφαλαὶ μαρμαρίνοι τοῦ Αὐτοκράτορος Νέρωνος, κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθος ἀγενείου. Ἐξ Ἀθηνῶν.

31) Μαρμαρίνοι ἐπιτάφιοι ἀνεικονίζοντες α') Ἑλληνίδα ἰσταμένην παρὰ τῷ ἄρθῃ. β') Θνήσκοντα Ἑλληνα. γ') Ἑλληνίδα μετὰ κόρης παρισταμένης. Ἐκ Χερσονήσου.

Καὶ πολλὰ ἕτερα κατωτέρως ἀξίας ἀρχαιότητες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

6' Ἀρχαιότητες τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς.

1) Τεμάχια τεσσάρων μαρμαρίνων στηλῶν ναοῦ μετ' ἀπεικονίσματος πρωτοτύπων χριστιανικῶν σταυρῶν τοῦ Δ' αἰῶνος, μετὰ τῶν ἀνηκουσῶν ταῖς στήλαις τεσσάρων βάσεων. Ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Χερσονήσου.

2) Κιονόκρανον ἐστολισμένον διὰ φύλλων γεγλυμμένων ἀκάνθου ἀνήκον ἐπὶ τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν ναῶν τῆς Βυζαντιακῆς Χερσονήσου.

3) Δύο μαρμαρίνα κιονόκρανα, τετράγωνα, ἐστολισμένα διὰ φύλλων ἀκάνθου καὶ περιθωρίου. Εὐρέθησαν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Βυζαντιακῆς Χερ-

σονος, ἀνήκοντα τῷ χριστιανικῷ ναίσκῳ ἀνεγερθέντι εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἢ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης, ἐξορισθέντος εἰς Χερσῶνα (κατὰ τὸ 73 ἔτος π. Χ.)

4) Ἐπιγραφή Ἑλληνικὴ μετὰ μεγάλου σταυροῦ εἰς μνήμην τῆς διὰ τειχῶν καὶ πύργων ὀχυρώσεως τοῦ Βελιγραδίου (τ. ἔ. τοῦ φρουρίου Ἀκκερμάν) κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδαβίας Στεφάνου Δ' βυσιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1458—1504. Ἐξ Ἀκκερμαν.

5) Δώδεκα μαρμαρίνα τεμάχια. α') Εἰκονοστάσιον Χερσῶνος. β') Βήματος ἔνθα ἀναγινώσκειται τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁ ἀπόστολος ἀνήκοντος τῷ ναίσκῳ τῆς Χερσῶνος περὶ οὗ προείπομεν καὶ οὗ τινος τὰ ἐρείπια ἄχρι τοῦδε διακρίνονται ἐπὶ τῆς ἀκτῆς.

6) Βάθρον ἀγάλματος μεθ' Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς, ἀφιερούσης τὸν βασιλέα Τεῦρανὸν τῷ Διὶ καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἐλιάν τῇ Ἡρᾷ. Ὁ Τεῦρανὸς ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 276—279 μ. Χ. Ἐκ Κερτζίου.

7) Κιβώτιον περιέχον χειρόγραφα. α') Φύλλα ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εὐαγγελίων καὶ ἀποστόλων ἐπὶ περγαμνηνῆς γεγραμμένων. β') Ἔτερον ἐπὶ περγαμνηνῆς μετὰ τῶν μὴ ἐσβεσμένων εικόνων τῶν εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου καὶ ὑποσημειώσεως περὶ τῆς κατὰ τὸ 1121 ἔτος ἀγορᾶς αὐτοῦ μεταφέρθη ἐξ Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ κόμητος Βεντζεσλάβ Ρζεβίνσκι τῷ 1828.

8) Ἐρμάριον περιέχον ἱερὰ σκεύη τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, χρυσοῦς καὶ χαλκίνοις ἐπιταφίους πρωτοτύπους σταυροὺς τοῦ Δ', αἰῶνος.

9) Κιβώτιον περιέχον πρωτότυπα γράμματα καὶ ἔγγραφα τῶν Ἑλλήνων Πατριάρχων περὶ τῆς νοτίου Ῥωσίας.

10) Ἐπιτάφιος Βυζαντιακὸς ἐπὶ ἀσβεστολίθου, ἀπεικονίζων ἀνωθεν σεφνούμενον βασιλέα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, κάτωθεν κλίμακα πλαγίως ἰσταμένην. Ἐκ Χερσῶνος.

Καὶ πολλὰ ἕτερα ἀντικείμενα κατωτέρως ἀξίας.

Ἐκτὸς τούτων ἐν τῷ μουσεῖῳ τούτῳ ὑπάρχουσιν ἀντικείμενά τινα ἀνήκοντα τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις οὐχ ἥττον ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς ὡς λ. χ. τρεῖς σημαῖαι καὶ τρεῖς ἱπποῦριδες (τούγια) ἅτινα ἐχορηγοῦντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων τοῖς Φαναριώταις ἡγεμόσι τῆς Μολδαβίας· ἐδωρήθησαν δὲ τῷ Μουσείῳ ὑπὸ τοῦ κατόχου αὐτῶν Ὀσποδάρου Μιχαὴλ Σούτζου· ἐπίσης ἐντὸς ἰδιαιτέρου κιβωτίου μετὰ πολλῶν χειρογράφων καὶ αὐτογράφων τοιαῦτα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε', τοῦ ἀρχαιολόγου Α. Θ. Παναγιώτου, τῶν ὀπλαρχηγῶν Σ. Μαυρομιχάλη, Λάμπρου Κατζίου, Γ. Σκαβροδῆ κλπ.

Τὴν προσοχὴν ὅμως ἐκάστου Ἑλληνοῦ ἐπισύρουσι δύο ἱστορικὰ κειμήλια ὧν ἡ θέσις μᾶλλον ἤρμοζεν ἐν τῷ τῶν Ἀθηνῶν Μουσεῖῳ ἢ ἐνταῦθα. Εἶνε δὲ ταῦτα δύο μικρὰ χαλκῶδηνα ἐμπροσθογεμῆ τηλεβόλα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου μετὰ τὴν ἐν Μολδαυίᾳ καταστροφὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Προῦθου ἀπέναντι τοῦ Σκουλενίου. Ἐπανκλαμβάνομεν ὅτι ἡ θέσις τῶν δύο τούτων τηλεβόλων οὐχὶ μόνον ἤρμοζεν ἀλλ' ὤφειλε πάντως νὰ εἶνε ἐν τῷ τῶν Ἀθηνῶν Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ. Οὐδόλως φρονοῦμεν ἦτο δυσχερὴς ἡ παραχώρησις αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας τῇ συναινέσει βεβαίως τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἐτέρας τινὸς ἀξίας λόγου Ἑλληνικῆς Ἀρχαιοσύνης ἐκ τῶν πκρ' ἡμῖν διπλῶν. Ἡδυνάμεθα προσέτι πλεῖστα, ὅσα ν' ἀναφέρωμεν περὶ τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τούτῳ Ἑλληνικῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν μέχρι τοῦδε γινομένων ἀνιστορητικῶν, αἵτινες μεγίστην ἔχουσι σπουδαιότητα, καταπαύομεν ὅμως ἑλλείψει χώρου καὶ τοῦ κυρίου θέματος τῆς παρούσης μὴ ἀναφερομένου ἰδίως εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Γ'

Ἐπέρχεται τέλος ἡ τελευταία περίοδος καθ' ἣν ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς προσεκτῆσατο νέα μέλη, ἀρκούντως ἐνεργὸν πρόσωπον διαδραματίσαντα. Ἐννοοῦμεν τὴν τῶν Κριμαϊκῶν ἐποχὴν, ὅτε ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας προτελευταῖον πόλεμον, «ὕπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δεινοπαθουσῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων», ὅπως ῥητῶς ἔλεγεν ἡ προκήρυξις τοῦ πολέμου. Ἡδύνατο ὁ Ἑλληνισμὸς ἰδίως ὁ ἐνταῦθα νὰ μείνῃ ἀπλήρης θεατῆς ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τῆς τύχης τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὅτε δὴ εἰσέτι ἡ δόμοδος ἡμῖν δύναμις ἡ προκίμωνος ἐχθρὰ τοῦ κοινοῦ ἡμῶν ἀντιπάλου δὲν ἐποίει εἰσέτι δικίρῃσιν μεταξὺ τῶν τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας στεναζουσῶν ἐθνοτήτων, ὅτε Ἑλληνας ἢ Βούλγαρος, Σέρβος ἢ Μαυροβούνιος, Ῥωμοῦνος ἢ Ἐρζεγοβίνιος ἐν τοῖς ὁμοῦμοις τῆς Ῥωσίας ἦσαν ἀπλῶς χριστιανοὶ δόμοδοχοὶ αὐτῇ στενάζοντες ἐν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας καὶ ἀτενίζοντες πρὸς τὴν κραταιὰν χώραν τῶν ἀπογόνων Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ἐξ ἧς ἀνέμενον ἀρωγὴν, ὅτε ἐπὶ τέλους τὸ φάσμα τοῦ Πανσλαβισμού εἰσέτι ἐν τοῖς σπαργάνοις εὐρίσκετο, ἐν τοῖς σπουδαστηρίοις τῶν τῆς Μόσχας ἡγετῶν κυφορούμενον ὅπως ἀναβλαστήσῃ μεταγενεστέρως καὶ μετασχηματισθῇ εἰς ἐν ὀλοκλήρον κόμμα τοικύτως διαστᾶσις προσλαβὼν καὶ ἀπασαν τὴν ἐν Ῥωσίᾳ κοινὴν γνώμην καθυποτάξαν.

Ἄμα ἤχησεν ἡ σάλπιγξ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἑκατοστῆς Ἑλλήνων πάσης τάξεως, ἔμποροι καὶ γεωργοί, ναῦται καὶ χειρῶν κτες δρῶμενοι ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, Τουρκίας καὶ ἐν γένει τῆς Ἀνατολῆς, ἔσπευ-

σαν νὰ τείνωσι χεῖρα βοηθείας τῇ Ῥωσίᾳ κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτῇ τότε περίστασιν, σχηματίζοντες σῶμα ἐθελοντῶν, τὴν διάσημον ἐκείνην καταστάσαν Ἑλληνικὴν λεγεῶνα τοῦ Ἀυτοκράτορος Νικολάου ἐκ 2000 περίπου Ἑλλήνων συνισταμένην καὶ ὑπὸ πολλῶν διασήμων καταστάτων ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἀριστείδου Χρυσοβέργη ὅστις παρὰ τὸν Σουλινᾶ μετὰ 25 μόνον Ἑλλήνων παρεκώλυσε τὴν ἀποβίβασιν ὀλοκλήρου ἐξ 700 ἀνδρῶν συγκειμένου στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὅτε αὐτὸς ὁ Ἀγγλος ναύαρχος Δοένδας ἠγγελλεν ἐν τῇ ἀπὸ 8 Ἰουλίου 1854 ἐπισήμῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν ἐκθέσει αὐτοῦ ὅτι ἰσχυρὸν Ῥωσικὸν σῶμα (ὡς ἐφάνη αὐτῷ ἡ δρᾶξ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν) παρεκώλυσε τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἑλληνοῦ Ὑδραίου πλοίαρχου Σαράντη Φωτιᾶ ὅστις καὶ τοὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος ἔγχευεν ἤδη τοῦ τρομεροῦ στόλου τῶν συμμάχων ἀποκλείσαντος ἀπαντας τοὺς Ῥωσικοὺς λιμένας, ἀπεφάσισεν ἐπὶ τοῦ πλοιαρίου αὐτοῦ παραλαβὼν δώδεκα ὁμοπατρίδας αὐτοῦ νὰ σώσῃ τὸ ἐν Γάγγρῃ τοῦ Καυκάσου ἐναπομείναν καὶ ἀποκλεισθὲν ἐξ 600 ἀνδρῶν συγκείμενον τάγμα τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ ὃ καὶ ἐξετέλεσεν ἐν θριάμβῳ μετακομίσας αὐτὸ εἰς Κέρτζιον τῇ 26 Ἀπριλίου 1854, ἐνθα ἡ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς ἀνωτέρω πόλεως πρίγκιπος Γαγάρην γενομένη αὐτῷ ὑποδοχὴ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν λαμπροτάτων. Ὁ ἄθλος τοῦ Σαράντη Φωτιᾶ, ἔλεγεν ὁ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος Ἀγγελιαφόρος τῆς Ὀδησοῦ, ἄμα τῇ ἀφίξει τῆς ἀγγελίας ταύτης ἐνταῦθα, «οὐτινος ὁ πατήρ μετὰ σκε τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος μετὰ μεγίστης χαρᾶς καὶ διαδοχῇ ἐν ἀπάσῃ τῇ Ῥωσίᾳ ἡ πολεμικὴ ἱστορία ὀλίγα παραδείγματα ἀναφέρει τοιαύτης ἀνδραγαθίας καὶ αὐταπαρνήσεως ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ὁμοδόξων.» Πράγματι ἄπας ὁ Ῥωσικὸς τύπος ἐπλήρου τᾶς στήλας αὐτοῦ ἐκφράζων εὐγνωμοσύνας τῷ εἰρημένῳ Ἑλληνι, ὁ Ἀυτοκράτωρ ἔσπευσε ν' ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου μετὰ χρηματικῆς ἀξίας λόγου ἀμοιβῆς αὐτῷ τε καὶ ἀπαντὶ τῷ συλαβήσαντι πληρώματι αὐτοῦ, ὃ δὲ διάσημος ἐπιζῶν τότε εἰσέτι Ῥώσος ἱστορικὸς Καρμαζίνος ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας εἰκόνα ἀδαμαντοκόλλητον Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς. «Τῷ Ἑλληνι πλοίαρχῳ Σαράντη Φωτιᾶ παρὰ τῶν εὐγνωμόνων ὁμοπατρίδων τῆς διασωθείσης ἐν Γάγγρῃ φρουρᾶς. Ὁ ἀπαρραδειγματίστος ἄθλος τῆς αὐταπαρνήσεως, φιλανθρωπίας καὶ ἀφιλοκερδοῦς ἐθελουσίας τοῦ Ἑλληνοῦ πλοίαρχου Σαράντη Φωτιᾶ ἠδύνατο νὰ μὴ διεγείρῃ τὴν βαρθεῖαν ἐν ταῖς καρδίαις παντὸς Ῥώσου εὐγνωμοσύνην; Ἡ ἀποστελλομένη καὶ αὐτῷ κεχρυσωμένη εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου πλησίον αὐτοῦ ὁποῖο ἐσώθη ἡ ἐν Γάγγρῃ φρουρὰ ἐκ βεβαίου ὀλέθρου, ἔστω τεκμή-

πριον τῆς βαθείας εὐγνωμοσύνης ἧς ἐμφοροῦνται οἱ δωρηταὶ οἱ μετασχόν-
υτες ἐν τῷ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ γενομένῳ ἐράνῳ.» Τίς δύναται, λέγω νὰ
λησμονήσῃ τὰς ἐν Τζέρνα, Εὐπατορίᾳ καὶ Σεβαστοπόλει μάχας ἐν αἷς ἠν-
δραγάθησαν οἱ ἐν λόγῳ Ἕλληνες ἐθελονταὶ σπουδαίην ἀρωγὴν παρσχόν-
τες τῷ Ῥωσικῷ στρατῷ καὶ δοξάσαντες αὐτοὺς καὶ αὐτοὺς τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα
ἐν ξένη χώρῃ. Τίς τοιαῦτα ἐπὶ τέλους νὰ παρίδῃ τὰ δεινὰ ἄτινα ἔπαθον οἱ
ἐν Μπαλάκλαβᾷ ὁμογενεῖς ἡμῶν ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν συμμάχων καταλείψει
αὐτῆς ὅθεν ἐξεδιώχθησαν δίκην κυνὸς ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια περιπλανηθέν-
τες πεζοὶ ἐν τοῖς δάσει καὶ ταῖς ἐρήμοις ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ ψυχούς
δριμυτάτου μέχρις οὗ ἀφίκοντο εἰς Βαχτζεσαράϊ ῥυκένδυτοι, ἡμίνοχοι καὶ
λιμώττοντες;

Ἡ προθυμία μεθ' ἧς μετεῖχον τοῦ ἀγῶνος οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς ἡμῶν,
ἢ αὐταπάρνησις αὐτῶν, αἱ ἀπειράριθμοι χρηματικαὶ ἀρωγαὶ ἅς προθύμως
παρέσχον τότε τῇ Ῥωσικῇ Κυβερνήσει ἀριούντως κατέδειξαν τὴν βαθεῖαν
εὐγνωμοσύνην ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες πρὸς φιλοξενήσαντα αὐτοὺς χώρῃν
ιδίως ὅτε ἐπρόκειτο περὶ τῆς κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ πάλης. Οὕτως ὅτε
οἱ ἐν τῇ παρὰ τῇ Ὀδησσῷ κωμοπόλει Ἀλεξάνδροβσκι ἄποικοι Ἕλληνες
ἐξητήσαντο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ
σῶμα τῶν Κοζάκων τοῦ Δουνάβεως, ἐγνώσθη δὲ ὅτι μόνον 44 ἐξ αὐτῶν
ἦσαν εἰς θέσιν ἰδίοις ἀναλώμασι νὰ ἐξοπλισθῶσι καὶ ἐνδυθῶσι στρατιωτι-
κῶς, οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ κ. Κριωνᾶ Παπαῦ Νικο-
λάου ἔσπευσαν πρόθυμοι προσεγγιζόντες ἄνω τῶν 1400 ρουβλίων ὅπως ἐ-
ξοπλίσωσι τοὺς λοιπούς. Ἴδου τὰ ὀνόματα τῶν προσεγγιζόντων, ὧν οἱ
πλεῖστοι εἰσέτι ἐπιζῶσιν ἀρυόμεθα ἐξ ἐπισήμων πηγῶν.

Θεόδωρος Ῥοδοκωνάκης	Ρουβλία	100
Σπυρ. Μαῦρος	»	100
Ἰωάννης Μαῦρος	»	100
Ἀλέξ. Κουμπάρης	»	100
Κωνστ. Παπούδος	»	100
Ἰωάν. Στ. Ῥάλλης	»	100
Παῦλος Τζιτζήνας	»	100
Ζαρίφης	»	100
Σπυρ. Ἰγγλέσης	»	100
Σ. Γ. Ῥάλλης	»	50
Π. Ῥάλλης	»	50
Γεώργ. Βουτσινᾶς	»	25
Γρηγ. Μαρασλῆς	»	100
Ἰωάν. Δούμας	»	50
Κορονέλης	»	25

Παρκσκευῆς Νικολάου	»	50
Παῦλος Ἡρακλεΐδης	»	25
Κριωνᾶς Παπαῦ-Νικολάου	»	50

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ λοιπῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ὁμογενεῖς ἡμῶν δὲν ὑστέρη-
σαν τῶν ἐν Ὀδησσῷ, οὕτω δὲ ὅτε ἐγένετο ἀνάγκη τῆς ὀχυρώσεως τῶν
παρκατιῶν τοῦ Κερτζίου ἅπαντες οἱ ἐν τῇ Ἀζοφικῇ Ἕλληνες προσήνεγ-
κον ὑπὲρ τὰς 29,000 ρουβλ. ἐξ ὧν ὁ ἐν Ταϊγανίῳ Μ. Βαρδάκης 1000
ρούβλ. οἱ κκ. Ῥάλλης καὶ Σκαρκαμυγκῆς ἀνὰ 500 ρούβλ. οἱ ἐν Μαριουπό-
λει 2,200 ρουβλ. ἐν οἷς ὁ Ἀνδρέας Πακλιολόγος 500 ρούβλ. καὶ ὁ Παῦ-
λος Πετροκόκκινος 500 ρούβλ. Ἐκτὸς τούτου μεταγενεστέρως οἱ ἐν Ταϊ-
γανίῳ Ἕλληνες 400 ρούβλ. ὑπὲρ τῶν τραυματιῶν, καὶ οἱ ἐνταῦθα πάλιν
ὁμογενεῖς ἡμῶν 1500 ρουβλ. ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη πράγματι ὑπῆρξε μίᾳ τῶν εὐδαιμονεστάτων τῶ ἐν-
ταῦθα Ἑλληνισμῷ. Ῥῶσοι καὶ Ἕλληνες ἐνηγαλίζοντο οἱ μὲν πρόθυμοι
νὰ παρέξωσι πᾶσαν ἀρωγὴν τοῖς προστάταις τῆς Ὀρθοδόξιας καὶ τῶν
ἐν τῇ Ἀνατολῇ δεινοπαθόντων χριστιανῶν, οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες καὶ ἐν
παντὶ προσπαθοῦντες νὰ δείξωσι τοὺς στενοὺς ἱστορικούς τε καὶ θρησκευ-
τικούς δεσμούς, δι' ὧν συνδέονται οἱ Ῥῶσοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Τίς δὲν
ἐνθυμεῖται τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν εἶχεν ἀπέλθῃ εἰς Κριμαίαν ἐξ Ὀ-
δησοῦ τὸ ἐξ Ἰσμηλίου ὀρμώμενον καὶ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας παραμεῖναν
σῶμα τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν ἐκ πέντε λόχων συνιστάμενον ὅτε εἶχον
καὶ ἐντεῦθεν προσκολληθῆ δεκαεννέα εἰσέτι ἄνδρες ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλ-
λήνων; Ἐν τῇ ἐνταῦθα μητροπόλει ἐπὶ τούτῳ ἐψάλη δοξολογία ὑπὸ τοῦ
τότε ἀρχιεπισκόπου Χερσῶνος καὶ Ταυρίδος Ἰννοκεντίου παρόντος τοῦ στρα-
τηγοῦ Ἀννενοβ, τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ στρατηγοῦ Κρούζενστερν,
καὶ πλήθους ἀπείρου λαοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων. Μετὰ τὸ πέρας
τῆς δοξολογίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰννοκέντιος ἐξεφώνησε λόγον ὃν αὐθαρσεί
ὁ ἐφημέριος τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Τριάδος αἰδεσιμώτατος Ἰωάν-
νης ἀπήγγειλε μεταφράσας Ἑλληνιστί. «Συγκινητικώτατον ὑπῆρξεν, ἔ-
ωλεγε τῇ ἐπιούσῃ ὁ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος Ἀγγελιαφόρος τῆς Ὀδησοῦ
νὰ βλέπῃ τις τὰ τέκνα ταῦτα τῆς χώρας, ἧτις ὑπῆρξεν ἢ κοιτῆς τῆς
» Ὀρθοδόξιας, συρρέυσαντα ἐκ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως
» μεθέξωσι τοῦ συγχρόνου μεγάλου ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν
» ὀμοδόξων αὐτῶν ἀδελφῶν ἐκ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ἰσλαμισμού. Ἡ κυματίζουσα
» ἐν ταῖς τάξεσι αὐτῶν κυκνόλευκος σημεῖα φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν Ὀρ-
» θοδοξία κάλλιον παντὸς ἄλλου καταδείκνυε τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ιδέας ὧν
» ἐμφορεῖται ἢ δρᾶξ' αὕτη τῶν μαχητῶν ὀδηγουμένων ὑπὸ τῶν ἀνδραγα-
» θησάντων ἤδη ὀπλαρχηγῶν ἐν οἷς καὶ ὁ διάσημος Χρυσόβεργης». Παρα-
θέτομεν ὡς τὸν ἀξιοσημειώτον λόγον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰννοκεντίου,

ὅτι καταδεικνύει ἐναργῶς κατὰ πόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν εἰσέτι ἐκείνην διέφερον αἱ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ γνῶμαι τῶν Μοσχοβιτῶν, δύναται δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ ὡς τρανωτάτη ἔνδειξις τῆς μεγίστης σημασίας ἣν αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Πικροβουλγαρισμοῦ ἀπέδιδον τῇ συμπράξει τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν δεινὴν ἐκείνην τῇ Ῥωσίᾳ περίστασιν.

« Ἀνδρείοι καὶ φιλόχριστοι Ἕλληνες

« Ἀποχαιρετίζοντες ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἐν εὐχαίς καὶ εὐλογίαις τὰ πτάγματα τῶν Ὁρθοδόξων ἡμῶν μαχητῶν ἀπερχομένων εἰς τὴν Ταυρικὴν ἠερσόνησον, πάντοτε συνεκινούμεθα ψυχικῶς, βλέποντες τὴν προθυμίαν ἡμῶν ἢ προσάγουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ Πίστεως Ἰσχύου καὶ Πατρίδος ἀποχαιρετίζοντες ὅμως νῦν ἡμᾶς ἀπερχομένου ὡσαύτως ἐκεῖ ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἐκτός τοῦ ἀνωτέρου ἐμπορούμεθα καὶ τινος ἰδιαιτέρου καισθήματος ἀνθούσης μέχρι μυχῶν τῆς ἡμετέρας καρδίας.

« Δὲν εἶσθε ὁμοπάτριδες ἡμῶν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ὁμόφυλοι· καὶ ἐν τούτοις ἀπαράλλακτοι ὡς οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν μαχηταὶ ἐν σπουδῇ σπεύδετε εἰς μάχην, τουτέστι θυσιάζετε αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν ὑπὲρ ἡμῶν! Εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ γονυπετήσῃ τις μετ' ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ ἐνώπιον τῆς τοιαύτης ἀφοσιώσεως, τῆς τοιαύτης αὐταπαρνήσεως, ὅτε αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου λέγει ὅτι, *μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.*

« Ἴδου τί σημαίνει ἡ ὁμοδοξία, ἡ συνδέουσα ἡμᾶς μεθ' ἡμῶν! Αὐτὴ καὶ οὐδὲν ἕτερον προέτρεψε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας ἐναντίον πικρῶς κινδύνου καὶ προσκόμματος ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν, ἀπέκλυσε ἀπάσης σχεδὸν τῆς Δύσεως, τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοδόξων ἡμῶν. Αὐτὴ προέτρεψε καὶ ἡμᾶς νῦν καταλιπόντας τὰς εἰρηνηκὰς ἡμῶν ἐστίς, νὰ δράμητε εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν τοσοῦτον μακρὰν τῆς πατρῴου ἡμῶν χώρας διαδραματιζόμενον, ὅπως συμμεθέξητε τῶν τοσοῦτων αἱματηρῶν μαχῶν τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ.

« Ἐχετε πλήρη πεποίθησιν ὅτι ὁ νῦν ἀγὼν ἐπήγαγεν οὐχὶ ἐξ ἰδιοτελῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὑπὲρ Πίστεως καὶ Ὁρθοδοξίας! Ἐχετε πλήρη πεποίθησιν ὅτι οὐδόλως θὰ προσπορίσῃ μεγαλειὸν οὐ καὶ προσάρτησιν γαιῶν τῇ Ῥωσίᾳ τῇ τοσοῦτον ἤδη ἀπεράντῳ· ἀλλ' οὐδὲν κυρία αὐτοῦ αἰτία εἶνε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ προστασία τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανῶν· γινώσκετε καλῶς, καὶ εἴθε πεπεισμένοι, ἐπαναλαμβάνω, περὶ ἀπάντων τούτων, τούτου δὲ ἕνεκεν σπεύδετε νὰ καταδείξητε ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν ὅτι δὲν εἴσθε καθυπερότεροι, ὅτι εἴσθε ἐπάξιοι ἐκείνων τῶν μεγάλων θυσιῶν ἃς παρέχει νῦν ὑπὲρ ἡμῶν ἡ ὁμοδοξία Ῥωσία.

« Ὁ Κύριος εὐλογῆσαι τὴν ὁδὸν ὑμῶν! Ἀπέλθετε, ἀγαπητοί, εἰς τὸ ἔργον ὅπερ ἐναργῶς εἶνε οὐχὶ μόνον ἡμέτερον, ἀλλὰ καὶ ὑμέτερον· καὶ ἔτι πλεῖον ὑμέτερον ἢ ἡμέτερον· καθ' ὅτι ἡ ἀρχὴ παρ' ἡμῶν, τὸ δὲ τέλος ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἀδελφῶν σας. Ἀπέλθετε καὶ καταδείξτε τῷ κοινῷ ἡμῶν ἀντιπάλῳ ὅτι εἰς τὸν Ἑλληνα ἀνώτατον πικρῶς ἢ Πίστις καὶ ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὅτι οὗτος τὸν Σταυρὸν ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τὸ ξίφος ἐν χερσίν ἔχων εἶνε ἕτοιμος ὑπὲρ τῆς τελευταίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης.

« Πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ διαβήματος ὑμῶν, ἔστω ὑμῖν ἡ ὑπόμνησις περὶ τῆς ἐρωτήσεως ἐκείνης τῆς χώρας ἐνθα νῦν γίνεται ἡ φλόξ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀνακμῆναι ἡμᾶς ἢ πρὸς τὸν ἀντίπαλον πάλιν.

« Ἐσκέφθητε ἄρα γε ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ χερσονήσῳ, ἐν Ταυρίδι, πρὸ ἐννέα αἰῶνων ἡ Ῥωσία παρέλαβε τὴν Πίστιν καὶ τὸ ἱερὸν βάπτισμα παρὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλλάδος. . . . Καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ ἀειμνήστῳ ἐκείνῃ χώρᾳ ὑφ' ὑμῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀνανεωθῇ καὶ ἐνίσχυθῃ ὁ ἀρχαῖος ἱερὸς δεσμὸς ὁ συνδέων τὰ δύο μεγάλα ἔθνη τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

« Τὸ πρῶτον, ὡς γνωστὸν ὁ δεσμὸς οὗτος ἐγένετο διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἡ Ἑλλὰς ὡς μήτηρ μετέδωκεν, ἡ δὲ Ῥωσία ὡς θυγάτηρ παρέλαβεν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως· ἐνῶν δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ δεσμοῦ τούτου ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ χώρᾳ βάπτισμα ἕτερον τὸ τοῦ πυρός καὶ τοῦ αἵματος, οὗ τινος οὐδεὶς οὐκ ἀναζήσεται ἢ ἀναζήσεται ὑπὲρ νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ζωῆς.»

« Τίς ἐκ τῶν τότε ὁμογενῶν ἡμῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν μοῖραν ἐκείνην ἢ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει ἀκρωμένων ἐν συγκεκινημένῃ καρδίᾳ τῶν μελροῦτων τούτων λόγων τοῦ Μοσχοβίτου ἱεράρχου ἠδύνατό ποτε νὰ φαντασθῇ ὅτι δὲν θὰ παρέλθωσιν εἰκοσιν ἔτη αὐτοὶ οἱ φωνασκούντες ὑπὲρ τῶν τοῦ Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ῥώσου συνδεόντων δεσμῶν οἱ τὴν Ὁρθοδοξίαν προβάλλοντες ἐν παντὶ πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνι θέλουσι ῥίψη χαμαὶ τὸ προσωπεῖον καὶ ἀναγράφῃ ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτῶν οὐχὶ ἤδη τὴν τετριμμένην Ὁρθοδοξίαν ἀλλὰ τὸν Πανσλαβισμόν, ποδοπατοῦντες δὲ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ χαράξῃ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλοτιμίας ῥάπισμα!

« Ἐληξεν ὁ ἀγὼν, οἱ πλεῖστοι τῶν προειρημένων Ἑλλήνων, ἐθελοντῶν περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν ὁποίων οὐδὲ καὶ λόγον ἐποίησαντο οἱ Ῥῶσοι· ἱστορικοὶ ἐκτός τινος στρατάρχου καταχωρίσαντος ἐν τινι τῶν μηνιαίων περιοδικῶν ἀπομνημονεύματα, ἐν οἷς διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων εἰκονίζει τὴν δῆθεν ὅλως ἀναρδρον καὶ ἐστερημένην πάσης στρατηγικῆς ἰκανότητος διαγωγήν αὐτῶν, οἱ πλεῖστοι λέγω ἐξ αὐτῶν παρέμειναν ἀποκαταστα-

θέντες ἐν Ῥωσίᾳ. Κατὰ τὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1856 ἔτους ἐκδοθέν Ἀυτοκρατορικὸν διάταγμα παρείχεται αὐτοῖς ἡ ἄδεια νὰ προσαρτηθῶσι ταῖς γνωσταῖς παρὰ τῆ Μαριουπόλει Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, αἱ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προσετέθη ἀνάλογος τις ἐκτασις γῆς. Βραδύτερον ὅμως τὸν Μάιον τοῦ 1857 ἔτους τῆ αἰτήσεϊ τῶν ἐθελοντῶν τούτων αὐτοκρατορικῷ διατάγματι ἐχορηγήθησαν αὐτοῖς γαῖαι περὶ τὰς 2,400 δεσατίνας ἐν συνόλῳ οὐχὶ ὅμως παρὰ τῆ Μαριουπόλει ἀλλ' ἐν τῇ Ἀλεξάνδροβοσκαιᾳ ἐπαρχίᾳ ἐν τῷ τμήματι τῷ μέχρι τοῦδε φέροντι τὸ ὄνομα «Μητροπολίτζικη»· τοῖς δὲ ὀπλαρχηγοῖς ἐχορηγήθη ὡς τινες μέχρι τοῦδε εὐρίσκονται ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἀνάλογος ἰσόβιος μισθοδοσίᾳ ἢς δυστυχῶς τινὲς ἐξ αὐτῶν ἄχρι τοῦδε στεροῦνται. Ἐν γένει δὲ ἦτε χρηματικῇ ἀμοιβῇ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ εἰς αὐτοὺς παραχώρησις γαιῶν ὑπῆρξε πολλῶ γλισχροτέρα τῆς τῶν Βουλγάρων ἐθελοντῶν οἵτινες οὐχὶ μόνον οὐδαμῶς ἠρίστευσαν ἀλλ' οὐδὲ κἂν μνεία περὶ αὐτῶν ἐγένετο καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνος.

Οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ὑφ' Ἑλλήνων ἀποίκων συνοικισμὸς τῆς Νοτίου Ῥωσίας ἐλπίζωμεν δὲ ὅτι ἔσται τοιοῦτος εἰς αἰεὶ! Ἐκ τῆς ἐποχῆς κυρίως ταύτης, δηλαδὴ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ ἀγῶνος ὅτε ἡ Ῥωσία ἔθετο ὡς πρόγραμμα αὐτῆς τὸ γνωστὸν τοῦ πρίγκιπος Γορτζιακόβ λόγον «La Russie se recueille» ἤρξατο ὁ βαθμιαῖος ἐκρωσισμὸς τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλλήνων ἀποίκων, ἐννοῶ τῶν παρὰ τῆ Μαριουπόλει, Ἀλεξάνδροβκα κλπ., τῶν ἀπωτέρω τῶν παρακτίων χωρῶν κειμένων Ἑλληνικῶν χωρίων διὰ τῆς καταργήσεως ἀπάντων τῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', προνομίων αὐτῶν περὶ ὧν ἀνωτέρω πολλάκις εἴπομεν, τῆς ἰδρύσεως Ῥωσικῶν δημοτικῶν σχολῶν, τῆς γενικῆς στρατολογίης κλπ. Ἀληθῆς ἐτεκταίνετο διωγμὸς κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ πρὸς ἀπλοῦν δὲ παράδειγμα παραθέτω τὴν ἀπὸ τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ἀρξαμένην τότε ἀποπομπὴν τῶν Ἑλλήνων. Διάφορα λυπηρὰ γεγονότα γράφει ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ Ῥωσὸς τις ναυτικός (ἴδε Ῥούσικη Ἀρχὴ 1867 Σελ. 1582) «καὶ νῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πλήρωσις τῶν δικόρων θέσεων τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ Ῥωσικοῦ ναυτικοῦ ὑφ' Ἑλλήνων, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα νῆν τοῖς πληρώμασιν ἐξεδίωκε σχεδὸν τὴν Ῥωσικὴν, ἠνάγκασαν τὸν Γρέυγ νὰ παραιτηθῆ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὁ ναύαρχος Λάζαρεβ ἐπελάβετο τῆς νῆξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ «Γρεκοβτζίνη» ὅπως ἐξεφράζοντο τότε. «Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ὅπως μὴ στερηθῶσι τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καὶ ἵνα παραμείνωσιν ἤρξαντο ἐκρωσιζόμενοι. Οὕτως ὁ Γεωργάκης ἐγένετο Γεγάροβ, ὁ Κουτράκος Κούτροβ, ὁ Γενδαούρης Γενδαούροβ καὶ οὕτω καθεξῆς.» Αἱ ἀνωτέρω αὐταὶ λέξεις τοῦ ἀρχιφονοῦς τούτου Μοσχοβίτου σαφέστατα καταδεικνύουσι τὰ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν αἰσθήματα τῶν Ῥώσων καὶ τὴν λυπηρὰν αὐτῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ κατάστασιν.

Ἐνθεν μὲν αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως ἦν οὐδόλως

δυνάμεθα νὰ ψέξωμεν καθ' ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐὰν ἐπήρχετο μετοίκησις τις Μοσχοβιτῶν οὐδὲν ἕτερον ἠθέλωμεν προσπαθήσῃ ἢ ὅσον ἔνεστι νὰ ἐξελληνίσωμεν αὐτούς, ἔνθεν δὲ ἡ ἀκηδεῖα τῶν τε ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ πρωτεύουσῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἰδίως δὲ ἡ ἀπάθεια καὶ πληρυστάτη ἔκπαλαι ἐπικρατήσασα ἀμεριμνησίᾳ περὶ τῶν ἐνταῦθα συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπέφερον τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων ψυχῶν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν μὴ δυνάμενον νὰ καυχήθῃ ἐπὶ πολυανδρίᾳ! Ἐὰν ῥίψῃ τις βλέμμα ἐπιπόλαιον ἐπὶ τῆς γενικῆς ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ συγχρόνου καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ ἀπαντήσῃ ἔνθεν κἀκεῖθεν τῶν παρακτίων Ῥωσικῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πλουσίαις Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, μυριοπλοῦτους ἀπογόνους τοῦ Ἑλλήνος τὰ τοῦ Κερδώου Ἑρμοῦ ἐπαγγελιομένους, τραπεζικὰ καταστήματα ὑφ' Ἑλλήνων διευθυνόμενα, Ἑλληνικὰς σχολὰς, Ἑλληνικὰ Παρθεναγωγεῖα, Ἑλληνικοὺς ναυτοὺς, Ἑλληνας φέροντας τούλαχιστον Ἑλληνικὰ ὀνόματα, Ἑλληνας δημαρχικοὺς παρέδρους, Ἑλληνας ἀστυνόμους, ναυάρχους καὶ συγχρόνως γενικοὺς διοικητὰς πόλεων καὶ ἀπείρους ἐτέρους ὁμογενεῖς ἡμῶν ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ εὐρισκόμενους. Ἀρκεῖ ὅμως μόνον προσεκτικώτερον νὰ ἐξετάσῃ τις τὴν ἀληθῆ θέσιν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐκ πρώτης ὄψεως προσφιλοῦς καὶ παραγόρου ταύτης ἐκάστῳ Ἑλλήνι εἰκόνας, ὅπως ἐπέλθῃ αὐθαρῆ τελεία ἀπογοήτευσίς. Οὐδεὶς ὁ δυνάμενος ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι κέντρον τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν, ὑπάρχει καὶ ἔσται ἡ ἐν Ὁδησσῷ Ἑλληνικὴ κοινότης. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ἄπαγε τῆς βλασφημίας! ὅτι ἅπαντα ἀνεξαίρετως τὰ μέλη αὐτῆς στεροῦνται φιλοπατρίας, ὅτι οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἑλληνας οὐδενὸς ἐξαιρουμένου δὲν τρέφουσι γνήσιαν πρὸς τὴν πατρῴαν χώραν αἰσθήματα, ἀνγκυαζόμεθα ὁμως ἐκόντες ἄκοντες νὰ ἀποκαλύψωμεν τὴν πικρὰν ἀλήθειαν ὅτι ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ὑφίστανται μυρίοι ὅσοι ἀρνησιπάτριδες συμβαλλόμενοι μεγάλως τῷ προβαίνοντι γιγαντιαίῳ βήμασιν ἐκρωσισμῷ, παραλύοντες τὰς σπασμωδικὰς κινήσεις τῶν ἐκπομεινάντων ἀρχαιφῶν ὁμογενῶν τῶν ὄντως τελευταίων τούτων Μοικανῶν εἰς ὃ τὸ κύριον αὐτῆ ἢ ἀνωτέρω τάξις ἢ κατὰ γράμμα κληρονομήσασα ἀδύνατον πῶθεν τὰ τοῦ ἐπαρχίου Βυζαντισμοῦ, ἢ οὕτω κλωμένη ἀριστοκρατία, ἢ μᾶλλον πλουτοκρατίαν ὀφείλει τις ν' ἀποκαλέσῃ ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ἐξαιρέσεων, τὸ παράδειγμα τῆς ἐκ τῶν πατρῴων ἀπομακρύνσεως καὶ τῆς πληρυστάτης πρὸς πᾶν φιλελληνικὸν διάβημα ἀδρακείας, λησμονοῦντες ἐκ τίνων κατὰγονται ἐπιλήσιμονες γενόμενοι τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τῶν πατέρων αὐτῶν οἵτινες τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ὑπὲρ τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς Ἑλληνισμοῦ διέπραξαν ἐνταῦθα. Ἄς μᾶς ὑποδείξωσι νῦν ἐπάξιόν τινα τῶν πρώτων οἰκητόρων τῆς Ὁδησσοῦ τῶν ψυχῇ τε καὶ σώματι παραδεδωμένων τῇ εὐημερίᾳ καὶ προδῶν παντὸς ἐνταῦθα Ἑλληνικοῦ ἰδρύματος καὶ θυσιαζόντων αὐτᾶ

τε τὰ ὕλικά αὐτῶν συμφέροντα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Πῶς εἶναι δυνατὸν» λέγει ἐν τινι δικτριβῇ αὐτοῦ ὁ μακαρίτης Ι. Φ. Μιμῆς, «νὰ ἐξαλειψῶ τῆς μνήμης μου ἐκείνην τὴν ἐνσπρωμένην δραστηριότητα, τὸν Ἐρηγόριον Μαρκοσλῆν, ὅστις μεταξὺ τῶν ἀπείρων του ἐμπορικῶν ἀρχοῦντων, δὲν παρέλειπε νὰ εἰσέρχεται καθ' ἡμέραν εἰς τὴν σχολὴν, νὰ συσπειρῶ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐμπόρων, ἐξετάζων τὰ καθ' ἕκαστα, νὰ ἐπισκέπτεται τὸν ποδαγλοῦντᾶ Βαρδαλάχον, νὰ ἐρευνᾷ ἐὰν οἱ ἐνδεεῖς καὶ ὑπότροφοι μαθηταὶ τῆς σχολῆς εἶχον μέσα συντηρήσεως; Ἐκεῖνον τὸν μεγαλόφρονον γηραιὸν, τὸν εὐφυῆ καὶ ἀστεῖον Βασιάνον Παλασιολόγον, ὅστις κεκυφῶς καὶ ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς βικηρίας του περιήρχετο ἀπὸ νοικίας εἰς οἰκίαν κρούων τὰς θύρας τῶν ὁμογενῶν, ἵνα συνάξῃ ἐκτάκτους πέρανους ὑπὲρ τῆς σχολῆς καὶ τινῶν ἐνδεῶν μαθητῶν; Ἐκεῖνον τὸν πολυπειρον καὶ πολυμαθέστατον Βασίλειον Ξένην ὅστις καὶ εἰδικὸς ἐπιμελητὴς ὦν τῆς σχολῆς, ἐπηγρύπνει μὲ Ἀυγέως ὄμμα ἐπ' αὐτῆς, παρίστατο καθ' ἡμέραν εἰς τὰς παραδόσεις τῶν μαθημάτων, ἤκουε τῶν παραδιδόντων διδασκάλων μετὰ μεγίστης προσοχῆς, ἐὰν δ' ἔβλεπεν ὅτι ἤσάν τινες ἀπρομελέτητοι, ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις καὶ δὲν ἐπέτρεπεν οἱ ἔμμισθοι καὶ τακτικοὶ διδάσκαλοι νὰ παραδίδωσιν ἰδιαιτέρως μαθήματα, ἵνα μὴ ἐξασθενῶνται ἐκ τοῦ κόπου αἱ δικνοητικαὶ αὐτῶν δυνάμεις; Τὸν σεβάσμιον Ἀλέξανδρον Μαῦρον ὅστις ἐδίδεν κἄν ἰδίῳν του ἀφθόνους ἐπιχορηγήσεις εἰς τινὰς τῶν τότε διδασκάλων, παρκαπονομένων διὰ τὴν μετρίαν μισθοδοσίαν των.» Ἡ σχολὴ αὕτη περὶ τῆς ἰδίως δ' ἀνωτέρω, ὑφίσταται ἄχρι τοῦδε, κέκτηται σπουδαίαν ἀκίνητον περιουσίαν, οὐδὲν ὅμως ἀναπληροῖ τὴν λίαν ἐπισθητήν ἔλλειψιν σπουδαίου Ἑλληνικοῦ παιδευτηρίου δυναμένου ἐπὶ ἐδραίων βάσεων νὰ διαδίδῃ τὴν γνησίαν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἐν ἀπάσῃ τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ. Ἡ λαμπροτάτη αὐτῆς ἐποχὴ ὑπῆρξεν ἢ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ γενικοῦ Βαρδαλάχου μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ τελευταίου, ἔκτοτε δὲ βραχυμῆδον ἐπῆλθεν ἢ πτώσις μέχρι τελείας σχεδὸν ἀποναρκώσεως. «Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν, λέγει ὁ σεπτὸς διδάσκαλός μου, τέως διευθυντῆς τῆς σχολῆς αὐτῆς ἀξιότιμος κ. Χ. Βουλόδημος (ἴδε Πρώτη πεντακονταετηρὶς τῆς ἐν Ὁδησσῷ Ἑλληνομπορικῆς Σχολῆς 1817—1867. Ἐν Ὁδησσῷ 1872 Σελ. 84—85) ἦτο αὕτη οὐχὶ ἀπλῶς μερικὴ σχολὴ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Ὁδησοῦ, ἀλλὰ κοινὸν διδασκῆριον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὐχὶ μόνον νεολογία, διψῶσα παιδείαν ἀληθινὴν καὶ φλεγόμενη ὑπὸ Ἑλληνικῶν ἀρετῶν συνέρρεεν ἀθρόα ἐκ πρῶτων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐνταῦθα, ἵνα μετὰ τῶν οικογενειῶν αὐτῶν εὗρωσιν ἄσυλον, καὶ ὑπόρον ζωῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς θεοστηρίτου Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες διάσημοι κατὰ τὴν παιδείαν, ἀσυγκρίτως δὲ τῷ λόγῳ ἐπισημότεροι κατὰ τὴν πυρῶδη εὐγλωττίαν καὶ φιλοπάτριδα προσπάθειαν,

ἀσμένως ἐπέτων εἰς τὴν τυχοῦσαν ἐλευθέραν, χριστιανικὴν καὶ εὐνοϊκὴν αὐτοῖς γωνίαν γῆς, ἵνα μετασχηματίσωσι τὴν προσφερομένην αὐτοῖς περὶ νιχρὰν φιλόξενον στέγην εἰς πολύφωτόν διὰ τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν ἐστίαν. Οἱ ἰδιῶται τοῦ ἐξεγερθέντος ἐκ τῆς δουλείας ἔθνους, οἱ πολλοὶ ἄνδρες ἀμαθεῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ διαπυρότεροι θαυμαστὰ τῆς παιδείας ἐνεθουσίων πρὸς τοὺς λογίους καὶ σοφοὺς ἀναμορφωτὰς τοῦ ἔθνους, οὓς ἐθεώρουν ὡς μαντεῖα καὶ ὡς τὴν αὐτόχημα ἀριστοκρατίαν αὐτῶν ἐνεθουσιώδεις ὄντες καθ' ὅλην τὴν προπαρκασκευὴν τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἀνίσου, ἀλλὰ γιγαντιαίου ἀγῶνος, ἐν οἷς ἡ Ὁδησοῦς ἦτο αὐτόχημα σκηνὴ οὐ μόνον Ἑλληνικῶν δραμαμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ συγκινητικωτάτου δράματος τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ἦτοι τῆς ζωηροτάτης ἀναπτύξεως τῆς φιλοπατρίας, ἐσχέδιάζον καὶ ἐτέλουν ὑπερῶνθρώπους τῶ ὄντι θυσίας καὶ αὐταπκρήσεις, κεννοῦντες ἀψιλῶς τὸ βελάντιον ὑπὲρ ἀναστάσεως καὶ φωτισμοῦ τῆς πατρίδος. Καθ' ὅσον προσέβκινεν εὐτυχέστερον ἢ ἀτυχέστερον ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶν, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κοινωσίς Ὁδησοῦ ἠθικῶς ἀπεμακρύνετο τῶν ἐθνικῶν ἐπιπέτων ἢ ἐπιπλήξεως πρὸς αὐτὰς, κατ' ἄλλο τοσοῦτον σχεδὸν ἐτελεῖτο καὶ ἐνταῦθα μεγαλειτέρη ἢ μικροτέρη ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν κοινῶν θυσία. Ἀμα κοπάσαντος τοῦ ἐθνικοῦ σάλου καὶ ἀποκατασταθέντος τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ βασιλείου, καὶ φυγόντων ἐνεθουθεν ἐκείνων τῶν θερμοურγῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐπομένως ἀποσπασθείσης τῆς ἐν Ὁδησσῷ Ἑλληνικῆς κοινωσίας ἀπὸ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, ἐψυχράθη βραχυμῆδον καὶ ὁ τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἐθνικὰ ζῆλος, ἢ νεολογία κατὰ μικρὸν ἠρεσέθη εἰς τὸν ἡδὴ εὐκολώτερον καὶ ἀπονώτερον κατασταθέντα βίον ἢ ἐπλεον ἀμερίμως εἰς τὴν ἐξευτελίζουσαν τὸν ἠθικὸν ἀνθρωπὸν τρυφήν, οὐδ' ἐνεπνέετο πλέον ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης φιλοτιμίας, ἢ τις ὠθεῖ πρὸ πάντων τὰς νεαρὰς γενεὰς πρὸς τι ἰδανικώτερον καλὸν καὶ ἀγαθόν. Ἄνευ διψαλέου καλλιεργήσιμου ἐδάφους, ἀνευ τακτικῶν καὶ γενναίων χορηγήσεων οὐδὲ ἄνδρες ἐξοχοὶ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἐπιστήμῃ καὶ ἀρετῇ ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι καὶ ἀποκαταστῶσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ τῶν τοιοῦτων οἱ ἀποκαταστάντες ἐφεύγον κατὰ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, καὶ οἱ ἐνταῦθα ἐμπιστευθέντες ὑπὸ τῆς φορῆς τῶν πραγμάτων τὴν παιδείαν τῶν νέων γενεῶν καὶ τὴν εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν στάδιον υδιδεύθουν αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ γλίσκρα ὕλικά καὶ ἠθικὰ μέσα, ἅτινα φειδωλῶς παρεῖχεν αὐτοῖς ἢ ἐνταῦθα κοινωσία. Ἐνεθουθεν ἐκπτώσις σπουδῶν, τάσεων, χαλάρωσις φιλοπατρίας, ἀπῶρητος ἠμονοτονία καὶ ἄκρα νηνεμία περὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν ἐθνικὸν βίον.» Μόλις ἐσχάτως ἐπελειφθησάν τινες τῶν διακρινόμενων εἰσέτι ἐνταῦθα ἐπὶ ἀκραίφνεϊ φιλοπατρίας καὶ ἀμέτρῳ ζῆλῳ ὑπὲρ τῶν συμφορόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὦν τὰ ὀνόματα παρκασιωπῶ, καθ' ὅτι ἀρκούν-

τως εἰσι γνωστὰ οὐ μόνον τῇ ἐνταῦθα Ἑλληνικῇ κοινότητι, ἀλλὰ καὶ ἅπαντι τῷ Πανελληνίῳ, ἐπελείφθισαν, λέγω τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ἐναντίον ἁπάντων τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως παρεπιθεμένων παρκαλυμάτων, δὲν εἶνε μακρὰν ἢ ἡμέραν ἐκείνη καθ' ἣν ἢ ἐν Ὁδησσῷ Ἑλληνομπορικὴ σχολὴ θέλει καταστῆ αὐτῆς ἐπάξιος τοῦ ὀνόματος *Ἑστία τῶν Φώτων* ὡς ἀπεκάλου ἀτὴν πρὸ τῆς ἐθνεγερασίας ὃ ἐν Βιέννῃ ἐκιδιδόμενος *Λόγιος Ἑρμῆς* καὶ ὁ αἰδιμὸς Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Ἐν Ὁδησσῷ ὅμως τοῦλάχιστον ἐκτὸς τῆς ὀπισθόποτε Ἑλληνικῆς ὅμως πάντοτε σχολῆς, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ ὑπάρχει καὶ Ἀγαθοεργὸς Ἑλληνικῆ κοινότης ἧς ὁ κανονισμὸς ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1871 καὶ ἧς σκοπὸς εἶναι :

α.) Ἡ πικρὸς εἶδος περίθλιψις τῶν ἐν Ὁδησσῷ οἰκούντων ἢ προσωρινῶς παρεπιδημούντων ἐνδεῶν Ἑλλήνων.

β.) Ἡ δικτήρησις τῆς εὐπρεπείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ.

γ.) Ἡ συντήρησις καὶ βελτίωσις τῶν ἐν Ὁδησσῷ ὑπαρχόντων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἢ ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων καὶ

δ.) Ἡ ἐγκρίσεις τῆς Κυβερνήσεως ἰδρύσεις νέων τοιούτων ἰδρυμάτων, οἷα ἢ Κοινότης κρίνη ἀναγκαστικὰ ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτῆς.

Μέλη τῆς κοινότητός εἰσιν οἱ τρεῖς τοῦλάχιστον βούβλια πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐτησίως συνεισφέροντες ἐν Ὁδησσῷ οἰκοῦντες Ἑλληνες.

Ἡ Ὁδησσὸς ἐπὶ τέλους κέκτηται, ὃ καὶ σπουδαίωτατον, Παρθεναγωγεῖον Ἑλληνικὸν ἰδρυθὲν πρὸ τινῶν ἐτῶν τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ δαπάναις τοῦ κλεινοῦ προέδρου τῆς ἐνταῦθα κοινότητος τοῦ ἀξιοσεβέστατου κυρίου Θ. Ῥοδοκανάκη, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐς αἰεὶ μέλλει ν' ἀναγραφῆ ἐν ταῖς στήλαις τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους. Καθ' ὅτι πράγματι ὁ σεβαστὸς οὗτος ἀνὴρ ἔσωσεν ἐκ βεβκίου ὀλέθρου τὸν ἐν τῇ ἐσχρατῆ ταύτῃ τοῦ Ῥωσικοῦ κράτους Ἑλληνισμόν, συντελέσας τὴν μόρφωσιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνίδων· τίς δὲ ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι τὸ θεμέλιον οὐ μόνον τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ πάσης πολιτείας καὶ πικρὸς ἔθνος· τίς δὲ ὁ δυνάμενος νὰ διαμφισβητήσῃ ὅτι ἐλλείπει Ἑλληνικοῦ ἐνταῦθα Παρθεναγωγείου ἐπὶ τόσα ἔτη αἰ θυματέρες τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν ἡμῶν ἐξεργασίζοντο ὀλοσχερῶς, καὶ ἀναγκασζόμεναι νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐν Ῥωσικαῖς Παρθεναγωγείοις λησμονοῦσαι αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἑλλάδος, περὶ ἧς ἀμυδρὰν τινα ιδέαν αἱ πλείστα ἔχουσι καὶ αὐτὴν τὴν πικρὴν γλῶσσαν· τούτου δὲ ἕνεκεν ἐὰν εἰσέλθετε εἰς τὸν οἶκον τῶν πλείστων ἐνταῦθα ὁμογενῶν ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων ἠθέλετε ἀπικνήσῃ πληρεστῆτην ἀγνοίαν τῆς Ἑλληνικῆς, τοῦτο δὲ ἰδίως ἐν τοῖς ὑψηλοῖς κύκλοις, ἢ ἀθροισμὰ τι Ῥωσικῶν καὶ Ἑλληνικῶν λέξεων προσβαλλουσῶν τὸ ὑμέτερον ἀκουστικὸν σύστημα, ὡς λόγου χάριν· «Ἡ κουχάρκα μὲ τὸν πόβαρι, ἐκλεψαν ὄλαις ταῖς καστρουύλλες καὶ πτὰ ἤπλαν ἔς τὸ καμπάκι» καὶ πού τοὺς ἐπλάσε ὁ γορογοτοβὸς καὶ τοὺς πῆγε

ἔστην *παλήτσια* τὸ ὅποιον οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι «ὁ μάγειρος μετὰ τῆς μαγείρου ἐκλεψαν τοὺς λέβητας καὶ πωλήσαντες αὐτοὺς ἐμέθυον ἐν τῷ καπηλείῳ, μέχρις οὐ ὁ ἀστυνομικὸς κλητὴρ συλλαβῶν αὐτοὺς ἀπήγαγεν εἰς τὴν ἀστυνομίαν». Οὐδόλως παρκαμφοῦμεν τὴν πικρὰν ἀλήθειαν· εἶνε ἢ γλῶσσα ἐξαιρέσει πολλὰ ὀλίγων ἢν ὀμιλοῦσιν αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνίδες. Προχωρήσωμεν ὅμως περαιτέρω· μεταβῶμεν εἰς Νικολάεβ, Σεβαστούπολιν, Θεοδοσίαν, Κέρτζιον, ἐν αἷς οἱ πλείστοι τῶν γεμικῶν διοικητῶν, πολιταρχῶν, ἀστυνόμων, δημάρχων, δημαρχικῶν πρεσβέρων ἐξ Ἑλλήνων γνησίων κατὰγονται, φέρουσι καθαρῶς Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἐν αἷς οἰκοῦσι τόσοι Ἑλληνες εὐκατάστατοι, ἐπιστήσωμεν τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τῆς Μαριουπόλεως οἰκουμένης ὑπὸ 18,000 Ἑλλήνων, μεταβῶμεν εἰς τὰ πλησιόχωρα αὐτῆς χωρία, τὰς συμπληγεῖς ταύτας Ἑλληνικὰς ἀποικίας, πανταχοῦ τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς, παντελῆς ἑλλειψίς Ἑλληνικῶν κωδῶν, Ἑλληνικῶν σχολῶν, πλήρης σχεδὸν ἀγνοία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἰδοὺ ἢ λυπηρὰ καὶ οὐδόλως παρήγορος εἰκὼν ἢν θέλει ἀπικνήσῃ ὁ ὑπὸ γνησίαν Ἑλληνικὴν ἔποψιν ἐρευνῶν τὴν κατὰστασιν τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ. Ἰδοὺ λόγου χάριν ἢ ἐν Ἀζοφικῇ Βερδικάνσκα, πόλις οἰκουμένη ὑπὸ 500 Ἑλλήνων περίπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κερκλήνων, ἐξ ὧν πολλοὶ εὐκατάστατοι· κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, μοὶ γράφουσι ἐσχάτως ἐκεῖθεν, συνήλθον οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς εἰς τὸ προξενεῖον ἵνα σκεφθῶσι περὶ ἰδρύσεως Ἑλληνικῆς σχολῆς καὶ ἀνεγέρσεως Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἀπεφάτισαν δὲ πικρῶς νὰ καταθέτωσιν ἅπαντες οἱ ἔμποροι ἐν καπικίον ἐφ' ἐκάστης ἐξαγομένης ὑπ' αὐτῶν ψάθης σίτου, οἱ δὲ ἔμποροὶ ἀλλήλοι ἀνὰ 2% ἐκ τῆς γλίσχρου μισθοδοσίας αὐτῶν, ἐν γένει δὲ νὰ συνεισφέρῃ ἐκτάκτως ἕκαστος ἐξ αὐτῶν τὸ κατὰ δύνειμιν, ἀλλ' ἢ ἀπόφασις αὕτη ἔμεινε νεκρὸν γράμμα, καὶ σήμερον ἤδη οὐδὲ λόγος γίνεται, αὐτὸν δὲ τὸν χῶρον ὃν εἶχον πρὸς ἀνεγερσιν ναοῦ ἐξέποιήσαν, καὶ νῦν ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἀνήγειρον ἢ Ῥωσικὴν κυβερνήσις λαμπρὸν Ῥωσικὸν γυμνάσιον. Ἀλλὰ δικτὶ νὰ ἀνατρέχωμεν τόσον μακρὰν, ὅτε ὑπ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ὁδησσῶ ὀλίγας λεύγας ἀπωτέρω αὐτῆς κεῖται ἡ κωμόπολις *Ἀλεξάνδροβκα* ἐν ἣ οἰκοῦσιν Ἑλληνες Ἑπτανήσιοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἐκ περιεργείας κινούμενος ἐπεσκέσθην αὐτὴν κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους, κατὰ πόσον δὲ ἀπεγοητεύθην ὅτε ἀπῆντησα ἀνθρώπους, ὧν αὐτὴ ἢ ἐξωτερικὴ μορφή καταδείκνυε τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῶν καταγωγὴν, φέροντας Ἑλληνικώτατα ὀνόματα, καταγομένους ἐκ γνησιωτάτων Ἑλλήνων σχεδὸν λησμονοῦντας αὐτὴν τὴν γλῶσσάν των, καὶ ὅπως μοὶ ἐξεφράσθη εἰς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἀφελῶς, ὑπάρχει κίνδυνος μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν ἤδη παντελῶς ἐκρωσιθῶσι. Ἐρακοὶ εἶμεθα, μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ πού τὰ μέσα νὰ συντηρήσωμεν Ἑλληνικὴν σχολὴν ἢ καὶ ἱερέα Ἑλληνα ὅπως ἀκρωόμεθα ἐν τῇ μητρικῇ φωνῇ τῆς θείας ἱερουργίας». Μήπως δὲν εἶνε αἰσχος διὰ τὴν μυριόπλουτον ἐνταῦθα Ἑλ-

ληνικήν κοινότητα να δεικνύη τοιαύτην ἀδιαφορίαν εἰς τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἔσαι τῶν δυναμένων ἡμέραν τινὰ Ἑλλήνων τούτων να φανῶσι χρήσιμοι τῇ φίλῃ πατρίδι; Μήπως δὲν ἠδύναντο να μεριμνήσωσι περὶ τῶν δυστήνων τούτων δημογενῶν ἡμῶν; μήπως ἐκκοστούς τινές βουβλίων, ψυχία ἐκ τῶν πολυτελεστάτων τραπεζῶν τῶν ἡμετέρων Κροίσων δὲν ἠδύναντο να σώσωσι τὸν τοσοῦτον πλησίον τῆς διαμονῆς αὐτῶν ἀπολλύμενον Ἑλληνισμόν; Μήπως θὰ ἠδύναντο αἱ ἀπειροὶ εὐκατάστατοι ἐνταῦθα Ἑλληνικὰ κοινότητες να διασώσωσιν ἀλώβητον τὸν μικρὸν τῆς πατρῴας χώρος διαμένοντα τοῦτον Ἑλληνισμόν; Ἄλλ' οὐ φροντίς Ἰπποκλείδῃ! Ταύτην τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς λαμβάνω ἀνα χεῖρας μίαν τῶν ἐκδιδομένων ἐνταῦθα ξένων ἐφημερίδων, ἀπαντῶ Ἑλληνιστὶ τὴν ἐξῆς ἀγγελίαν. *Μὴ γενομένης κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἀπαρτίας πρὸς συγκρότησιν τῆς γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀγαθοεργοῦ κοινότητος, συνφθὰ τῷ 30 ἄρθρῳ τοῦ κατολισμοῦ, προσκαλ ἔνται καὶ κάλιν πάντα τὰ μέλη αὐτῆς να παρεμβῶσι τὴν προσεχῆ Κυριακὴν πρὸς θεώρησιν τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ λήξαντος ἔτους κτ.λ.* Αἱ ὀλίγοι αὐταὶ γρχυμζὶ ἀρκοῦντως σαφῶς, φρονῶ, εἰκονίζουσι τὸν ζῆλον οὗ ἐμποροῦνται οἱ ἐνταῦθα ἡμέτεροι δημογενεῖς ὡς πρὸς τὰ πάτρια. Μήπως οἱ ποικίλοι αὐτῶν ἀσχολία ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς να προδικθῆσωσιν ὀλίγας ὥρας ὑπὲρ τῶν ἀπολύτως τούτων τῷ ἐνταῦθα Ἑλληνισμῷ ἀναγκαιῶν; Δὲν δυνάμεθα να λαλήσωμεν γενικῶς ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐπάξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑλληνοσ, ἀλλὰ τί δύνανται να πράξωσιν οὗτοι ἀπέναντι τοῦ γενικοῦ κακοῦ; Βεβαίως ἄνδρες τοιοῦτοι, ὧν ἄλλος μὲν μόνος σχεδὸν καὶ ἀποκλειστικῶς ὑποστηρίζει τὴν Ἑλληνικὴν ναυτιλίαν, ἄλλος δὲ εἰς ἐκκοστούς Ἑλλήνων παρέχει πόρον ἀνέτου βίου διὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων αὐτοῦ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἄλλος δὲ μεριμνᾷ, οὐδενὸς κόπου καὶ μόχθου φειδόμενος, ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλὰ τί δύνανται να πράξωσιν οἱ ὀλίγοι ἀπέναντι τῶν τσοσούτων μυριάδων Ἑλλήνων ἐκπαλαὶ βιούντων ἐνταῦθα, ὅτε τὰ γενικὸν μένει ἀπαθῆς θεατῆς ἐπιλήσιμον γενόμενον τῶν ἱερῶν αὐτοῦ καθηκόντων. «Δὲν νεῖμεθα Γραικοὶ, ἀπῆντων οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, τί Γραικοὶ εἴμεθα ὅτε οὗτ' ἐν Ἑλλάδι ἐγεννήθημεν οὔτε τοὺς Ἑλληνας γνωρίζομεν, ἐπιλέγοντες τὸ ἐπάρκτον *ubi bene ibi patria*». Ἄλλ' ἐὰν ἤρκοῦντο τοῦλάχιστον, εἰς τὴν αὐθάδη ἐκστόμησιν τῶν ἀρησιπατριδῶν αἰσθημάτων αὐτῶν ἠδύναντο τις εἰσέτι ἀπαθῶς να ὑποφέρῃ αὐτὸ «Οὐκ οἶδας τί ποιούσι.» ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἰδίως διακρίνονται ἐπὶ ἄκρα ἀσυστόλῃ ἀναισχύντῃ ἀποτροπῇ πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν, καθιστάμενοι οἱ ἄγαν μισέλληνες. Πολλοὺς τῶν τοιούτων ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν, παρασιωπῶμεν ὅμως τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς ἀρκοῦντως γνωστὰ τοῖς πᾶσι λησμονοῦσιν οἱ ἄθλιοι ὅτι αὐτοὶ οὔτοι οἱ Ῥῶσοι οὐδόλως δέχονται αὐτοὺς ἀνοικταῖς ἀγκάλας τού-

ναντίον αἰεποτε ὑποβλέπουσιν αὐτοὺς με ὄμμα βλοσυρὸν ἐν παντὶ προσπαθοῦντες να καταδείξωσι τὴν πρὸς αὐτοὺς περιφρόνησιν. Καὶ ἔχουσι πληρέστατα δίκαιον εἶδομέν ποτε Ἰουδαῖον ἀρησιθρησκον γενόμενον ἀληθῆ Χριστιανόν; Εἶδομέν ποτε ἀρησιπατριν καταστάντα ἀληθῆ φιλόπατριν; Προχθῆς εἰσέτι ὅτε ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ἡ ἐν Κερτζίῳ Ἑλληνικὴ μερίς, ἐὰν δυνάμεθα να ἀποκαλέσωμεν οὕτω τοὺς Ἑλληνοφώνους τούτους Νεορωσώτους κατεβλήθη ἀναλόγως ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς ὀμάδος ἐν ταῖς δημοτικαῖς ἐκλογαῖς, ἔσπευσε δ' ἐνταῦθα ἐκδιδόμενος *Τηλέγραφος τῆς Νέας Ῥωσίας* να σκώψῃ οὕτω πως τὴν ἤτταν αὐτοῦ. «Οἱ ἐν Κερτζίῳ Ἑλληνοσ νῆσχατῶς ἐνικήθησαν παρὰ τῷ ἐν Κερτζίῳ Μακρῶνι. Πρὸ πολλῶν ἡδη νῆτων ὁ σῖτος, ὁ χαλβῆς καὶ ὁ σπόγγος, (ὅπως ἀποκαλοῦσιν οἱ Μοσχοβῆται δηκτικῶς τοὺς Ἑλληνας) ἐκυριάρχουν ἀπολύτως ἐν τῷ δημαρχείῳ. Ἡδύναντο τις να ὑποθέσῃ ὅτι ταῦτα γίνονται ἐν τινὶ διαμερίσματι τῆς Μακεδονίας καὶ οὐχὶ ἐν Ῥωσικῇ πόλει. Ἑλληνοσ ἐπεκάθητο Ἑλληνοσ καὶ ντὰ πάντα εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων! *Χρόνος, Μόρος, Ζόηρος*, μόνα ἠκούοντο ἐν τῷ δημαρχείῳ τοῦ Κερτζίου. Εἶνε μὲν ἀληθῆς, νῆτι οἱ δημαρχικοὶ πᾶρδροι μᾶλλον ἐμάστων ἐλαίας ἢ συνεζήτουν, ἀλλ' νῆ Ἑλληνικὴ καταδρομὴ ἐπὶ τῶν κατοίκων ὀπωσδήποτε ἤτο λίαν ἐπαισθητή. Τὰ ἐκ τῶν ἐλαίων βυρέλια ἐκυλίοντο ἐν τῷ ἐλαίῳ καὶ ἐν τῷ δημαρχείῳ καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπιτροπαῖς ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπανταχοῦ ἔνθα διεδίδετο ἡ ὀσμὴ «φαγητοῦ.» Οἱ Ῥῶσοι δὲ κάπτοικοι πεφοβισμένοι, ἀσθενεῖς ὄλωσ, ἀπετέλουν εἶδος τι ἀποίκων. Οἱ ντοῦ Κερτζίου Μιλτιάδα, Ἀλέξανδροι, Σωκράται καὶ Θεμιστοκλεῖς ἐπῆροντο καὶ ἐγαυρίων μεγάλως καὶ αἴφνης Μακρῶν καὶ ὀποῖος Μακρῶν! Ἄδύστηνοι Ἑλληνοσ! Διὰ τίνος ν' ἀντικαταστήσωσι νῦν τὸ ἀρπαχθῆν αὐτοῖς «χρυσοῦν δέρας;» Καὶ πόσα ἔτερα ἠδυνάμεθα τοιαῦτα να ὑποδείξωμεν ἔργα τῆς εὐφυολογίας τῶν Μοσχοβιτῶν δι' ὧν καταγέλαστοι καθίστανται οἱ ἐν λόγῳ ἀρησιπατρίδες! Τούναντίον μεθ' ὀπόσου σεβασμοῦ ἀναφέρει ἐκάστοτε ὁ Ῥωσικὸς τύπος περὶ ἐκείνων τῶν ἐνταῦθα δημογενῶν οἵτινες καὶ τὴν πάτριον χώραν μὴ λησμονοῦντες, καθίστανται χρήσιμοι καὶ τῷ Ἑλληνισμῷ ἐν τῇ φιλοξενήσασθαι αὐτοὺς χώρᾳ!

Ἐκ πάντων τούτων φθάνομεν εἰς τὸ λυπηρὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς πάσχει ὑπὸ καθαρῶς ἐθνικῆν ἔποψιν, καὶ διατρέχει σοβαρὸν κίνδυνον. Ὅπως ἀποσοβῆθῃ οὗτος ἀνάγκη πᾶσα να ἐπιληφθῶσιν ἀπασαὶ ἀνεξαιρέτως αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνικαὶ κοινότητες τῆς ἰδρύσεως Ἑλληνικῶν σχολείων, Παρθεναγωγείων, βιβλιοθηκῶν καὶ νᾶν, ὅπως οἱ ἐνταῦθα δημογενεῖς ἡμῶν ἀροῶνται Ἑλληνιστὶ τῶν Θείων Γραφῶν. Μεγίστην ὀσάτως προσπάθειαν ὀφείλει να καταβάλλῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸς ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐνταῦθα φρονήματος, ἰδίως ἐπιστῶσα τὴν σύντονον αὐτῆς προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, οἵτινες

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξαιρέσει πολλὰ ὀλίγων χωλαίνουσι καθ' ἅπαντα τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ὅπως ἀνάξιοι τῆς ὑψηλῆς θέσεως ἦν κατέχουσιν. Ἄφ' ἑτέρου ὅπως παράλογον ἢ μᾶλλον καθαρὰ πικραδοξολογία εἶνε τὸ νὰ ἰσχυρίζεται τις ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν Ῥωσίᾳ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐθνικότητα. Ὑπάρχουσι, κύριοι, καὶ ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες τὴν ἐθνικότητα αὐτῶν τηροῦσιν ὅπως ἀλώδητον ἔχοντες ἀγνότατα φιλοπατρίας αἰσθήματα καὶ ἔτοιμοι ὄντες εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου θυσίαν. Ἐλπίζωμεν ὅτι κατὰ τὴν κρισιμοτάτην ταύτην διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἐποχὴν οἱ λόγοι ἡμῶν οὗτοι θέλουσιν ἐπαληθεύσῃ καὶ ὅτι ὡς τὸ πάλαι δ' ἐν Νοτίᾳ Ῥωσίᾳ Ἑλληνισμὸς θέλει ἀναδειχθῆ ἑπ' ἀξίως τοῦ σεπτοῦ ὀνόματος δ' φέρει κενῶν τὸ βλακάντιόν του ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀνγκυκῶν. Γένοιτο!

Ἐν Ὁδησσῷ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1884

Κ. Α. Ηκλασιολόγος

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΣΚΟΤΕΙΝΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

ὑπὸ ΦΕΡΑΙΝΑΝΔΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ*

Κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον πρὸ τῆς μεγάλης καταστροφῆς τοῦ βυζαντιτικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι ἐν ἔτει 1204 ὑπέταξαν καὶ διένειμαν μετὰ τῶν, ἀνὴρ ὄντως μεγαλοφυῆς ἐπέχυσε φῶς ὑπὲρ τὰς Ἀθήνας. Οὗτος ἦν Μιχαὴλ δ' Ἀκομινάτος, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ πολιτικοῦ καὶ ιστοριογράφου Νικήτας. Οὗτός ἐστιν ὁ μόνος ἐν τῷ μεσαιῶνι Ἀθηναῖος-καὶ δύνανται τις ν' ἀποκαλέσῃ αὐτὸν οὕτω ἕνεκα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διατριβῆς ἐν Ἀθήναις-τοῦ ὁποίου συγγράμματα κατέχομεν, οἷον λόγους, ὑπομνήματα, μονωδίας, ποιήσεις καὶ πολλὰς ἐπιστολάς. Πᾶν ὅ,τι ἐκ τούτων διεσώθη, συνελέγη καὶ ἐξεδόθη νεωστὶ (1879 καὶ 1880) ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Σπυρίδωνος Λάμπρου· ἡ ὑπηρεσία δὲ αὕτη τὴν ὁποῖαν δ' νεαρὸς λόγιος προσήνεγκεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος πόλεως εἶναι ἀνεκτίμητος. Διότι πρὸ αὐτοῦ κατ' ἀποσπάσματα μόνον διὰ τοῦ Boissonade, Tafel καὶ Elissen ἐγένοντο γνωστὰ αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἀκομινάτου. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπὸ τῶν πολυτίμων τούτων πηγῶν ἤντησεν ὁ Λάμπρος τὴν ὕλην πρὸς τὴν μικρὰν αὐτοῦ συγγραφὴν «Αἱ Ἀθήναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος».

Μιχαὴλ δ' Ἀκομινάτος ἐγεννήθη ἐν Χώναις ἢ Κολοσσαῖς τῆς Φρυγίας περὶ τὸ 1140. Ἐσπούδασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα διήκουσε τοῦ Εὐ-

* Ἴδε σελ. 513.

σταθίου, τοῦ ὑστερον ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ περιφήμου ἐρμηνευτοῦ Ὁμήρου καὶ Πινδάρου. Ἐνῷ δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας προηλεῖφετο εἰς λάμπρον πολιτικὸν στάδιον, αὐτὸς ἐξέλεξε τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐπορεύθη εἰς Ἀθήνας ὡς μητροπολίτης τῷ 1182, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Λάμπρος.

Ὅσον ἰδεώδη λάμπριν καὶ ἂν ἐξηκολούθει ἡ ἀρχιεπίσκοπος ἀκόμη εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, αὕτη ὁμως εἶχε καταπέσει τοσοῦτον, τὸ δὲ ὅλον θέμα Ἑλλάδος καὶ Πελοπόννησος, κυβερνώμενον ὑπὸ πρακτικῶς ἐδρεύοντος ἐν Θήβαις, εἶχε τοσοῦτω παρεμνηθῆ, ὥστε πᾶς Βυζαντινὸς ὑπάλληλος ἐνόμιζεν ἐξορίαν τὴν ἐκεῖ διατριβὴν. Ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐκκτὸν ἕτη πρὸ τοῦ Ἀκομινάτου ζήσαντος, δεικνύουσιν, ὅτι ἡ καταφρόνησις αὕτη τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἦτο νέα. Ὁ Ψελλὸς ἔγραφε ποτε πρὸς τινὰ αὐτόθι κριτὴν ἀδ' τῶν Ἀθηναίων διοικητῆς μὲν ποτὲ τὴν θυλλουμένην Ἑλλάδα ἰδὼν, ὡς τὴν Σκυθῶν θεασάμενος, τὴν ἑαυτοῦ τύχην ἀπολοφύρεται καὶ παρεκάλει τὸν ὑπάλληλον νὰ μὴ μισῇ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν καὶ τὰς Ἀθήνας ἤδη δ' Ψελλὸς θερμῶς ὑπερησπίσθη, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν ἔλεον τῶν πρακτικῶν καὶ τοὺς ἀρπαγῆς αὐτῶν φορολόγους ἐστηλίτευσε καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ ἀπεφάνθη, ὅτι καὶ αὐτὸς ἠγάπα τοὺς Ἀθηναίους καὶ Πελοποννησίους ἕνεκα τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων χάριν. Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν Πητράρχην ψέγοντα τοὺς τὸν ἐν Ῥώμῃ βίον τρέμοντας Ἀδινιωνίους καρδιναλίους ἀνγκινώτων ὅ,τι ὁ Ψελλὸς γράφει πρὸς τινὰ Βυζαντινόν· «Εἰ τὰ τῆς κλεινῆς Ἑλλάδος χωρία τὰ πολυάρακτα ἢ πολυῦμνητα, ἀφ' ὧν οἱ Μακραθωνομάχοι καὶ ἀφ' ὧν οἱ Φίλιπποι ἐκείνοι καὶ οἱ Ἀλέξανδροι, οὐκ ἀποχωρῶντά σοι εἰς διατριβὴν καὶ διατροφήν, τί ποτ' ἂν ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης εἰς ὑποδοχὴν ἐξαρκέσῃ σοι; Ἄρ' οὖν οἱ πολλοὶ τῆς Ἀττικῆς λόγοι καὶ ὅσα περὶ τοῦ Πειραιεῖος οἱ πάλαι σοφοὶ συνεγράψαντο πάντα ψευδῆ τε καὶ μάταια καὶ τῆν ἄλλως ἐσφρημέναι;»

Ὁ νέος μητροπολίτης ἐποίησατο τὸν εἰσιτήριον αὐτοῦ λόγον πρὸ τῶν ἐν τῷ Παρθενῶνι συνηθροισμένων Ἀθηναίων. Ἔστι δ' οὗτος κειμήλιον ἱστορικόν, ὄψιμον, ἀλλ' ἐντελῶς παράλληλον προῖον τῇ περιφήμῃ διδαχῇ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, τῇ ποιηθείσῃ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ πρὸ τῶν Ῥωμαίων ἦν ἀπεκάλεσα ἐπικηδεῖον τῆς Ῥώμης. Πᾶσαι αἱ περὶ Ἀθηναίων εἰδήσεις φθάνουσιν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, οὕτω δὲ χωρίζεται τοὺς δύο πατριώτας, τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης καὶ τὸν τῶν Ἀθηναίων, χρόνος ἐξ ὅλων αἰώνων, καίτοι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ ἐνεργείας καὶ τῶν ἐπίσης θλιβερῶν σχέσεων τῶν δύο αὐτῶν πόλεων ἀναγνωρίζονται ὡς δίδυμοι ἀδελφοί.

Ὁ κλασικῆς παιδείας τυγχάνων Ἕλληνας ἀπετείνετο πρὸς τοὺς ἐκφυλισθέντας Ἀθηναίους ὡς πρὸς γνησίους ἐγγενεῖς κληρονόμους τοῦ αἵματος

καὶ τοῦ πνεύματος τῶν προγόνων (ἁ Ἀθηναίους οὓσι καὶ ἐξ Ἀθηναίων αὐθιγενῶν). Δὲν ἐδίσταζε μὲν περὶ τῆς γενεαλογικῆς διαρκείας τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, παρεπονείτο δὲ μόνον, ὅτι ὁ χρόνος διέφθειρε τὴν ἀττικὴν γλῶσσαν, καὶ πολλάκις καὶ ἐν ἄλλαις αὐτοῦ συγγραφαῖς εὐφυῶς παρομοιάζει τῷ συμβάντι τούτῳ τὸν μῦθον τῆς ὑπὸ τοῦ Τηρέως βρβάρως ἀποκοπίσης τὴν γλῶτταν Φιλομήλας.

Ἡ πρώτη αὐτοῦ διδασχὴ ἀποπνέει βαρύθυμον πνεῦμα ἀρχαίων ἀναμνήσεων. Ἐξύμνει τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐξύμνουν ἅπαντες τὴν πόλιν ταύτην, ὡς τὴν μητέρα τῆς ῥητορικῆς τέχνης καὶ σοφίας καὶ ὑπερίμνησε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν ὠραίαν ἀρχαίαν ἐορτὴν τῆς λαμπαδηδρομίας, ἀλλ' ἐαυτὸν ὁμως δὲν ἤθελε νὰ εὐδαμονίῃ ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς ἐπισκοπικῆς ἑδρας αὐτῶν πολυθηρήτων καὶ χρυσῶν Ἀθηναίων πρότερον, πρὶν ἢ ἀποκομισθῆται τὸν στέφανον ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ. Εἰμὶ ἔτι, ἔλεγε, ξένος ἐν Ἀθήναις· οὐκ ἔτι γινώσκω, ἂν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ὑπελείφθῃ πλέον τι ἢ τὸ ἔνδοξον αὐτῆς ὄνομα, καὶ ἤθελον μάλιστα νὰ μοι ἐδείκνυε περιηγητῆς τις σαφῆ γνωρίσματα τῆς διαρκείας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, λέγων μοι: «οὗτός ἐστιν ὁ Περίπατος, αὕτη ἡ Στοά, ἐκεῖνη ἡ Ἀκρόπολις, οὗτος ὁ φανὸς τοῦ Δημοσθένους», καὶ οὕτω ἤθελε μὲ πείσει νὰ πιστεύσω, ὅτι βλέπω ἔτι πρὸ ἐμοῦ τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους. Οὕτω δι' εὐπρεποῦς κολακείας τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἐκγόρους παρκαυθούμενος, ὅτι φέρουσιν ἔτι ἐν ἐαυτοῖς τὸν τύπον τῆς φύσεως τῶν ἀρχαίων, παρήνει αὐτοὺς νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὰ εὐγενῆ τῶν προγόνων ἤθη, τῶν ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἑλληνας φιλοτιμοτάτων καὶ φιλοφρονοτάτων καὶ τῶν οὐδὲν ἀγαπώντων πλέον τῶν ὠραίων λόγων καὶ τῆς μουσικῆς. Οὕτως ὁ Περικλῆς κατεπράυνε τὸν λαὸν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ λοιμοῦ διὰ λόγου, καὶ ὁ Τιμόθεος διὰ τοῦ αὐλοῦ τὴν ὄργην τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰ δὲ αὐτοὶ, οἱ νῦν πολῖται τῶν Ἀθηναίων, κατὰγονται ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἐκείνου σπέρματος τῶν ἀρχαίων, τοῦτο θὰ δευχθῆ ταχέως. Ἀλλ' οἱ μὲν παλαιοὶ ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν λάτραι ψευδῶν θεῶν καὶ δὴ τῆς ψευδοπαρθένου Ἀθηναῖς, ἣτις ἐτιμᾶτο ὡς παρθένος καίπερ γεννήσασα τὸν Ἐριχθόνιον, αὐτοὶ δὲ οὗτοι, ἔτε Χριστιανοὶ γενόμενοι, ἔπρεπε νὰ ὑπερβάλωσι διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς τὴν τοῦ Ἀριστείδου, Αἴκντος, Διογένους, τὴν τοῦ Περικλέους, Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Μακρθωνομάχων. Οὗτοί εἰσιν ἐξηυγενισμένα ἐλκίαις στελέχη ἐπὶ ἀγρίων ἐγκεντρισθέντα καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Κυρίου ἀποστολικῆ δρόσῳ ποτισθέντα. Πάλαι μὲν ἔκαιεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἡ αἰωνία λυχνία τῆς ἀθείας, ἀλλὰ τὸ ἀπατηλὸν ἐκεῖνο φῶς ἐσβέσθη ὡς λάμψις πυγολαμπίδος, ἕμα ὡς ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης σὺν τῇ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ καὶ ἠλευθέρωσε τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ τῆς τυραννίας τῆς ψευδοῦς παρθένου· ὡς οὐρανόπεμπτος ἀστράπτει νῦν ἀπὸ τῆς ἄκρας ταύτης ἡ αἰωνία λυχνία, ἵνα φωτίσῃ οὐχὶ μόνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ τὴν γῆν ὅλην.

Ἐπ' ἐνθουσιασμοῦ παρασυρόμενος παρέββαλλεν ἐαυτὸν ὁ ῥήτωρ πρὸς αὐτὸν τὸν Μωσῆν, καὶ ἐφφώνει ὅτι δὲν ἴστατο πλέον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὄρους Χωρῆθ, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ οὐρανοῦ.

Αἱ μεγάλαι αὐταὶ ἀναμνήσεις ἔπρεπε νὰ ἐξυπνίσωσιν εἰς τὰ στήθη τῶν τεθλιμμένων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων βαρύθυμόν τινα καὶ ὑπερήφανον συναίσθησιν ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀκεραίου ἔτι Παρθενῶνος, τῶν Πρόπυλαιῶν καὶ τοῦ Ἐρεχθείου. Ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν αἱ Ἀθηναῖαι τοῦ 1182 ἠδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ὑψηλὴν πτῆσιν τῆς διανοίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν καὶ τὴν κλασικῶς ἔτι κεχρωσμένην ἔγγραφον αὐτοῦ γλῶσσαν.

Οὕτω τὸ ἰδεῶδες τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς καὶ ἡ ἔνθεος αὐτοῦ ἀγάπη πρὸς τὰς Ἀθήνας κατήνητησεν μετ' οὐ πολὺ εἰς διάστασιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι εὗρε τὴν πόλιν εἰς μεγίστην παρακμὴν, τοὺς δὲ ὀλίγους αὐτῆς κατοίκους πενομένους καὶ ἐκβεβαρβρωμένους. Λοιμὸς καὶ λιμὸς εἶχον, ὡς φαίνεται, ὀλίγον πρότερον ἐρημώσει τὴν πόλιν, οἱ δὲ πειρακαὶ ἐλήστευον ἀτιμωρητῆι τὰ τε παράλια καὶ τὴν μεσογαίαν, καὶ ὅσων οὗτοι ἐφείδοντο ἐκεῖνα ἤρπαζον οἱ Βυζαντινοὶ πράκτορες. Τὰ πάθη τῶν Ἀθηναίων ἐξεικόνισεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁ Ἀκομινάτος, αἵτινες παρέχουσιν ἡμῖν τὴν μόνην αὐθεντικὴν εἰκόνα τῆς πόλεως ἐν τῷ μεσαιῶνι.

Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς Αὐτωναίον γράφει· «Ἀθήνηθεν τὸ γράμμα, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περισσύτερον καὶ σοφώτερον, ἀγαπητὸν δὲ μᾶλλον εἰ μὴ καὶ λίαν ἀγροικικώτερον». Σπανίζει, λέγει, ἡ πόλις φιλοσόφων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ θαναύσων αὐτῶν. Φαντάζεται ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῇ παρὰ τῶν Βαβυλωνίων καταστραφεῖσθαι Ἰερουσαλήμ, καὶ λογίζεται ἐαυτὸν ἄλλον Ἰερεμίαν, τοῦ ὁποῦ ἀποσπᾷ τὰ δάκρυα ἡ θέα τῶν κατεσκαμμένων τειχῶν, τῶν ἐρήμων λεωφόρων καὶ τοῦ εἰς ῥάκη κεκαλυμμένου καὶ λιμώττοντος λαοῦ. Ἐφήμερα πάντα· ἀγενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται, ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσθηκε»· διότι ἡ μὲν χάρις τῆς Ἀττικῆς γῆς ἡ αὐτῆ, ὁ μελιχρὸς Ὑμηττός, ὁ εὐγάληνος Πειραιεὺς, ἡ πάλαι μυστηριώτις Ἐλευσίς, ἡ τῶν Μακρθωνομάχων ἱππήλατος πεδιάς καὶ ἡ Ἀκρόπολις· ἡ δὲ φιλόλογος ἐκεῖνη γενεὰ καὶ περιττὴ τὴν σοφίαν οἴχεται, ἐπεισῆλθε δὲ ἡ ἄμουςος, πτωχὴ τὸν νοῦν, πτωχὴ τὸ σῶμα. Ἡ ποτὲ μεγάλη καὶ ἔνδοξος πόλις ἐστὶν ἐρείπιον μέγα· ἐξέλιπε, λέγει κατὰ τὸν Ἰερεμίαν μετὰ ῥητορικῆς ὑπερβολῆς, καὶ φουσητῆρ' οὐ σιδηρεὺς παρ' ἡμῖν, οὐ χαλκεὺς, οὐ μαχαιροποιός».

Δὲν συμφωνῶ μετὰ τοῦ Λάμπρου, ὅστις τὴν παρακμὴν ταύτην τῶν Ἀθηναίων ἀναφέρει εἰς τὴν μὴ ἱστορικῶς πιστουμένην ἄλωσιν τῆς πόλεως παρὰ τῶν Σικελῶν· διότι πῶς δὲν ἤθελέ που μνημονεύσει ταύτης ὁ Ἀκομινάτος; Ἀποδίδω μᾶλλον ταύτην εἰς τὴν κακὴν τῶν Βυζαντινῶν διοίκησιν πρὸς τῇ φυσικῇ πτωχείᾳ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπο-

ρίου πρὸς ταῖς ἀδικαίτοις τῶν πειρατῶν λεηλασίαις. Ἐν ταῖς δειναῖς ταύταις συμφοραῖς ἐζήτησεν ὁ Ἀκομινάτος νὰ μετριασῇ τὴν ἀθλιότητα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως Γρηγόριος ὁ Μέγας τὴν τῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας ἐπὶ τῶν Λογγοβάρδων. Ὡς δὲ ὁ Πάππς οὗτος, ἔγραψεν ὁ Ἀκομινάτος εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς στρατηγούς αὐτῶν ἱκετικὰ γράμματα· καὶ ὡς ποτε ὁ Γρηγόριος προσηγόρευσε κολακευτικῶς τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τέρας, τὸν Φωκᾶν, οὕτω καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν ἐξεθείχετο τὸν τύρχνον Ἀνδρόνικον, εἴτα ὁμῶς πάλιν κρημνισθέντα κατεκάλυψε δι' ὕβρεων.

Οἱ αὐτοκρατορικοὶ πράιτωρες κατεῖχόν πως ἐν Ἑλλάδι οἶαν θέσιν ἄλλοτε οἱ ἔξαρχοι τῆς Ῥαβέννας ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς χώρας προσηγόρευον αὐτὰς ἐκάστοτε διὰ πομπῶδων γραφῶν· ἀνύψουν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν εἰς τοὺς ἀστέρους καὶ ἐνόμιζον ἕνα ἕκαστον ποθητὸν Μεσσίαν τῆς Ἑλλάδος, εἴτα δ' ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν ἐκλείζετο ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ. Πολλὰ τῶν τοιούτων ἐγκωμίων τοῦ Ἀκομινάτου διεσώθησαν. Εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ ἐγκωμίῳ εἰς τὸν πράιτωρα Προσοῦχον, ἐλθόντα εἰς Ἀθήνας ὅτε εἰσέτι ὁ Ἀνδρόνικος συνεδασίλευε τῷ Ἀλεξίῳ τῷ υἱῷ τοῦ Μανουῆλ, λέγει πρὸς τὸν ὑπάλληλον τοῦτον· «Ἡ ἐμὴ Ἀττικὴ καὶ ἡ χρυσὴ ποτε πόλις Ἀθήναι ὡς δώρημά σε θεῖον καὶ τέλειον ὑποδέχεται»· εἴτα δὲ ποιεῖ τὰς Ἀθήνας αὐτὰς προσφθεγομένης τὸν πράιτωρα κατὰ τὸ αὐτὸ ὅπως ῥητορικῶν σχῆμα, καθ' ὃ ὁ Σύμμαχος καὶ ἕτεροι Ῥωμαῖοι ῥήτορες ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων ἐποίουν λαλοῦσαν τὴν γηράσασαν Ῥώμην καὶ ὡς αἰῶνας ὕστερον μετὰ τὸν Ἀκομινάτον ὁ Cola di Rienzo καὶ ὁ Πετράρχης παριστῶσιν αὐτὴν ὡς πενθοῦσαν χήρην ἐμφανίζομένην πρὸ τῶν δεσποτῶν αὐτῆς καὶ λαλοῦσαν.

«Ὅρξ με, οὕτως ἐλάλουν αἱ ἀτυχεῖς Ἀθήναι ἐν ἔτει 1183, τὴν θρυλουμένην τῶν πόλεων, ὅπως ὁ μὲν χρόνος ἀνάλωσε, τοῖς δὲ λειψάνοις τοῦ χρόνου συνεπέθετο κακία πολύτροπος καὶ κατέλιπε χωρίον μικροῦ καὶ ἀοικήτου, ὀνόματι μόνῳ καὶ σεμνοῖς ἐρειπίοις γνωρίζομένην. Ἦδε ἐγὼ, ἡ τλήμων, ἡ πάλαι μὲν μήτηρ σοφίας παντοδαπῆς καὶ πάσης καθηγεμῶν ἀρετῆς, ἡ πεζομαχίαις καὶ ναυμαχίαις Πέρσας πολλάκις καταστρατηγήσασα, νῦν δὲ σκαφιδίοις ὀλίγοις πειρατικοῖς καταπολεμουμένη καὶ ληϊζομένη τὰ ἐπὶ θαλάττῃ πάντα· ἡ πιούσα τὸ ἐκ χειρὸς Κυρίου ποτήριον κἀντεῦθεν λιμῶ καὶ δίψει καὶ πτωχεῖα προσταλαιπωρήσασα. Ἦδε ἐγὼ ἡ δυστυχοῦσα τὰ τ' ἔνδον τὰ τε θύραζε· ἦν ἔξωθεν μὲν ἀτεκνοὶ πειρατικὴ μάχηαιρα, ἐκ δὲ τῶν ταμειῶν μου φόβος. Ἄγε γοῦν δός μοι χεῖρα χαμαὶ κειμένη, κινδυνευοῦσα βοήθησον, νεκρουμένη ἀναζωπύρησον, ἵνα τῷ Θεμιστοκλεῖ καὶ Μιλτιάδῃ καὶ τῷ δικαίῳ Ἀριστείδῃ ἐγγράψω σε».

Ὁ εὐφυὲς ἐπίσκοπος ἔσχε τὴν ὥρῃαν καὶ συγκινητικὴν σκέψιν νὰ ὑπομνήσῃ τῷ πράιτῳ, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ὑπῆρξεν Ἐλέου θωμὰς

καὶ τὸν προέστρεπε ν' ἀνεγείρῃ αὐτὸν πάλιν. Ἐπέρχον δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ δι' εὐχῆς πρὸς τὴν θεομήτορα Παρθένον, ἣν ἀποκαλεῖ σώτειραν Ἀθηνῶν· ὡς τοιαύτην ἐδόξαζον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Παρθένον Μαρίαν, καθὼς οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ μεσαιῶνος τοὺς ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον ἐώρταζον ὡς σωτῆρας τῆς ἐαυτῶν πόλεως.

Ὅμοια πκράποντα ἀπῆλθον ἐν τῷ νέῳ πράιτῳ Δριμῦν, κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἀφιξίν του, τὸν ὁποῖον παρέδραλε πρὸς τὸν κτιστὴν τῆς πόλεως Θεσέα. Ὁ χρόνος, ἔλεγεν αὐτῷ, ἐστέρησε τὰς Ἀθήνας πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης, καὶ ἐγένετο ἀγλωττος ἡ μήτηρ τῆς σοφίας ἔνθα ποτὲ ἡ δόξα τῆς Στοᾶς καὶ ἡ τῶν Περιπατητικῶν ἐπλήρωσε τὴν γῆν, ἔνθα ὁ Περικλῆς ἐκκαλεῖτο Ὀλύμπιος, ἔνθα ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἰσοκράτης ὑπερέβηλλον τὰς σειρήνας. Οὐδὲ αὐτὸς ἐστὶν εὐδαίμων ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις ὑπερκαθήμενος τῆς πέτρας ταύτης ἀκούει τὴν ἡχὴ μόνην ἀντιφθεγομένην τοῖς ἐαυτοῦ λόγοις, καὶ ἐξ ὅτου κατοικεῖ τὰς σοφὰς Ἀθήνας κινδυνεύει ν' ἀγροικισθῇ. Δὲν λέγει περὶ τῆς ἀφκνισθείσης ἀρχαίας λαμπρότητος, διότι καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πόλεως σχῆμα ἀπώλεσαν αἱ Ἀθήναι· τὰ τεῖχη εἰσὶ καθηρημένα, αἱ οἰκίαι κατεσκαμμέναι καὶ γεωργοῦμεναι, καὶ ὡς ποτε αἱ Θῆβαι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἐκκκοποιήθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν ἐκπορθητῶν αὐτῆς. Οὕτω βαρβαρικώτερον τῶν Περσῶν κατέστρεψεν ὁ χρόνος σὺν τῷ συμμάχῳ φθόνῳ τὰ ἀγαθὰ τῶν Ἀθηνῶν. Εἴτα ἐπαναλαμβάνει τοὺς λόγους τοῦ Προφῆτου περὶ τῆς Βαβυλώνας· «Ποιμένες μὲν οὐκ ἀναπαύονται ἐν αὐτῇ, ἀναπαύονται δὲ θηρία πονηρὰ δαιμονία τε ἐνορχοῦνται καὶ ὀνοκένταυροι κατοικοῦσι καὶ ἐχίνοι τοῖς οἰκίοις ἐνεοτεύουσι», καὶ περαινὶ τὸν λόγον τοῦ δι' ἐνθουσιαστικοῦ ἐγκωμίου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρόνικου.

Ὅτε ὁμῶς ἐν ἔτει 1185 ὁ ἰσχυρὸς, ἀλλὰ σκληρὸς οὗτος δεσπότης, συνεπέειξ τῆς παρὰ τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας ἀλώσεως καὶ δεινῆς ἐρημώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τινὰ στάσιν αὐλικὴν ἐφρονέθη, ὁ αὐτὸς ἐγκωμιστῆς ἀνύψωσε μέχρις οὐρανοῦ τὸν ἐκεῖνον ἐλεεινὸν διάδοχον Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ παρέδραλεν αὐτὸν τοῖς τυραννοκτόνοις Ἀρμοδίῳ καὶ Ἀριστογαίτονι. Κολακεία τῶν ἰσχυρῶν καὶ δωροδοκία ἐγένοντο τοῖς Βυζαντινοῖς δευτέρῃ φύσει. Ἄλλ' ὁμῶς μετ' ἐπαινετῆς παρρησίας ἐξέθηκεν ὁ Ἀκομινάτος τῷ αὐτοκράτῳ τὰ δεινὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, οὐ φροντίζων περὶ τοῦ μίσους καὶ τοῦ φθόνου τῶν αὐλικῶν, ὧν ἀπεκάλυπτε τὴν τυραννίαν.

Ἐν τῷ εἰς Ἰσαάκιον Ἀγγελὸν ἐγκωμίῳ λέγει τῷ νέῳ ἀρχόντι ὅτι αἱ Ἀθήναι κινδυνεύουσι ν' ἀφκνισθῶσιν ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν πόλεων, καὶ εἰσὶ τόσῳ πτωχαί, ὥστε δὲν δύνανται κἄν νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσοῦν στέφανον κατὰ τὰ εἰωθότα. Ἐν δὲ τῷ Ὑπομνηστικῷ αὐτοῦ εἰς Ἀλέξιον Γ', τὸν ἐκθρονίσαντα καὶ ἐκτυφλώσαντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον, ἐκτίθησι τὴν θλιβερωτάτην εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν, ἧς τὸ ὄριον τοσοῦτον ἐρη-

μον κατοίκων ἐστίν, ὥστε κινδυνεύει νὰ περιστῇ εἰς αὐτὴν τὴν παροικιαζομένην ἐρημίαν σκυθικὴν, κατηγορεῖ τῶν πραιτῶρων τὰς ἀνασχύντους φορολογίας, οἵτινες διακριθμοῦσι τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ τὰς τρίχας τῶν κεφαλῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὰ ἀρχαῖα τῶν Ἀθηναίων προνόμια ἰκετεύει τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον Ἀλέξιον νὰ εὐσπλαγχνισθῇ τὴν πόλιν.

Ὁ Μιχαὴλ ἐπικαλεῖται πρὸς τούτοις τὸν ἔλσον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γυναικαδέλφου Βασιλείου Καματηροῦ, ὅτε οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας. Ἐξορκίζει τὰς σκιὰς τῶν μεγάλων Ἀθηναίων νὰ προσκυνήσωσι τὸν ἄνδρα καὶ αὐτὸν τοῦτον προτρέπει νὰ γίνῃ μετὰ Θεμιστοκλέα καὶ Κόνωνα τρίτος ἀνοικιστὴς τῆς πόλεως, ἣτις νῦν ἐστὶ νεκρὰ καὶ ἥς αὐτὸ τοῦνομα ἤθελεν ἀφανισθῆ, αεὶ μὴ συνεῖχε τοῦτο τὰ καρτερώτερα καὶ φθόνου καθυπέρτερα, Ἀκρόπολις αὕτη καὶ Πάγος ἐκεῖνος Ἄρειος, Ὑμηττός τε καὶ Πειραιεὺς καὶ εἴ ποῦ τι ἄλλο φύσεως ἔργον ἀκίνητον».

Εἰς δὲ τὸν εἰς Ἀθήνας σταλέντα Μέγαν δοῦκα Στυφονδὸν ἔλεγεν, ὅτι ὁ πᾶς πλοῦτος τῶν Ἀθηναίων συνίσταται εἰς τὰ μυστήρια τοῦ γαοῦ τῆς Μαρίας, τὰ δὲ λοιπὰ εἰσὶ σωρὸς ἐρειπίων. Τοῦ Βυζαντινοῦ δ' ἐκεῖνου μεγιστάνος ἐμπορικὰ πλοῦξ ἐν Πειραιεὶ ἰδόντος καὶ τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἴσως μετὰ παιδιᾶς, συγκρίναντος, ὁ Μιχαὴλ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ ὑπεμύνησκεν αὐτῷ τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο καὶ διεβεβαίοντο, ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἀθηναίων οὔτε κάρπιμός ἐστίν οὔτε ζωοτρόφος, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν αὐτῷ ἰστορυγεῖα σηρικῶν, ἀλλὰ μόνον πλῆθος πειρακτῶν, οἵτινες ληΐζονται τὴν χώραν μέχρι τῶν ἀκρωρειῶν, ὥστε καὶ αὕτῃ ἡ θάλασσα, ἡ τὰς Ἀθήνας πάλαι εὐδαίμονας ποιήσασα, νῦν ἡ πηγὴ ἐστὶ τῆς ἀθλιότητος αὐτῶν. Εἶτα παρκαλεῖ τὸν Μέγαν δοῦκα νὰ μὴ δίδῃ πίστιν εἰς τοὺς φθονεροὺς, οἵτινες διέβαλλον αὐτὸν τε καὶ τοὺς Ἀθηναίους ὡς δυσμενεῖς δὲ τούτους νοητέον τὰς τε γείτονας πόλεις καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς διαικητάς.

Τὰ πράγματτα τῆς Ἑλλάδος ἔβχινον ἐπὶ τὰ χεῖρα ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους, τὸ ὅποιον αὐλικαὶ στάσεις, ἐχθρικὴ πίεσις, σατραπικὴ διοίκησις καὶ διαφθορὰ τῆς ὑπαλληλικῆς προσέφερον λείαν τοῖς Λατίνους κατακτηταῖς. Ὁ ἐν Ἀθήναις βίος τῶν εὐγενοῦς Ἀχομινάτου ἀπέβαινε ἀλγεινότερος. Ὁμολογεῖ παρρησίᾳ ὅτι μετὰ τὸ τοῦ ἐκβαρβαρωθέντος καὶ ἀμαθοῦς λαοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο καὶ αὐτὸς βαρβαρὸς· παρπονεῖτο, ὅτι ἐλησμονήθη ὡς τεθνεώς· ὠνόμαζε τὰς Ἀθήνας, ὡς πάντες οἱ Βυζαντινοὶ, τὴν κατωτάτην ἐσχάτιαν τῆς γῆς καὶ ἀτεχνῶς Τάρταρον, ἔθνα εἰδώλους ἀνθρώπων συνδικαίταται, καὶ παρεκάλει τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ φίλους νὰ τείνωσιν αὐτῷ τὴν χεῖρα, ἵνα ἐκ τοῦ Ἄδου τούτου ἀνασύρωσιν αὐτὸν πάλιν εἰς τὸ φῶς.

Ἡ εὐχὴ δ' αὐτοῦ αὕτη τοῦ νὰ καταλίπη τὰς Ἀθήνας ἐπληρώθη τέλος ἀφοῦ κατέσχε τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἔδραν ἐπὶ δύο καὶ εἴκοσιν ἔτη·

εἶτα ἄνω ἐμελλεν ὡς ἔτι κκοδοαυμονέστερος ἀνὴρ νὰ διαπεράνη τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Τὸ βασίλειον τῶν Κομνηνῶν κατεσυντρίφθη διὰ τῆς τετάρτης σταυροφορίας ὑπὸ τοὺς ἥρωας Δάνδολον, Βαλδουῖνον καὶ Βονιφάτιον· τὴν δ' ἐγγιζούσαν ἀνατροπὴν ἐπωφελήθη πρῶτος ὁ Λέων Σγουρὸς, ὁ ἀγχιος δεσπότης τῆς Ναυπλίας καὶ Κορίνθου, ἵνα καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν ἐν ἔτει 1203· ἀλλ' ὁ θαρραλέος μητροπολίτης ὑπερησπίσθη γενναίως τὴν ἐχυρὰν Ἀκρόπολιν, ὥστε ὁ τύραννος ἀπεσύρθη, πυρπολήσας τὴν κάτω πόλιν.

Μόλις ἐν ἔτος βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204, ἐφάνησαν οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἀκρίτου (Markgraf) Βονιφατίου, εἰς τὸν ὅποιον κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἔτυχε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ὁ τελευταῖος Ἕλληνας ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἠδύνατο τῶρα πλέον νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Φράγγους. Εἶδε τὸν λαμπρὸν, τὸν πλούσιον εἰς θησαυροὺς ναὸν τῆς Θεομήτορος ὑπὸ τῶν ἀνοσιῶν καὶ ἀσεβῶν διαρπαζόμενον, καὶ καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας καὶ ἔτος ὅλον περιπλανώμενος, ἐξέλεξε τέλος ὡς διαμονὴν τὸ ἐν Κέφῳ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου. Ἐξέλεξε δὲ τὸ νησίδιον τοῦτο ὡς ἄσυλον, διότι ἔκειτο πλησίον τῶν ἀττικῶν ἀκτῶν, καὶ οὕτως ἠδύνατο ἐντεῦθεν ἄως ἀπὸ τινων σκοπιῶν ἠλιθιάτων ἐπισκέπτεσθαι τὸν παναθηναϊκὸν ὄλεθρον καὶ ὡς οἶόν τε προσβοηθεῖν».

Ἦδη ὅμως ἠσθάνετο ἐκαστὸν ὡς ἐξόριστον, καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, τῇ ὁποίᾳ οἱ τῶν Ἀθηναίων κύριοι Φράγγοι ἐπὶ μακρὸν δὲν προσήγγισαν, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς ἐδάφη ἄως πρὸς Ἐδεμ ἀπολεσθεῖσαν». Ἀπέκρουσε δὲ τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τολμηροῦ Λασκάρως, τοῦ ἰδρύσαντος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ νέον μέλλον τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Δούκα, ἵ διότι τὰ δεινὰ τοῦ γήρατος δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ πλέον νὰ ἐγκαταλίπη τὸ κελλίον. Ὑπέστη δ' ἔτι τὴν πικροτάτην θλιψὶν τοῦ βίου αὐτοῦ, τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Νικητῆ, τῷ ὁποίῳ ἀφιέρωσε μονωδίαν περιωθεῖται ἡμῖν.

Ἀπαξ μόνον τολμήσας ἐπλευσεν ἐκ Κέω εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἴδῃ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κοινότητα. Συνέβη δὲ τοῦτο κρυφίως, περίπου ἐν ἔτει 1216, ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτίκα τὴν πόλιν. «Καὶ εἰ μὴ θᾶπτον ἐκεῖθεν ἀπέπτην» οὕτω ἔγραψε τῷ Θεοδώρῳ Δούκᾳ, αὐτοῖς ἰταλικῶς ἂν ὀδοῦσιν ἐγεγόνειν κατὰ βρωμα καὶ αὐτός». Ἡ εἰς Ἀθήνας ἐμφάνισις τοῦ ἀρχαίου μητροπολίτου δὲ ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἦ ἀρεστὴ τοῖς νέοις ἀρχουσίαι, οἵτινες μετέβαλον τὴν Ἀκρόπολιν εἰς ἔδραν Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἄλλ' ἴσως ἰδίως

1 Σημ. Μ. Ἐνταῦθα ὀνομαστικῶς παρανοήσις τις. Κατὰ τὸν Λάμπρον (τόμ. Β'. σ. 645) τὸν Ἀχομινάτον μετεκαλέσατο ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐκ Νικαίας καὶ ὁ δεσπότης Θεόδωρος Δούκας, ὁ τοῦ Μιχαὴλ ἀδελφός, ἐξ Ἡπείρου.

δμμασιν ἐπέστη δ' Ἀκομινάτος, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τούτους δὴ τοὺς «Ἴταλους βραβάρους» ἤρξατο βκίνουσα πρὸς βελτίονα τύχην. Διότι οἱ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κακούμενοι Ἀθηναῖοι παρεδόθησαν τῇ ξένη κυριαρχίᾳ ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ δὴ καὶ Ἕλληνες ἱερεῖς ὑπετάγησαν αὐτῇ, καὶ πολλοὶ τῶν φυγάδων ἐπανέκαμψαν ἀδεῶς καὶ ἀλύπως εἰς Ἀθήνας, ὡς μαρτυροῦσι πολλὰ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαήλ ἐκ Κέω, ὅπου ἀπέθανεν ὁ ἔξοχος ἀνὴρ περὶ τὸ ἔτος 1220.

Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅποια ἡ κατάσταση τῶν Ἀθηνῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ ἐλεγείαν τινὰ εἰς ἰάμβους ἀφιέρωσε τῇ ἐνδόξῳ πόλει, καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς θρήνος ἐπιταῖς Ἀθήναις ὅστις περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς:

Ἔρωσ Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων
καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν αἰοδιμον πόλιν
τὴν, δυσαρτίμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λήθης θυθοῖς κρύψαντος, ἠφάντωμένην,
ἔρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θεᾶς
ἀμηχανοῦντες ὡς παρόντων προσβλέπεις,
τὰς εἰκόνας ὄρωντες αὐτῶν, ὡς λόγος,
παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχῆς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαθὼν εἴδωλον ἠγκαλισμένος.
Φεῦ! οἶα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω.
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ νῦν τὰ σεμνὰ, τλημονεστάτη πόλις;
ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μῦθοις,
δίκαι, δικασταί, θήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορία, πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαί, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων
ἢ παντοδαπῆ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος·
ὄλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρὸν τις ἴδῃ.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
τῶν Ἀθηναίων τὴν αἰοδιμον πόλιν,
ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.

Ἡ ἐλεγεία αὕτη, καὶ ὡς ἀπόσπασμα ἔτι, ἐστὶν ἀτίμητον μνημεῖον ἐκ

τῆς ἱστορίας τῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐστὶ τὸ ὑστατον ἄσμα τοῦ τελευταίου κλασικῶς παιδευθέντος Ἕλληνοσ, τοῦ τελευταίου Ἀθηναίου, πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Περικλέους. Παράλληλοι δὲ ταύτῃ εἰσιν αἱ ἐλεγείαι, αἱ ποιηθεῖσαι ὑπὸ Λατίνων ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Ῥώμης. Ἡ σειρά τούτων ἀρχεταὶ σὺν τοῖς θρήνοις τοῦ τελευταίου τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Κλαυδιανοῦ, καὶ περιλαμβάνει τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν Ῥουτιλίου τοῦ Νουματιανοῦ, τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ μεγάλου Πάπα Γρηγορίου, τὸν θρήνον ἐκ τῆς ἐποχῆς Κωνσταντος τοῦ Β', τὸν θρήνον τοῦ ἐκ Σωράκτου μοναχοῦ ἐπὶ τῶν Ὀθῶνων, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῶν καλλίστων λατινικῶν ποιημάτων τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ἐλεγείαν τοῦ Γαλάτου ἐπισκόπου Χιλδεβέρτου τοῦ ἐκ Καισαροδούνου (Tours), ὅστις ἐθρήνησε τὴν καταστραφεῖσαν παγκόσμιον πόλιν μετὰ τὴν τῷ 1106 ἐρήμωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ ποίημα ἀρχεταὶ διὰ τῶν ἐξῆς διστίχων:

Ῥώμη, οὐδὲν σ' ὁμοιάζει, καὶ νῦν ὅτ' ἐρείπιον φθίνεις.
Ποῖα ἢ πάλαι ἀκμὴ λέγει λειψάνων εὐρώς.
Τώρα τὴν λάμπιν σου ἔσβες ὁ χρόνος κ' εἰς κόνιν
Μέγαρα βασιλικὰ κείνται καὶ θεῖοι ναοί.

Ἀμφότεροι οἱ θρήνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκόπων, τοῦ τε τῆς λατινικῆς καὶ τοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐχώριζεν ἐχθρικῶς σχίσμα θρησκευτικὸν, εἰσὶν ἀφιερωμένοι εἰς τὰς δύο πρωτεύουσας πόλεις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· ἀμφοτέροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα, ὁ μὲν εἰς τὴν ἀρχὴν, ὁ δ' εἰς τὰ τέλη αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ θλιβερὸν θέμα, ἢ πτώσει τοῦ ἐξοχωτάτου ὅπερ εἶδεν ἢ γῆ, παρέχει εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἄσμακτα θαυμαστὴν τινὰ συγγένειαν καὶ συμφωνίαν. Ἀλλ' αἱ μὲν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ θρηνηφίαι παρετάθησαν εἰς ὄλους τοὺς χρόνους, τὰ δ' ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν Μιχαήλ Ἀκομινάτον οὐδὲν πλέον Ἕλληνοσ ἐλεγειακὸν ἄσμα προὐκάλεσαν, ὡς γ' ἐμοὶ γνωστὸν. Ἡ μεταγενεστέρω ἑλληνικὴ φιλολογία κέκτηται μονωδίας ἢ θρήνους ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδένα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀθηνῶν, ὧν μόνον ἐν τῇ γενικῇ παρακμῇ τῆς ἑλληνικῆς χώρας γίνεται μνεῖα θρηνητικῶσ παρὰ τισὶ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ὡς ἐν τῇ ᾠδῇ τοῦ Μάρκου Μουσούρου εἰς Πλάτωνα, ἐν τῷ θρήνῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κερκυραίου Ἀντωνίου Ἐπάρχου καὶ ἐν τῷ ποίηματι «Ἑλλάς» τοῦ Χίου Λέοντος Ἀλλατίου ἐπὶ τῶν χρόνων Οὐρβανοῦ τοῦ Η'.

Ἀνὴρ οἶοσ δ' Ἀκομινάτος, ὁ μαθητῆσ τοῦ Εὐσταθίου, ἤθελεν ἐπιδράσει

1 Σημ. Μ. Ἐπ' ἑσχάτων ἐξεδόθη, ὡσ γνωστὸν τοῖσ ἀναγνώσταισ τοῦ «Παρνασσῶσ» (ἴδ. τοῦ παρόντοσ τόμου σ. 244 κ. ἔ.), ὑπὸ τοῦ κ. Γαβριὴλ Δεστούνη ἐκ χειρογράφου τινὸσ τῆσ ἐν Πετροῦπόλει βιβλιοθήκησ τοιοῦτοσ ἀνεκδοτοσ τέωσ θρήνοσ περὶ τῆσ ἀλώσεωσ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἀναζωογονήσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ἡ κατάστασις τῆς πόλεως ταύτης ἤθελεν εἶσθαι ἥττον ἀπελπιστική. Οὗτος ἐθρήνει τὴν ἀπώλειαν τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ, ἥτις περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων καὶ ἐπωλήθη καὶ κατεσπαταλήθη, καὶ ἐξ ἧς τῆ συνδρομῆ φίλων ἠδυνήθη νὰ ἐπανακτήσῃ τινὰ βιβλία. Ἐγράφε δὲ ἀπὸ τῆς Κέω τῷ Θεοδώρῳ ἐπισκόπῳ Εὐρίπου· «Πολλὰ καὶ παντοῖα, ὡς οἶδας, βιβλία ἔκ τε τῆς μεγαλοπόλεως κατήγαγον καὶ ἐν Ἀθήναις προσεκτησάμην, κατὰ τὸν παρὰ τῷ θεῷ Δαυτῷ μάρτην τερπτόμενον ἄνθρωπον θησαυρίζων τὰ τοιαῦτα καὶ οὐ γινώσκων τίνι συνάξω αὐτά. Ποῦ γὰρ ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς νοῦν ἐβαλόμην ὁ δειλαῖος ὡς οὐδὲ δημογλώττοις ἀνδράσιν ἀλλὰ βρβάρους Ἰταλοῖς ταμιεύσομαι; Οἱ μῆτε τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα ἐπιέναι οἰοί τε ὄντες, μῆτε δι' ὑποβολέως ἀμφιγλώττου συνιέντες· μᾶλλον γὰρ ὄνοι λύρας καὶ κάρναροι μύρου αἰσθήσονται ἢ οὔτοι ἀρμονίας λόγου καὶ χάριτος....».

Ἄλλ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς εἰρημένης βιβλιοθήκης δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐξηκολούθει ἔτι ἐπιστημονικὸς βίος ἐν Ἀθήναις· διότι πῶς ἤθελεν ἄλλως τε παρκαπονεθῆ ὁ ἀπομεμονωμένος ἐπίσκοπος ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ἐκβραβρώσει τῶν Ἀθηναίων; «Οἱα πέπονθα», ἔγραφέ ποτε τῷ Πατριάρχῃ Θεοδοσίῳ, «ὅστις, πάσης σοφίας μεμακρυσμένος, βιώ ἐν μέσῳ σμῆνους βρβάρων πάσης φιλοσοφίας ἔστερημένων». Παρκαπονεῖται ὅτι ἡ ἀττικὴ γλῶσση ἐγένετο γλῶσση βρβάρων, ὧν οὐδέποτε δύναται νὰ ἐκμάθῃ τὴν διάλεκτον, καὶ ὅτι μόνον ὀλίγα τινὲς λέξεις, οἷον Πειρικιεὺς, Ὑμηττός, Ἄρειος Πάγος, Καλλιρόνη, Ἐλευσίς, Μακρῶν, διατηρήθησαν ἀδιάφθοροι. Ἡ κλασικὴ αὐτοῦ περὶ τὴν γλῶσσαν αἰσθησις ἀπεστρέφετο νὰ ἀνκνωρίσῃ τὰ δίκαια τῆς νεοελληνικῆς διαλέκτου. Τέσσαρες αἰῶνας μετ' αὐτὸν ἐνομιζέτο ἡ γλῶσση τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συμεῶνος Καβάσιλα, μετὰ λόγου ἢ ἄνευ τοιούτου, ὡς ἡ μάλιστα διεφθαρμένη διάλεκτος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀξιοπαρητηρόν ἐστιν, ὅτι ἀκούομεν ἐκ στόματος τοῦ Δάντη τὴν αὐτὴν καταφρονητικὴν γνώμην περὶ τῆς γλώσσης των Ῥωμαίων.

Αἱ μνηστῆρες τοῦ Ἀκομινάτου εἰσὶ τοιαῦται, ὥστε ἡ μέχρι τοῦδε ἰσχύουσα γνώμη, ὅτι αἱ Ἀθηναίαι τοῦ δωδεκάτου καὶ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπῆρξαν σχολεῖον ἐπιστήμης ἔτι καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς δυτικούς, καταπίπτει. Ἰδίως δ' ἐγένετο λόγος περὶ Ἀγγλων, σπουδασάντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Ἀθήναις. Οὕτω διηγεῖται ὁ Ματθαῖος Πάρις, ὅτι Ἀγγλὸς τις μάγιστρος, Ἰωάννης ὁ ἐκ Βέζιγγστοκ, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1252 ἀρχιδιάκονος ἐν Λέστερ, ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, ὦφειλε δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἰδίως Ἀθηναίᾳ τινὶ Κωσταντίνῳ, θυγατρὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἐν τῇ νέᾳ δὲ ταύτῃ Ὑπατικῇ ἠθέλησαν εἶτα ν' ἀνακαλύψωσι θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Ἄλλ' ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐξήλεγε ἐν ἀβάσιμον

τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἐκ τινος τυχαίας παρατηρήσεως τοῦ Ἀκομινάτου ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος οὐκ ἔσχε τέκνα. Τοιοῦτοι μῦθοι περὶ ἀνδρῶν σπουδασάντων ἐν Ἀθήναις ἀποδεικνύουσιν ἐν γένει μόνον ὅτι ἐν Ἐσπερίᾳ διετηρεῖτο ἡ μνήμη τῆς ἀρχαίας μητρὸς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης.

Τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ τινων μερῶν τῆς Βοιωτικῆς ἔλαβεν ἐν ἔτει 1205 ὁ Βουργούνδιος ἱππότης Ὄθων de la Roche ὡς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως Βονιφατίου. Οὗτος ὠνομάζεν ἑαυτὸν Μέγαν Κύριον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔστησε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἣν ὁμοῦ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μετέστησαν ὕστερον εἰς Θήβας. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1260 ὠνομάζοντο οἱ μεγάλοι οὔτοι Κύριες δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτω συνεδέθησαν πάλιν αἱ Ἀθηναίαι, ὡς ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, καὶ συνεπεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνατροπῆς ἀντικρως μετὰ τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος διήρκεσε δύο καὶ ἡμισὺν αἰῶνας, μέχρι τῆς παντελοῦς καταλήψεως τῆς πόλεως παρὰ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1458. Ἐν τούτοις δ' αἱ Ἀθηναίαι ἀπέτχον πάντοτε τοσοῦτον τῆς ἱστορικῆς συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ὥστε ἡ πόλις δὲν ἠδύνετο πλέον νὰ κερδήσῃ σημασίαν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, αἱ δὲ ἀντανακλάσεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ φαντασίᾳ τῆς Ἐσπερίας ἐξηκολούθουν οὔσαι μεμονωμέναι καὶ σπᾶναι ὡς καὶ πρότερον.

Πρῶτος ὁ μέγας Πάππας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐξεσφενδόνισε τὸν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν Στρυμοφόρων, διότι ἐπέδραμον τὸ χριστιανικὸν κράτος τῶν Βυζαντινῶν, ἀντι, καθ' ἃ ἔταξαν, νὰ ἐλευθερώσωσι τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τῆς βίας τῶν ἀπίστων. Ἄλλ' ἡ θαυμαστὴ ἐπιτυχία τῶν Λατίνων ἐξήγειρεν ἐν αὐτῷ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ὑποτάξῃ τῷ κράτει τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πάσας τὰς κυριευθείσας ταύτας ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς τὰς διατελούσας ὑπὸ καθολικῆς δυναστείας, καὶ ἐχειροτόνησε τὸν Γάλλον Βεράρδον ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν, ἀπονείμας αὐτῷ διὰ τῆς βούλλας τῆς 13 Φεβρουαρίου 1209 τὰ κτήματα πάντα ὅσα ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία πρότερον κατεῖχε. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲ τούτῳ ἀναφαίνονται πάλιν ἱστορικῶς ἀρχαῖα ἀττικὰ ὀνόματα, οἷον Φυλὴ (Felin) καὶ Μακρῶν, καὶ τινὰ ἤδη νεοελληνικὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, οἷον Χασιὰ (Cassas), Μενίδι καὶ Πύργος.

Λίαν ἐπαγωγόν ἐστὶ τὸ ὄρεν τὴν εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν κατοπτριζομένην εἰς τὴν φαντασίαν ἐνὸς τῶν μεγίστων Παπῶν καὶ τὸ ἀκούειν ἀμέσως μετὰ τὴν ποιητικὴν καὶ σοφιστικὴν εὐγλωττίαν τοῦ Ἑλληνος Ἀκομινάτου τὸν μεγάλωπρεπῆ Ῥωμαϊκὸν λόγον, δι' οὗ ὁ Πάππας ἐλάλησε περὶ Ἀθηνῶν. Οὕτως ἀρχεταὶ ἡ Βούλλα τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' πρὸς τὸν Βεράρδον·

«Ἡ ἀνανέωσις τῆς θείας χάριτος δὲν ἠθέλησε ν' ἀπολεσθῇ ἡ ἀρχαία δόξα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς κτίσει παρέστησεν, ὡς ἐν προοιμίῳ, τὴν μορφήν τῆς νεωτέρας θρησκείας· εἰς τρία μέρη κα-

χωρισμένη ελάτρευσε πρώτον τρεις ψευδείς θεότητες, τὴν δὲ λατρείαν ταύτην τῶν τριῶν θεῶν μετέδραλεν εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀχωρίστου Τριάδος. Αὕτη ἀντήλλαξε τὴν μελέτην τῆς κοσμικῆς ἐπιστήμης ἀντὶ τοῦ πόθου πρὸς τὴν θείαν σοφίαν, μετέτρεψε τὴν Ἀκρόπολιν τῆς περιφήμου Παλλάδος εἰς εὐλαβεστάτην ἔδραν τῆς ἐνδοξοτάτης Θεομήτορος καὶ ἀπέκτησε νῦν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ, ἀφοῦ πολὺ πρότερον εἶχεν ἰδρῦσει βωμὸν τῷ ἀγνώστῳ θεῷ. Αὕτη ἡ μεγαλάνυμος καὶ ὠραιοτάτη πόλις ἀνέπτυξε πρότερον τὴν φιλοσοφικὴν τέχνην, εἶτα δὲ, διδραχθεῖσα τὴν ἀποστολικὴν πίστιν, ποτίζουσα τοὺς ποιητὰς διὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης τοὺς προφήτας μαθητόνους, ἐπωνομάσθη ἡ μήτηρ τῶν τεχνῶν καὶ ἡ πόλις τῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τοῦτο, τότε θὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν Καριὰθ Σεφέρ, διότι, ὅτε ὁ Ὄθωνιελ ὑπέταξε τὸν τόπον τοῦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καλεψ, ἐδόθη ἐκείνῳ γυνὴ ἡ θυγάτηρ τοῦτου Ἀξκ. Ἐπειδὴ λοιπὸν, ἐν Χριστῷ σεβάσμιε ἀδελφέ ἀρχιεπίσκοπε, ἡ ἐνδοξὸς αὕτη πόλις (Ἀθηναί) ὑπετάγη τῷ θεῷ, Σὺ συνεχέουθις ταύτη ὡς νύμφη πνευματικῶς, ἵνα συνέχῃς ταύτην ἐν ὑποταγῇ· μαθητῶν δὲ, ὅτι αὕτη ὡς Ἀξκ ποθεῖ τὰς Σὰς παρκενέσεις, καὶ ἐπιθυμῶ νὰ σβέσω τὴν δόξαν αὐτῆς τῇ δρόσῳ τῆς ἀποστολικῆς εὐλογίας. Διὸ κρίνομεν προσῆκον τῷ ἡμετέρῳ ἀξιωματικῷ νὰ λάβωμεν ὑπὸ τὴν ἀποστολικὴν σκέπην διὰ τοῦ ἐγγράφου ἡμῶν τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῆς ὁποίας ποτὲ, ὡς καλῶς γινώσκομεν, ἐχύθη ὁ πλοῦτος τῆς σοφίας ὑπὲρ τὴν γῆν πᾶσαν, καὶ ἡδέως ἐπινεύομεν εἰς τὰς δικαίας σας ἀπειθήσεις».

Οὕτω λοιπὸν ὁ μέγιστος τῶν Παπῶν βασιζόμενος εἰς ἱστορικὴν καταστροφὴν ὤθησε κατὰ πρῶτον τὰς Ἀθήνας εἰς ἄμυσον σχέσιν πρὸς τὸν παπισμὸν ἐν τῷ πναρχίῳ, αἰωνίως ἀκνευμένῳ ἀνατολικῷ ζητήματι. Καὶ ἡ μὲν περὶ τῆς πόλεως ταύτης θεωρία Ἰννοκέντιου τοῦ Γ' ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν παράστασιν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ περιεργόν ἐστὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῆς βούλλας, ἐνθα ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρχαίων τριῶν θεῶν καὶ τῆς εἰς τρία μέρη διακρίσεως τῶν Ἀθηναίων. Ἐσκέφθη βεβαίως τὸν Δία, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ποσειδῶνα, ὅπερ δὴ προϋποθέτει σχολαστικὴν τινα γνῶσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχαιότητος.

Τὴν δὲ τριπλῆν διαίρεσιν τῆς πόλεως ἐνναεῖ μόνον ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν, διότι δὲ θὰ ἦτο ἀπίθνος ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ὁ Πάπας ἤθελεν ἐναυθῆσαι νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφικὴν διαίρεσιν τῆς Ἀττικῆς ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεσέως εἰς τρεῖς τάξεις διακόσμησιν τῶν πολιτῶν. Νομίζω, λοιπὸν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ νοητέα εἰσὶ τὰ τρία φυσικὰ συμπλέγματα τῶν Ἀθηναίων, ἡ Ἀκρόπολις, τὸ ἄστυ καὶ ὁ Πειραιεύς, ἢ, ἂν τις δὲν θέλῃ νὰ συναριθμήσῃ τῷ ἄστυ τὸν λιμένα ὡς μακρὰν ἀπέχοντα, τὸ τρίτον συμπλεγματὶς ἤθελεν εἶσθαι ἡ Ἀδρικονόπολις. Τὴν δ' ἡμετέραν γνῶμην ἐπιβε-

βαῖοι ἐπιστολὴ τις τοῦ Ἀκαρναῆνος Συμεῶνος Καβάσιλα πρὸς τὸν Μαρτίνον Κρούσιον ἐν ἔτει 1578, ἐν ἣ φέρεται· «πόλις μὲν τὸ τῶν Ἀθηναίων ἄστυ τρίπλοκον ἦν καὶ ἄπαν οἰκούμενον· νῦν δὲ τὸ μὲν ἐσώτερον (ὅπερ ἢ Ἀκρόπολις, ἐν ᾧ καὶ νῦν τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ) ἄπαν ὑπὸ μόνων Ἰσμηναίων οἰκούμενον, τὸ δὲ ἐκτὸς (τὰ ἀναμεταξὺ φημι) ὅλον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Τοῦ δ' ἐξωτέρου . . . τὸ τρίτον οἰκούμενον».

Καὶ πῶς ἠδύνατο ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος νὰ μὴν ἀπήτησεν εἰδήσεις περὶ τῆς θέσεως καὶ φύσεως τῶν Ἀθηναίων παρὰ τῶν ἐκεῖθεν, ὡς ὁ Βεράρδος ἐν ἔτει 1209, εἰς Ῥώμην ἐρχομένων; Διότι ἡ πόλις αὕτη τῶν μυθικῶν γενομένων φιλοσόφων ἀνέτειλεν αἴφνης ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης πρὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἑσπερίας καὶ ἀπέβη ἀντικείμενον πραγματικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲν μὲ κωλύει νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐκομίσαστο περιγραφὴν, ἴσως δὲ καὶ σχέδιον τῆς τότε πόλεως τῶν Ἀθηναίων. Τοιαῦτα δὲ πόλεων σχέδια δὲ ἦσαν τότε ἀσυνήθη, ἀφ' οὗ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Πάπα ἀνήκουσι τὰ σχέδια τῆς Ἱερουσαλῆμ, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Πτολεμαίδος καὶ Ῥώμης, ἅτινα περιέχονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1960 Βατικανικῷ χειρογράφῳ. Ἐντεῦθεν λαβὼν ἐξέδωκεν ὁ de Rossi ἐν ἔτει 1879 τὸ σχέδιον τῆς Ῥώμης.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς λοιπὸν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπάρχει ἀτελής ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοὺς Φράγγους δουκας. Ἐν τούτοις ἡ νέα φήμη, ἡ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης διήκουσα εἰς τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐπέχυσεν νέον φῶς ὑπὲρ αὐτήν. Καθ' ἄπασαν τὴν ἐποχὴν τοῦ φραγγικῆ δουκάτου οὐδεὶς Ἀθηναῖος, ὅσον σήμερον γινώσκομεν, ἤσχηλῆθη περὶ τὴν πάτριον πόλιν, τὰ δὲ ἱστορικὰ συμβᾶντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς Ἀθήνας, μόνον Βυζαντινοὶ καὶ Φράγγοι ἐμνημόνευσαν ἐπιπολαίως, διότι, τῆς δουρικῆς αὐλῆς ἐδρευούσης ἐν Θήβαις, ἱππόταξ καὶ περιηγηταὶ συνέφερον κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ μόνον τὸν Πειραιᾶ ἐξωογόνουσαν πάλιν ἰταλικὰ πλοῖα.

Οἱ Γενουήνσιοι ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς Ἑνετούς. Διότι ἐν τῇ περὶ διανομῆ τοῦ βυζαντιτικοῦ κράτους συνθήκῃ ἐπεδικάσθησαν τῇ δημοκρατίᾳ τοῦ ἀγίου Μάρκου χῶρον τῆς Εὐβοίας καὶ αἱ νῆσοι Αἴγινα καὶ Σαλαμίς (Κούλουρις), ἀλλ' οὐχὶ ὁ Πειραιεύς οὐδὲ μέρος τι τῆς Ἀττικῆς, τῆς χώρας ταύτης συμπεριληφθείσης εἰς τὸ τρίτον, ἦτοι τὸ τῶν προσκνητῶν, μέρος. Τὴν δὲ 24 Δεκεμβρίου 1240 ἐπέτυχον οἱ Γενουήνσιοι παρὰ τοῦ Guy de la Roche, τοῦ δευτέρου μεγάλου κύρη τῶν Ἀθηναίων, ἐγγραφον ἀδείας, δι' οὗ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς νὰ κατοικήσωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις. Ἐκ τοῦ διπλώματος τούτου εἰκάζεται, ὅτι ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου διετήρουν οὗτοι πρόξενον ἐν Ἀθήναις.

Ἐν τούτοις οἱ κάτοικοι τῆς Δύσεως ἐξηκολούθουν ἔτι θεώμενοι μετ' ἀδιαφορίας τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ὡς οὐδαμοῦ ἔτι ἐγειρο-

μένης επιστημονικής περι τὰ τοιαῦτα αἰσθήσεως· πιθανῶς ὅμως ἀπήγαγον οἱ Ἴταλοι ἔμποροι ἐξ Ἀθηνῶν πολύτιμά τινα μάρμαρα, καὶ τοῦτο τεκμαίρομαι ἐπίσης ἐκ τῶν μυθωδῶν διηγήσεων τοῦ ἐκ Βεστροφλίας Λουδόλφου von Suchem, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοῦ 1336 μέχρι τοῦ 1341. Ἀπὸ τῆς Σικελίας ἀναχθεὶς παρέπλευσεν οὗτος τὰς ἀκτὰς τοῦ Μωρέως καὶ ἐπεσκέφθη τὰς Πάτρας, ἣν ὀνομάζει ὠραῖον πόλιν. Οὐχὶ μακρὰν ἐκεῖθεν, οὕτω διηγεῖται, κεύνται αἱ Ἀθῆναι, «ἐνθα ἤκμασαν ἄλλοτε αἱ ἐπιστῆμαι τῶν Ἑλλήνων». Αὐτὰς ὅμως τὰς Ἀθῆνας φύσει οὐδὲ ὁ Λουδόλφος, ὡς φαίνεται, ἐπεσκέφθη, ἀλλ' ὅ,τι περὶ αὐτῶν ἤκουσε καὶ ἔγραψεν ἐστὶν ἀξιωμακτικόν. Ἡ πόλις αὕτη, γράφει, «ἤτο ποτε ἡ εὐγενεστάτη πασῶν, νῦν δὲ σωρὸς ἐρειπίων. Διότι οὐδεμία στήλη μαρμαρέου, ἢ οἰονδήποτε καλὸν ἔργον ἐκ λίθου ἡσκημένου ὑπάρχει ἐν Γενούῃ, ὅπερ νὰ μὴν ἐκομισθῆ ἐξ Ἀθηνῶν. Ἡ Γένουα ἐκδομήθη παντάπασι ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἡ Ἑνετία ἐκ τῶν λίθων τῆς Τροίας».

Ἡ Αἰνείας τοῦ Βιργιλίου, ὡς γνωστὸν, ἐπενήργησεν οὕτως, ὥστε σύμπασα ἡ Δύσις συνέστη τοῖς Τρωσὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ ποιητικὸν πλάσμα περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἀταγωγῆς τῶν Ῥωμαίων διατηρήθη ὡς δόγμα μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ὁ Βοκάκιος ἔτι ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Δύσεως λαοὶ ἔλεγον ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων. Πρίξμος δ' Γ' ἦτο κατὰ τὸν Giovanni Villani ὁ γενάρχης τῶν Φράγγων, καὶ οἱ Βρετανοὶ ἀνέφερον τὸ γένος εἰς τὸν Τρῶα Βροῦτον. Ἦδη ὁ Πλίνιος παρητήρησεν, ὅτι κατὰ τὸν διῆσχυρισμὸν τοῦ Κάτωνος οἱ Ἑνετοὶ κατήγοντο ἀπὸ τῶν Τρώων, ὁ δὲ Λίβιος διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἀντήνωρ ὁ καὶ τὸ Πατᾶριον κτίσας προσωρμίσθη μετὰ στίφους Ἑνετῶν εἰς μυχὸν τινα τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, ὅστις ὀνομάσθη Τροία. Τὴν Τροίαν ταύτην ἐνόμισαν ὕστερον Ἑνετοὶ παλαιοδίφαι ὅτι ἐπνεύρον ἐν τῷ San-Piero di Castello, οἱ δὲ χρονογράφοι διῆσχυρίσθησαν, ὅτι αἱ περὶ τὴν Ἑνετίαν γεώνησοι, αἵτινες ὀνομάζοντο Contrade καὶ ἐξ ὧν ἐπισημοτέρη ἦτο ἡ Torcello, κατωκίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀλτίνου, ὅτι δὲ τὸ Ἀλτίνον τοῦτο, ὑπὸ Ἀντήνωρος κτισθὲν, ἐπὶ ὀνομάσθη Ἀντηνορίς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γένουα ἀνάγει τὰς ἀρχὰς αὐτῆς εἰς τοὺς Τρῶας, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἔτι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ βιογράφος τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Βουσεκῶτ, τοῦ Γάλλου ἐπάρχου τῆς Γενούης, διεβεβαίωτο ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑπὸ Ἰακνοῦ, ἀπογόνου Τρώων εὐγενῶν.

Ὁ Τρωϊκὸς κύκλος ἀπέβη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Δίκτυος καὶ Δάρητος προσφιλὲς θέμα τῆς ἱπποτικῆς ποιήσεως, καὶ τοῦτο συνεπέα τῶν σταυροφοριῶν. Οὕτω μετὰ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος συνέγραψεν ὁ Βενέδικτος δε-Σαιντ-Μὸρ τὸ τρωϊκὸν αὐτοῦ ἱπποτικὸν ποίημα, ἐν ἔτει δὲ 1287 ὁ Γουίδων δέλλεζ Κολόννα ἐποίησατο χοῦσιν τούτου

πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς «Historia de Bello Trojano». Εἰς τὴν περικιτέρω ταύτην μόρφωσιν τοῦ Τρωϊκοῦ μύθου εἶχεν ἐπιδράσει ἢ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρυσὶς λατινικῶν κυριαρχιῶν, καὶ ἤδη σύγχρονός τις ἱστοριογράφος τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὁ ἐκ Παρισίων Γουίνθερος, παρέβαλε τὸ γεγονός τοῦτο πρὸς τὴν πτώσιν τῆς Τροίας καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων Τρώων, τοὺς ὁποίους ἤρπασάν ποτε οἱ Ἀργεῖοι, ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκ τῆς ἀλωθείσης ταύτης πόλεως ἀπήγαγον οἱ Ἑνετοὶ πολύτιμον λείαν τοὺς τέσσαρας χαλκοὺς ἵππους, τὰς θύρας τῆς ἀγίας Σοφίας καὶ πολυάριθμα λείψανα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἐσφρατερίσθησαν βυζαντικὰ λάφυρα· συνέλαβον πλοῖον, φέρον λείψανα, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος εἶχε προορίσει τῷ Πάπῃ, καὶ ἤρπασαν ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν τὸν σταυρὸν τῆς ἀγίας Ἐλένης, καὶ δὴ ἐκκυῶντο, ὅτι ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἀγίου κρητῆρος (il catino).

Ὅθεν ἡ παρατηρησις ἐκείνη τοῦ Λουδόλφου περὶ τῆς γενέσεως τῶν λαμπρῶν οἰκοδομημάτων τῆς Γενούης καὶ Βενετίας στηρίζεται μὲν ἐπὶ τῶν περὶ κτίσεως τῶν μεγαλοπρεπεστάτων τούτων πόλεων μύθων, αἰνίσσεται δὲ συγχρόνως ἄλλα κεκρυμμένα γεγονότα, δηλαδὴ τοῦτο, ὅτι αἱ θαλασσοκράτειρα δημοκρατικὰ κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν ἐμπορικὴν κυριαρχίαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ἀπήγαγον εἰς τὰς ἐαυτῶν πατρίδας πλῆθος ἀρχαιοτήτων καὶ ἄλλην πολύτιμον ὕλην. Ἰδίως δὲ τὰς Ἀθῆνας ἐξηκολούθησαν οὕτω διαρπάζοντες οἱ Ἑνετοὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1688.

Ὡς ὁ Λουδόλφος, οὕτω καὶ ὁ Δομινικανὸς Ἰορδάνης ὁ ἐκ Σεθηράκου, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς Ἀθῆνας. Οὗτος πορευόμενος ὡς ἱεροκῆρυξ εἰς τὰς Ἰνδικὰς κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἐπλευσεν ἐκ Μεσσηνίας εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀρμενίαν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς διηγεῖται, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον ἤκουσε καὶ εἶδεν ἐν Ἑλλάδι, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Εὐρίπου παλιροῦς. Διηγεῖται, ὅτι ἐπεσκέφθη τὰς Θήβας, ἐνθα ἡ συχνότης τῶν σεισμῶν καθίσταται σχεδὸν ἀπίστευτος τῶν δ' Ἀθηνῶν οὐδεμίαν μνεῖαν ποιεῖται.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν δύο τούτων περιηγητῶν ἤρχε τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἡ μεγάλη συμμορία τῶν Καταλάνων, οἵτινες ἐν ἔτει 1311 κατέκοψαν ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισὸν τῆς Βοιωτίας μάχῃ τοὺς Γάλλους ἱππότεας μετὰ τοῦ δουκὸς Βαλτέρου τοῦ ἐκ Βριέννης καὶ κατέλαβον τὰς Ἀθῆνας, τὰς ὁποίας οὗτοι διετήρησαν ὑπὸ Ἀρχωνίους δουκας μέχρι τοῦ 1385. Εἰς τῶν Καταλωνίων τούτων στρατηγῶν καὶ περιήγητος αὐτῶν ἱστοριογράφος, ὁ Ραμὼν Μουντάνερ, εἶχεν ἰδεῖ μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἐν ἔτει 1308, τὴν αὐλὴν Γουίδωνος τοῦ Β', τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ Βουργουνδίου οἴκου τῶν La Roche, καὶ ἐπήνεσε τὸν ἐν αὐτῇ λαμπρὸν ἱπποτικὸν βίον, τὸν γνησίως γαλλικόν. Ὁ φίλος

τούτου, ὁ βασιλόπαις Δον-Φερδινάνδος τῆς Μαϊόρκας, ὁ μέλλων ν' ἀνελθῆ τὴν στρατηγίαν τῆς καταλωνίας συμμορίας, περιέπεσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Καρόλου δε-Βαλοά ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ παρεδόθη εἰς Γουίδωνα τὸν Β', ἐκρατεῖτο δ' αἰχμάλωτος ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ πύργῳ Σκίντ-Όμὲρ ἐν Θήβαις, τῇ ἔδρᾳ τοῦ δουκὸς, ὁ δὲ Μουγτάνερ μετέβη ἐκεῖσε, ἵνα προμυθήσῃ αὐτόν. Ἄλλὰ περὶ τῆς ἐπισκέψεως του ταύτης διηγούμενος, οὐδαμῶς μνημονεύει τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας πιθανῶς οὐδὲν ἐπλησίητε κατὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος εἰς Θήβας πορείαν αὐτοῦ. Τὸ δ' ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μουγτάνερ ὄνομα Destines δὲν σημαίνει τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὰς Θήβας, καὶ διορθῶ τοῦτο εἰς Destives, διότι οὕτως ἡ Estives ἐκαλοῦντο αἱ Θήβαι ὑπὸ τῶν Φράγγων, αἱ δὲ Ἀθηναὶ Setines, ὅθεν καὶ ὁ Μουγτάνερ, μνημονεύων ἐνόησε τῶν Ἀθηνῶν, γράφει πάντοτε Tenes.

Ἡ πόλις αὕτη λοιπὸν, καὶ περ ἐπισκοπισθεῖσα μακρὸν χρόνον ὑπὸ τῶν Θηβῶν κατὰ τὴν Φραγγοκρατίαν, ἐτύχχανεν οὐσα τότε εἰς μείζονα ἢ πρότερον μετὰ τῆς Δύσεως συγκοινωνίαν. Γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ γένη δυναστῶν κατελάμβανον τὸν δουρικὸν θρόνον, ἐνῶ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀρχαγωνίας, Σικελίας καὶ Νεαπόλεως ἀντεποιοῦντο αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διετήρουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἐν τούτοις δ' ἡ σχέσις αὕτη ὑπῆρχε μεμκρυσμένη καὶ, ἐνεκα τῶν περιπλοκῶν τῆς Ανατολῆς πραγμάτων, ἀβεβία καὶ δυσχερής. Αἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ἠσχολοῦντο περὶ τὰς ἰδίαις ἐκκενῶν ὑποθέσεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ σχέσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν ἐχαλαρώθησαν διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανορθώσεως τοῦ βυζαντιτικοῦ κράτους ὑπὸ τοὺς Παλαιολόγους, καὶ ἡ συνεπίρξις τοῦ Ἑσπερινοῦ ἐπανάστασις τῆς Σικελίας ἐκώλυε πρὸς τούτοις τὸν οἶκον τῶν Ἀνδρηγαυῶν γὰ ἐκτελέσει τὰ περὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέδιά του, τὰ ὁποῖα ἐκληρονόμησε παρὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Χοενστάουφεν, τὰ δὲ λείψανα τῆς λατινικῆς κυριαρχίας πρῆτεινον ἐκεῖ συντετριμμένην καὶ σποραδικὴν μόνον ὑπαρξίν.

Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον αἰῶνα αἱ ἀνανακλάσεις τῶν Ἀθηνῶν εἰσι σπάνιαι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως.

Πρῶτος ὁ Γίββων παρετήρησεν, ὅτι τρεῖς ποιηταί, Βοκκάκιος, Chaucer καὶ Σκιξπῆρος, παρὰ τῶν Λατίνων δουκῶν δανεισθέντες, ἀπένειμαν τῷ παλαιῷ Θησεῖ τὸν τίτλον δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐλησμόνησεν ὁμοίως τὸν Δάντην, τὸν σύγχρονον τῶν La Roche. Ὁ μέγας οὗτος ποιητὴς ἐξῴμνησε τὰς Ἀθήνας, ὡς ὁ μεσαιῶν ἐν γένει, ὡς τὸ ἔξοχον σχολεῖον τῆς σοφίας. Οὕτω ποιεῖ ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ ἄσμητι τοῦ «Καθηγηρίου» τὴν ὀργιζομένην γυναῖκα τοῦ Πεισιστράτου κράζουσαν·

Se tu se' sire della villa
del cui nome fra i Dei fu tanta lile
ed onde ogni scienza disfayilla.

Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἄσμητι τῆς «Κολάσεως» λέγει ὁ Βιργίλιος τῷ Μινωτάκῳ·

Forse
tu credi, che qui sia 'l duca d' Atene
che su nel mondo la morte ti porse?

Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Βοκκάκιος ἐν τῇ «Θησιδίῳ», καὶ τούτῳ ἐπόμενος ὁ Chaucer ἐν τῷ «Canterbury-Tales» ἀπέδωκαν τῷ παλαιῷ Θησεῖ τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Βοκκάκιος ἦτο συμπολίτης καὶ φίλος τοῦ περιφήμου Νικολάου Ἀτζαγιόλη τοῦ μεγάλου σινισκάλλου τῆς Νεαπόλεως καὶ θεμελιωτοῦ τῆς ἰσχύος τοῦ ἑαυτοῦ οἴκου ἐν Ἑλλάδι, ὥστε οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεὺς τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τοῦ μεσαιῶνος ἐν γένει ἠδύνατο νὰ κέκτηται τόσον καλὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῇ ἐβδόμῃ διηγήσει τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ Δεκαήμερου, ἐνθα διηγεῖται τὰς τύχας τῆς βασιλόπαιδος τῆς Βαβυλώνας, ὁ Βοκκάκιος ὠδήγησε ταύτην καὶ εἰς Ἀθήνας παρὰ τὴν πραγματικὴν αὐλὴν τοῦ δουκὸς, ὃν δὲν ἀναφέρει ὀνομαστί, ὥστε ἔξεσι τῷ ἀναγινώσκοντι νὰ ὑπονοήσῃ ἐνταῦθ' αἰτιὰ τῶν La Roche ἢ τῶν Brienne.

Δέκα ἔτη μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοκακίου ἐκράτησε τῶν Ἀθηνῶν ὁ οἶκος τῶν Ἀτζαγιολῶν. Νέριος ὁ ἀνεψιὸς καὶ κληρονόμος τοῦ μεγάλου σινισκάλλου ἐκ Κορίνθου δρῶμενος ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Καταλωνίων τὰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1385. Οἱ δὲ Ἰσπανοὶ μισθοφόροι, διατηρήσαντες τὴν Ἀκρόπολιν ὀλίγον ἔτι χρόνον, παρέδωκαν εἶτα καὶ ταύτην τῷ εὐτυχεῖ Φλωρεντίνῳ Νερίῳ, ὅστις, ὡς πρῶτος δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαγιολῶν, ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὰ προπύλαια τῆς Ἀκρόπολεως. Ἐπὶ ἐβδομήκοντα ἔτη ἔκτοτε οἱ Ἀτζαγιόλαι ἐκράτησαν ὡς δοῦκες τῆς πόλεως, ἕως οὗ αὕτη περιῆλθεν εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, ὥστε τόσον μόνον διήρκεσεν ἡ σχέσις τῆς ἐκλαμπροτάτης πόλεως τῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῆς Φλωρεντίας. Οὐδεμίαν δ' ἐξουσίαν οἰουδήποτε ξένου γένους ἠδύνατο νὰ ἦ ἀρμοδιωτέρα πρὸς τὴν ἰδεώδη ἔννοιαν τῶν Ἀθηνῶν· διότι καὶ ἡ Φλωρεντία ἐγένετο αἱ Ἀθηναὶ τῆς Δύσεως, ἡ ἀκαδημία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἔνδοξος μήτηρ τῶν μεγάλων ποιητῶν, καλλιτεχνῶν, λογίων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξήπλωσαν τὸ νέον φῶς τῆς γνῶσεως καὶ τοῦ κάλλους ὑπὲρ πάσαν τὴν Ἑσπερίαν.

Τὸ μὲν ἱστορικὸν γεγονός τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ φλωρεντικῆς οἰκογενείας ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν ἀφορμῶν καὶ συγκαταρριθμεῖται εἰς τὴν σειράν ὁμοίων συμβάντων, διὰ τῶν ὁποίων ἰταλικαὶ οἰκογένεια ἴδρυσαν βικωνίας ἐν Ἑλλάδι, οἷα οἱ Γκιζαὶ ἐν Τήνῳ, οἱ Γοζαδῖνοι ἐν Κύθνῳ, οἱ Ζαχαρία ἐν Χίῳ, οἱ Σανουδοὶ καὶ οἱ Κρίσπαι ἐν Νάξῳ, οἱ Ὀρσῖναι καὶ οἱ Τόκκοι ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Λευκάδι.

Ἄλλ' ὁμοίως ἡ σύμπτωσις αὕτη προσκτᾶται διὰ τὴν φιλοσοφικὴν παρα-
Τόμος ΣΤ', 7—Ἰούλιος 1881

τῆρσιν τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων τοὺς χαρακτηῖρας ἰδνικῆς τινος νομιμότητος, καὶ εἶναι ὠραῖον καὶ σημαντικόν, ὅτι ἐν τῷ αἰῶνι τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ κλασικοῦ κόσμου ἀμφότεραι αἱ δύο πόλεις, Ἀθῆναι καὶ Φλωρεντία, συνεδέθησαν ἱστορικῶς πρὸς ἀλλήλας. Ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Ἀττικιστῶν βλέπομεν πρὸς τούτοις ἰστάμενον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸν πρῶτον Ἑσπεριώτην, ὅστις παρετήρησε τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν μετ' ἐπιστημονικοῦ βλέμματος, ἀντέγραψεν ἐπιγραφὰς καὶ ἰχνογράφησε μνημεῖα. Ἦν δ' οὗτος Κυρκαῖος ὁ ἐξ Ἀγκῶνος. Ὀλίγον ὕστερον εἰσήλασαν εἰς τὴν χώραν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐπὶ αἰῶνος πάλιν κατεκάλυψε τὰς ἀτυχεῖς Ἀθῆνας βυθῷ σκοτός καὶ λήθη.

*Αρ. Προβελέγιος

ΑΙ ΓΕΡΑΝΟΙ ΤΟΥ ΙΒΥΚΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΕΜΜΕΤΡΟΝ

Διαλαβὼν ἄλλοτε ἐν τῷ Ἀθηναίῳ (τόμ. 5', σελ. 259—265) περὶ τοῦ ἐν τοῖς παλαιοῖς συγγραμμάσιν ἀναφερομένου ἀρχαίου περὶ τοῦ Ἰβύκου διηγήματος, κατέληξα εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα*

α' Ὁ Ἰβυκος, ἐπιφανὴς λυρικὸς ποιητὴς, ἐκ Ῥηγίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καταγόμενος καὶ ἀκμάσας τὸ 540 π. Χ., ἦλθε ποτὲ εἰς τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, φημιζόμενον διὰ τὸν παρομιώδη αὐτοῦ θησαυρὸν καὶ διὰ τὴν ἐνθερμον πρὸς τὰς Μούσας φιλίαν. Διατρίψας δ' ὁ ποιητὴς ἐν τῇ Σάμῳ ἐφ' ἰκανὸν χρόνον καὶ πολλῶν ἀγαθῶν πλησθεὶς, ἀπεφάτισε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν φίλην αὐτοῦ πατρίδα, τὸ Ῥήγιον. Ἐπιδοῦς δὲ πλοίου Κροτωνιατικοῦ, ἐπανεκαμπιεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ, ὅτ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοῦ, ἀνικαλύψαντες οἱ ναῦται ὅτι εἶχε χρήματα πολλὰ, ἐξέριψαν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα σφετερισθῶσι τὸν θησαυρὸν. Ὁ δυστυχὴς ποιητὴς περιελθὼν εἰς τὴν ἐσχάτην στιγμήν καὶ οὐδένα ἔχων βοηθὸν ἢ μάρτυρα, εἶδεν ἐξαίφνης περὶ αὐτὸν πετομένης γεράνου καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει πάσης ἐλπίδος ἀποκθεὶς πρὸς ἐκείνας «ὕμεῖς, εἶπεν, ὦ γέραννοι, ἔστε οἱ μάρτυρές μου» καὶ αὐτὸς μὲν κατεποντίσθη, τὸ δὲ πλοῖον κατέπλευσεν εἰς τὸν Κρότωνα. Ἡμέραν δὲ τινα τελομένου θεάτρου καὶ κατὰ τύχην διερχομένων γεράνων, εἶπέ τις τῶν ναυτῶν εἰς τὸν παρακαθήμενον ἐταῖρον αὐτοῦ· «βλέπεις τοὺς μάρτυρας;» Ἡ φράσις αὕτη μεγάλην ἐποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τινα δξύνου Πυθαγόρειον, ὅστις, ὑπονοήσας τὰ γενόμενα, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀρχεῖον τῶν χιλίων,¹ καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπρηνοῦντο

¹ Οὗτοι ἦσαν χίλιοι ἄνδρες, διοικηταὶ τῆς πολιτείας τῶν Κροτωνιατῶν καὶ αἵρετοὶ ἀπὸ τιμημάτων, καθ' ἃ εἰκάξει ὁ Müller (Die Dorier, τόμ. Β', σελ. 179).

τὴν πρῶτην, εἶτα δ' ὅμως προσαχθέντων τῶν παίδων τοῦ πλοίου ἐξηλέγχθη τὸ ἔργον καὶ δίκαις ἔδωκαν οἱ αὐτουργοί».

Ταύτην τὴν ὑλὴν λαβὼν ὡς ὑπόθεσιν συνεθέμην τὸ προκείμενον ποιήμα. Πολλὰ ἐδυνάμην περὶ αὐτοῦ νὰ εἶπω ἐν τε τῷ προλόγῳ καὶ ἐν σημειώσεσιν, ἀλλὰ ταῦτα ἀναβάλλω εἰς ἄλλοτε, θέλων ν' ἀκούσω ἀπροκατάληπτον τὴν γνώμην τοῦ κοινοῦ περὶ τοῦ μικροῦ τούτου ἔργου.

Νομίζω δ' ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ὑπομνήσω ὅτι ὁ Ἰβυκος ὑπῆρξε πάντων τῶν ποιητῶν ἐρωτομανέστατος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων,¹ καὶ τοῦτο πρὸς δικαιολογίαν πολλῶν στίχων τοῦ ποιήματός μου.

... Les rois dans le ciel ont un juge sévère,
L'innocence un vengeur, et l'orphelin un père
(Racine, Athalie)

Α'

- Φῶς τῆς πρώτης ῥοδόχρουν κοσμεῖ τὸν αἰθέρα τῆς Σάμου,
Ἄδει τερπνὴ ἀηδῶν, ἐγερθεῖσα ἐξ ὕπνου ὀρθία,
Ἐνδον φυλλώματος δένδρων, ἐγγύς τοῦ λιμένος—καὶ αὔρα
Ἐχουσα πτῆσιν οὐρίαν εἰς πλοῦν τὰ ἰστία προτρέπει.
- 5 Ἦδη δὲ πλοῖον ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Κρότωνος λύει τὸ πείσμα,
Αἶρει εὐθὺς τὰς εὐνάς—καὶ τὰ κύματα σχίζει εὐθύπλου.
Αὕτη δ' ἡ ναῦς εἰς τὴν γῆν ἐπανάγει τῆς φίλης πατρίδος
Ἐνδοξὸν θρέμμα τῆς Μούσης, τὸν Ἰβυκον, ἄνδρα Ῥηγῖνον.
Ἴδε αὐτὸν ἐν τῇ πρύμνῃ· σεμνὸς καὶ γλυκύτατος γέρων,
10 Τρίγωνον φέρων κιθάραν, θεᾶται τὸν ἄπειρον πόντον!....
Θέλει ταχέως νὰ ἴδῃ τὸ φίλτατον Ῥηγῖον, ὅπου
Κεῖται ὁ τάφος μητρὸς καὶ πατρὸς καὶ τοσοῦτων γνωρίμων,
Ὅπου πνοὴν εὐτυχίας ἀνέπνευσεν ἄλλοτε νέος,
Ὅπου ἡ πρώτη ᾠδὴ του ἐξύμνησε κάλλος παρθένου,
15 Ὅπου θὰ ἴδῃ τὴν φίλην ἢ καὶ τὴν οἰκίαν ἐκείνης....
Θέλει ἐκεῖ ν' ἀποθέσῃ τὸ τρέμον τοῦ σώματος βάρος,
Ἄσπε νὰ λάβῃ αὐτὸν ὁ αἰθὴρ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.
Ἐνεκα τούτων ἀφείς τὴν αὐλήν τοῦ τυράννου τῆς Σάμου,
Ἦτις χρυσοῦ καὶ Μουσῶν πρυτανεῖον ἐπίζηλον ἦτο,
20 Πλέει ἐπ' οἴκου φαειρὸς καὶ προτρέχει τοῦ πλοίου ὁ πόθος.

¹ Tuscul. Disput. IV, 33: «Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum apparet ex scriptis».

B'

- "Ἦδη τὸ ἔργον τοῦ Φοίβου ἀνῆλθε τὸ τρίτον τοῦ δρόμου·
 Ἦσαν μακρὰν τῆς ἀκτῆς καὶ ἡ Σάμος ἐφαίνεται ὡς νέφος.
 Οὔτε δὲ μέγας τῆς Ἠρας ναὸς διεκρίνετο ἔτι,
 Οὔτε δὲ πύργος ἐκεῖνος δὲ στέφων τὴν βᾶχιν τοῦ λόφου,
 25 Οὔτε οἱ πρῶνες δρέων φιλοῦντων τὸν ἔναστρον θόλον.
 Πᾶσαν τὴν ἔκτασιν, ὅσην τοῦ βλέμματος φθάνει ἡ πτῆσις,
 Πέπλος θαλάσσης καλύπτει· τὸ πᾶν ἠφανίσθη εἰς πάντα.
 Οὔτως ἡ ἀίγλη μεγάλων, κλεινῶν ὀνομάτων ἐκλείπει,
 Ὅταν τὸ ῥεῦμα τοῦ χρόνου ὀπίσω ἀφήσῃ καὶ ταῦτα!
 30 Τότε ἡ χεὶρ τοῦ Ἰβύκου ἐντείνει καλῶς τὴν σαμβύκην,
 Τρίγωνον οὔσαν κιθάραν καὶ εὐρημα πρῶτον ἐκεῖνου,
 Ψαύων δ' αὐτὴν ἐμμελῶς ἐκφωνεῖ πρὸς τὴν Σάμον τοιαῦτα·

Γ'

- «Χαῖρε, Ἰώνων τροφὸς, ἀμπελόφυτε κόρη τοῦ πόντου,
 Νῆσος, ἐφ' ἧς ἀμιλλῶνται αἱ Ὠρεῖ, ἡ Τύχη, ὁ Πλοῦτος,
 35 Τίς ἐξ αὐτῶν νὰ φανῆ μεγαλόδωρος μάλλον τῶν ἄλλων!
 Χαῖρε, δευτέρα πατρίς μου, ἐφ' ἧς τῶν δεινῶν ἀπηλλάγην,
 Ὅσα ἐπίπονος βίος καὶ τύχης δυσμένεια φέρει.
 Σ' εἶδον ἀκμαῖος ἀνὴρ καὶ σ' ἀφίνω λευκότριχος γέρων.
 Φεύγα μακρὰν σου τανῦν, εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων μου, ὅπου
 40 Εἶδον τὸ πρῶτον ἐγὼ τὰς ἀγνάς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας.
 Χώρα ὑπάρχει ὠραία, ἐν ἧ αἰ κιτρέει ἀνθοῦσιν,
 Ὅπου χρυσόμηλον λάμπει ἐν μέσῳ πυκνῶν φυλλωμάτων,
 Ὅπου γλυκεῖα ἡ αὔρα θωπεύει γλαυκόχρουν αἰθέρα,
 Ὅπου ἡ μύρτος σεμνή καὶ ἡ δάφνη ἀγέρωχος θάλλει.
 45 Αὐτὴ ἡ φίλη πατρίς μου! Ἐκεῖ τοὺς γονεῖς μου καλύπτει
 Μάρμαρον τάφου ψυχρὸν καὶ ὁ φίλος Εὐρύαλος ἔζη!
 Θέλω ἐκεῖ καὶ ἐγὼ νὰ περᾶνω τοῦ βίου τὸν δρόμον,
 Ἐχων ἐγγύς μου, ἀν' ἑξ, τῶν ὠραίων μου χρόνων τὴν φίλην.....
 Οἴμοι!.... Ὅποσον σφοδρὸν κατακλύζει τὰ στήθη μου πάθος,
 50 Ὅταν αὐτῆς ἡ μορφή εἰς τῆς μνήμης μου πίπτῃ τὸ βλέμμα!
 Πῶς διαλύετ' εὐθύς ἡ χιών τοῦ πρεσβύτου καὶ θάλλει
 Πάλιν τὸ ἔαρ ἐκεῖνο τὸ μάγον τῶν νέων μου χρόνων!
 Ἦμην ξανθόκομος παῖς καὶ ἐκεῖνη ῥοδόθρεπτος κόρη·
 Εἶδον αὐτὴν καὶ εὐθύς ἡ ψυχὴ μου ἐγένετο χάρμα,

- 55 Ὅπερ τὴν ὄψιν αὐτῆς κατεβρόχθισεν ὄλην ἀπλήστως!
 Εἶδον αὐτὴν καὶ τὸ πᾶν μοι ἐφάνη μαρμαίρων ἀδάμας
 Φέρων γλυπτὴν τὴν εἰκόνα τῆς θεῆας ἐκεῖνης παρθένου!
 Ὅπου ἀν' ἔστρεφον βλέμμα, ἐκεῖνην θὰ ἔβλεπον μόνον,
 Ὅπου ἀν' ἔτεινον οὖς, τῆς γλυκείας φωνῆς ἠεροώμην!....
 60 Ὅτε δ' ἐσπέραν τινὰ, ἐν τῷ μέσῳ καθήμενοι κήπου,
 Ἦμεθα πλήρεις χαρῆς καὶ τοῦ ἔρωτος μάρτυρες ἦσαν
 Ἄνω γλυκεῖα σελήνη καὶ κάτω ἀνθῶν εὐωδία,
 Δρόσος ῥυάκων τερπνὴ καὶ ᾠδὴ μουσουργοῦ ἀηδόνας,
 Πᾶσαν δ' ἐκεῖνην τὴν χάριν ἐπέστεψ' ἐν φίλημα φλέγον,
 65 Δύο σφραγίσαν ψυχὰς ἀνελθούσας εἰς τρέμοντα χεῖλη,
 Τότε «θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου», ἐφώνησα δάκρυα λείβων,
 «Δότε μοι ὅ,τι δεινὸν ἐνυπάρχει ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ,
 Ἄφετε ὅμως νὰ ζήσω τὴν μάγον νεότητα ὄλην
 Ἐρωτα τρέφων ἀγνὸν καὶ τὸν Βάκχον τιμῶν καὶ τὰς Μούσας!»...
 70 Ὠρεῖ γλυκεῖα, ἡ μνήμη καὶ πάλιν ὕμῃς ἀναγράφει,
 Πλὴν ὁ παλμὸς τῆς καρδίας κλονεῖ τοῦ πρεσβύτου τὸ σῶμα!
 Οἴμοι! Ἄν' θάλλῃ ἐντός μου τὸ πῦρ νεανίου σφριγῶντος,
 Τέτρα καλύπτει αὐτὸ—τὸ ψυχρὸν καὶ ἐπάδυνον γῆρας.
 Ὅταν δὲ πνέῃ ὁ ἔρως, τὸ πῦρ ἀνακιδῶσι φλόγας,
 75 Πλὴν εἰς ἀτόμων πληθὺν ἡ σποδὸς νὰ λυθῆ κινδυνεύει.
 Οἴμοι! Φοβοῦμαι τὸ τέκνον τῆς Κύπριδος ὅταν ἐξάπτῃ
 Πάλιν ἀρχαῖον πυρὸν ἢ μ' ἐμβάλλῃ εἰς δίκτυα νέα.
 Οὔτω φερέζυγος ἵππος, πολλάκις δραμῶν ἀθλοφόρος,
 Ὅταν γηράσῃ, ὀκνεῖ νὰ κατέλθῃ εἰς ἀμιλλαν πάλιν.
 80 Πλὴν θορυβώδης ὑπῆρξε καὶ ἄστατος πᾶς μου ὁ βίος!
 Ὑπνον γαλήνης δὲν εἶδε ποτὲ τῆς ψυχῆς μου ὁ πόντος!
 Ἦδη τὸ ἔαρ ἐνδύει τὴν γῆν δι' ἀνθῶν καλλιχρῶν,
 Ἦδη ὁ κόκκυξ φωνεῖ, καὶ τοῦ ἔρους ἀφρεῖσα τὴν βᾶχιν
 Βρέχει χλοάζον πεδίον λαμπρὰ, χιονόθρεπτος βρύσις.
 85 Ἦδη ἡ τλήμων ψυχὴ, ἀπωθοῦσα τοῦ πένθους τὸν φόρτον,
 Πάλιν φαιδρὰ ἐξορμᾷ πρὸς τοῦ βίου τὸν μάγον λειμῶνα.
 Ἦδη ἀφρεῖ καὶ ἐγὼ τὴν ψυχρὰν τοῦ πρεσβύτου κοιλάδα
 Πάλιν φαιδρὸς θ' ἀναβῶ τὸν λαμπρὸν τῆς νεότητος λόφον!
 Φίλη πατρίς τοῦ Ῥηγίου, εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θὰ φθάσω,
 90 Δέξαι με πάλιν σφριγῶντα καὶ δός μοι τὰς τέρψεις ἐκεῖνας,
 Ὅσας ἐλεύθερος παῖς ἐκ τῶν κόλπων σου ἄλλοτ' ἐμύζων!
 Δός μοι, γλυκεῖά μου μῆτερ, ἐκεῖνο τὸ αὔλον δῶρον,
 Ὅπερ ἐν γῆ ἄλλοτρίᾳ ματαίως ἐζήτουν ὁ τλήμων!
 Δός μοι τὴν χάριν τῆς γῆς σου, τὴν θεῶν λοφίσκων οἰκείων,

- 95 Πόντου φιλιτάς ἀκτὰς, ῥοδοδάφνης ὀμαίμονας κήπους!...
 Ἔχε καὶ σὺ, βρασιλὶς τῶν ὄνειρων μου, ἔτοιμα χεῖλη,
 Ἴνα μοὶ δώσης καὶ λάβῃς τοῦ ἔρωτος νέας ἐνδείξεις!...
 Χαῖρε, τῆς Σάμου ἀκτῆ, φαινομένη μακρὰν ὡς δμίχλη,
 Χαῖρε, ἀυλὴ Πολυκράτους, εἰκὼν Ἑλισίων πεδίων,
 100 Χαῖρε, Ἑρχίον σεμνὸν, πολυθρύλητον ἔργον τοῦ Ῥοίκου,
 Χαίρετ' ἐδάφη μεστὰ γονιμότητος, χλόη παχεῖα,
 Ὅρη καὶ κρῆναι καὶ ἄλση—καὶ ὅ,τι ἐν Σάμῳ ὑπάρχει!
 Χαίρετε! Τοῦτον τὸν λόγον πανύστατον λέγω δακρύων!

Δ'

- Ἐπαυσευ ἤδη τὸ ἄσμα· ἡ ναῦς διατρέχει τὸν πόντον
 105 Ἐχουσα πλήρες ἀνέμου τὸ μέσον ἰστίον, αἶ ὄρα
 Κοῦφα κινουσι πτερὰ καὶ ὁ ἥλιος κλίνει εἰς δύσιν.
 Ἦδη σκιόφωτος πέπλος τὴν ἔκτασιν πᾶσαν καλύπτει,
 Ἄνω δ' ὡς ὄμμα χρυσοῦν τοῦ αἰθέρος ὁ Ἑσπερος λάμπει,
 Ὅτε χωρεῖ σοβαρὰ τῶν σκιῶν ἡ βασίλισσα, ἥτις
 110 Ἄγει ἀστέρων πληθὺν καὶ σελήνην θαμβοῦσαν ἐκείνου,
 Ἵπνον δὲ πέμπει γλυκὺν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀνάπλεων μόχθων.

Ε'

- Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἀλλαγῶ τῶν ἐρώντων τὰ χεῖλη
 Ὅρκους προφέρουσι νέους καὶ φίλημα νέον δωροῦσι.
 Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἀγρυπνοῦσα ἡ τλήμων καρδία
 115 Αὔραυ γλυκείας νυκτὸς ἀναπνεῖ καὶ δρόσον ἀσμένως.
 Εἶνε ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ ψυχὴ τοῦ κακούργου ἐντείνει
 Πᾶσαν τὴν θέρμην αὐτῆς μακρομένη ἐν μέσῳ τοῦ σκότους!
 Βλέπεις ἐκεῖ ἐν τῇ πρώρῳ δμήγουριν τῶσων ἀνθρώπων,
 Λόγους ἀκούεις ἐκεῖ μεμιγμένους, κρυπτούς, ὑποκώφους,
 120 Ὡν τὴν βοήν εἰς τὸ οὖς τῆς νυκτὸς ἡ γαλήνη προσφέρει;
 Ὅμιλος φαῦλος ναυτῶν συνελθὼν διαρπάζει λαθραῖως
 Ὅ,τι ὁ Ἴβυκος φέρει πολύτιμον πρᾶγμα καὶ σκεῦος!
 Πλὴν λαλιαὶ θορυβώδεις ἐξείρνης ἐκεῖ ἀντηχοῦσι,
 Ἰβρῆς δειναί, ἀπειλαὶ καὶ πληγαὶ παταγώδεις ἐν τέλει!
 125 Ἐντρομας πᾶς ἐπιβάτης τὸν ὑπνον ἀφῆκε· τί τρέχει;
 Τίς ἡ αἰτία τασούτου θορύβου καὶ ἔριδος τῆσσης;
 — «Νῆπως, ὁ Ἴβυκος λέγει, ληστῶν συμμορία ἐφάνη;
 Πλὴν καγγασμὸς γενικὸς τῶν ναυτῶν διανοίγει τὸ στόμα,

- Ἄμα ἰδόντων τὴν ὄψιν αὐτοῦ καὶ τὸ ῥῆμ' ἀκουσάντων.
 130 — «Εἴπετε τέλος τί τρέχει; ἢ Ἄλλ' οὔτοι γελῶσι καὶ πάλιν,
 Βλέπων δ' αὐτοὺς μειδιᾷ ἑλαφρῶς καὶ ὁ μέγας Ῥηγίνος.
 Τότε δ' αὐτοὶ περαιοῦντες τὸν γέλωτα λέγουσιν ὅτι
 Οἶνον πίνοντες πολὺν περιῆλθον εἰς τέρψεις πικρινῶν.
 Οὔτω δ' εὐσχήμως τὰ τέκνα τοῦ σκότους ἀπέκρυψαν ὅσιν
 135 Ἐριδα εἶχεν ἐνοσπεῖρη ἐκεῖ ἡ δεινὴ ἀπληστία,
 Πάντων ζητούντων βιαίως ν' ἀρπάσῃσι λέοντος μοῖραν.
 Πλὴν τὴν ἀξίωσιν πᾶς τις ἀνέστειλε νῦν καὶ ἐπῆλθε
 Πάλιν ἡ πρώτη εἰρήνη τοῦ πλοίου καὶ πάλιν ὁ ὕπνος,
 Ὅνειρον φέρων δεινὸν εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγάλου Ῥηγίνου.

Γ'

- 140 Βλέπει εὐρύτατον πόντον, μεστὸν ἑλαφρῶν ἀκατίων,
 Πλήρη βοῆς καὶ κυμάτων καὶ πλήρη νησιδῶν καὶ βράχων.
 Ἄλλα μὲν πλοῖα ἐκεῖ ἀχαλίνωτον ῥέυμα Βορέως
 Ἐρριπτ' ἐπάνω τῶν βράχων καὶ πάλιν ἐδέχεται ὁ πόντος
 Θρύμματ' ἀνάξικ λόγου, δεινῆς ἀντικείμενα χλεῦσης,
 145 Ἄλλα δὲ σκάφη ὠδήγει οὐρίκ ἡ αὔρα εἰς νήσους
 Ὅπου καὶ ὄρμοι καλοὶ καὶ τῆς Φήμης ἀνθῶνες ὑπῆρχον.
 Πέραν δ' ἐκεῖ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πόντου, ὑπῆρχε ξηρὰ τις
 Βρούσα δάφνης, ἐλακίς καὶ ῥόδων· πυκνόπτεροι δ' ἦσαν
 Ἐνδον αὐτῶν ἀηδόνες καὶ θεῖα συνήρμοζον μέλη·
 150 Ἄνω δὲ τούτου τοῦ χώρου ἐκάμπτετο Ἴριδος τόξον
 Στέφον τὰ νῶτα περσίνου γηλόφου, ἐφ' οὗ ἐπλανᾶτο
 Νύμφη σεμνὴ καὶ ὠραία καὶ φέρουσα στέμμα ἐξ ἀστρων.
 Ταύτης τῆς νύμφης ἡ ὄψις ἐπέσπα τὰ κάλλιστα πλοῖα,
 Ἦδη δὲ πλεῖστα ὑπῆρχον ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς τῆς παρθένου,
 155 Ὅτε δεινὸς ἐγερεθεὶς καὶ βοῶν ὁ ἀπέραντος πόντος,
 Κύματτα σεῖων μακρὰ καὶ ἀφρόεσσα χαιτην ἐκβάλλων,
 «Ἴδε, κρυγαῖζει, Σειρήν, ἣν οἱ ἀνθρωποὶ Μοῦσαν καλοῦσι,
 Ἴδε ὁποῖαν ἐγὼ εἰς τοὺς λάτρεις σου τύχην παρέχω!»
 Εἶπε καὶ ὄγκος ὑδάτων τὰ πλοῖα ἐκεῖνα καλύπτει,
 160 Πᾶς δ' ἐρημοῦται εὐθὺς τῆς ὠραίας ξηρᾶς ὁ δρμίσκος.
 «Πλὴν», αἰφνιδίως φωνεῖ καὶ τὸ στόμα τῆς θείας παρθένου,
 «Ἴδε, ὦ πόντε αἰσχερὲ, ὃν οἱ ἀνθρωποὶ κόσμον καλοῦσι,
 Ἴδε ὁποῖαν ἐγὼ εἰς τὸ θυμὸν σου δόξαν χαρίζω!»
 Εἶπε καὶ ἔλαβ' εὐθὺς τὸ ὠραῖον τῆς Ἴριδος τόξον,
 165 Ἐρριψ' αὐτὸ εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ναυαγήσαντα εἶδε

Πάντα τὰ σκάφη αὐτῆς, καὶ εὐθὺς αἰ ταινίαι τοῦ τόξου
 Ἔλαβον λέξεις χρυσαῖς, αἰωνίαις, ἀσβέστους τὴν αἴγλην·
 «Ὀμηρος, Ἴβυκος . . .» πλὴν, ἀναγνούς δ' Ῥηγίνος τὴν ἴριν,
 Κλαίει καὶ μέγας παλμὸς ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτὸν ἐξεγειρεῖ.

Ζ'

- 170 Ἦδη πρῶτα λευκὴ τῶν ἀστέρων ὠχραίνει τὴν λάμψιν,
 Ἔτι βραθείως κοιμᾶται τὸ πᾶν—καὶ δ' Ἴβυκος μόνος
 Σύννοους, βορᾶ λογισμῶν, εἰς τοῦ πλοίου τὸ σέλμ' ἀναβραίνει.
 Πλὴν ἐν τῇ πρῶτῃ ναυτῶν διακρίνει δμῆγυριν πάλιν!
 Τί συζητοῦσιν ἐκεῖ τῆς σκοτίας τὰ ἄγρυπνα τέκνα;
- 175 Λόγους καὶ πάλιν ἀκούει—ἀλλ' ἤδη σαρφεῖ καὶ ἐνδῆλους·
 «Σπεύσωμεν ἤδη· αὐτὸς κατενόησε πάντα τὴν νύκτα.
 Εἶδετε πῶς δ' πανοῦργος ὠμίλησε· «Μήπως ἐφάνη
 Σκάφος ληστῶν;» ἐπειδὴ πρὸ αὐτοῦ ἐσπαρμένα ὑπῆρχον
 Πάντα τὰ πράγματτα ὅσα τὸ πρῶτον κιβώτιον εἶχεν,
- 180 Ἄνω δὲ κύκλος σελήνης λαμπρὸς καταδείκνυ' ἐκεῖνα.
 Πάντα γινώσκει λοιπὸν καὶ ἂν φθάσῃ εἰς Ῥήγιον θέλει
 Πάντας ἡμᾶς καταγγείλῃ, ἐκτὸς ἂν ῥιφθῇ εἰς τὸ κύμα.
 —Φίλε Ἡράκλειε, δ' κληρὸς εἰς σέ ἀναθέτει τὸ ἔργον,
 Ἔσο γενναῖος ὡς πρέπει καὶ ἄγωμεν πάντες πρὸς τοῦτο.
- 185 —Ναὶ, ἀλλ' ἀκούσατε, φίλοι· ἐγὼ τοῦ Ἴβυκου θεράπων,
 Εἶπετε, πῶς νὰ τολμήσω τοιοῦτον ἀνόσιον ἔργον;
 Θέλει στρεφῆ κατ' ἐμοῦ ἢ τῆς θεῆς Νεμέσεως μῆνης.
 —Ποίαις Νεμέσεως, φαῦλε; Πιστεύεις εἰς ὅ,τι πιστεύει
 Πλῆθος μωρῶν γεροντίων καὶ ἄλλων εὐνούχων τὸ πνεῦμα;
- 190 Τόσον καιρὸν διατρίψας ἐν Σάμῳ δὲν ἔμαθες ὅτι
 Ἄρχει δ' νῦν βσιλεὺς ἀδελφὸν εἰς τὸν Ἄδην προπέμψας;
 Πῶς δὲν χωρεῖ κατ' αὐτοῦ ἢ τῆς θεῆς Νεμέσεως μῆνης;
 Παῦσαι λοιπὸν φλυαρῶν, μὴ φοβοῦ τὴν σκιάν σου ὡς δοῦλος,
 Ἔσο ἀνὴρ, Ἡρακλῆς, καὶ ἐλθέ μεθ' ἡμῶν εἰς τὸ ἔργον.
- 195 Ὅ,τι τὸν βίον σου σώζει, ποτὲ μὴ ἀφήσῃ ἢ χεῖρ σου.»
 Τρέμων διήκουε ταῦτα δ' Ἴβυκος, ἤδη δὲ βλέπων
 Πάντας σιγῇ κατ' αὐτοῦ προχωροῦντας φωνάζει ἀγρίως·
 «Στῆτε, κακοῦργοι αἰσχροὶ! Ὁ θεὸς ἐφορᾷ ἐκ τῶν ἄνω!»
 Πλὴν παρ' ἐλπίδα ἰδόντες αὐτὸν ἐν τῇ πρύμνῃ οἱ ναῦται
- 200 Ἰστανται αἴφνης μικρὸν, πρὸς ἀλλήλους δὲ ἄπορον βλέμμα
 Στρέψαντες λέξεις τινὰς ψιθυρίζουσιν, ὅτ' ἐπὶ τέλους
 Τρέχουσιν ὄλοι ταχεῖς καὶ ὁ φίλος θεράπων λαμβάνει

- Πρῶτος τὸν κύριον νῦν καὶ τῶν ἄλλων δμοῦ βοηθούτων
 Ῥίπτει αὐτὸν εἰς τὸ κύμα τοῦ πόντου βοῶντα ἀγρίως·
 205 «Ὀῖμοι! Ἡράκλειε, καὶ σὺ κατ' ἐμοῦ ἐπιβάλλεις τὴν χειρᾶ;
 «Ὀῖμοι! Οὐδένα λοιπὸν βοηθὸν μου ἢ μάρτυρα ἔχω;
 «Νέφος γερᾶνων πυκνὸν, διερχόμενον νῦν τὸν αἰθέρα,
 «Ἔσο τοῦ φόνου μου μάρτυς καὶ ἴδε με πῶς ἀποθνήσκω!»
 Εἶπε καὶ τάφον ὑγρὸν τῷ παρέσχε τὸ βᾶθος τοῦ πόντου,
 210 Οὐτῷ δ' ἐσίγησε πᾶς τῶν ναυτῶν πολυμέριμνος φόβας!

Η'

- Ἦδη τὴν φύσιν ἐποίει ὁ μέγας ἐργάτης τῶν ὄντων
 Ἔθηκε νόμους τῆς ὕλης καὶ νόμους τοῦ πνεύματος ἄλλους.
 Ἄνευ αὐτῶν ἀκοσμίαν θὰ εἶχεν ὁ κόσμος μεγίστην,
 Ἄνευ αὐτῶν οὐδαμοῦ ἠθικὸν ἀγαθὸν θὰ ὑπῆρχε.
- 215 Τέκνα τοῦ Πλάστου ἢ φύσις αὐτοῦ οἱ θεσπέσιοι νόμοι
 Φέρουσι πάθος ποιητῆς εἰς τὸν ἄφρον' αὐτῶν παραβάτην.
 Σέβου τοὺς νόμους τῆς ὕλης, εἰ δ' ἄλλως τὸ σῶμά σου πάσχει,
 Σέβου τὰς θεῆς ἐλλάμψεις τοῦ θεοῦ σου πνεύματος, ἄλλως
 Πίπτεις εὐθὺς εἰς πλεκτάνην, ὁποῖαν εἰς ἄλλους παρέσχες.
- 220 Τρέμει, κακοῦργε, λοιπὸν, οὐ τὸ ἔγκλημα ἄγνωστον μένει·
 Μάτην ζητεῖς νὰ κρυφθῆς, στυγερὲ δολοφόνου βραχίον·
 Παύσατε χεῖλη ψευδόρκου· τὸ φῶς θ' ἀναλάμψῃ ταχέως·
 Ἄφες καὶ σὺ τὸ σεμνὸν προσωπεῖο, ὡχρὲ αἰμομίκτη·
 Μάτκται παῖσι αἱ τέχναι δι' ὧν σωτηρίαν ζητεῖτε!
- 225 Στρέψατε ἄνω τὸ βλέμμα· τὸ πᾶν ὁ θεὸς ἐποπτεύει·
 Στρέψατ' ἐντὸς τῆς ψυχῆς· ἢ συνείδησις πάντα γινώσκει·
 Στρέψατε πέριξ· ὁ χρόνος τὰ πάντα σοφῶς ἀνευρίσκει·
 Στρέψατε κάτω· δεινῶς ὁ κακοῦργος ἀσπαίρει καὶ λάμπει
 Ἄνω αὐτοῦ δ' κλεινὸς τοῦ Δικαίου εὐθύστυλος θρόνος!

Θ'

- 230 Ἐφθασεν ἤδη τὸ πλοῖον εἰς Κρότωνα, πάντες δ' ἐξήλθον,
 Ναῦται, πρῶρις, ἐπιβάται,—καὶ ἔμειναν μόνον οἱ παῖδες.
 Ἄλλος ἀπῆλθε νὰ ἴδῃ πατέρα, μητέρα ἢ φίλον,
 Ἄλλος εἰς τέρψεις ἐδόθη τελῶν εὐωχίας ἢ παίζων,
 Δύο δὲ μόνον αὐτῶν, τοῦ Ἴβυκου ὁ φίλος θεράπων,
 235 Ὅπως καὶ εἰς τῶν ναυτῶν, εἰς τὸ θέατρον ἔρχοντο· ἤδη.
 Πλῆθος ἐκεῖ θεατῶν τὰ ἐδώλια κύκλω πληροῦσι,

- Πᾶς δ' ἀναμένει τὸ δρᾶμα καὶ λόγοι ἐκεῖ ἀντηχοῦσι,
 Λόγοι πικροὶ καὶ σαῶμα καὶ γέλως καὶ ὅ,τι συμβαίνει
 Ὅπου πολλοὶ συναντῶνται ἐλεύθεροι πάντες καὶ ἴσοι·
- 240 Μόνος δ' ἐκεῖ ἐσωφρόνει ἐν μέσῳ τῆς τύρβης τοῦ πλήθους
 Εἷς πολιότριχος γέρον σεμνότατον ἔχων τὸ ἦθος.
 Ἦτο δ' αὐτὸς μαθητῆς τοῦ κλεινοῦ Πυθαγόρου ἐκείνου,
 Ὅστις πανήγυριν εἶπε τὸν βίον, εἰς ἣν ἀφικνοῦνται
 Ἄλλοι μὲν χάριν ἀγώνων ἢ λάτρεις Ἑρμοῦ τοῦ Κερδῶου,
- 245 Ἄλλοι δὲ χάριν ἀπλῆς φιλοσόφου τοῦ σύμπαντος θεάς.
 Εὐνομος ὄνομα εἶχε· πολλῶν δὲ περὶ σῶσας ἀνθρώπων
 Πόλεις καὶ πνεύματ' αἰσίου ἐμπειρίαν ἐκέκτητο πλείστην,
 Ἦτο δὲ φίλος στενὸς τοῦ Ῥηγίνου Ἰβύκου ἐκ παιδῶν.
 Τοῦτου ἐγγὺς τοῦ ἀνδρός, ἐκπύρωθεν, ἔλαβον ἔδρα·
- 250 Νῦν δ' αἰσχρὸς Ἡρακλῆς καὶ ὁ ναύτης ὁ φίλος ἐταῖρος,
 Ὅπως δ' οἱ ἄλλοι καὶ οὗτοι μετεῖχον ἀσμένως τῆς τύρβης,
 Ὅτε γεράνων κλαγγὴ ὑψηλὰ πετομένων ἠκούσθη,
 Ἄνω δ' ἐγειρεῖς τὸ βλέμμα φωνεῖ πρὸς τὸν ἄλλον ὁ ναύτης·
 «Φίλε Ἡράκλειε, ἰδοὺ τοῦ Ἰβύκου οἱ μάρτυρες!»... Γέλως
- 255 Ἀσβεστός ἔλαβ' εὐθὺς καὶ τῶν δύο τὸ ἄσπεμον στόμα,
 Νεῦμα λοξῶν ὀφθαλμῶν πρὸς ἀλλήλους συχνὰ ἐποιοῦντο,
 Ὅπερ μειδιᾶμα πλήρες πανούργου συνῶδου ἐνοιᾶς.
 —«Μάρτυρες εἶπες Ἰβύκου; τί μάρτυρες; τίνας Ἰβύκου;»
 Αἰφνης, στραφεὶς πρὸς τὸν ναύτην, ὁ Εὐνομος λέγει ὁ γέρον·
- 260 Πλὴν σιωπῶσιν ἐκείνοι ἢ μᾶλλον ζητοῦσι προχειρῶς
 Λόγους τινὰς, ἀλλ' ὁ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα δεσμεύεται, οἴμοι!
 Νέφος ἐξείφνης ὠχρὸν τὴν μορφήν των σκιάζει καὶ πάλαι
 Ἐνδὸν αὐτῶν ἰσχυρῶς ἡ καρδία των ἔμπλεως φόβου.
 —«Λέγε, ὁ Ἰβύκος ζῆ; διατί σιωπᾶς; ἀγαθὲ μου;
- 265 Ἐγὼ τὸν Ἰβύκον φίλον καὶ θέλω νὰ μάθω τί κάμνει·
 Ἐτη μακρὰ δὲν ἐφάνη ποῦ ἄρα τὸν βίον διάγει;
 Εἶπες καὶ μάρτυρας ἔχει; τί μάρτυρας, λέγε μοι τοῦτο!»
 —«Τίποτε, τίποτε, γέρον· δὲν ἔχομεν γινῶσιν κάμμιναν,
 Χάριν ἀπλῆς παιδικῆς ἐξεστόμισα λόγον τυχαῖον».
- 270 —«Λόγος τυχαῖος αὐτός;», ἐνδομύχως ὁ Εὐνομος λέγει,
 «Λόγος ἀπλῆς παιδικῆς; ἂν ἀρθῆ τὸ μυστήριον πόσῃ
 Ἰσως θὰ λάβῃ αὐτὸς σημασίαν. . . . «Οἱ μάρτυρες εἶπε».
 Ταῦτα σκεπτόμενος αἰφνης ἐγειρεται, «χαίρετε, φίλοι»
 Λέγει εἰς τούτους καὶ σύννοος τὴν ἔδραν κενὴν καταλείπει.

Ζ'

- 275 Ἀρχεται ἤδη τὸ δρᾶμα—Ὀρέστου μαρία καλεῖται—
 Κόραϊ δὲ τρεῖς γιγαντώδεις, κρατοῦσαι δαυλοὺς ἀνημμένους,
 Φέρουσαι πέπλους φαιούς ὀφιδόπλεκτον ἔχουσαι κόμην,
 Τείνουσι βῆμα σεμνὸν πρὸς τὴν μέσην ἀρχήστρακν καὶ ἤδη
 Ἀρχονται ψάλλουσαι ἄσμα τὴν φρίκην ἐνσπεῖραν εἰς πάντα.
- 280 «Ἦλθομεν, τέκνα ἡμεῖς τοῦρανοῦ καὶ τῆς Γῆς—Ἐρινύες,
 Σκότῃ Ἐρέβους ἀρεῖσαι καὶ ἄστρῳ νεκρῶν ἀναρίθμων,
 Ὅπου δεσπάζει ὁ Ἄδης μακρὰν τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου,
 Ἦλθομεν ἵνα τὸ αἷμα ἐκπίωμεν τέκνου ἀστρόργου,
 Ὅπερ ἀφῆρσε χθὲς τὴν γλυκεῖαν ζωὴν τοῦ γονέως.
- 285 Φρίττε, Ὀρέστα· ἡ χεὶρ σου μητρὸς κατεσπάρξαε στήθη,
 Αἷμα δὲ μέλαν βοᾷ καὶ ἡμᾶς ὡς μαγνήτης ἐλκύει.
 Τρέμε! Οὐδέεις δολοφόνος τὴν θεῖαν ἀπέφυγε δίκην.
 Ἐνδὸν τοῦ θύματος ζῆ ὁ ἀθῶος καὶ ἥσυχος ὕπνος,
 Ἐκρ γλυκὴ τῆς ψυχῆς, συνειδήσεως ἄρα γαλήνη,
- 290 Σέβας τοῦ κόσμου, χαρὰ καὶ χρυσόπτερος αἴγλη ἐλπίδος,
 Πάντα δὲ ταῦτ' ἀγνοῶν συμφονεῖ τις πᾶν μετ' ἐκείνου!
 Ἦδη, Ὀρέστα, δεινῶν ἀκανθῶν σ' ἀφυπνίζουσι κέντρα,
 Πνεῦμα χειμῶνος σφοδρὸν τὴν ψυχὴν σου ταράσσει ἐκ βάθρων,
 Ἐνδὸν σου, οἴμοι! κροτεῖ συνειδήσεως μέγα χαλκείον,
- 295 Πλήθος ἀρῶν στρυγερῶν εἰς τὰ ὠτά σου φέρει ἡ Φῆμη,
 Ἐρεβος ἄλγους δριμύ τῆς καρδίας σου φθίρει τὰ ἄνθη,
 Νῦν δ' ἡ ἐσχάτη ποινὴ σου θὰ σβέσῃ τὸ φῶς σου ἀθλίως
 Δίχως νὰ σβέσῃ ποτὲ καὶ τὸ πῦρ τῆς φρικτῆς σου δδύνης!
 Ὅταν ἐκεῖ εἰς τὸν Ἄδην κατέλθῃς ὀϊγῶν καὶ ἀσπικίων,
- 300 Τότε θὰ ἴδῃς, Ὀρέστα, καὶ τότε θὰ εἴπῃς «συγγνώμη!».
 Πλὴν ἡ φωνὴ σου ματαιῶς θὰ πλήξῃ τὸ ἀναστρὸν σκότος!
 Ἦλθομεν, τέκνα ἡμεῖς τοῦρανοῦ καὶ τῆς Γῆς—Ἐρινύες,
 Πάσαν λαβοῦσαι μακίαν ἐκ πάσης τοῦ Ἄδου ἐχίδνης,
 Δάδας Βακχίδων κρατοῦσαι καὶ μάλιστα, πλέγμα δακνόντων,
- 305 Ἴνα σπαραξώμεν σέ, ἀλλ' οὐχὶ ὡς καὶ σὺ τὴν μητέρα!
 Φεῦ! Τὴν πληγὴν τῆς μητρὸς ἀνοσῶν θὰ εἴπῃς θαλασσα,
 Ὅταν αὐτὴν παραβάλης πρὸς ὅσα θὰ πάθῃς, Ὀρέστα!
 Ἐφαλλον ἔτι αἱ κόραϊ, σιγὴ δὲ κατεῖχε βραθεῖα
 Ἄπαν τὸ θέατρον, ὅτε, ἀκούοντες ἔπη τοιαῦτα,
- 310 Δύο ἐκεῖ θεαταὶ ὠχρῶντες ἀπέρχονται ἤδη.
 Τίνες αὐτοί; Ἡρακλῆς, ὁ Ἰβύκου θεράπων, καὶ ναύτης!

Φεύγουσιν! Ἐνδον αὐτῶν ἰσχυρὰν ἐνεποίησε φρίκην
 Πᾶσα ἐκείνη ἢ θέα καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ λόγοι!
 Φεύγουσιν ὅπως τὰ σκότῃ ἀπέρχονται ὅταν ἡ πρώτη
 315 Λάμψις φανῆ τῆς πρώτης καὶ ἄσμα πτηνῶν ἀντηχήσῃ!

ΙΑ'

- Ἐξω ἐκεῖ τοῦ θεάτρου ὁ Εὐνομος ἴστατο ἔχων
 Τέσσαρες ἀνδρὰς ἐγγύς, τῶν *Χιλιῶν* πιστοὺς ὑπηρέτας.
 Ἦτο σχεδὸν πεπεισμένος ἐξ ὅσων αὐτὸς ἀντελήφθη
 Ὅτι μυστήριον μέγα οἱ δύο ἀπέκρυπτον φίλοι,
 320 Ὅτι αὐτῶν ἡ σιγή, ἡ δεινὴ τοῦ προσώπου ὠχρότης,
 Τέλος ἢ φράσις αὐτῶν «τοῦ Ἰβύκου τοὺς μάρτυρας ἴδε»,
 Ταῦτα δὲν ἦσαν τυχαῖα καὶ ἄσημα ὅπως συμβάδντα.
 Εἶχε καὶ ἄλλοτε ἴδη ὁμοίαν περίστασιν ὅπου
 Οἴκοθεν ἦλθον εἰς φῶς αὐτουργοὶ φοβερῶν ἐγκλημάτων.
 325 Ἐνεκα τούτων ἀπάντων καὶ χάριν τοῦ φίλου Ἰβύκου,
 Οὐτινος τῶνομα τόσας τερπνάς ἀναμνήσεις παρέσχεν,
 Ἦλθεν αὐτὸς εἰς τὸ μέγα εὐθύς τῶν *Χιλιῶν* ἀρχεῖον,
 Πᾶσαν δ' ἐκεῖ παρκαστήσας ὑπόνοιαν, ἔλαβεν ἀνδρὰς
 Ἴνα συλλάβῃ ἐκείνους τοὺς δύο ἑταίρους καὶ ἦδη
 330 Ἐμὲν ἐκτὸς τοῦ θεάτρου προσμένων νὰ λήξῃ τὸ δρᾶμα—
 Ὅτ' ἐμφανίζονται οὗτοι ἐκτὸς τῶν πυλῶν τοῦ θεάτρου·
 «Λάθετε, ἄνδρες, αὐτοὺς» ἀνακράζει ὁ Εὐνομος τότε,
 «Τούτους ζητεῖ ν' ἀνακρίνῃ τὸ μέγα τοῦ δήμου Ἀρχεῖον».
 Εἶπε καὶ ἔλαβον νῦν τὸν ὠχρὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν ναύτην,
 335 Πάντες δ' ἀπῆλθον ὁμοῦ εἰς τὸ μέγα τοῦ δήμου Ἀρχεῖον.

ΙΒ'

- Πᾶν διεγνώσθη ἐκεῖ ἐξηλέγχθη τὸ ἔργον ἀμέσως,
 Ὅτε οἱ παῖδες τοῦ πλοίου προσήχθησαν, πάντες δ' οἱ ναῦται
 Ἐδωκαν δίκην δεινὴν συλληφθέντες εὐθύς, καὶ ἐκρίθη
 Ζῶν νὰ ριφθῆ εἰς τὸ πῦρ ὁ αἰσχρὸς τοῦ Ἰβύκου θεράπων.
 340 Τοῦτο τὸ ἔργον γνωσθὲν συνεκίνησε πᾶσαν τὴν πόλιν,
 Τάφον δ' ὁ Κρότων κενὸν εἰς τὸν Ἰβυκὸν ἵδρυσεν, ὅπου
 Αὕτη ἡ φράσις ἐγράφῃ· «Ἰβύκῳ Ῥηγίνῳ ἢ πόλις·
 Δίκης ὑπέρτατον ὄμμα ὑπάρχει τὸ πᾶν ἐπιβλέπον».

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1880

Σταμάτιος Α. Βάλβης

Η ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

ΥΠΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

Ἡ εἰς ἄπαντας γνωστὴ καὶ προσφιλεῖς μονὴ τῆς Καισαρικῆς ἀληθῶς καθίσταται λίαν ἀξιοσέβαστος διὰ τε τὴν περίφημον πηγὴν αὐτῆς τὴν παρέχουσαν εὐτεχνίαν εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς πινούσας Ἀθίδας καὶ τῇ θεᾷ τοῦ ἔρωτος τῇ Ἀφροδίτῃ ἀφιερωμένην, καὶ διὰ τὴν πολιὰν ἀρχαιότητα αὐτοῦ τοῦ κτιρίου τῆς μονῆς, διὰ τοὺς λογίους ἠγαυμένους οὓς κατὰ καιρὸν εἶχε, διὰ τὴν *χριστιανικὴν τέχνην* δι' ἧς τὰ τεῖχη τῆς ἐκκλησίας περικοσμοῦνται, διὰ τὴν σύνδεσρον θέσιν ἐφ' ἧς οἰοῦνται κεκμηκυῖα ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ γεραροῦ Ἰμμητοῦ καθέζεται καὶ διὰ τὸ ἀφθονον καὶ ψυχρὸν πηγᾶτον αὐτῆς ὕδωρ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ μονὴ τῆς Καισαρικῆς δὲν ἔχει εὐρύν τινα δρίζοντα, κατακκηλοῦντα τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ, ἔχει ὅμως πολὺ τὸ σοβρὸν, τὸ ἀρχαιοπρεπές καὶ τὸ σεμνὸν χριστιανικοῦ ἀναχωρητηρίου μακρὰν τοῦ κόσμου, μακρὰν τῆς τύρβης κειμένου, σκοπὸν ἕνα καὶ μόνον ἔχοντος, τὴν ἐν μέσῳ τῆς σιωπηλῆς καὶ ἐρημικῆς ἐκείνης πληθωρεῖας λατρείαν τοῦ θεοῦ. Τὴν διάθεσιν δὲ ταύτην τῶν Ἀθηναίων μάλιστα Χριστιανῶν γινώσκων ὁ Ἄγγλος Wheler, ὁ μετὰ τοῦ Spou τὸ μοναστήριον τοῦτο περὶ τὸ 1675 ἐπισκεφθεὶς καὶ τὸ ὠραῖον καὶ σεμνὸν τῆς μονῆς κτίριον ἰδὼν, λέγει τάδε· «τὸ μοναστήριον τοῦτο εἶναι λίαν καλῶς ἀποδομημένον διὰ τόπους εἰς οὓς δὲν φροντίζουσι τόσον περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μεγαλοπρεπειᾶς, ὅπως κρύψωσιν ἑαυτοὺς ὅσον τὸ δυνατὸν ἐκ τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἐρημικῇ ἀφανεῖα».¹

Τοῦναντίον ὅμως ὅσα πένθιμος καὶ μελαγχολικὸς εἶναι ὁ δρίζων τῆς μονῆς, τοσοῦτῳ λαμπρὸς, εὐρὺς καὶ χαρῖεις εἶναι ὁ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἰμμητοῦ οὐ μακρὰν αὐτῆς. Ἐκεῖθεν φαίνονται μακρὰν τὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας, ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, γαληνιαῖα δὲ καὶ μαρμαίροντα ἐκτυλίσσονται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ θεατοῦ τὰ ὕψη κύματα τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου. Ὁ Ἄγγλος περιηγητῆς Wheler, ἀναβὰς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἰμμητοῦ, περιέγραψεν οὐχὶ μόνον ἀκριβέστερον, ὡς λέγει, τὸν χάρτην τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας εἰδικὸν κατάλογον κατήρτισε τῶν ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἰμμητοῦ ἐγγύς καὶ μακρὰν φαινομένων νήσων, ὄρεων καὶ θαλασσῶν.

Ὁ αὐτὸς περιηγητῆς περιγράφει τὴν βοτανικὴν τοῦ ὄρους, ἀναφέρων περὶ τὰ ἐξήκοντα εἶδη φυτῶν ἐπὶ τοῦ Ἰμμητοῦ φουμένων, ὧν τὰ σπουδαιότερα καὶ ἰχνογράφησε.

¹ Wheler σ. 490.

Μετ' ἑαυτοῦ δ' ἐνδιαφέροντος ἐξετάζει, καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ὑμηττίου μέλιτος καθὼς καὶ ὁ Spon' ὁ δὲ Wheler ἰχνογραφεῖ καὶ τὸ εἶδος τῆς κυψέλης, ὅπερ οἱ μοναχοὶ τῆς Καισαριανῆς ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ εἶχον.

Περὶ δὲ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῆς τοποθεσίας ἐφ' ἧς ἡ μονὴ κεῖται ἔχομεν τὸ λαμπρὸν γεωλογικὸν ἔργον τοῦ Γάλλου Gaudry ἐν ᾧ ἰχνογραφεῖ καὶ τὴν μονήν. Οὗτος, τὴν Ἀττικὴν εἰδικῶς ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν ἐξετάζων, ἀναφέρει ὅτι ἡ τοποθεσία αὕτη τοῦ Ὑμηττοῦ ἐφ' ἧς ἡ μονὴ κεῖται, συνίσταται ἐκ τῶν ἐξῆς στρωμάτων, ὧν πρῶτα ἀναφέρει τὰ νεώτερα, κατερχόμενος εἶτα εἰς τὰ ἀρχαιότερα· 1) ἐκ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, ὅστις μεταβαίνει εἰς ψαμμίτην καὶ εἰς ἀργιλικὸν σχιστολίθον.

2) Ἐκ λευκοῦ ἢ φαιοῦ μαρμάρου.

3) Ἐκ χλωριτικοῦ καὶ μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου.

4) Ἐκ μαρμάρου λευκοῦ σχηματίζοντος τὸ κύριον πέτρωμα τοῦ ὄρους.¹

Ἐκ τῆς τοποθεσίας δὲ ταύτης ἐπήγαγε τὸ πάλαι ὁ Ἡριδανὸς ποταμὸς χυνόμενος εἰς τὰ διαχυτὰ τοῦ Ἰλισσοῦ ὕδατα. Ὁ Ἡριδανὸς ἦτο εἰς ἐκ τῶν μικρῶν ποταμῶν τῶν περὶ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο ὁ Καλλιμαχος, ἐν τῷ περὶ συναγωγῆς ποταμῶν συγγράμματι αὐτοῦ, λέγει περὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου· «Γελᾷ οὕτως θαρρεῖ γράφων τὰς τῶν Ἀθηναίων παρθένους ἀφύσθησι καθαρὸν γένος Ἡριδανοῦ, οὗ καὶ τὰ βοσκήματ' ἀπόσχοιτ' ἄν». Πηγὴ δὲ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἦτο ὡς λέγουσιν ἡ *Kyllou pēra* ἢ *Kalliou pēra* ἢ *Kyllou pēra*. Ἡ πηγὴ αὕτη κατὰ τὴν μυθολογίαν ἐγένετο μάρτυς τραγικοῦ θεάματος, καθόσον ὁ Κέφαλος ὁ υἱὸς Διηονέως ἄκων ἐκ παρρηνοήσεως ἐφόνευσε τὴν λίαν ἀγαπητὴν αὐτῷ σύζυγον Πρόκριν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως.² Ἡ πηγὴ αὕτη ἦν ἀφιερωμένη τῇ θεᾷ τῶν ἐρώτων τῇ Ἀφροδίτῃ ἔνθα καὶ βωμὸς αὐτῇ ἵδρυτο. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι αὕτη εἶχε τὴν δύναμιν νὰ λύη τὴν στειρώσιν τῶν γυναικῶν καὶ νὰ ποιῇ εὐτοκόσας τὰς ἐξ αὐτῆς πινοῦσας· ἐντεῦθεν καὶ ἡ παροιμία *kyllou pēra* ἐπὶ τῶν τὴν φύσιν θιαζομένων ἐξ ἐπιτεχνήσεως κατὰ Σουίδα. Τὴν πηγὴν δὲ ταύτην ἐξύμνησε καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐν τῇ Ἑρωτικῇ αὐτοῦ τέχνῃ (*Ars amatoria*). Πῆρα δὲ λέγουσι τινες ὅτι ἦτο χωρίον ὅπου νῦν ἡ μονὴ Καισαριανῆς καὶ ἔνθα ὁ βωμὸς τῆς Ἀφροδίτης.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πηγῆς ταύτης τῆς ἀφιερωμένης τῇ Ἀφροδίτῃ ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ καὶ σήμερον σημαντικὴ θεωρουμένη μάλιστα ὑπὸ τῶν γυναικῶν διὰ τοὺς ἰδίους περίπου λόγους τῶν π. Χ. ἀμύκασσων Ἀπθίδων, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀγίασμα* περὶ τὰ 4·5 λεπτὰ Ν. Α.

1 Animaux fossiles et Geologie de l' Attique. Atlas par A. Gaudry. Paris 1862-67.

2 Περὶ τῆς πηγῆς ταύτης ὄρα πλείω ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν 1867 ἀριθ. 534, ἔνθα ὁμως ἀγνοῶ κατὰ πόσον ὁ κ. Πανταζῆς ἔχει δίκαιον νομίζων ὡς τὴν Κυλλοῦ πῆραν τὴν νῦν Καλοπούλαν ἢ Γαλοπούλαν καὶ οὐχὶ τὴν ὀλίγον ταύτης μεσημβρινώτερον ἐντὸς τινος ἐρημοκκλησίου κειμένην ἢ ὁ λαὸς καλεῖ ἀγίασμα.

τῆς μονῆς ἀπέχουσα καὶ ἐντὸς ἀρχαιοτάτου ἐρημοκκλησίου κειμένη. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει ἡ ἀκριβεστέρη τῆς πηγῆς ἐξέτασις καθ' ἣν βλέπει τις ὅτι αὕτη εἶναι πηγὴ τέχνης ἀρχαιοτάτης λαξευθεῖσα μετὰ μεγίστης κανονικότητος εἰς τὸ βάθος τῶν βράχων τοῦ ὄρους. Ἡ πηγὴ, ἔχουσα βάθος 1 1/2 περίπου μέτρου καὶ 1 πλάτος, λοξεύει ὑπογείως καὶ λίαν πιθκνῶς ἐνοῦται μὲ ἕτερον λαξευτὸν ὑδραγωγεῖον κείμενον ὀλίγον ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, λαξευτὸν ὑπὸ ἀρχαίης τέχνης ἐντὸς τῶν βράχων τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ὀπίθεν καὶ νῦν ῥεεῖ σιγαλὸν καὶ διαχυγὲς ὕδωρ.¹

Εἰς τὴν πηγὴν ταύτην κατ' ἀρχαίον ἔθος, τῇ ἑορτῇ τῆς Ἀναλήψεως, ὅτε τελεῖται ἡ γνωστὴ τῆς Καισαριανῆς πανηγυρίς, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἀναβαίνουν οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς, καὶ ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ. Ὁ δὲ λαὸς κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν πιστεύει ὅτι τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς ταύτης κατὰ τὴν ἐποχὴν μόνον ἐκείνην ἀπὸ μὲν τοῦ μεσονυκτίου τῆς παρρημονῆς τῆς ἑορτῆς ἀρχοῦν ἀναβαίνοντα, κατὰ δὲ τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ ἀγιασμοῦ ἐκχυλίζουσι καὶ μετὰ τὸν ἀγιασμὸν ἀποσύρονται ὡς τὸ πρότερον μὴ παρρηχοντα πλέον τὸ θεάμα τοῦτο εἰμὴ μόνον κατὰ τὸ ἐρχόμενον πάλιν ἔτος τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως, ἐφ' ᾗ χαίροντες ἀναχωροῦσιν ἐπευχόμενοι ἀλλήλοις καὶ τοῦ χροῦ. Τῶν χωρικῶν δὲ πλεῖστοι καὶ τῶν εὐλαβῶν ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν φιάλας καὶ ἀποκομίζουσιν οἴκοι τὸ προηγουμένως ἀγίασθὲν τοῦτο τῆς πηγῆς ὕδωρ.

Περὶ δὲ τοῦ ἀρχαίου βωμοῦ τῆς Ἀφροδίτης οὐδὲν θετικῶς γνωρίζομεν, ὅτι ὅμως ἐκεῖ ὑπῆρχε βωμὸς ἐθνικὸς οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὡς πείθουσι τὰ διάφορα αὐτόθι σωζόμενα λείψανα. Καὶ πρῶτον μέρη τινὰ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐκτισμένα διὰ πλίνθων ἀρχαιοτάτης τέχνης, καὶ δὴ προχριστιανικῆς· ὡσαύτως ὁ πρόνακος διὰ τοιούτων τινῶν εἶναι ἐστρωμένος· διάφοροι δὲ κίονες καὶ μάρμαρα προδίδουσι ὅτι ἕτερον ἄλλοτε νῶν προὑπηρέτησαν. Ὀλίγον δὲ μακρὰν τῆς μονῆς πρὸς Δ. περὶ τὰ 8-10 λεπτὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου τινὸς κεῖνται δύο ἐκκλησίαι ὧν ἡ μία, οἱ *Ταξιάρχαι*, ἐχρησίμευσεν ὡς κοιμητήριον τῆς μονῆς ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς τυχοῦν ἐκεῖ θαπτομένους. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπάρχουσι τρία κιονόκρανα ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, τὰ μὲν δύο ὑπὸ τὴν ἀγίαν Γράπεζαν, τὸ δὲ ἓν ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀγίου Ἰωάννου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει ὀγκωδὲς τι μάρμαρον, ὅπερ, ὡς τὰ ἐπ' αὐτοῦ γεγλυμμένα ἔχνη ποδῶν μαρτυροῦσι, ἄλλοτε ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις ἀγάλματος τῶν ἐθνικῶν χρόνων, ἕως δὲ θεότητος τινος. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἄλλαι ἐντοιχίσεις γεγλυμμένων λίθων καὶ τετραγωνικῶν μαρμάρων μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οὗτοι ἀπετέλουν ποτὲ μέρος τῆς καθεστῶσης τότε εὐσεβείας, τὸ δὲ

1 Ποιμένες ὅμως τινὲς γέροντες μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸ ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ ὕδωρ ἀναδρῦει κάτωθεν χωρὶς οὐδεμίαν συγκοινωνίαν νὰ ἔχη πρὸς τὴν ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ ὀπισθεν τῆς ἐρημοκκλησίας κειμένην πηγὴν.

παρκαείμενον τοῖς Ταξιαρχαῖς ἐρημοκλήσιον ἐχρησίμευε, καθὰ μοι ἐρράθη, ἄλλοτε ὡς δυτικὴ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Μάρκου. Μένει ἤδη τὸ ζήτημα τοῦ ἔκειτο δ' ἐθνικὸς ναός. Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ πηγῇ τῇ ἄλλοτε κυλλοῦ πῆρα, νῦν δὲ ἀγίασμα καλουμένη, ἐνθα σήμερον κεῖται ἡ μονή, ἢ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν Ταξιαρχῶν, ἀν' ἀλλαχόθεν δὲν μετηνέχθησαν ἐκεῖσε τὰ λείψανα ταῦτα τῆς ἀρχαιότητος;

Κατ' ἀρχαῖον ἔθος ὅπερ ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Χριστιανοῖς, ὅπως ἀντικαθιστῶσι ὡς αἰὼν τε διὰ τοῦ τὴν πλείστην σχέσιν ἔχοντος ἁγίου τοῦς εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν περιερχομένους ἐθνικοὺς ναοὺς καὶ βωμοὺς, ἦτο ἐπόμενον ὅτι ἐκεῖ ἐνθα ἐλατρεύετο ἢ τρυφερωτέρᾳ καὶ προσφιλεστέρᾳ τῶν θεαινῶν Ἀφροδίτῃ ἠκοδομήθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν σεμνὸς ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὰ εἰσόδια αὐτῆς, ἑορταζόμενα τῇ 21 Νοεμβρίου¹ καὶ μόνον δ' χριστιανικὸς οὗτος λόγος συντελεῖ ὅπως δεχθῶμεν ὅτι ἴσως ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἔκειτο ἀκριβῶς ὅπου κατόπιν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἠκοδομήθη ὁ ἱερὸς τῆς Θεοτόκου ναὸς, ὡς πλεῖστα τῶν τοιούτων μεταλλαγῶν παραδείγματα ἔχομεν, π. χ. ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς, Ἡρας καὶ Ἀφροδίτης εἰς ναοὺς τῆς Θεοτόκου, τὸ Θησεῖον εἰς ἅγιον Γεώργιον, τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς ἅγιον Νικόλαον, τὰ Ἀσκληπιεῖα εἰς ναοὺς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων κτλ.

Πότε ὁμως ὁ ἐθνικὸς οὗτος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Χριστιανῶν περιήλθε ἀκριβῶς νὰ δρίσωμεν δὲν δυνάμεθα, καθόσον μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἠκμαζεν ὁ ἐθνισμὸς ἐν Ἀθήναις, καὶ μόλις Ἰουστινιανὸς δ' Α' (527-565) ἔδωκε τὸ τελευταῖον εἰς τοῦτον τρυχῶμα κλείσας τὴν περίφημον φιλοσοφικὴν τῶν Ἀθηνῶν σχολὴν, ὡς ἀποβῆσαν τὸ τελευταῖον τῆς εἰδωλολατρείας καταφύγιον, καὶ ἦτις ἔκτοτε σχεδὸν ἐκλείπει. Ὅτι ὁμως λίαν πιθανῶς περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης περιήλθεν ἴσως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Χριστιανῶν γίνεται δῆλον πρῶτον ἐκ τῆς ἀφιέρωσως τοῦ ναοῦ εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, ἑορτὴν λίαν μεταγενεστέρως ἐν τῷ κύκλῳ τῆς χριστιανικῆς ἐορτολογίας ἀναφαινομένην καὶ δὴ περὶ αὐτὸν περίπου τὸν 7^{ον} αἰῶνα,¹ καὶ δεύτερον ἐκ τῆς 135 ἐπιστολῆς τοῦ Συνεσίου (ἔκδ. Migne) πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἦτις ἀναφέρει μὲν σχολὴν τινα ἐν τῷ Ὑμηττίῳ ὄρει ὑπάρχουσαν, οὐδεμίαν ὁμως μονὴν καὶ χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ αὐτῇ τοποθεσίᾳ εὐρισκομένην. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὗτος ἀποθνῶν τῷ 430 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸν 6^{ον} αἰῶνα. Ὡς δ' ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ ἀξιωματικὸς βεβαίως ἠθελε γράψῃ τι ἀν' ἔβλεπε χριστιανικὴν τινα ἐκκλησίαν ἀφοῦ περὶ τοσούτων ἄλλων ἐπουσιωδῶν ποιεῖται μνείαν. Τὴν σχολὴν δὲ ταύτην λίαν ἀορίστως ἀναφέρει ὁ τῆς Πτολεμαίδος

¹ Τέσσαρες εἰσι κυρίως αἱ μεγάλαι θεομητορικαὶ ἑορταί, ἡ τῆς Γεννήσεως, τῶν Εἰσοδίων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Κοιμήσεως, ἐξ ὧν αἱ δύο τελευταῖαι εἰσὶν αἱ ἀρχαιότεραι. ¹Id. Λειτουργικὴν Ῥομπότῃ σ. 258.

ἐπίσκοπος Συνέσιος ὁ ἐξ ἴσου φίλος τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Γραφῶν, ψέγων τοὺς ἐν αὐτῇ διδασκάλους ὡς μελισσοουργοὺς τρέφοντες ἐκεῖσε μελισσας πορισμοῦ χάριν καὶ ὡς ποιῶντας μαθητὰς διὰ σταμνίου μέλιτος μᾶλλον ἢ δι' ὀρθῆς διδασκαλίας. Ὁ δὲ ἀνώνυμος τῆς ἐκ Βιέννης περιγραφῆς τῶν Ἀθηνῶν (1467-1470) ἀναφέρει αὐτὴν ὡς τέταρτον σχολεῖον τοῦ Πολυζήλου ἐν τῷ Ὑμηττίῳ ὄρει. Ὁ κ. Σουρμελῆς δι' ἐπιχειρήματα ὅτι καὶ ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἀνώνυμος οὗτος ἐνοοῦσι τὴν αὐτὴν σχολὴν τὴν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς μονῆς τῆς Καισαριανῆς οὖσαν.¹ Ἐὰν δεχθῶμεν λοιπὸν τὴν γνώμην ταύτην τοῦ κ. Σουρμελῆ ὅτι ἐν τῇ Καισαριανῇ ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Ἀωνύμου ἀναφερομένη αὕτη σχολὴ τοῦ Πολυζήλου δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι βεβαίως ἡ σχολὴ αὕτη δὲν ἦτο ἐπιφανὴς καὶ περίφημος, διότι ῥητὴν περὶ ταύτης ἔχομεν τοῦ Συνεσίου τὴν μαρτυρικὴν, οὐδαμοῦ δ' ἀλλαχόθεν περὶ τοῦ ἐναντίου πληροφορούμεθα.

Πρῶτον δὲ σπουδαῖον ἱστορικὸν μαρτύριον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς ὡς καλῶς ὑφισταμένην, ἔχουσαν μοναχοὺς καὶ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καθηγούμενον, καὶ ἦς οἱ πατέρες περὶ τὴν Ὑμηττίον μελισσοουργίαν ἠσχολοῦντο, εἶναι ἐπιστολὴ τις τοῦ Ἀκομινάτου τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ IB' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ II' αἰῶνος μητροπολίτου Ἀθηνῶν (ἀπὸ τοῦ 1182-1220) γραφεῖσα ἐν Κέφῳ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν καθηγούμενον Καισαριανῆς πεμφθεῖσα. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἣν ῥητῶς ἐπιγράφει τῷ καθηγούμενῳ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Καισαριανῆς, οὖσα ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ Ἀκομινάτου ἐπιστολῶν ἐγράφη περίπου περὶ τὸ 1215.²

Πόθεν ἡ μονὴ Καισαριανῆς ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην δὲν ἠδυνήθη νὰ εὔρω. Ὁ κ. Κωνσταντινίδης ἐν τῇ περὶ τῶν Ἀθηνῶν Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἐν τινι ὑποσημειώσει (σελ. 490) ἀναφέρει αὐτὴν *Κυριακήν* πόθεν ὁμως τοῦτο εἴληψε, ἐντελῶς σιγᾷ.

Ὅτι δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο *Καισαριανῆ* λίαν ἀρχαῖον τυγχάνει ἀρκοῦν ἱστορικὸν μαρτύριον εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Ἀκομινάτου. Παρὰ τινων δὲ ἠκουσα ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ πρώτου ἡγουμένου Καισαρίου προσθέτουσι δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες, ὅτι εἰς τοῦτον τὸν Καισάριον ἐδωρήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὡς ἐρείπιον ὑπάρχουσα μονή. Τὸ ἀβάσιμον ὁμως αὐτῶν ἐξελέγχει πάλιν αὐτὸ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τοῦ Μιχαήλ ἐνθα πολὺ πρὸ τῶν Τούρκων ὀνομάζεται *Καισαριανῆ*.

Δεύτερον δὲ σπουδαῖον ἱστορικὸν περὶ τῆς μονῆς μαρτύριον εἶναι *πατριαρχικὸν γράμμα* ὅπερ τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Σάθας.³

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο φέρων χρονολογίαν 1678 εἶναι κυρίως ἐπιβεβαιωτήριον ἀρχαιότερου σιγίλλιδος πατριαρχικοῦ γράμματος, οὗ ἐν τέλει ἀναφέρεται «ἐπιβεβαιωτήριον σιγίλλιδος γράμμα» καὶ ὡς αὖθις ἐν ἀρχῇ

¹ Ἐν συνοπτικῇ καταστάσει Ἀθηνῶν σ. 40. ² Id. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα ὑπὸ Σπ. Λάμπρου τόμ. Β' σ. 34. ³ Ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολ. Εἰρημ. Ἀσωπίου ἔτος 1871.

δείκνυται αἶτον ἀπκράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου γράμμικτος τοῦ πάλαι αἰοιδίου κῦρ Διονυσίου κτλ ».

Ἴδου ὡς τοῦτο ἔχει ἐν τῇ δημοσιεύσει τοῦ κ. Σάθκ.

† «Ἴσον ἀπκράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου γράμμικτος τοῦ πάλαι αἰοιδίου κῦρ Διονυσίου, ἐπικυρωθέντος καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ κῦρ Διονυσίου.

† «Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

«Καὶ τοῦτο σὺν ἄλλοις ἔθος ἐπικυροῦν ἐνεργεῖται παρὰ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ διηνεκῶς ἐπικυροῦν δηλονότι τὸν τῆς ἡμέρας πατριάρχην οἰκουμενικὸν τὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ αἰοιδίων πατριαρχῶν σωζόμενα γράμματα, ὅσα ἐπὶ εὐλογίαις αἰτίαις ἐφθασε γενέσθαι περὶ δικφώρων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, τοῦτο μὲν πρὸς κραταιότεραν ἀσφάλειαν τῶν δι' ἐκείνων τῶν γραμμάτων τυπωθέντων πραγμάτων καὶ δαφλευθέντων τινῶν προνομίων, τοῦτο δὲ πρὸς διακμονὴν μεζζονα χρονικῆς παρατάσεως διὰ τῆς τῶν γραμμάτων καὶ πραγμάτων ἀνανεώσεως. Τούτῳ γὰρ καὶ μόνῳ τῷ τρόπῳ, διὰ τῆς κατὰ κειροὺς ἀνανεώσεως πέφυκεν οὐ μακρὰν τὰ πράγματα παρατείνεσθαι. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἐνεφανίσθη καὶ ἡμῖν ἡδὴ γράμμα παλαιγενὲς πατριαρχικὸν τοῦ πρόπαλαι αἰοιδίου πατριαρχοῦ κῦρ Διονυσίου, διαλαμβάνον περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ σεβασμίου μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας μου θεοτόκου τῆς Κτισσαριανῆς ἐπιτεκμημένου, τοῦ κατὰ τὸ Ὑμῆτιον ὄρος τῶν Ἀθηνῶν κειμένου σὺν τῷ μετοχίῳ αὐτοῦ τῆς Θεοπίστης λεγομένου, ὡς ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ κατάρξεως ἐφάνη ἐλεύθερον γεγονὸς καὶ ἀσύδοτον παρὰ τε τῆς τότε λατινικῆς αὐθεντείας, ὡσαύτως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγκατανεύσεως καὶ συμπράξεως, πάσης τε δουλοσύνης ἀνώτερον, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀκυρίεστον· φησὶ γὰρ οὕτως κατὰ λέξιν τὸ τοῦ κῦρ Διονυσίου γράμμα· καὶ τὸν κειροὺς δὲ λαγγάγοντα ἀρχιερέα Ἀθηνῶν τῶν τῆς μονῆς μηδὲν πραγματεύεσθαι παρακλεούμεθα, μηδὲ κατάρχειν αὐτὴν ἐν οἴῳ δὴ τινὶ πράγματι, μηδὲ δούλην αὐτοῦ ὑπονοεῖν, ἢ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ εἶναι μηδὲ ὑπὸ τὴν χώραν αὐτοῦ ὑποτάττεσθαι, λέγομεν ἐπειδὴ ἔκπαλαι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς διὰ γραμμάτων ἀρχαίων εὑρομεν ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἡγούμενον αὐτὸν, ἢ τοὺς τῆς μονῆς ἀδελφοὺς δρίζειν ἔχειν ἢ ἐξουσιάζειν, ἢ κρίνειν ἢ ἐξετάζειν, ἐπειδὴ ἐκ παλαιᾶς ἐπικρατείας οὐδεὶς τῶν ἀποικομένων ἀρχιερέων εὑρομεν ἔχειν ποιούτῳν τι ἀνευ καὶ μόνου τοῦ ἰδίου μνημοσύνου· τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ἐδόθη αὐτῷ τὸ μνημονεύεσθαι, τὰ δ' ἄλλα πάντα ἐν ἐλευθερίᾳ κεῖσθαι τῇ μονῇ παραδόχου καὶ ἡμεῖς ὁμοίως τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ὑπερασπιζόμενα ἐπικυροῦμεν καὶ ἐπιβεβαιούμεν αὐτὴν καὶ παρακλεούμεθα μήτε

ἀρχιερέα, μήτε ἱερέα μήτε τινὰ τῶν λαϊκῶν μηδέποτε χεῖρα δυναστείας ὀρέγειν κατὰ τῆς μονῆς ἢ τῶν αὐτῆς.

«Ταῦτα μὲν οὖν τὰ αὐτολεξεί κείμενα ἐν τῷ δικλειφθέντι τοῦ κῦρ Διονυσίου γράμματι, καὶ μέχρι τῆς δεῦρο τὸ ἱερὸν αὐτὸ μοναστήριον πάντῃ ἐλεύθερον εὐρίσκειται καὶ ἀσύδοτον ἀπὸ παντοίας ἀσυδοσίας βασιλικῆς τε καὶ ἐκκλησιαστικῆς. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐνεφανίσθησαν καὶ ἕτερα γράμματα τῆς τε λατινικῆς αὐθεντείας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, διαλαμβάνοντα εἶναι τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου τῆς Κτισσαριανῆς τὸ κατὰ τὰς Ἀθήνας γυναικεῖον καταχώριον τὸ καλούμενον μέγα μοναστήριον τῆς παναγίας Παντανάσσης, προσηλωθὲν αὐτῷ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπὸ τινος Νικολάου Μπονιφατζίη τὴν κλήσιν ἔχοντος, ὡς ἴδιον ἐκείνου πρᾶγμα καὶ κτήμα προὔπαρχον, αὐθεντικοῖς τε γράμμασι, καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἐπικυρωθὲν, τοῦ ἐλεύθερον συνδικτελεῖν τοῦτ' αὐτῷ, καὶ ἀδούλωτον ἕως τε τῆς παρουσίας ἡμέρας σὺν τῷ δικλειφθέντι μετοχίῳ αὐτοῦ τῆς Παντανάσσης. Ἐδεήθησαν δὲ οἱ ἐν αὐτῷ συνακτούμενοι πατέρες ἐπικυρωθῆναι καὶ παρ' ἡμῖν τὰ παλαιγενῆ αὐτῶν γράμματα κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν πρὸς κραταιότεραν ἀσφάλειαν· τούτου χάριν τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὡς εὐλογον εὐμενῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ τῷ ἔθει τοῦ οἰκουμενικοῦ τούτου θρόνου κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν αἰοιδίους πατριάρχας χρώμεθα, ἅτε οὐχ ἦτον τῶν ἄλλων τῆς τῶν ἀγίων ἀπανταχοῦ ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ προκοπῆς καὶ βελτιώσεως φροντίζοντες, γράφομεν καὶ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, εἶνα πάντα μὲν τὰ παλαιγενῆ καὶ ἀρχαῖα γράμματα, ὅσα διαλαμβάνει περὶ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ τῆς Παναγίας τῆς Κτισσαριανῆς, καὶ τῷ ὑποκειμένῳ αὐτῷ μετοχίῳ τοῦ καλουμένου μεγάλου Μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Παντανάσσης, ἔχωσι καὶ παρ' ἡμῖν τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχὺν, ἀμετάθετα διακείμενα εἰς τὸν ἐξῆς ἀπαντα χρόνον καὶ ἀμετάτρεπτα· τὸ δὲ ἱερὸν αὐτὸ μοναστήριον σὺν τῷ ἰδίῳ μετοχίῳ τῆς Παναγίας Παντανάσσης κατὰ τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ προνόμια ὑπάρχη διὰ παντὸς πάντῃ καὶ παντοίως ἐλεύθερον καὶ ἀσύδοτον τελείως μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτῶν κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, καὶ ἀδούλωτον, καὶ ἀκαταπάτητον καὶ ἀνενόητον καὶ ἀνεπηρέαστον, μηδεὸς τῶν πάντων ἱερωμένου καὶ λαϊκοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἔχοντος ἄδειαν καταπεμβάειν αὐτοῦ ποτε καὶ καταξουσιάζειν, ἢ ζητεῖν λαμβάνειν τι ὀλοτελῶς ἀρκουμένου μόνῳ τῷ μνημοσύνῳ αὐτοῦ, καθάπερ ἐδόθη αὐτῷ καθ' ἀπαξ, τὸ μνημονεύεσθαι δηλονότι ἐν αὐτῷ κατὰ πάσας τὰς ἱερὰς τελετάς.

«Ἐν δὲ τῷ μετοχίῳ τῆς Παντανάσσης, ὡσαύτως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσυδοσίας ἐπικρατούσης, πάντα τὰ αὐτοῦ εἰσοδήματα καὶ τὰς κληρονο-

μίας τῶν ἀποθησκουσῶν ἐν αὐτῷ μοναζουσῶν γυναικῶν, ἔχη καὶ κερ-
δαίνῃ τὸ μοναστήριον τῆς Καισαριανῆς ἅπαντα, μὴ τολμῶντός τις τῶν
ἐξ ἐτέρως μονῆς ἱερομονάχων εἰσέρχεσθαι καὶ ἀποκείρειν τινὰ τῶν προσ-
ερχομένων γυναικῶν τῇ μοναστικῇ πολιτείᾳ παντάπῃσιν πλὴν τούτων
τῶν τῆς Καισαριανῆς πατέρων, ὑφ' ὧν καὶ ἐφημερεύεται τὸ μετόχιον, καὶ
ἐπισκέπτεσθαι κατὰ τὴν περίληψιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχαιοτάτων γραμμά-
των καὶ ἄπαξ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὅσα ἐξ ἀρχαίας φιλοτιμίας ἐπεβραβεύθησαν
τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ, σὺν τῷ μετοχίῳ αὐτοῦ, παρκελεύομεθα διαμένειν
κεκυρωμένα καὶ ἀπαρσπύλευτα, κατὰ τὰ γράμματα τῶν πρὸ ἡμῶν ἀοι-
δίμων πατριαρχῶν. Ὁς δ' ἂν ὀψέποτε φανεῖται ἀθετῶν τι τῶν τυπωθέντων
περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ χεῖρα δυναστείας ἐπιβαλεῖν αὐτῷ βουλη-
θεῖη πλεοναστικῶς πως, καὶ ζημιῶσαι, καὶ βλάβῃ αὐτὸ, ὁποῖας ἂν εἴη
τάξεως καὶ βαθμοῦ. . . .»

«Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐπιβεβαιωτή-
ριον σιγίλλιδες γράμμα, καὶ ἐδόθη τῷ διαλειφθέντι μοναστηρίῳ τῆς
Καισαριανῆς ἀχοή. ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδ. α'.»

Ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου πατριαρχικοῦ γράμματος φαίνεται ὁπόσης
τιμῆς καὶ ὑπολήψεως ἀπῆλθεν ἡ ἱερὰ αὕτη μονὴ τῆς Καισαριανῆς, ἥτις
σήμερον οἶονεῖ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δόξαν καὶ εὐκλείει ἀναμιμνησκομένη
μονονοχί φωνὴν ἀφιεῖτα κλαίει καὶ πενθεῖ τὴν ἐλεεινὴν θέσιν εἰς ἣν ἐ-
σχάτως ἔφθασε, τὴν πρὸ τινῶν ἐτῶν διάλυσιν αὐτῆς καὶ τὴν μετ' ὀλίγον
ἴσως καταστροφὴν ὡς ἐκ τῆς ἀσυγγνώστου παραλυσίας εἰς ἣν περιῆλθε
καθ' ἐκάστην καταπίπτουσα καὶ ἀπορρέουσα καὶ ταχεῖ βήματι πρὸς τὴν
ἀφάνειαν καὶ τὸν ἐξαφνισμόν προχωροῦσα. Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ λοιπὸν
τούτου ἐγγράφου ἐξάγεται ὅτι ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῆς πρώτης
αὐτοῦ κατάρξεως τὸ ἱερὸν τοῦτο μοναστήριον ἐφάνη ἐλεύθερον γεγονός
καὶ ἀσύδοτον καὶ πάσης δουλωσύνης ἀνώτερον καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κατὰ
καιρὸν μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀκυρίετον κτλ. ὅπως ἐν αὐτῷ ἀναγινώ-
σκονται.

Ἦδη ὁμως γενῶνται τὸ ζήτημα, τίς ἐστὶν ὁ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Διο-
νυσίου ἀρχαιότερος πατριάρχης Διονύσιος ἀναφερόμενος; Εἶναι Διονύσιος δ
Α' ὁ πατριαρχεύσας τὸ πρῶτον τῷ 1472, τὸ δὲ δεύτερον τῷ 1490, ἢ
εἶναι ὁ Β' πατριαρχεύσας τῷ 1534; Δὲν ἀναφέρω δὲ καὶ τὸν Διονύσιον Γ'
διότι οὗτος ἦτο σύγχρονος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Διονυσίου τοῦ Α' τοῦ τὸ
παρὸν σιγίλλιον ἐπικυροῦντος ἐπειδὴ ὁ μὲν Γ' ἐπατριαρχεῦσε τῷ 1660, ὁ
δὲ Α' ὁ καὶ τὸ ἐπιβεβαιωτήριον τοῦτο ὑπογράφας τῷ 1672. Ἐπομένως
δὲν ἀρμόζουσιν αἱ ἐκφράσεις τοῦ πάλαι ἀοιδίμου, παλαιγενὲς γράμμα, πρό-
παλαι ἀοιδίμου πατριάρχου κτλ.

Ἡμεῖς στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκφράσεων καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐκ-
φράσεως «ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἐνεργήσθη καὶ ἡμῖν ἤδη γράμμα παλαιγενὲς

πατριαρχικὸν τοῦ πρόπαλαι ἀοιδίμου πατριάρχου κύριου Διονυσίου», δὲν δι-
στάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ πατριάρχης οὗτος εἶναι Διονύσιος ὁ Α', ὁ τὸ
πρῶτον τῷ 1472 πατριαρχεύσας καὶ ὑποτακτικὸς τοῦ ἀοιδίμου Μάρκου τοῦ
Ἐφέσου χρηματίσας.¹ Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ περικοπὴ τοῦ ἀρ-
χαιοῦ πατριάρχου Διονυσίου ἢ ἐν τῷ ἀνωτέρω σιγίλλιδι ἀναφερομένη οὐ-
δὲν ἕτερον ἐστὶν εἰμὴ ἐπιβεβῆσις καὶ ἐπικύρωσις ἄλλων ἀρχαιοτέρων
γραμμάτων τοῦ Διονυσίου τοῦ Α', καθὼς τοῦτο σαφῶς ἐκ τῆς περικοπῆς
αὐτοῦ ἐξάγεται, ἐπειδὴ, λέγει, «ἡ ἔκπαλαι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς (τῆς μονῆς)
διὰ γραμμάτων ἀρχαίων εὔρομεν ἔχειν. . . . ἐπικυροῦμεν, καὶ ἐπιβεβαι-
οῦμεν αὐτὴν καὶ παρκελεύομεθα». Ὡστε ἀφοῦ Διονύσιος ὁ Α'
ὁ τῷ 1472 πατριαρχεύσας μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν ἐκπαλαι τὴν ἐ-
λευθερίαν αὐτῆς διὰ γραμμάτων ἀρχαίων εὔρομεν, Κύριος οἶδεν ἐκ πόσου
χρόνου ἢ γεγραπὸ καὶ σεβασμικὴ μονὴ τῆς Καισαριανῆς τὰ πατριαρχικὰ
ταῦτα δικαιώματα ἔχαιρεν. Ἴσως πολὺ πρὸ τοῦ Ι' αἰῶνος, διότι καὶ μὲν
ἅπαντῶμεν τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Ἀκομινάτου περὶ τὰς ἀρχὰς
τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, δὲν φαίνεται ὁμως ἐκ ταύτης τὸ ἐπιτακτικὸν, τὸ ἐξου-
σιάζον, ὡς θὰ ἐνέπρεπε ποιημένον, μάλιστα μητροπολίτη, πρὸς ἀδικήσαντα
ἡγούμενον γράφοντι, τὸ ὑναντίον δὲ ὡς φιλικὴ καὶ προτροπικὴ τις ἐπι-
στολὴ λίαν εἰρηνικῶς τελευτᾷ, ὅθεν εἰκότως ἤθελέ τις εἰκάσει ὅτι ὁ Ἀκο-
μινάτος ἔγραψεν οὕτως ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ πατριαρχικὰ τοῦ μοναστηρίου δι-
καιώματα. Μεταβλίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας κατάστα-
σιν τῆς μονῆς.

Γνωστὸν ὅτι ὁ Ὁμάρ ἐλθὼν τῷ 1458 εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς μετὰ τοῦ
δουκὸς Φραγκίσκου ἢ Φράγκου συνομολογηθείσης συνθήκης καθυπήγαγε
τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ περίπου ἔτος ἦλθεν εἰς
Ἀθήνας καὶ Μωάμεθ ὁ Β', ὅστις εἰς ταύτην τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀφιξίν
γνωρίζομεν ὅτι κατηνυχαριστήθη ἐκ τοῦ λαμπροῦ κλίματος, τοῦ δχυροῦ
τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ τὸν ἐλεύθερον δρίζοντα καὶ ὅτι μετὰ θυμασμοῦ
περιῆλθε θεώμενος τὰς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοτάτας. Λέγεται μάλιστα ὅτι,
ὅτε εὐρέθη πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, κατὰ κληθεῖς ὑπὸ ἐνθουσιῶδους σεβασμοῦ
ἀνέκραξεν ὁ μέγας ἐκεῖνος βάρβαρος «ὅτι μεγίστη χάρις ὀφείλεται τῷ
υἱῷ Τουρκαχάν Ὁμάρ, ὅστις κατέστησεν αὐτὸν κύριον τοσοῦτον ἐνδόξου
πόλεως».²

Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην, ἅμα τῇ ἐλεύσει τῶν Τούρκων εἰς
Ἀθήνας, ἡ μονὴ Καισαριανῆς ἔτυχεν ἀνεξαρτησίας καὶ ἀσυνδοσίας καὶ
προνομίων δωρηθέντων αὐτῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'
διὰ τὸ ἐξῆς γεγονός, ὅπερ διηγοῦνται ἡμῖν οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler.

¹ Ἰδ. κατάλογον πατριαρχῶν Ζαχαρίου Μαθᾶ.

² Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Κωνσταντινίδου σ. 483. Γεωγραφ. Μελετήσιον Ἀττικῆ
σ. 351.

Ὅτε ὁ Μωάμεθ μετὰ τὴν γενομένην ἄλωσιν ἐπήρχειτο νικητῆς καὶ κύριος εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἡγούμενος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, λαβὼν τὰς κλειδὰς τῆς πόλεως, ἐκομίσατο αὐτὰς αὐτῷ τῷ Μωάμεθ, ὡς δεῖγμα τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς δεσπότη καὶ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν· ὁ ἡγεμὼν δὲ τότε κολακευθεὶς ἐκ τῆς ταπεινώσεως, οὕτως εἶπεῖν, ταύτης τοῦ ἡγουμένου καὶ διὰ τὴν προθυμίαν καὶ πίστιν ἣν πρὸς αὐτὸν τὸν νέον κύριον διὰ τοῦ ἡγουμένου πᾶσα ἡ πόλις ἐπεδείξατο, ὥρισεν ὅπως ἡ μονὴ Καισαριανῆς μένη ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος, ἀσύδοτος, ἀπηλλαγμένη παντὸς φόρου, εἴτε προσωπικοῦ, εἴτε ἐκ τῶν προϊόντων τῆς μονῆς. Ἀναφέρουσιν ὅμως οἱ αὐτοὶ περιηγηταὶ ὅτι ἐκουσίως ἡ μονὴ ἔδιδε περὶ τὰ δώδεκα φλωρίκ κατ' ἔτος εἰς τὸν ἐκάστητε βοσβόδαν τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ.

Ἐντεῦθεν οἱ Τοῦρκοι ἕκτοτε ἀείποτε διετέλεσαν σεβόμενοι τὴν ἱερὰν ταύτην μονὴν ἣν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπαντῶμεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Köşmelesi*. Ἐκάλουν δὲ τὴν μονὴν *Κασαιριανῆς* οὕτως οἱ Τοῦρκοι, ὡς λέγει ὁ Spon, ὡς ἐκ τῆς ἀναγλύφου μαρμαρίνης κεφαλῆς κριοῦ τινος ἣτις καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχει ἐν τῇ βρύσει τῇ ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας κειμένη. Ὁ δ' ἄγγλος Wheler,¹ λέγει ὅτι τὸ μάρμαρον τοῦτο τὸ φέρον τὴν κεφαλὴν ταύτην ἐχρησίμευσεν ἄλλοτε ὡς λάρναξ.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲ φαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἔτυχε λογίων καὶ ἀνεπτυγμένων ἡγουμένων.

Ἰδοὺ τί γράφει ὁ Spon περὶ τοῦ ἡγουμένου ὃν εὔρε διοικοῦντα τὴν μονὴν τὸ 1675. «Ὁ νῦν ἡγούμενος Καισαριανῆς, ὀνομάζεται *Στεφάνης*, κατοικεῖ δὲ πάντοτε ἐν Ἀθήναις. . . . Ἐπεσκέφθημεν αὐτὸν καὶ εὔρομεν αὐτὸν ἄνδρα λόγιον γνωρίζοντα ἄριστα τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν, τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ τὴν ἱατρικὴν. Ἐκτὸς τούτου δὲ εἶναι καλὸς φιλόσοφος καὶ ἐπὶ πᾶσι θερμοῦς Πλατωνιστής».²

Περὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ τούτου ἡγουμένου ὀμιλῶν καὶ ὁ Ἄγγλος Wheler, λέγει· «Ὁ ὑπάρχων ἡγούμενος Ἐξεκιήλ Στεφάνης εἶναι ἀνὴρ σοφός, κατοικεῖ διαρκῶς ἐν Ἀθήναις, εἶναι κάτοχος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὀπωσοῦν τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς, εἶναι δὲ Πλατωνιστής· καὶ περ δὲ ὢν μοναχὸς φαίνεται μᾶλλον ἱατρός ἢ θεολόγος. Παρὰ τούτου ἔμαθον ἡ ἀναγινώσκω ὡς οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον ἀναγινώσκουσιν».³

Ἐσαύτως δὲ καὶ ὁ περὶ τὸ 1682 ἡγούμενος τῆς μονῆς φαίνεται ὅτι ἦν ἀνὴρ λόγιος, τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ ἐπιθέτου ὅπερ ἀποδίδεται αὐτῷ ἐν τῇ ἄνω τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος ἀναγινωσκομένη ἐπιγραφῇ ἐν ἣ λέγεται «ὑπὸ ἡγουμένου Ἱεροθέου τοῦ σοφωτάτου ἱερομονάχου».

¹ Τόμ. Β', σ. 490.

² Spon τόμ. Α', σ. 331

³ Wheler τόμ. Β', σ. 493.

Ὁ δὲ ἀρχιτεκτονικός ρυθμὸς τῆς μονῆς εἶναι ὁ καθαρὸς Βυζαντινὸς φέρων δύο τρούλλους, τὸν μὲν μικρότερον ἐν τῷ νάρθηκι, τὸν δὲ μεγαλύτερον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐκκτέρωθεν δὲ ἔρχονται τὰ συνήθη Βυζαντινὰ σταυροθόλια, δι' ὧν ἀποτελεῖται πλήρες τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ. Ἐκτὸς δὲ τις ὀπισθεν ἐν τῷ ἱερῷ καλῶς τὸ σωζόμενον οἰκοδόμημα ἐξετάσει, θέλει εἶδῃ ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητά αὐτοῦ εἶναι νεώτερον, στηριζόμενον ἐπὶ ἐτέρου πολὺ ἀρχαιότερου οἰκοδομήματος. Δι' ἡμιθυρίου δὲ τινος δεξιᾶ ἀπέναντι τοῦ νάρθηκος εἰσέρχεται τις εἰς λίαν ἀρχαῖον πρόσθετον οἰκοδόμημα ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς σκευοφυλάκιον, πιθανῶς ὅμως καὶ ὡς ὀστοθήκη τῶν ἀναπαυομένων μοναχῶν. Πολὺ δὲ πιθανὸν αἰ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ λίαν σκοτεινοῦ τούτου καὶ πληκτικοῦ οἰκοδομήματος κόγχαι ἴσως νὰ ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς ἱερὸν ἐν ᾧ ἐγένετο λειτουργία ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν εὐσεβῶς κοιμηθέντων μοναχῶν.

Ἐξετάζοντες δὲ τὴν γκαρδικήν, εὐρίσκομεν ὅτι αἱ μὲν ἀγιογραφίαι τοῦ νάρθηκος εἰσὶ πολὺ μεταγενέστεραι τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐν τῇ ἱερᾷ κόγχῃ τοῦ Θουσιαστηρίου ὀλίγον ὑψηλὰ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς συλλειτουργῶν μετὰ πλήθους ἀγγέλων διαφόρων ἱερατικῶν βεβημένων. Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ ταύτῃ ὠραῖον δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ εἶναι ὅτι οἱ ἄγγελοι οἱ τὴν ἐξέλευσιν τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης εἰσόδου ποιοῦντες, δὲν γράφονται φέροντες τὸ ἅγιον ποτήριον, ἀλλ' εἰκονίζονται βραστάζοντες ἐπὶ νεκρικῆς σινδόνης αὐτὸν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἡπλωμένον νεκρὸν, συμφώνως τῇ ἱερᾷ σημείᾳ ἣν ἔχει ἡ ἀγία καὶ μεγάλη εἵσοδος, σημαίνουσα τὴν ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ κατάβασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν νεκρικὴν πορείαν πρὸς τὸ κενὸν τοῦ Ἰωσήφ ἐν τῷ κήφῳ μνημεῖον.

Ἐπὶ τοῦ Τρούλλου εἰκονίζεται λίαν ἀρχαιοπρεπῶς ὁ Παντοκράτωρ καλῶς διατηρούμενος ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀγιογραφίαι. Εἰς ἐκκτέρωθεν δὲ σταυροθόλιον διακρίνονται ὠραῖαί τινες κεφαλαὶ σεβασμιῶν καὶ γερόντων προφητῶν.

Ἀξιολογώτερα δὲ εἶναι τὰ κατὰ τὸν νάρθηκα.

Νάρθηξ ἡ πρόνακος γνωστὸν ὅτι λέγεται τὸ πρὸ τοῦ κυρίου ναοῦ μέρος δι' οὗ διὰ μιᾶς ἢ τριῶν συνήθως θυρῶν εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰσερχόμεθα. Γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ νάρθηξ ἦτο τὸ ὠρισμένον μέρος εἰς ὃ ἕστασαν οἱ κατηχούμενοι. Ὁ νάρθηξ, ὡς ἐκ τοῦ ἔργου ὅπερ εἶχεν ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν αὐτῷ νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ βαπτίζωνται οἱ κατηχούμενοι, νῦν δὲ ἐν τοῖς τὰ ἀρχαῖα κρατοῦσι μοναστηρίοις τοῦ ν' ἀναγινώσκονται ἐν τῷ νάρθηκι αἱ *λιταὶ*, αἱ ὄραι καὶ τὰ *μεσάρια*, νὰ γίνωνται αἱ *ἀρτοκλασίαι*, ἡ ἀνάγνωσις τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν βίων τῶν ἁγίων καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ψάλλωνται καὶ αἱ νεκρικαὶ ἀκολουθίαι τῶν μοναχῶν, θεωρεῖται οἷον εἰς ἡ σχολὴ εἰς ἣν ἐμορφῶντο οἱ μοναχοί. Ἐντεῦθεν αἱ λαμπραὶ συλλογαὶ τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ἣτις εἰκονίζε

πέριξ τοῦ νάρθηκος μοναχούς, ἀσκητὰς, ἀναχωρητὰς καὶ δόλους κρατοῦν-
τας ἱερὰς δέλτους ἐφ' ὧν εἰσι γεγραμμένοι ἐπὶ τὸ συντομώτερον αἱ ἄγιοι
καὶ πολύτιμοι συμβουλαὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς μοναχοὺς. Παρίστανται δὲ οὕτω
τρόπον τινὰ διατελοῦντες οἱ αἰώνιοι διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες τοῦ μονα-
χικοῦ βίου εἰς τοὺς κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς εἰς τὴν μονὴν εἰσερχομέ-
νους μοναχοὺς ἢ δοκίμους τοὺς μέλλοντας εἰ τῷ νάρθηκι πάντοτε νὰ μορ-
φῶνται, ἀκροώμενοι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἱερῶν λειτουργιῶν. Τῆς δὲ Και-
σαριανῆς ὁ πρόεδρος ἱστορήθη τὸ 1682 καὶ προσηνέχθη δῶρον τῇ Ὑπερ-
γίᾳ Θεοτόκῃ ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας τῶν Μπενιζέλων,
προσδραμοῦσης τῇ μονῇ φόβῳ λοιμοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἀνω
θύρας τοῦ προνάου ὑπαρχούσης ἐπιγραφῆς, γεγραμμένης δι' ὠραίων βυζαν-
τιῶν χαρκκτῆρων. Ἴδου ὡς ἔχει αὕτη ἐν τῷ πρωτοτύπῳ:

† «Ἰστόρηται ὁ πρόεδρος οὗτος ἦτοι νάρθηξ διὰ δαπάνης τῶν προσδρα-
μόντων τῇ μονῇ φόβῳ λοιμοῦ τῇ κράτταιξ χειρὶ τῆς πικρυμνήτου Τριάδος
καὶ σκέπη τῆς Μακκαρίας Παρθένου, οἵτινες εἰσὶν ὁ εὐγενῆς καὶ λογιώτα-
τος Μπενιζέλος, υἱὸς Ἰωάννου, ἀμὰ ταῖς εὐγενέσιν ἀδελφαῖς καὶ τῇ τε-
κούσῃ καὶ τῇ λοιπῇ αὐτοῦ συνοδείᾳ, ἐπὶ ἡγουμένου Ἱεροθέου τοῦ σοφω-
τάτου ἱερομονάχου, διὰ χειρὸς δὲ Ἰωάννου Ἰπάτου τοῦ ἐκ Πελοποννήσου
ἔτει ΑΧΗΒ' (1682)».

Ἐκ τῆς περιγραφῆς λοιπὸν ταύτης ἐξάγεται ὅτι ἐξωγραφῆθη ὑπὸ λο-
γίου ἡγουμένου, δαπάναις δὲ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐπισήμου ἀθηναϊκῆς οἰκο-
γενείας τῶν Μπενιζέλων.¹

Ἴδου δὲ ἡ λαμπρὰ συλλογὴ τῶν καθηγητῶν τῆς ἐρήμου τῶν πέριξ τοῦ νάρ-
θηκος γεγραμμένων καὶ οἵτινες, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, διὰ τῶν δέλτων αὐτῶν
ἐξακολουθοῦσι διδάσκοντες ἰδίᾳ τοὺς τὴν μοναδικὴν πολιτείαν ἐλέγοντας.

1. Εἰσιόντι ἀριστερᾷ εἰς τὸν δυτικὸν τοῦ νάρθηκος τοῖχον εἰκονίζεται
ἡ Ὁσία Μαρία δεχομένη τὴν θείαν μετάλληψιν ἐκ τοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι
εἰκονιζομένου Ἀββᾶ Ζωσιμᾶ.²

2. Ὁ ἅγιος Εὐφρόσυρος κρατῶν ἄνθος.

3. Ὁ ἅγιος Ἐφραίμ. «Μοναχὸς ἀκτῆμων ἀετὸς ὑψιπέτης.».

4. Ὁ ἅγιος Ἰωαννέκιος «Ἵπνος πολὺς ἐπάγει πειρασμοὺς, ὁ δὲ
ἀγρυπνῶν ἐκφεύζεται αὐτούς.».

1 Σεμνὸς γόνος τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, ἦτις καθ' ἅπαντα τὸν τῆς
δουλείας χρόνον διὰ τῆς παιδείας περιεκόσμη τὴν πενθοῦσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ ἧς
πολλὰ καὶ ὁ Spon καὶ ὁ Wheler ἀναφέρουσιν, ἐστὶν ὁ ἀξιότιμος καθηγητῆς τῆς Ἰνδουστίας
σχολῆς κ. Θεοδόσιος Βενιζέλος.

2 Διὰ τῆς πρώτης ταύτης ἀγιογραφίας τῆς λίαν συγκινητικῆς ἐξεικονίσεως τοῦ νὰ λαμ-
βάνῃ τὴν θείαν μετάλληψιν κάτισχνος ἡ Ὁσία Μαρία ἐκ τοῦ Ἀββᾶ Ζωσιμᾶ ὑποδηλοῦται τῷ
εἰσιόντι ὅτι πρῶτον πάντων ὀφείλει μετάνοιαν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων καὶ εἶτα ἄς εἰσόδῃ εἰς
τὴν σωστικὴν κιβωτὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀγιογραφία αὕτη ἀπαντᾶται λίαν συχνὰ ἐν τῷ νάρ-
θηκι εἰς τὴν σειρὰν τῆς χριστιανικῆς ἀγιογραφίας, ὡς ἐν Πεντέλῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

5. Ὁ ἅγιος Μακάριος.

6. Ὁ ἅγιος Νεῖλος πρὸς νότον. «Ὡσπερ αἱ νεφέλαι ἀποκρύπτουσι
τὸν ἥλιον, οὕτως αἱ πονηραὶ ἔννοιαὶ σκοτίζουσι τὸν νοῦν.».

7. Ὁ ἅγιος Ἀρσένιος Ὑψηλόφρων μοναχὸς ἀντιλέγει σφοδρῶς,
ὁ δὲ ταπεινὸς οὐκ ἀντιλέγει.

8. Ὁ ἅγιος Ἱεροθέος.

9. Ὁ ἅγιος Εὐθύμιος «Κενόδοξος ἀσκητῆς ἀδικεῖται διπλῶς,
καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν.».

10. Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος «Ἐγὼ οὐκέτι φοβοῦμαι τὸν θεόν, ἀλλ'
ἀγαπῶ αὐτόν· ἡ γὰρ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον.».

Ἦδη πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος εἰσὶ τρεῖς θύραι εἰσά-
γουσαι εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἐκατέρωθεν δὲ τῆς μεσαίας πύλης ζωγραφί-
ζονται ἀριστερᾷ μὲν τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, δεξιᾷ δὲ ἡ ἀνάληψις τοῦ
Σωτῆρος.

11. Ὁ ἅγιος Σάββας πρὸς βορρᾶν. «Ἀδελφοί, ὁ τῶν βρωμάτων
κόρος πορνείας πεῖρα ἐστίν.».

12. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος «Ὁ ἔχων ταπεινώσιν τα-
πεινοῖ τοὺς δαίμονας, ὁ δὲ μὴ ἔχων ταπεινώσιν ταπεινοῦται ὑπὸ τῶν δαι-
μόνων.».

13. Ὁ ἅγιος Διονύσιος.

14. Ὁ ἅγιος Θεοδόσιος «Ὁ φυλάσσω τὸ ἑαυτοῦ στόμα, τηρεῖ
τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν.».

15. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ ὁμολογητῆς «Ἀδελφοὶ ῥίξτε πάντων τῶν
κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία.».

16. Ὁ ἅγιος Μάρκος ὁ Ἀθηναῖος πρὸς δυσμᾶς.

17. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ ἐν τῷ Ἀθωνί. «Ἐν καρδίᾳ πράξεων
ἐπαναπαύεται Κύριος.».

18. Ὁ ἅγιος Λεόντιος ὁ ἐν Ἀχαΐᾳ «Ψυχὴ παραχώδης διαβόλου
καθέδρα ὑπάρχει.».

19. Ὁ ἅγιος Ἀκάκιος.

20. Ὁ ἅγιος ἡ ὁ Ἀβδᾶς Ζωσιμᾶς κρατῶν τῇ ἀγίᾳ λαβίδι τὸν
ἅγιον ἄρτον καὶ προσφέρων αὐτόν τῇ πρὸς τ' ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι εἰκο-
νιζομένῃ Ὁσίᾳ Μαρίᾳ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἀγιογραφίας τοῦ νάρθηκος, ὅστις σημειωτέον
ὅτι ὅλος, οὐδὲ τῆς ὀροφῆς ἐξαιρουμένης, εἶναι ἐξωγραφημένος διὰ δια-
φόρων εἰκόνων εἰλημμένων ἐκ τῆς Νέας Διαθήκης ὡς π. χ. διὰ θαυμάτων
τοῦ Ἰησοῦ κτλ.

Ἐκ τῆς χριστιανικῆς δὲ ἀγιογραφίας τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης
μονῆς ἀντιγράφως εἰκόνα τινὰ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ὁ Γάλλος
Didron καταχωρεῖ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Iconographie Chrétienne».

Ἐνθὲν δὲ ξένοι ἐρχόμενοι θαυμάζουσι τὴν χριστιανικὴν τέχνην τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας, καὶ διὰ δαπάνης οὐ μικρᾶς ἐκ τούτων νὰ ὠφεληθῶσι σπουδάζουσι, λυπηρὸν εἶπεν, δυστυχῶς ἡμεῖς οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἐσχάτην ῥαθυμίαν καὶ ἀμάθειαν κυλιόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐκουσίως εἰς τὸ φοβερώτερον σημεῖον τῆς ἀστερείας καὶ ἱεροσυλίας προβκίνομεν· διότι, ἐνθὲν ἀπὸ τούτων αἰώνων ἡ ἱερὰ αὕτη τέχνη σεμνῶς καὶ σεβασμίως τὰ ἱερὰ τῆς μονῆς τέχνη περιεκόμεναι, λίαν ἐσχάτως, κακὸζήλοι χεῖρες, προέβησαν εἰς τὸ φοβερὸν ἀτέθημα, ὅπως χαράττωσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τούτων ἀγιογραφῶν τὰ ἐκυτῶν ὀνόματα. Ἀδιαφοροῦσιν ἂν κερκαλι τῶν ἁγίων περκαροροῦνται καὶ καταστρέφονται, ἂν χεῖρες ἀποκόπτονται ἢ ὀφθαλμοὶ ἐξορούσσονται, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὐρωσὶ που θέσιν ἴν' ἀναγράφωσιν ἐν ὄνομα *Γηάννης, Κόστας, Διμήτρις* ὧν τὰ ὀνόματα ἔπρεπέ τις ἀληθῶς συλλέξας νὰ ἀναγράψῃ αὐτὰ πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ σεμνοτάτου τούτου μοναστηρίου, ὅπως αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ, εἰσερχόμεναι ἐντὸς τῆς γερραχᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης μονῆς, καταρῶνται καὶ ἀναθεματίζωσι τοὺς καταστροφεῖς τῆς ἀνεκτιμήτου ταύτης καὶ πολυτίμου χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Τῆ 16 Ἰουλίου 1881.

Γ. Λαμπάκης τελειόφοιτος τῆς Θεολογίας

ΕΚΔΡΟΜΗ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΟΥ ΕΝ ΕΠΙΔΑΥΡΩ. ΘΕΑΤΡΟΥ

Ὁ Ἰούνιος ἔδκινε πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ δεκάδα, πλὴν παραδόξως δὲν εἶχον εἰσέτι ἐπέλθει οἱ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐπικρατοῦντες καύσωνες οἱ καθιστῶντες πᾶσαν μὲν ἐργασίαν κοπιώδη, πᾶσαν δ' ἐκδρομὴν δυσχερῆ. Καὶ εἶχε μὲν ἀρχίσει ὁ θερισμὸς, ἀλλ' οἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πνεύσαντες ἐπ' ἐσχάτων νότιοι ἄνεμοι καὶ αἱ ἐπελθοῦσαι συνεχεῖς βροχαὶ παρεκώλυον τὴν συνήθη ἀποξήρανσιν πάσης ὑγρασίας καὶ ἐτήρησαν ἐν μέρει τὸ χλοερὸν τῆς ἐαρινῆς φύσεως, ὅπερ ὅσον τερπνὸν τῷ ὀδοιπόρῳ, τοσοῦτον ἦν ἐπαχθὲς τῷ ἀτυχεῖ γεωργῷ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς ἣν ὑπέστησαν οἱ θερισθέντες αὐτοῦ στάχεις. Καίτοι ἡρεμίαι ἐπεκράτει ἐν τῷ ὀρίζοντι τῆς τε μεγάλης καὶ μικρᾶς πολιτικῆς καὶ εὐηλπίζετο ἡ προσεχὴς εἰς Θεσσαλίαν τε καὶ ἠπειρον μετὰ τῶν δυνάμεων εἰσέλασις, αἱ ἐν τῷ ἱστορικῷ τῆς Ἐπιδαύρου θεάτρῳ ἐπιχειρηθεῖσαι ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἀνακταφαι οὐδόλωσ ἐπέσυχον τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ὅποια

κίνησις τηλεγράφου τε καὶ τύπου, ὁποῖος πάταγος, εἰ αὐταὶ ἐπετύγγανον οὕτως, ἐνεργοῦμεναι ὑπὸ ξένου τινός· ἀλλ' ἐνεργοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ἧτις ἀπὸ ἐτῶν ἡρέμα μὲν, ἀλλὰ θετικῶς ἐνεργοῦσα, περκαλοουμένη ὑπὸ μικρᾶς χορείας θαυμαστῶν τῆς τῶν προγόνων τέχνης, προβκίνει ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ ἀξίως λόγου συνδρομῆς εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀριστοτεχνημάτων ἐκείνων εἰς ἃ τὸ ἔθνος ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀναγέννησίν του. Ἐπὶ τῶν ἔργων ταύτης καὶ ἐν γένει ἐπὶ ἔργων Ἑλλήνων ἀγνώστων σχεδὸν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀπαθείας μεινάντων ἐστήρικται τὸ θεμέλιον τῆς φήμης πλειόνων ξένων. Δὲν δύναμαι ἐνταῦθα νὰ μὴ μνημονεύσω ἀξιοτίμου ξένου λογίου, ὅστις τοσοῦτον ἀμερολήπτως ἀπέδωκεν ἡμῖν δικαιοσύνην ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἐν περιγραφῇ τινι τῶν Ἀθηνῶν δημοσιευθεῖσα ἐσχάτως ἐν τῷ σπουδαίῳ ἀγγλικῷ περιοδικῷ *Harpers Magazine* (φυλ. Μαΐου 1881 σελ. 832) ὁ λόγιος *Merril Gates* ἐκφορᾶται ὡς ἐξῆς· «Πλειόνων Γερμανῶν ἡ φήμη ἐθεμελιώθη εὐρῶς ἐπὶ ἔργων ὑπὸ Ἑλλήνων ἐκτελεσθέντων, καὶ αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἀμοιροῦσι λογίων καὶ φιλαρχαίων νοΐτινες, εἰ ἀπελάμβανον τὴν τοῖς Γερμανοῖς περκαχόμενην προστασίαν εἰς »χρήματα καὶ εὐκολίας δημοσιεύσεως, ἤθελον ταχέως ἀπολαύσει παγκοσμίου φήμης, καὶ ἤδη χαιρούσι τοικύτης ἐν τῷ μικρῷ κύκλῳ τῶν γυνωσκόντων αὐτούς». Ἄς μὴ ἀπελπίζωνται λοιπὸν οἱ ἐπιχειροῦντές τι θαυμασταὶ τῆς τῶν προγόνων τέχνης ἐκ τῆς περιβαλλούσης αὐτοὺς ἀπαθείας περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐν τέλει, καθ' ὅσον ἱκανοποιηθῶσονται ἐν τῇ εὐρείᾳ τῶν λογίων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου χορείας.

Ἀπὸ ἡμερῶν ἀνέμενον τὴν περκαίωσιν τῆς ἐκκαφῆς τοῦ κύκλου τοῦ θεάτρου, ἴνα μεταβῶ πρὸς τοπογραφικὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, εἰς ἣν διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων φίλου μου κ. Π. Καββαδία προσέφερον τὴν μικρὰν ταύτην ἐργασίαν, συνδρομὴν ἣν πᾶς Ἑλληὴν ὀφείλει αὐτῇ· ἅμα δὲ ἀνέμενον τὴν ἐκ Τριπόλεως ἐπάνοδον τοῦ ἀξιοτίμου φίλου μου κ. Πετρίδου, διευθυντοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, μεθ' οὗ συνεφωνήσαμεν νὰ μεταβῶμεν ὁμοῦ, πλὴν ἐπειδὴ οὗτος διῆλθεν ἐσπευσμένως ἀπερχόμενος εἰς Ἀθήνας, ἀνεχώρησα τέλος μόνος.

Ὁραίαν λοιπὸν τινὰ πρῶϊαν διῆλθον τὴν πύλην τοῦ φρουρίου Ναυπλίου ὑπὸ τὸν ἔτι ἐπ' αὐτῆς λέοντα καὶ τὰ φέροντα δημοκρατικὸν σκοῦφον ἐνετικὰ οἰκόσημα, ἐμβλημα ἐλευθερίας ἱστάμενον ὡς μαρτύριον δουλείας. Καὶ δὲν ἔφερον μὲν δημοκρατικὸν σκοῦφον διότι οὗτοι δὲν εἰσὶν ἔτι τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ καὶ οὔτε λευκὸν χειρόμακτρον ἐπὶ τοῦ πύλου, ὡς κατὰ μίμησιν τῶν ξένων περιηγητῶν φέρουσιν οἱ πιθηκίζοντες κάτοικοι τῶν νέων Ἀθηνῶν ὁπότεν ἐκδράμωσι μέχρι τῆς μυθώδους ἀποστάσεως τῆς Κηφισίας πρὸς προφύλαξιν ἐκ τῶν ἀκτίων τοῦ ἡλίου ἐντὸς κεκλεισμένης ἀμά-

ξης. Ἐφερον ἀπλῶς πεντηκοντάλεπτον πλατύγυρον σκιαδίων χωρικοῦ, ὅπερ μυρίας μοι προῦξένοι ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ' ἣν μόλις διερχόμενος τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἔλαβον τὰς πρώτας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ἐντυπώσεις, τῆς γνωστῆς ἐκείνης ἐποχῆς τῶν σκιαδικῶν.

Ἦδευον βραδέως καθήμενος ὡς ἠδυνάμην κάλλιον ἐπὶ σκληροῦ καὶ ὑψηλοῦ σάγματος, καὶ διηρχόμην ὀφιοειδῆ καὶ ἀνώμαλον πεπικτημένην τρίβον, ὅτε μὲν ἀνερχόμενος ἀποτόμους κλιτύας πετρωδῶν λόφων, ὅτε δὲ κατερχόμενος βαθείας φάραγγας πρὸς τὰς κοίτας καταξήρων χειμάρρων. Πανταχοῦ ἡ ξηρότης τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ἐστερημένων πάσης βλαστῆσεως γυμνῶν ὄρεων τῆς ψαμμολιθιτικῆς διαπλάσεως τῆς πέριξ φύσεως, συνδυαζομένη πρὸς τὴν θραδύτητα ἀθλίου ἵππου, καθίστων τὴν ὁδοιπορίαν ἄτερπνον. Μετὰ ἡμισυ αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως, ὧδευον ἐν Ἑλλάδι ὡς ὁ Rouqueville καὶ Σατωβριάνδος ἐπὶ Ἀλῆ πασα. Ὁ ἀγωγέας μου ὠκύπους καὶ εὐφύεστατος εὐζωνος, οὗ τὰς περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς ἡμέρας ιδέας καθὼς καὶ τῶν διαφόρων προσώπων κρίσεις, καίπερ μὴ ἀναφέρων αὐτὰς ἐν ταῦθα, δὲν ἠδυνάμην νὰ μὴ θαυμάζω, συχνάκις ἐπ' ἀνέφερε τὸν λόγον εἰς τὸ περὶ συγκοινωνίας ζήτημα, καταδεικνύων μοι τὴν ἀνάγκην καὶ τὰς ὀφελείας τῆς κατασκευῆς τῆς μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Ἐπιδαύρου ὁδοῦ καὶ καταλήγων εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τώρα βεβαίως θὰ κατασκευασθῆ αὕτη διότι «θὰ ἔρχονται οἱ Φράγκοι». Βέβαιον εἶναι ὅτι μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρχισεν ἐν Ἑλλάδι νὰ κατανοῆται ἡ ἀνάγκη τῆς συγκοινωνίας, ἥτις τοσοῦτον ἄχρι τοῦδε παρημελήθη καὶ ἐν γένει δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἡ τάσις ἐκείνη πρὸς συνδρομὴν εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἢν πᾶσα ἀνεπτυγμένη κοινωνία ὀφείλει αὐτοῖς. Ἄχρις ἐσχάτων πολλάκις οἱ κάτοικοι ἐνήργουν διὰ τῶν πολιτευομένων τῶν ὅπως ὁδοὶ μὴ διέλθωσι διὰ τῶν χωρίων τῶν, ἤδη ὅμως ἐπήδησαν εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, καὶ ἀμείψονται ὁδοὶ εἰσὶν αἱ ἐλαχίσται ἀπαιτήσεις κοινοτήτων, αἵτινες ζητοῦσι σιδηροδρόμους ἐκ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, ὡς εἰ οὗτοι δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ ἐμπορίου, ἐξ ὧν προκύπτουσιν οἱ συνεταρισμοὶ κτλ. Ἡ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἀπαιτήσις τῆς ἐκτελέσεως τοιούτων ἔργων δείκνυσιν ὅτι εἰσέτι καθ' Ἡρόδοτον (VII, 102) «τῆ Ἑλλάδι μὲν πενίη ἀεὶ ποτε σὺν τροφός ἐστιν, ἀρετὴ δ' ἐπικυτός ἐστιν», καὶ τοι σήμερον καὶ ὁ πλοῦτος δημογενῶς ἐπικυτός ἐστιν, ἡ δὲ ἀρετὴ... »

Ἐνῶ δ' οὕτω προεχώρου, τοῦ ἡλίου ἤδη μεσουρανοῦντος, ἡ ὁδὸς καὶ τοι θραδέως ἐμυκίνετο ὀπισθέν μου. Διήλθον κάτωθεν βραχέως βουνοῦ οὗ ἡ ἀπότομος κορυφὴ ἔστεπτο ὑπὸ ποικιλοκτίστων τειχῶν, ἅτινα μὴ δυνάμενος νὰ ἐπισκεφθῶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου ἐνεκα τῆς ἀπαιτουμένης λοξοδρομίας περιωρίσθην νὰ ἐξετάζω μακρόθεν. Ἐπὶ τῶν στερεῶν βάσεων τῆς θαυμαστῆς πλὴν ἀγνώστου προϊστορικῆς ἡ κυκλωπέου ἐποχῆς ἴστανται τὰ εἰρηκτικὰ φρουρίου τινὸς τῶν ἐπίσης ἀγνώστων καὶ οὐχ ἤττον ἐνδιαφερόντων

χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας. Οὐδὲν θετικῶς γνωστὸν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἐηροκαστέλλου καλουμένου φρουρίου τούτου καθὼς καὶ περὶ ὁμοίων καλυπτόντων τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ὁ μέγας τοῦ γαλλικοῦ ἐπιτελείου χάρτης οὐδὲν σημειοῖ ἐπὶ τῶν πλείστων τούτων ἢ τὰ στοιχεῖα P. H. (παλαιότερον ἑλληνικόν), εὐρὺ δὲ πεδίον μελέτης παρέχει ἡ ἔρευνα τῆς σκοτεινῆς ταύτης γεωγραφίας τῶν πρώτων χρόνων φυλῆς τοσοῦτον μετέπειτα ἀναπτυχθείσης καὶ ἥς τὰ πρώτα ταῦτα ἔργα κινουσι τὸν θαυμασμόν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐποχῇ τῶν τηλεγράφων, σιδηροδρόμων καὶ ὁμοίων μηχανικῶν ἔργων. Οὐδαμῶς ἄλλοθι δύναται τις νὰ θαυμάσῃ ἀνὰ πᾶν βῆμα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ ναυάρχου Jurien de la Gravière ὅτι «les masses que les anciens se faisaient un jeu de remuer ont toujours embarrassé la mécanique dégénérée de nos ingénieurs». Ἄξιον προσοχῆς ἐστὶν ὅτι οἱ Φράγκοι, ὡς τὰ ἔργα τοσοῦτον διακρίνονται τῶν τῶν ἐπελθόντων Ἑνετῶν ὡς πρὸς τὴν χειροποιήσαν καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, ἠκολούθησαν κατὰ γενικὸν κανόνα, καὶ περ ἀκολούθως διακρίθεντες εἰς μικρότερα τμήματα, τὴν τακτικὴν τῶν Ἑλλασγῶν, οἵτινες κατασχόντες τὴν χώραν καὶ ὀχυρωθέντες ἰσχυρῶς ἐδέσποζον τῆς ἀδυνατοῦ ἐγγωρίου φυλῆς· ἂν ὅμως οὗτοι ἐξέλιπον ἢ συνεχωνεύθησαν ἐν τῇ ἐγγωρίῳ φυλῇ ὡς κατόπιν οἱ Φράγκοι, ἢ ἀναπτυχθέντες κατέπνιξαν καὶ ἀντικατέστησαν αὐτὴν καὶ παρήχθη ἡ εὐφυῆς ἐκείνη φυλὴ ἥτις διὰ τῶν ἔργων τῆς ὑψίστης διανοίας ἐδόξασε τὴν κλασικὴν ταύτην χώραν, τοῦτό ἐστι ζήτημα ἐφ' οὗ δὲν δύναται τις εἶναι ἀποφικθῆ. Παρητηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἔργων τούτων ἄς συνάλεξα ἐκ πλείονων ἐρεπιῶν θέλω δημοσιεύσει εἴποτε δυναθῶ νὰ συμπληρώσω τὰς ἐπ' αὐτῶν μελέτας μου. Πόσον ἀπλοῦς καὶ ὀκνηρὸς ἔτι ἦθελε θεωρηθῆ ἐκεῖνος ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ αἰτήσῃ συνδρομὴν καὶ εὐκαιρίαν παρὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐνασχόλησιν εἰς τοιαύτας μελέτας, εἰς τὰ ὅμματα τῆς Routine τῶν γραφείων. Ἡ Routine αὕτη ἥτις τὸ γράφειν καὶ ἐγκυκλιογραφεῖν θεωρεῖ ὡς μόνην δραστηριότητα καὶ ἀξίαν δύναται ν' ἀντιληφθῆ τοιούτου τινὸς ἔργου; Ἄλλ' ἡ Routine, ἡ Routine αὕτη περὶ ἧς εἶπεν ὁ Γαλάτης σοφός:

«La Routine c' est l' esprit des bêtes»,

ἐστὶ μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς ἐπικρατούσης καχεξίας εἰς πάντας τοὺς κλάδους. Πρὸ ταύτης καὶ αὐτοὶ οἱ σαφέστεροι τῶν νόμων στρεβλοῦνται καὶ θάπτονται πολλάκις ὑπὸ τὸν ὄγκον μυριάδων ἐρμηνευτικῶν δῆθεν ἐγκυκλίων, καίτοι κατὰ τὸ σύνταγμα ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη ἀνήκει τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ.

Τοιαῦτα διαλογιζόμενος καὶ τοῦ ἀγωγέως τὰς ιδέας του εὐφραδῶς ἀναπτύσσοντος, ἀφίχθη περὶ μέσην ἡμέραν εἰς τὸ χωρίον Λιγουριῶ, ὅπερ,

ἐπὶ δὲ κλοῦ λοφίσκου κείμενον, εὐάρεστον διὰ τῶν πρὸς μεσημβρίαν ἐστραμμένων καὶ ὑπερκειμένων ἀλλήλων διωρόφων λευκῶν οἰκιῶν του παρῆχει τὴν ὄψιν. Ἀφίππευσα πρὸ οἰκίσκου κατεχομένου ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὰς ἀνασκευὰς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ φίλου μου κ. Καββαδία, ὅστις σπεύδων περιχαρῆς πρὸς συνάντησίν μου ἀκύβον, φίλτατε, καὶ ἐκβαλε τὸν πῖλόν σου καὶ εἰσελθε εἰς τὸν οἶκόν μου» ἐφώνησεν. Ἡ συμβουλή δὲν ἦτο περιττή, καθ' ὅσον οὔτε τὸ ὕψος τῆς θύρας ἐπέτρεπε τὴν εἰσοδὸν μου, οὔτε τὸ πλάτος αὐτῆς τὴν τοῦ πλατυγύρου πῖλου μου. Ὁ λόγος τῆς σμικρότητος ταύτης τῶν θυρῶν προέρχεται ὡς ἐπληροφορήθη ἐκ τῆς δυσχερείας τῆς μεταφορᾶς ἐπὶ ζῶων καὶ ἐκ μακρυνῶν ἀποστάσεων ξύλων ἀναλόγου μήκους.

Μετὰ τὰς πρώτας οὐχὶ τυπικὰς ἀλλ' ἐγκαρδίους φιλοφρονήσεις, ἐσπεύσαμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ πρῶτον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν καθήκον, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν λήψιν τροφῆς, μετ' ὀλίγον δὲ παχείας ὀπτῆς ὀρνιθος, τῆς συνήθους τροφῆς τῶν ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Ἑλλάδος σταθμευόντων, τὰ λείψανα δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει εἰς τὸν δοκιμώτατον φυσιολόγον πρὸς ὀρισμὸν τοῦ εἴδους. Τοῦ καθήκοντος τούτου ἡ ἐκτέλεσις ἐστὶ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπιβεβλημένη, ὥστε ἡ φύσις ἐστέρησε τὸν ἄνθρωπον τῆς δυνάμεως τοῦ ἀντικαθῆναι αὐτῇ καὶ ἐπὶ τούτου θέτω εἰς ἀμφιβολίαν τὸ ὑπὸ ἀρχαίων συγγραφέων περὶ πλειόνων λεχθέν ἀφελῶς ὅτι «ἀπέσχε τροφῆς καὶ ἐτελεύτησε». Παρὰ δέχομαι ὅτι ὁ Σωκράτης ἔπαιε γενναίως τὸ κῶνειον, ὅτι ὁ Κᾶτων διέσχισε τὴν κοιλίαν του, ὅτι ὁ Βροῦτος ἔπεσεν ὡς ποτε ὁ Σκουλὸς ἐπὶ τοῦ ξίφους του, ὅτι ὁ Σενέκας ἠνέφξε τὰς φλέβας του, ὅπερ ἴσως ἐπληροφορήθη παρὰ τινος τῶν γραμματέων τῶν πρεσβειῶν καὶ τὸ σεράκιον τοῦ Σουλτάνου Ἀβδουλ Ἀζίζ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἄνθρωπος τοσοῦτον ἰσχυρῶς θελήσεως ὥστε ν' ἀντιστρατευθῆ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκουσίως ἐναντίον τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ μέχρι τελείας ἐξαντλήσεως, καὶ ὅπερ, ὡς ἀπεδείχθη, ἐπιφέρει καὶ αὐτῆς τῆς διανοίας τὴν διακράξιν, τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς Πηνελόπης, ἣτις ἐπὶ εἰκοσιν ὄλα ἔτη κρατοῦσα τὴν ἡλακάτην τῆς ἀνέμενε πιστῆ τὸν πλανώμενον Ὀδυσσεά, τοῦ οἴκου βριθόντος μνηστήρων, οἵτινες εὐθύμουν ἐν αὐτῇ κατατρώγοντες τὴν περιουσίαν της· ἐπικνελθόντος δὲ τούτου καὶ ἀποδείξαντος τὴν ταυτότητά του, κατέλαθεν ἀνυπόπτως καὶ ἀκαλύτως γυναικῶς τε καὶ βασιλείαν. Εὐτυχεῖς χρόνοι καθ' οὓς οἱ μνηστήρες ἦσαν τοσοῦτον ὑπομονητικοί, πληθὺς δὲ τοιούτων οἰκούντων ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ δὲν ἠδύναντο νὰ κλονίσωσι τὴν ἀρετὴν γυναικὸς, τὰ δὲ ἔθνη ἀνεπαύοντο ὑπὸ τὴν σκιάν ἡλακάτης, ἀναμένοντα νὰ διοικηθῶσι παρὰ τῶν βασιλέων των, οἷς, ὡς φαίνεται, ἀνεγνώριζον τὰ δικαίωματα τῶν βασιλισσῶν τῶν μελισσιῶν. Μετ' ὀλίγον στήσας τὴν μικρὰν στρατιωτικὴν μου κλινὴν, ἀναπόφρευκτον ἐφόδιον τοῖς ἐν Ἑλλάδι ὀδοιποροῦσι, καὶ πληρώσας ἀέρος τὸ ἐλαστικὸν αὐτῆς προσκεφάλαιον κατεκλίθη ἐν τῷ ἀναπαυτικῷ αὐτῆς

κοίλῳ, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ τῆς προχείρωσ ἐκ σανίδων κατασκευασθείσης ἰδίως ὁ φίλος σύντροφός μου. Πλὴν μόλις τὰ κεκμηκότα μέλη ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἐπαφὴν τῶν ἠδύπκθων περιπτύξεων τοῦ δημοκράτου Μορφῆως, βροντώδης φωνὴ ἀεζαυροῦνται βρὲ τὰ αὐρὰ λαυρὰ σαυρὰ», ἠχηρῶς διεληθούσα τοὺς τοίχους, μὰς ἔκκαμε ν' ἀντικαθῶμεν. Ἐννοήσαντες ὅτι παρκασιμένως ὑπῆρχε τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ συνεπῶς οὐδεμίαν ἐλπίδα ἡσυχίας, ἠγέρθημεν, ἔμαθον δὲ ὅτι ἀπὸ καιροῦ τὸ σχολεῖον ἤργει, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κ. Καββαδίας εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τὸν διδάσκαλον ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶ ἐκεῖτε μετὰ τοῦ φίλου κ. Πετρίδου διευθυντοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, φαίνεται ὅτι ὁ διδάσκαλος, μαθὼν τὴν ἔλευσίν μου, συνέλεξεν ὅσους ἠδυνήθη τὴν ὥραν ἐκείνην μαθητὰς ἐκ τῶν ἀγρῶν, καὶ ἐπέστειλε πρὸς τὸν παρκασιμένως ὑποτιθέμενον προϊστάμενόν του τὸν συναδελφικὸν τοῦτον ἀσπασμὸν.

Περιῆλθον τὸ χωρίον περὶ οὗ οὐδὲν πλέον τῶν λεχθέντων ἔχω νὰ προσθέσω, ἢ ὅτι ἐκ τινων ἐρειπίων τειχῶν (καθ' ὅσον αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας Μαρίνης σωζόμεναι ἰωνικαὶ στῆλαι ἐλήφθησαν προφανῶς ἐκ τοῦ Ἀσκληπείου) δαίκνυται ὅτι κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς πόλεως Ἀθήσης πόλεως ἀρχαιοτάτης καὶ ἦτις κατὰ Παυσανίαν (Π. 27, 1.) ἔκειτο «ἐνθα ἔχεται τῆς Ἀργείας ἡ Ἐπιδαυρίων». Ὀλίγον ἀπωτέρω πρὸς μεσημβρίαν φαίνεται χωρίον ὅπερ πρὸς ἐκπληξίν μου ἔμαθον ὅτι καλεῖται Κορωνή. Σῶζεται λοιπὸν εἰσέτι ἐνταῦθα ὁ μῦθος τοῦ Ἀσκληπιοῦ οὗ ἡ μήτηρ Κορωνίς (Παυσαν. Π. 26, 6) καὶ περ κίουσα τοῦτον ἠράσθη Ἴσχυος τοῦ Ἐλάτου, δι' ὃ καὶ ἐφρονέθη ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐκδικουμένης τὸν Ἀπόλλωνα διὰ τὴν ὕβριν; Μ' ὄλα ταῦτα ἴσως ποτε ξανθὸν τι τέκνον βορειοτέρων χωρῶν ἀποκτήσῃ φήμην ἀποδεικνύον ὅτι ἡ δυναμὴ αὐτῆ ἐστὶ σλαβικὴ. Αἱ γυμναὶ καὶ πετρώδεις κλιτύες τοῦ ὑπερκειμένου Ἀρχαίου ὄρους ἐφ' οὗ ἡ Κλυταμνήστρα εἶδε τοὺς πυρσούς τοὺς ἀναφθέντας πρὸς εἰδοποίησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας, καὶ ἡ ἔμπροσθεν ἐκτεινομένη στενόμακρος πεδιάς ἐν ἣ βλέπει τις μόνον ἰσχνὰς φυτείας ἐρεβίνθων καὶ τινὰς διεσπαρμένους ἐλαίας, δεικνύουσι τὸ ἀγονον τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπενθυμίζουσι τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας καθ' ὃν (Ἡρόδ. V 82) «Ἐπιδαυριοῖσι ἡ γῆ κερπὸν οὐδένα φέρει». Ἴσως αἱ ἐλαεὶ αὗται προέρχονται ἐξ ἐκείνων ἃς κατὰ χρησμὸν τῆς Πυθίας ἠτήσαντο καὶ ἔλαβον οἱ Ἐπιδαυριοὶ παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν ὑπῆρχεν ὁ κερπὸς ὅστις ἐπέτυχε θυμωσίως ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐσχάτως ἀγνοῶ διὰ τινὰς λόγους ἐξέλιπεν.

Ἰπεύσαντες μετ' ὀλίγον κατήλθομεν τὴν κλιτὴν τοῦ λόφου εἰς οὗ τοὺς πρόποδας κεῖται παρὰ τὴν ὁδὸν μικρὸς παλαιὸς ναὸς βυζαντινοῦ ἑθμοῦ, ὃ παρὰ κείναι φέρει, καὶ μετὰ ἡμισείας ὥρας πορείαν διελθόντες στενωπὸν εἰσήλθομεν εἰς περικελισμένην πανταχόθεν ὑπὸ βουνῶν κοιλάδα.

Ἰσως προέρχεται ἐκ προκαταλήψεως, διότι ὁ φίλος Καθβαδίας εἶχεν ἐφελκῶσει τὴν προσοχὴν μου εἰς τοῦτο, πλὴν ὁ πρῶτον εἰσερχόμενος εἰς τὴν περικλειστον ταύτην κοιλάδα καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀορίστου τινὸς αἰσθηματος, ἐπιδρώσης ἴσως καὶ τῆς αἰφνιδίως μεταβολῆς τῆς θέσεως ἐν ἣ πρὸς πᾶσαν τὴν περίξ. χώρην τὸ κατάφυτον συνδυαζόμενον πρὸς τὸ μονῆρες αὐτῆς καὶ ἡ ἀνὰ πᾶν βῆμα συνάντησις ὑπὸ πυκνὰς σκιὰς ἐνδείξεων κελωσμένων λειψάνων γνωστῆς ἐνδόξου ἱστορικῆς ἐποχῆς γεννώσι τῷ λατρευτῇ τῆς ἀρχαιότητος τοιοῦτό τι αἶσθημα. Ὑπὸ τοιούτου αἰσθηματος κατελήφθη καὶ ὁ Pouqueville ὁπότε ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἐξέφερος τὴν ὠραίαν ἐκείνην προφητεῖαν ἣν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ σήμερον πληρουμένην «Si les Grecs remontaient au rang des nations, qu' on retourne les buttes couvertes des halliers, on y trouvera des monuments, ouvrages de ces hommes que les modernes n' égalèrent jamais». Ἐν τῇ μεμονωμένῃ ταύτῃ γωνίᾳ μακρὰν τῶν μεγάλων κέντρων, ὁποῖα μεγαλοπρεπῆ οἰκήματα, λουτρῶνες, ἱπποδρόμια κτλ., συντελοῦν εἰς τὰς ἰάσεις ἀς οἱ καλῶς γινώσκοντες τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν Ἀσκληπιάδαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρεῖχον εἰς τοὺς ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου συρρέοντας ἀσθενεῖς, οἵτινες εἰς τοιοῦτον κατ' ἀριθμὸν ἀνῆρχοντο πλῆθος ὥστε εἴκοσι καὶ πλέον χιλιάδας ἠδύναντο νὰ περιλάβῃ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον ἔμπροσθεν τοῦ κοίλου τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἀφιππεύσαμεν.

Ἐθαύμασα τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον ἔργον τοῦ Ἀργείου Πολυκλείτου, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ περὶ τὴν καλλιτεχνίαν ἀπκθῆς Παυσανίας (II. 18, 5) ἀποκαλεῖ ἀθέως ἄξιον». θαυμάζων δὲ τὸν τεχνίτην ἐν τῷ ἔργῳ του, λέγει «ἀρμονίως δὲ ἡ κάλλους ἕνεκα ἀρχιτέκτων ποῖος ἐς ἀμιλλαν Πολυκλείτῳ γένοιτ' ἂν ἀξιόχρεως». Χάρις εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν μέριμναν τοῦ ἀξιοτίμου αὐτῆς προέδρου, καθὼς καὶ τὴν ἀξίεπαινον ἐπιμέλειαν καὶ φειδωλὴν ἐπιστάσειν τοῦ ἐφόδου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Καθβαδία, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο ἔργον τῶν προγόνων μας, ὅπερ μέχρις ἐσχάτων ἐκάλυπτε πυχρὸ στρώμα δασώδους γῆς, ἀνασκαφέν, παραδίδεται εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἐξαίρεται τῶν δύο ἄκρων κερκίδων, ὧν τὰ ἐδώλια εἰσι κατὰ μέρος κατεστραμμένα, τὸ ἐπίλοιπον τοῦ θεάτρου ἐστὶν ἀκέραιον καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὥστε ἐν συνόλῳ θεωρούμενον πρῶτον καὶ τῷ θεατῇ ὡς εἰ μόλις πρὸ ὀλίγου ἐπαύσατο ἢ ἐν αὐτῷ διδῆχῃ καὶ ἀπῆλθον οἱ θεαταί. Τὰ ἐν μέρει καταστραφέντα ἐδώλια τῶν ἄκρων κερκίδων ἦσαν τὰ μόνα μέρη τοῦ θεάτρου ἅτινα δὲν εἶχον ἐπιχωσθῆ ἢ μᾶλλον εἶχον ἐκσκαφῆ ἀπὸ ἐτῶν πρὸς κατασκευὴν τιτάνου, ὡς δεικνύουσι τὰ ἔχνη παρακειμένης παλαιᾶς καμίνου, καὶ ἐκ τῶν τῆδε κάκεισε ἐν τῷ δάτει φαινομένων τμημάτων, διάφοροι περιηγηταί συνεπέρινον περὶ τοῦ ὅλου. Πάντη ἐσφαλμένον εἶναι τὸ παρὰ τῆς γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκδρομῆς ἐκδοθὲν διάγραμμα

μα αὐτοῦ, ἀπροσέκτως δὲ καὶ ὁ πολὺς Κούρτιος γράφει ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο κατεσκευάστο ἐκ μαρμάρου, τούτῳ δ' ἐπόμενος ὁ Isambert προσθέτει καὶ τὰς λέξεις ὠραίων καὶ λευκόν, en beau marbre blanc (σ. 191). Τὸ θέατρον τοῦτο οὐ μόνον ἐκ λευκοῦ ὠραίου μαρμάρου δὲν συνίσταται, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ μαρμάρου καθόλου, ἀλλ' ἐξ ἀπλοῦ λευκοῦ συμπαγοῦς χονδροκόκκου τιτανολίθου, ὁμοίου πρὸς τὸν εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἐν τοῖς λατομείοις Λέρνης εὐρισκομένου καὶ ἐξαχθέντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν κλιτύων τοῦ Ἀρχαίου, οὗ ἡ τιτανώδης διάπλασις τοσοῦτον εὐδιάκριτός ἐστι μεταξὺ τῶν ψαμμολίθων καὶ ὀφειλίθων τῆς περίξ. χώρας. Τὰ συνήθως μεταξὺ τῶν στρωμάτων τῶν τοιούτων τιτανολίθων ὑπάρχοντα τοιαῦτα χαλικομίγματα (brèches) ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ λατομείῳ τούτῳ, ὡς δεικνύει ἡ χρῆσις αὐτῶν ἣτις ἐγένετο ἐν πλείστοις τῶν μεταξὺ τῶν κερκίδων βελουσι.

Περιῆλθον λεπτομερῶς τὸ ἐκ δώδεκα μὲν κερκίδων κατὰ τὸ κάτω κοῖλον, διπλασίων δὲ κατὰ τὸ ἄνω, χωριζόμενων διὰ κλιμάκων, ἀπαρτιζόμενον θέατρον θεώμενος τὴν κυκλικὴν ὀρχήστραν περὶ ἣν ὑπάρχουσι αἱ σειραὶ τῶν ἐδώλιων μετὰ τῶν κάτω καὶ ἐν μέσῳ σειρῶν θρόνων, ὅπως ἀντιληφθῶ τοῦ συνόλου πρὸς σχεδιογράφησιν. Κατελθὼν καὶ πλησιάσας ἐργάτας τινὰς σκάπτοντας περὶ τὴν σκηνὴν εἶπον αὐτοῖς καὶ τῷ φίλῳ ἐφόρῳ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς ἐλευσεώς μου θέλει εὐρεθῆ τι ἄξιον λόγου. Μετ' ὀλίγον δὲ εἰδοποιουμαι παρὰ τῶν ἐργατῶν γελόντων ὅτι ὑπὸ τὸ χῶμα συνηνητήθη λίθος, ἀφαιρεθέντων δὲ τῶν χωμάτων παρουσιάσθη καθαρῶς τὸ ἐξωγκωμένον στῆθος γυναικείου ἀγάλματος. Συνεκεντρώθημεν πάντες περὶ τὸν χῶρον, καὶ ἡ ἀφαίρεσις τοῦ χῶματος ἤρξατο γινόμενη μετὰ προσοχῆς καὶ ταχύτητος. Ἐρευνα πάραυτα γενομένη ἂν ὑπῆρχεν ἡ κεφαλή ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη ἀτυχῶς ἔλειπεν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἀφαίρεσις τῶν χωμάτων ἔδειξε καθαρῶς ὑπτιον ἀγαλλμα φυσικοῦ μεγέθους γυναικίως, ἀκέφαλον, ἀνευ χειρῶν, καὶ φέρον ποδῆρη χιτῶνα μετὰ διπλοῦ διου πλουσιωτάτων πτυχῶν. Καίτοι ἠσθάνθη τοῦτο, ἐν τούτοις νεύμα τοῦ φίλου Καθβαδία μ' ἔπεισεν ὅτι τὸ ἔργον ἦν καλῆς τέχνης. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὴν συγκίνησιν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐργατῶν, τινῶν ἐκ τούτων δικτειομένων ὅτι τοιοῦτον ἔργον οὐδέποτε εὔρον ἐν Ἀθήναις ἔνθα ἀπὸ ἐτῶν διετέλουν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας. Ἐφαίνετο ὅτι ἐνώπιόν μας ὑπῆρχε τάφος ἠνεπιγόμενος καὶ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκθάψωμεν τὴν ὠραιότεραν ἀρτιταφεῖσαν τῶν γυναικῶν. Μετὰ δυσκολίας ἐκβαλόντες τοῦ τάφου τὸ ὠραῖον τοῦτο ἔργον, ἔνθα ἀπὸ τοσοῦτων αἰώνων ἔκειτο, ἠρξάμεθα διὰ τεμαχίων ξύλου καθαρίζοντες τὰς ὠραίας πτυχὰς, ἐργάτου τινὸς χέοντος ὕδαρ. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ παρελθόντος τοῦ λυκόφωτος ἐπῆρχετο τὸ σκότος καὶ οἱ ἵπποι ἦσαν ἐπεσαγμένοι πρὸς ἀναχώρησιν. Κύριός τις ἔμπροσς τυρῶν, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει ἡμᾶς ἐκ

τοῦ χωρίου ὅπως θεάσῃται τὰς ἀνσκαφάς, πλησιάζας ἐν ἀδημονίᾳ ἀπηγάινωμεν, κύριοι, ἐφώνησε, διότι ἐνύκτωσε καὶ ἔχομεν νὰ διανύσωμεν μιὰς ὥρας δρόμον.» ἀλλ' ὁ φίλος μου, ὅστις ἦτο βεβουλισμένος εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ὅστις μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐτήρει βαθεῖαν σιγήν, «φίλε μου, τῷ ἀπήντησε, εἶμαι περίεργος ἄνθρωπος· ἂν αὐτὴν τὴν στιγμήν εὐρισκας νὰ κάμῃς 10,000 δακάδας τυροῦ εἰς καλὴν τιμὴν καὶ σου ἔλεγα ἐγὼ φεύγομεν, τί θὰ μου ἀπεκρίνασο;» Ἐπαναγαγὼν δὲ τῆς ῥητορείας ταύτης τὴν θημηδίαν ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἐν τῇ ἐξοχῇ βίος οὐδεμίαν κέκτηται τέρψιν, καὶ πεισθεὶς πλέον ὅτι ἔνεκα τοῦ σκότους οὔτε τὸ σύνολον τοῦ ἀγάλματος ἠδύνατο νὰ σπουδάσῃ, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως διὰ κεράσματος τῶν ἐργατῶν· ἰππεύσαντες δὲ ἐλάβομεν τὴν πρὸς τὸ χωρίον ἄγουσαν ἔνθα ἀφικόμεθα βραδείας οὔσης διὰ τὸν τόπον νυκτός.

Ἐκβαλόντες τοὺς πύλους μας καὶ κύψαντες εἰσέδυμεν εἰς τὸν οἶκόν μας ἐν ᾧ παρεκαθίσταμεν ἐπὶ ξυλίνων ἐδρῶν περὶ τὴν μικρὰν τράπεζαν ἣτις μετ' ὄγκου κεκαλυμμένη ἐρχπλωμάτων, ὡς γνωστὸν, ἐν τοῖς οἴκοις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα Γοῖκος ἀποτελεῖ τὴν σκευὴν τοῦ δωματίου. Ἐνῶ εἰσέτι νωπὴ ἦσαν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ χαρίεντος ἐκείνου γυναικείου σώματος ὕπερ πρὸς τὰ τὸ ὥραϊον εὐρεθὲν ἄγαλμα, πρῶστη ἐνώπιόν μας γρατῆ κατεκληκυτῆ, ἐρρυτιδωμένη, μέγιστον κρατοῦσα ἐγγώριον κεχρωματισμένον πλατύγυρον ἀγγεῖον πλήρες λευκῆς τινος μάζης λέγουσα ὡς ἐν διαμαρτυρήσει «ἀργήσατε καὶ παράβρασαν τὰ μακρόνια». Μ' ὄλον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν δεκάτην τῶν ἐντολῶν, ἀγαπῶ ἵνα ἡ ὑπηρετοῦτά με χεὶρ ἀκολουθῆται ὑπὸ χαρίεντος καὶ μειδιῶντος προσώπου. Ὅποιον τὸ αἰτήμα τῆς καλλισθησίας ἐστὶν ἀνεπτυγμένον, ἐκδηλοῦται παντοιοτρόπως, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῇ ἐνδυμασίᾳ τοῦ ἀτόμου, οὐχὶ βεβαίως διὰ τῆς ἀηδοῦς ἐκείνης φιλαρσεκείας, σημείου νεκροποιηθέντος πλούτου ἢ ἄρκας πενίας, καὶ ἣτις καθιστᾷ τὸν ἄνδρα καταγέλαστον, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἀπερίττῳ ἀξιοπρεπείᾳ ἣτις χαρακτηρίζει τὸν gentleman. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τοιοῦτον αἰτήμα ἀναπτύσσεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδικιτέρου ἐπαγγέλματος, ἰδιόζων δὲ τις τύπος χαρακτηρίζει τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν τῶν διαφόρων ἐπαγγελημάτων, ἀναλόγως δὲ τῆς τῆς τὸ κοινὸν παρέχει πολλάκις τὴν ἐν τούτῳ ἐκτίμησίν του. Οὐδεὶς θέλει ἐκτιμῆσαι ἐν τῷ ἐπαγγέλματι του ἀχθοφόρον φέροντα πῖλον καὶ χειρόκτι.

Τὸ εὐρεθὲν ἄγαλμα ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς συνομιλίας μας, καθ' ὃν χρόνον θρύπτοντες τυρὸν προσεπαθόμεν νὰ καταστήσωμεν τὴν διὰ τοῦ λάργυγος διέλευσιν τῆς λευκῆς μάζης εὐχερστεράν. Ὁ φίλος Καββαδίκης εὐρίσκετο ἐν ὁμοίᾳ σχεδὸν θέσει, ἐν ἣ ποτε καὶ ὁ Heine, ἐρραστὴς κατὰ τὴν νεότητά του περιπαθῶς ἀγάλματος κοσμοῦντος τὸν κηπὸν του (Nuits Florentines). Ἐπέμνησα αὐτῷ ὅτι οὗτος, ἐπιθυμήσας νὰ περιπτυχθῇ τὸ ἀν-

τικείμενον τῆς λατρείας του, παρ' ὀλίγον συνετρίβετο ὑπὸ τῆς καταπτώσεως αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἔκτοτε ἐθεραπέυθη τοῦ ἔρωτος τούτου, περιοριζόμενος νὰ ἐρᾷ μόνον ἐλαφρῶν πραγματικότητων ὧν ἡ κατάπτωσις οὐδὲως ἠπέλει νὰ τὸν κατασυντρίψῃ.

Μετ' ὀλίγον βεσθεΐσης τῆς λυχνίας ἐθεώμεθα καθαρῶς ἐπὶ τῶν κλινῶν μας ἐξηπλωμένοι τοὺς διὰ τῆς στέγης φαινομένους καὶ ἐν τῇ ἐκτάσει τοῦ ἀνεφέλου οὐρανοῦ διεσπαρμένους ἀστέρας, ἄχρις οὗ ἡμᾶς

Ἵπνος ἔμαρπτε, λύων μελεδήματα θυμοῦ,
νῆδυμος ἀμφιχυθεὶς.

Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἡμέρας ἄρτι διαγελώσης, καὶ τοῦ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας κατκαυγάζοντος, ἐβλίνομεν πάλιν ἐν ἡχοῖς κωδῶνων κρεμαμένων ἐκ τῶν τρεχίλων τῶν ἵππων μας πρὸς τὴν τοσαῦτα λείψανα καλλιτεχνίας περιλαμβάνουσαν μικρὰν κοιλάδα. Ἀφικθέντες ἀφιππεύσαμεν ἔμπροσθεν τοῦ θεάτρου παρὰ τὸ ὥραϊον ἄγαλμα, οὗ τὰς πλουσίας πτυχὰς τοσοῦτον ὠραιοτέρως καθίστων αἱ ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου παραγόμεναι ἐπισκιάσεις.

Αἱ πτυχᾶι τοῦ χιτῶνος τοῦ ἀγάλματος τούτου καταπίπτουσιν ἀφελῶς μέχρι τῶν ποδῶν ἔνθα φυσικώτατα προσκλίνουσιν ὀλίγον ὅπως καταφραγῆ γίωσι τὰ ἄκρα τούτων φερόντων παχύτατα πέδιλα. Ὁραϊόταται ἐπίσης εἰσὶν αἱ πτυχᾶι τοῦ πλουσιωτάτου διπλοῦδιου, ἰδίως περὶ τὸν λαίμῶν καὶ τὸ λίαν ἐξωγκωμένον στῆθος, ἔνθα ἀρκοῦνται δεικνύουσαι ὑπ' αὐτὰ ὑπερξιν πλήρης ζωῆς. Ὁ φίλος Καββαδίκης ἔχει πλείονας λόγους νὰ πιστεύῃ ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο παριστᾷ ἴσως τὴν Ὑγείαν ἢ τὴν σύζυγον τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ἡπιόνην, ὅτι ἐστὶν ἔργον τῆς πέμπτης π. Χ. ἐκατονταετηρίδος καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔργον αὐτοῦ τοῦ Πολυκλείτου ὡς ἐν ἰδίᾳ ἐκθέσει περὶ αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν. Ἀφήσας τὸν φίλον μου μελετῶντα τὸ εὔρημα καὶ αἰσθανόμενον τὴν χάριν ἣν ἠσθάνθη ἡ Ἐλένη ὅτε εὔρε τὸν σταυρὸν, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς διαγραφῆς τοῦ θεάτρου, ἐργασίαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας τοσάκις ἔσχον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὴν ἄρμονικὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀκριβεστάτων γεωμετρικῶν γραμμῶν.

Τὸ θέατρον τοῦτο ἐκτισται ἐν φυσικῷ κοιλωματι πρὸς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν κλιτὸν ἐνὸς τῶν ἀντερείσμάτων τοῦ Τιτίου ὄρους, ἐφ' οὗ Κορωνίς ἢ Φλεγύου ἐξέθεσε τὸν παῖδα Ἀσκληπιὸν καὶ ἔνθα ἐξέθερεψεν αὐτὸν μίξ τῶν αἰγῶν τοῦ αἰπόλου Ἀρσθάννα. Ἡ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ ἰριζοντος τοποθεσίᾳ τούτου, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἡ περὶ δελφιν διαμονὴ ἰδίως ἐν ὥρᾳ θέρους, ὁπότε ἐλάβανον χώραν αἱ διδασκαί, καθίσταται ἀδύνατος ἕνεκα τοῦ κατέναντι τοῖς θεαταῖς δύνοντος ἡλίου, παρέχει τὸ ἐνδῶσιμον νὰ πιστεύω ὅτι αἱ παραστάσεις ἐλάβανον χώραν τὴν πρῶταν.

Ἐπιθυμῶν εἰς τὸν θεάτρῳ τούτῳ, καὶ ὕπερ εἰς οὐδὲν τῶν διαγραμμάτων τῶν λοιπῶν ἀρχαίων θεάτρων παρατήρησα, ἐστὶ τὸ ἐξῆς.

Ἡ ὀρχήστρα ἀποτελεῖται ἐξ ὀλοκλήρου κύκλου ἔχοντος δέκα περίπου μέτρων ἀκτῖνα, ἀλλὰ τὰ τόξα τῶν λοιπῶν μερῶν ἦτοι τῶν σειρῶν τῶν ἐδωλίων δὲν διεγράφησαν ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς ὀρχήστρας κέντρου, ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς θεάτροις συμβαίνει, εἰς τοῦτο δὲ προέβη ὁ Πολύκλειτος λίαν ὀρθῶς διὰ τὸν ἐξῆς λόγον. Τοῦ ὄλου κοίλου διαιρουμένου εἰς δώδεκα κερκίδας αἰτίνες πρὸς τὸ ἄνω κοῖλον ὑποδικαυρῶνται εἰς διπλάσιον ἀριθμὸν, αἱ μὲν δέκα τούτων περιλαμβάνονται ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τῷ ἀποτελουμένῳ πέραν τῆς παραλλήλου τῆς σκηνῆς διαμέτρου, αἱ δὲ δύο ἄρα κερκίδες κατὰ φυσικὸν λόγον ὑπερβαίνουν τὴν διάμετρον ταύτην πρὸς τὴν σκηνήν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ κύκλος πέραν τῆς διαμέτρου στενοῦται, αἱ δύο πρὸς τὴν σκηνὴν κερκίδες, συμπλησιάζουσαι πρὸς τὸν γενικὸν ἄξονα, ἤθελον οὐ μόνον μειώσαι τὴν ἔκτασιν τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ καὶ παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν θέαν αὐτῆς. Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου ὁ μέγας ἀριστοτέχνης μετετόπισε τὸ κέντρον τῆς διαγραφῆς τοῦ κοίλου κατὰ 1,20 μ. περίπου ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὀρχήστρας πρὸς τὴν σκηνήν, ὅθεν αἱ δύο ἄρα κερκίδες ἀποκλίνουσαι ἐκ τοῦ κυρίου ἄξονος κατέστησαν ἐλευθέραν τὴν ἄποψιν καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς παραλλήλου τῆς σκηνῆς διαμέτρου. Περὶ τὴν ὀρχήστραν ὑπῆρχε δίοδος 2 μ. πλάτους περὶ ἣν ὑπῆρχε σειρὰ λελαξευμένων θρόνων ἐκ τοῦ ἰδίου λίθου ἐξ οὗ τὸ ὄλον θέατρον κατασκευάσται. Ὅπισθεν τούτου ὑπάρχουσι τριάκοντα καὶ μία σειραὶ ἐδωλίων καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας τούτων σειρᾶς ὁμοίων θρόνων, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ διάζωμα περατούμενον δι' ὀρθίων πλαισίων 1,17 μ. ὕψους μετὰ κορωνίδος, καὶ ὑπὲρ ταύτην τρίτην σειρὰ ὁμοίων θρόνων. Ὅπισθεν τῶν τελευταίων τούτων εἴκοσι καὶ μία σειρὰ ὁμοίων ἐδωλίων ἀπολήγουσαι εἰς τὸ ἄνω ἢ ἔξω τεῖχος ἀποτελοῦσι τὸ ἄνω κοῖλον τοῦ θεάτρου. Αἱ κερκίδες πᾶσαι διαχωρίζονται διὰ λιθίνων κλιμάκων.

Τὰ ἐδώλια ἔχουσι πλάτος 0,78 μ. ἐξ ὧν κατὰ 0,38 μ. πρὸς τὸ ὀπισθεν μέρος φέρουσιν ἐκσκαφὴν εἰς βῆθος 0,02,—0,03, βεβαίως ἵνα ἐντὸς τῆς ἐκσκαφῆς ταύτης τοποθετῶνται οἱ πόδες τῶν εἰς τὰ ὑπερκείμενα ἐδώλια καθημένων, καὶ οὐχὶ ὡς διατείνεται ὁ Κούρτιος πρὸς ἐναπόθεσιν προσκεφαλαίων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ταῦτα δὲν ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὸ 0,40 μ. πλάτος ἔχον κάθισμα· ἄλλως δὲ δὲν θὰ ὑπῆρχε χωρὸς πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ποδῶν τῶν καθημένων ἐν ἐκάστῳ ὑπερκειμένῳ ἐδώλιῳ. Ὅτι ὅμως καθιστᾷ τούτο ἀναμφισβήτητον ἐστὶ τὸ ἐξῆς ἄξιον προσοχῆς. Ἄπαντα τὰ ἐδώλια τοῦ κάτω κοίλου ἔχουσιν ὕψος 0,34 μ. καὶ σὺν τῇ προσθήκῃ τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ ἔμπροσθεν ἐδώλιου ἀποτελεῖται ὕψος καθίσματος 0,36—0,37· ἐστὶ γνωστὸν ὅτι πρὸς κατάλληλον κάθισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖται ὕψος κατὰ μέσον ὄρον 0,45, καὶ τοιοῦτον περίπου εἶναι γενικῶς σχεδὸν τὸ ὕψος τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις ἡμῶν ἐπίπλων, ἐδρῶν κτλ. Ὅθεν ἐν τῷ κοίλῳ τούτῳ ἔνθα ἐσύχναζον οἱ εὐπορώτεροι τὸ ἀνάλογον ὕψος συνεπληροῦτο διὰ τῶν

ὡς γνωστὸν εἰσκομιζομένων ὑπὸ τούτων προσκεφαλαίων τιθεμένων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ καθίσματος, ἐνῶ τοῦ ἄνω κοίλου, ἔνθα οἱ φοιτῶντες δὲν ἦσαν ἐκ τῶν χρεῖαν ἔχόντων προσκεφαλαίων, ἄπαντα τὰ ἐδώλια ἔχουσι τὸ κανονικὸν ὕψος 0,45.

Τὸ κατακόρυφον ὕψος ἐκ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν ἐδωλίων πρὸς τὸ ἐπίπεπον τῆς ὀρχήστρας ἐστὶν 22,26 μ., ἡ δὲ μεῖζων διάμετρος 119 μ. καὶ οὐχὶ ὡς γράφει ὁ Isambert ἐπόμενος ἴσως τῷ Κουρτίῳ 110 μ.

Τὰ ἐκσκαφέντα θεμέλια τῆς σκηνῆς δεικνύουσιν ὅτι αὕτη ἔκειτο κατὰ 0,67 ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ὀρχήστρας, ἐκ τῶν βάσεων δὲ καὶ τεμναχίων στηλῶν δείκνυται ὅτι κατὰ μήκος τοῦ μετώπου ὑπῆρχεν ἰωνικὸν προστήλιον. Ἡ ἐν γένει δὲ ταύτης διάταξις χρήζουσα μελέτης θέλει διασαφήσει οὐκ ὀλίγον σκοτεινὰ τινὰ περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου χωρὶα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ δώσω λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ θεάτρου, καθόσον ὁ βουλόμενος εὐρίσκει τοιαύτην ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐπιπέδῳ ἐν τῇ δημοσιευθήσονται καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκδρομὴν μου ταύτην συνταχθέντα διαγράμματα κατόψεων, διατομῶν καὶ λεπτομερειῶν αὐτοῦ. Ἐν γένει ὅμως ἀποτελεῖ ἀριστούργημα καλλιτεχνικῆς καὶ ὡς πρῶτον τοιοῦτον εὐρεθὲν ἀνέπικρον σχεδὸν ἑλληνικὸν θέατρον δύναται εὐλόγως νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ Παρθενῶν τῶν ἀρχαίων θεάτρων.

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ μέγα τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος ἔργον, οὗ τοσοῦτον σήμερον ἡ ἀξία μεῖζων, καθόσον ἡ τε ἐποχὴ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ὁ ἀνεγείρας μέγας τεχνίτης γνωστοὶ εἰσιν.

Ἀπῆλθον φέρων βαθεῖαν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου παραδοθέντος μεγάλου τούτου τῆς ἀρχαιότητος ἔργου, καὶ εὐελπιστῶν ὅτι ταχέως θέλω δυνηθῆ νὰ ἐπισκεφθῶ τὰς λοιπὰς ἐκχωρησομένας ἀρχαιότητας τῆς ὠραίας ταύτης κοιλάδος. Δὲν παρῆλθον πολλὰ ἡμέρη, ὁπότε ἤρχισα νὰ βλέπω τοὺς ἐκεῖσε μεταβαίνοντας ξένους, τοὺς μὲν φέροντας ὀλοκλήρον φωτογραφικὴν συσκευὴν, τοὺς δὲ ἀναζητοῦντας ἐπιγραφὰς, ἄλλους ζωγραφίζοντας, οὐδένα δ' ἀτυχῶς τῶν ἡμετέρων.

Τὴν ἐπικρατοῦσαν παρ' ἡμῖν ἀναλγησίαν ἥτις ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων ὦν προίσταται ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ὡς πρὸς τὸν θαυμασμὸν ἔργων τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐνυπάρχει εἰς ἄπαντα τὰ σπώματα τῆς κοινωνίας καὶ ἥτις ἐστὶ τοιαύτη ὥστε μετὰ μειδιάματος ὑποδεχόμεθα τοὺς θαυμάζοντας «κουτοφράγκους», δὲν δύναμαι ἢ ν' ἀποδώσω εἰς τὴν πλήρη ἐκείνην ἀμάθειαν ἧς ἀποτελέσμα ὑπάρχει ἡ πρὸς τὸ ὠραῖον ἀπάθεια. Καὶ εἶναι μὲν ἐνίοτε ἔμφυτος ἡ τοῦ ὠραίου ἀντίληψις, ἀλλὰ δέον ν' ἀναπτυχθῆ, ὑπαγομένη εἰς κανόνας ὡς ἡ μουσική. Τούτου ἕνεκα ἀδύνατος ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἀνάδειξις καλλιτεχνῶν ἐκ τῆς τά-

ξέως τῶν σπουδαστῶν, διότι οὔτε δύναται τις τούτων νὰ διδῆ ὅτι ἐστὶ προωρισμένος ἐκ φύσεως πρὸς τοιοῦτό τι, οὔτε ἐκτιμᾶται ἐν Ἑλλάδι ἂν ἐπιδοθῆ. Πῶς δύναται ν' ἀναπτυχθῆ τὸ αἰσθητικὸν τῆς καλλιτεχνίας, τοῦ ὄρατου, πῶς δύναται νὰ κηρυχθῆ πᾶς τις προωρισμένος διὰ καλλιτεχνίαν ὅταν ἐν αὐτοῖς τοῖς σχολείοις, ἐν αὐτῇ τῇ δημοτικῇ ἐκπαιδεύσει οὐδὲως ἐνυπόχρη ἢ γραμμικὴ ἰχνογραφία, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βᾶσιν τῆς καλλιθετητικῆς διακλάσεως τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου; Ἐνθυμοῦμαι ποτε γέροντα γυμνασιάρχην, διδάτκλον ἐπὶ Κηποδιστρίου, ὅστις μοι διηγήθη ὅτι ὁ πρακτικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἐπισκεφθεὶς ποτε τὸ σχολεῖον τοῦ ἐσύστησεν ὡς πρώτην βᾶσιν τῆς παιδείας τὴν γραμμικὴν ἰχνογραφίαν καὶ καλλιγραφίαν, εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς: «ὁ καλῶς γράφων ἔχει ἐξασφαλισμένον τὸν ἄρτον του, ὁ δὲ καλῶς ἰχνογραφῶν καὶ τὸ προσφάγιόν του». Περ' ἡμῶν ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα ἄπασα ἢ σειρὰ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως κατακλισκεται εἰς ξηρὴν καὶ σχολαστικὴν γραμμικολογίαν καὶ τρόπους συντάξεως Ἑλληνόσ τινας συγγραφῆς. Ἡ πικτελής ἀγνοῖα τῶν πρώτων τῆς ἰχνογραφίας κανόνων, ἥτοι στοιχειῶδους πρακτάσεως ἀντικειμένου, ἀποκομιζέει καὶ αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἀντίληψιν τῶν περιστατικῶν ἀντικειμένων, διὰ λόγιοι πολλὰκις δὲν δύνανται νὰ διακρίνωσιν ἰχνογράφημα τραπεζίης τοῦ ἰχνογραφήματος κυνός. Ἡ πικτελής ἔλλειψις διδασχῆς τῶν πρώτων στοιχείων τῶν φυσιολογικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, τῆς πρακτικῆς τοπογραφίας κλπ. ἐστὶ τὸ αἷτιον ἕνεκα τοῦ ὁποῦ ἢ σπουδῆ τῆς γεωγραφίας ἀποβίνει ἀνέφικτος, διότι ἡ τοιαύτη δὲν συνίσταται ἐκ καταλόγου ἐθνῶν καὶ πόλεων καὶ ἀποστάσεων τῶν ἀστέρων μεταξὺ των. Ἡ κατ'ἀλήψιν τῆς πολιτικῆς γεωγραφίας ἐστὶν ἀδύνατος ἄνευ τῆς ὡς ἐγγιστὰ ἀντιλήψεως τῆς φυσιολογικῆς γεωγραφίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς πρακτάσεως αὐτῆς. Τούτων ἕνεκα, συνκινήσας ποτὲ καθηγητὴν τινα ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μεγαλοπόλεως, καὶ ἐπιδείξας αὐτῷ τὰ τριτογενῆ ἐκεῖνα ἐδάφη καὶ τὰ ὑπερκείμενα αὐτοῖς, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν ὁστ' ἔλεφάντων (primigenius), ἤκουσα αὐτὸν κατόπιν ἐν ὁμίλῳ ἰσχυρίζομενον ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ λείψανα τῶν ἐλεφάντων οὓς ἔφερον εἰς Πελοπόννησον ὁ Πύρρος. Ἐνεκα τῆς ξηρᾶς καὶ μηχανικῆς διδασχῆς τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις, ὀλόκληρον δικαττήριον δὲν ἠδυνήθη ποτὲ ν' ἀντιληθῆ πῶς διάδικος ἰσχυρίζετο ὅτι 56 τετραγωνικὰ μέτρα ἀποτελοῦσιν 100 τετραγωνικοὺς πήχεις, ἐνθ' εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ βυσιλικὸν διατάγμα καθ' ὃ εἰς πῆχὺς ἐστὶ τὰ 0,75 τοῦ μέτρου.

Ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν στοιχείων τούτων τῆς πρώτης μαθήσεως, ἢ σπουδῆ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων συγγραφῶν ἀποβίνει ἄγονος, ματαίικ καὶ σχολαστικὴ γραμμικολογία. Τὸ πνεῦμα τῶν συγγραφῶν οὐδὲως μελετᾶται οὐδ' εἰναί ποτε εἰς κατάστασιν ὁ μαθητὴς ν' ἀναγνώσῃ τινὰ τούτων πρὸς τέρψιν. Παρήλθον πολλὰ ἔτη ἀφ' ὅτου «ἐπεπαύμενη εἰς τὰ

διδασκαλεῖα φοιτῶν» ἄχρις οὔ ἐπελαχθόμην τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἑλλήνων συγγραφῶν, εὐρίσκων ἐν αὐτῇ τὴν μερίστην τῶν τέρψεων. Παρευρεθῆτε εἰς ἐξετάσεις καὶ θέλετε θαυμάσει τὴν εὐστοχον ἀπόκρισιν μαθητῶν ἐπὶ ξηρῶν ἐξηγήσεων, λέξεων, ἐπὶ συντάξεων κτλ. ἀλλ' ἐρωτήσατε καὶ ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ μέρους ἢ τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφῆος ἂν κρατεῖ! Πρώτησά ποτε καθηγητὴν ἂν οἱ ἀρχαῖοι εἶχον κλειθρὰ καὶ τίνι τρόπῳ ἔκλειον τὰς θύρας των, οὗτος ὁμως δὲν ἠδυνήθη νὰ μοι ἀποκριθῆ, καὶ τοι τοιοῦτον ἐμνημονεύετο ἐν συγγραφῇ τινι ἂν εἶχε παρὰδῶσει τοῖς μαθηταῖς του. Ἀάθετε ἀνὰ χεῖρας ἐργόχειρον γυναικεῖον· δύνασθε νὰ θαυμάσητε τὴν τέχνην, τὴν ὑπομονήν, ἀλλ' ἂν δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἀντίγραφον σχεδίου, θέλει ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ ἢ συμμετρία, ἢ κανονικότης ἢ προσοχομένη ἐκ τῆς γνώσεως τῶν κανόνων τῆς ἰχνογραφίας καὶ πρακτικῆς γεωμετρίας, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ ὠραῖον, ἢ καλλιθετησιακόν. Ὅποιος ἀνοήσιος διδάσκονταί αἱ θυγατέρες μας ἐν τοῖς σχολείοις ὑπὸ τὸ πρόσχημα φυσικῆς, χημείας, φυσιολογίας κτλ. ἀλλὰ καὶ ὁπόσας οἱ πατέρες μας ἀκούουσιν ὑπὸ τὸν τίτλον λογικῆ!

Βεβχίως οὐδὲως προτίθεμαι νὰ μεμφθῶ τινος, ἀλλὰ μόνον τοῦ γενικοῦ ἐκεῖνου συστήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως ὅπερ, ἀπὸ δύο ἤδη γενεῶν ἐπικρατοῦν, ἀπεσκορράκισεν ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς νεότητος πᾶσαν καλλιθετησίαν, πᾶσαν ἀντίληψιν τοῦ ἀληθοῦς ὑψηλοῦ καὶ ὠραίου. Καὶ πῶς δύναται τις νὰ αἰσθηθῆ τέρψιν τινὰ βλέπων τὸν Περθενωνα ἢ καὶ τὸ παρὸν θέατρον, ὅπως ἀδελφῆ ὦν τῶν στοιχειῶδων κανόνων τῆς ἀρμονίας τῶν γραμμῶν, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν σιζτεῖαν θεοτόκον τοῦ Περσέλου, οὐδὲως δυνάμενος ν' ἀντιληθῆ τῆς διὰ σκιῶν καὶ ἡμισκιῶν πρακτάσεως τῶν ἀντικειμένων. Βεβχίως μᾶλλον θαυμαστὰς ὁ τοιοῦτος εὐρίσκει τὰς ἐν ταῖς ναοῖς εἰκόνας κατὰ βυζαντιανὸν σύστημα, ἐνθα ἐπὶ τοῦ ζωνοῦ ἐρυθροκυανοῦ χρωματισμοῦ διακλῶμει ὁ χρυσοὺς καὶ ὁ ἄργυρος, καὶ δι' ἐρυθρομελανῶν χρωμάτων προιστάνεταί ὁ ἀτυχῆς κερκασφόρος διάβολος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ προσωποποίησις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ τῆς ἀπολύτου μοναρχικῆς διοικήσεως.

Μάρτυρες τῆς περ' ἡμῶν καλλιθετησίης ἴστανται τὰ θαυμασθέντα ἐκεῖνα ἀγάλματα ἐμπροσθεν τοῦ πανεπιστημίου, καὶ ἰδίως τὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνο τερατούργημα, τὸ ἐν τῇ μητροπόλει μνημεῖον τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ὅπερ καλὸν νὰ καταστραφῆ ὀλοσχερῶς.

Ἰδοὺ κατὰ μέγα μέρος ὁ λόγος τῆς πρὸς τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα ἐπικρατούσης, ἐκτὸς τινων ἐξαίρεσεων, ἀναληθίσικα καθὼς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ἂν δεικνύουσι πρὸς ταῦτα οἱ ἀκουτόφραγκοι, ὧν καὶ οἱ ἐλάσσονας ἔτι παιδεῖας τυχόντες καὶ αὐταὶ αἱ κυρίαι σπεύδουσι νὰ θαυμάσωσι τὴν τελειοτέραν πρακτάσιν τῶν κανόνων ἐκεῖνων τῆς ἀρμονίας καὶ καλλιθετησίης οὓς νηπιόθεν ἐδιδάχθησαν ν' ἀντικαμβάνωνται. Εὐζώμεθα ἵνα τα-

χέως ἢ γενικὴ ἀναδιοργάνωσις οὐχὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ τῶν διδασκομένων ἀντικειμένων ἐν τῇ κατωτέρᾳ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ἀναπτύξῃ τὴν ἑλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ προαγάγῃ ταύτην εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ αἰῶνος ἀπαιτούμενον βαθμὸν τελειότητος, διαψευσθησομένου τοῦ Renan, λέγοντος ὅτι «La Grèce à fleuri une fois, mais n' est pas susceptible de refleurir ; elle à créé quelque chose d' unique qui ne saurait être renouvelé». Παρὰ τὸ παρὸν θέατρον ἢ μικρὰ κοιλὰς τῆς Ἐπιδαυρίας ἐστὶ πλήρης ἐρείπιων. Ἐκεῖ ὑποκρύπτεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν ᾧ ἴστατο τὸ χρυσελεφάντινον αὐτοῦ ἄγαλμα, ἔργον Θρασυμήδου Ἀριγνώτου Παρίου. Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκημάτων ἐνθα αἰκείται τοῦ ἱεροῦ καθεύδουσιν». Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τοῦ Θόλου, τοῦ λουτροῦ, τοῦ ἵπποδρόμου κτλ. Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἢ γενικὴ ἀνασκαφὴ τῆς κοιλάδος ταύτης θέλει εἶσθαι ἐφάμιλλος τῶν ἀνασκαφῶν Ὀλυμπίας καὶ ἀνωτέρᾳ τῆς τῶν Μυκηνῶν, καὶ θέλει παράσχει τόπον ἐπισκέψεως ἀντάξιον τῶν ἐξοδευθησομένων χρημάτων. Ἡ γενικὴ αὕτη ἀνασκαφὴ δεόν να ἐξακολουθήσῃ ἀφειδῶς πρὸς τιμὴν τοῦ ἔθνους, τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιότητος. Παρῆλθεν ἡμῖς αἰὼν ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον μέρος τῆς προφητείας τοῦ Pouqueville ἐπληρώθη, καὶ les Grecs ont remonté au rang des nations, ὥστε καιρὸς πλέον qu' on retourne ces buttes couvertes des halliers, ἵνα ἐξέλθωσιν εἰς ἐλεύθερον φῶς πρὸς θαυμασμὸν τῶν νεωτέρων τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα ouvrages, de ces hommes que les modernes n' égaleront jamais.

N. Σολωμός

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἐν τῷ Δ' τόμῳ τοῦ Παρνασσού¹ ἐδημοσιεύθησαν «παρατηρήσεις περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Παπαγεωργίου ἐπὶ σκοπῷ γραφεῖσαι ἐπικρίσεως τῆς ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ² δημοσιευθείσης διατριβῆς ἡμῶν «ἡ γλωσσομάθεια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀναγνοὺς ὁ κ. Παπαγεωργίου εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ λέγει: «ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Παπαζῆ εἶναι ἄρθρον οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ πλὴν ἀνεξαρτήτως τοῦ συμπεράσματος πολλὰ ἔχει τὰ ἡμαρτημέτα ἢ πραγματεία», εἰς ὧν τὴν διόρθωσιν μεταβαίνει, ἐπιχειρῶν, λέγει, τοῦτο ὡς φίλος τῆς ἀκριβείας.

Κατὰ πόσον ὁμοῦ ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον κατὰ πόσον αὐτὸς ὁ ἴδιος να διορθῶσιν προτιθέμενος, εἰς ἀσύγγνωστα περιπίπτει

1 Ἴδε Παρνασσὸς Δ', σελ. 849—858.

2 Αὐτόθι σελ. 357—381 (πρὸς σελ. 477—480).

σφάλματα, τοῦτο καταδειχθήσεται ἐκ τῶν ἐπομένων συντομώτατα, διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν θέλομεν να ἐκταθῶμεν περισσότερον.

Καὶ δὴ ἐπὶ τὰ πράγματα.

Ὁ κ. Παπαγεωργίου πρῶτον ὑποδείκνυσιν ἡμῖν τὰ μερικὰ πραγματικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀμικρτήματα τῆς διατριβῆς, καὶ ἔπειτα μεταβαίνει εἰς τὰ κατὰ τὰς ὀνομασίας τῶν γλωσσῶν, ὧν ἡμεῖς ὀνομαστικῶς ἀπλῶς μνεῖαν ποιούμεθα ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Καὶ

Α'

Ὡς πρὸς τὰ πρῶτα τὰ μερικὰ ἀμικρτήματα τῆς διατριβῆς ἐπικρίνει ἡμῶς οὕτω.¹

α') Ὁ κ. Παπαγεωργίου λέγει: «ὁ πειρώμενος να λύσῃ τὸ ζήτημα διὰ μόνης τῆς Γραφῆς ἢ μᾶλλον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀποτυγχάνει». Ἄλλ' ὁ κ. Π. ὠφείλει να παρατηρήσῃ, ὅτι οὐδ' ἡμεῖς τότε τι τοιοῦτον ἐπεχειρήσθημεν, καθ' ὅσον μάλιστα ἢ διατριβῇ ἡμῶν καταφεύγει πρὸς παντὸς εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἱστορίας καθ' ὅλου, δι' ἧς κυρίως χωρὶς οὐδεμιᾶς ἄλλης βοθητικῆς γλωσσολογικῶν συγγραφῶν ἠθελήσαμεν να καταστήσωμεν πιθανὴν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Ὁλόκληρος δὲ ἡ διατριβὴ ἡμῶν ἐκείνη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπλῆ ἔκθεσις παρατηρήσεων, σκέψεων καὶ συμπερασμάτων ἰδιαίτερων ἱστορικῶν μελετῶν ἡμῶν καὶ οὐδὲν πλέον.² Ἄν δὲ προσηνέγκαμεν ἀποδείξεις καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων τί τοῦτο; Μὴ ἡμάρτομεν ἐνώπιον τοῦ Ὁμοουσίου; Ἐπίτηδες μάλιστα προσελάβομεν μάρτυρα καὶ τὴν Κ. Δ. πρῶτον μὲν διότι τὰ Εὐαγγέλια καθ' ἡμῶς καθὼς καὶ κατὰ πάντα ἱστορικὸν δύνανται να χρησιμεύσωσιν (ὡς καὶ πράγματι εἶναι) καθαρῶς ἱστορικὰ βιβλία· δεύτερον δὲ διότι καὶ ἡ ἐλαχίστη νύξις ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων διδομένη αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ιδιότητα αὐτῆς, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων, πολλὴν ἐνέχει τὴν σπουδαιότητα.

β') Λέγει ὁ κ. Π. «αἱ παραπομπαὶ ἡμῶν ἐκτὸς ὀλίγων, αἱ λοιπαὶ ἐδημοσιεύθησαν τόσον κακῶς καὶ λελαθασμένως, ὥστε εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσι». Θάμβος καὶ ἀπορία πράγματι καταλαμβάνει ἡμῶς διὰ τί να ἐκφέρῃ τοιαῦτα ὁ κ. Π.; Να εἰκάσῃ ἀρὰ γέ τις ὅτι ἐν Παρισίοις διατριβῶν δὲν ἠδύνατο να ἔχῃ ἐν Εὐαγγέλιον, ἐπιγραφόμενον «τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ ἅπαντα» ἔτει 1866. Typis W. Hassel, Coloniae, να ἀνοίξῃ αὐτὸ καὶ να παρατηρήσῃ ὅτι ἅπασαι ἀνεξαιρέτως ἔχουσιν ἄρθότατα; Ἄν ὁμοῦ εὐρίσκειται τοιοῦτον Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ κ. Π. δὲν ἐφρόντισε να παραβάλλῃ

1 Ὁμοίως ἐξ ὑπαμοιῆς ἐπικρίνει ἐμὲ καὶ τὸν κύριον Λαμπρόλλον· ἐγὼ ὁμοῦ ἐνταῦθα δὲν θέλω θίξῃ ἄλλα εἰμὴ ὅσα μόνον εἰς ἐμὲ ἀφορῶσιν.

2 Πρὸς τὸ β' μέρος τῆς διατριβῆς ἡμῶν τὸ καὶ ἐκτενέστερον.

αὐτὸ, τίς πταίει, παρκακλῶ, τὸ Εὐαγγέλιον καὶ αἱ παραπομπαὶ ἢ αὐτὸς ὁ ἴδιος;

γ) Παράδοξον λίαν παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Π. ἐν τέλει τῆς § 4 «ὥστε τὸ ζήτημα αὐτὸ περὶ τῆς γλώσσης, ἣν ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κακῶς τίθεται». Τοῦτο φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὡπὸν εἰ ἔλαγεν, ὅτι «δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῆ εἰς μέσον τὸ τοιοῦτο ζήτημα· διότι ἐτέθη κακῶς ὡς ἐτέθη». «Ἔστω! Ἀλλὰ τότε καὶ αὐτὸς ὁ κ. Π. κακῶς ἔπραξε ν' ἀναιμιγῆ εἰς αὐτὸ καὶ νὰ ζητῆ εἴτε καθ' ὅλου, εἴτε κατὰ μέρος τὴν λύσιν αὐτοῦ. Καὶ ζητῶν λοιπὸν νὰ λύσῃ αὐτὸ, δὲν περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν; Ἐν τούτοις πῶς καταντᾷ εἰς τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο; Ἰδοὺ πῶς. «Ἄλλη γλώσσα, λέγει, ἔχρηστο ὁ λαὸς, καὶ ἄλλη οἱ λόγοι. Ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῦ; ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον δύο γλώσσαι (!) ἢ μάλλον πλείότεραι (!), ἐκ τούτου δὲ κακῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Χριστοῦ». Ἄ! ὠραϊότατον συμπέρασμα!

δ) Ὡς πρὸς τὰς §§ 5 καὶ 6 ἐν αἷς ὁ κ. Π. θέλει νὰ καταδείξῃ τὰ ἐμαρτήματα τοῦ κ. Λαμπρύλλου, ὥφριλε νὰ δώτῃ περισσοτέρην προτοχὴν, καὶ θὰ πρερτῆρῃ, ὅτι ὅτι ὁ ἴδιος εἶπε καὶ ἀνέφερε περὶ τῆς λέξεως μάλιστα «Ἀκελδικία» κατ' οὐδὲν τῶν ἡμετέρων σκέψεων διαφέρουσιν. Ὅθεν κάλλιον θὰ ἔπραττεν αἱ ἀπλῶς ἐκεῖ πρέρπεμπεν.

ε) Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφῶν καὶ ἐνταῦθα συμβουλεύομεν πάλιν τῷ κ. Π. νὰ προσέξῃ κάλλιον· τότε πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ εὗρη βεδικσμένον τὰ συμπέρασμα ἡμῶν· μάλιστα αἱ προσέξῃ εἰς τὰ συγκρινόμενα τοῦ Ἰωσήπου χωρίων.² Ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τοῦ κυριάρχου ἔθνος γλώσσα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὡς πανταχοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν κατελάμβανεν ἐκείντοτε, ὅτῳ περὶ ἐπιστήμου πράξεως προέκειτο, τὴν πρώτην θέσιν· δευτέρω μετ' αὐτὴν ἤρχετο ἡ μάλλον ἐν τῇ χώρῃ διχθεδομένη, ὡς καὶ σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐν Τουρκίᾳ ζῶντες βλέπομεν τοῦτο ἐπικνελημένως συμβαῖνον, ἐνθα πρὸς πάσας τὰς ἄλλας γλώσσας εἰς δημοσίαις πράξεις (καὶ δημοσίαις πράξεις ἐθεωρεῖτο καὶ ἦν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ κατὰ δίκην καὶ θανάτωσι) πάντοτε προτιμᾶται ἡ Τουρκικὴ, ὅτῳ δὲ τι εἰς δύο καὶ περισσοτέραις γλώσσαις δημοσίαις ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως γνωστοποιεῖται, τὴν πρώτην θέσιν κατὰ κλημδίνει ἡ Τουρκικὴ. Πρὸς ἀπὸς δὲ τούτοις ἀνὰ κλογοισθῶμεν, ὅτι οἱ Εὐαγγελισταὶ, ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκτιθέμενοι, ἔγραφον ἱστορικῶς ἀληθῆ, καὶ ὅτι θεωροῦνται γενικῶς ὡς πιστοὶ τῶν ἐκεῖ συμβαίνοντων ἱστορικοὶ, ἀφοῦ ἀκριβῶς ἐξετίθησαν ὅ,τι αὐτοὶ εἶδον ἢ ἤκουσαν ἢ παρ' ἀξιοχρέων μαρτύρων παρέλαθον, δὲν βλέπομεν πῶς ἡ μέθοδος ἡμῶν αὕτη τοῦ σκέπτεσθαι καταντᾷ, ὡς λέγει ὁ κ. Π., ὑπερκριτικῆ· ἡμεῖς φερούμεθα μὴ

¹ Ἰδ. σελ. 376—7 τοῦ Παρνασσοῦ τοῦ 1880.

² Ἀπόθ. σελ. 363.

αὐτὸς ὁ κ. Παπαγεωργίου καταντᾷ ὑπερκριτικὸς ἐκεῖ, ἐνθα ἀποφαίνεται ὅτι γνωρίζει «τί εἶχον ἐν νῶ, ἢ τί ἐσκέπτοντο οἱ Εὐαγγελισταὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀφηγούμενοι».

ς) Μέμφεται ἡμᾶς ὁ κ. Παπαγεωργίου διότι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου νῆθον οὐσαν μετὰ τῶν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυριῶν κατατάτσομεν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τῶν γραμμάτων οἱ ἄνθρωποι σήμερον δὲν ἀποδέχονται τὸ χωρίον ὡς γνήσιον, ὑποπτεύουσι δὲ χεῖρα χριστιανικὴν· ἀλλ' ὅμως ὁ κ. Π. ὥφριλε νὰ προσέξῃ εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι οὐδεμίαν ἐν τούτοις ἔχουσι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ἀπορρίψεως αὐτοῦ· ἔπρεπε νὰ πρερτηρήσῃ, ὅτι οὐδεὶς λόγος οὔτε κριτικὸς οὔτε παλαιολογικὸς ἢ τῶν χειρογράφων ἀποδείκνυσι τὸ χωρίον πράγματι νῆθον. Μόνον δ' εἰς λόγος ὑπάρχει ὁ τῆς δυσπιστίας τοῦ ὅτι ὁ Ἰωσήπος ἠδύνατο νὰ θεωρῆ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς θαυματουργόν.² Ἀλλ' ὅσους λόγους ἔχουσι ὑπὲρ ἐαυτῶν οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὸ χωρίον ὡς νῆθον, τόσους ἀκριβῶς ἔχουσι καὶ οἱ ἀποδεχόμενοι αὐτὸ ὡς γνήσιον ὁμοίως. Διὰ τοῦτο ἀν καὶ προελάβομεν ν' ἀναφέρωμεν αὐτὸ ὡς θεωρούμενον ὑποβολιμαῖον, ἐν τούτοις πρέρλαθομεν αὐτὸ εἰς τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἡμῶν. Σήμερον δὲ προστιθέμεθα, τοὺς λόγους τοῦ κ. Π. παντελῶς ἀποκρούοντες, ὅτι καὶ δυνατὸν λίαν ὑπῆρχεν ὁ Ἰουδαῖος Ἰωσήπος, ὁ φιλαλήθης ἄλλως ἱστορικῶς, νὰ ὀνομάτῃ ἕτερον ὁμόφυλον αὐτοῦ Ἰουδαῖον θαυματουργόν, ἀν τι τοιοῦτον ἀπλῶς ἠκούετο περὶ αὐτοῦ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ παρκακλούμεν τὸν κ. Π. νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς μίαν ἐρώτησιν. Διὰ τί ὁ Φιλόστρατος μετὰ μεγάλου γράφων ἐνθουσιασμοῦ περὶ Ἀπολλωνίου τοῦ ἐκ Τυάων ὀνομάζει αὐτὸν θαυματουργόν καὶ μάγον καὶ πεπαιδευμένον καὶ λίαν πεπειραμένον φιλόσοφον; Διὰ τί ἀποκκαλεῖ αὐτὸν ἐπικνελημένως ἄνδρα τέρατα καὶ σημεῖα διαπράττοντα³; ὁ ἴδιος δὲ ἐν βιβλίῳ Α' κεφ. 6' τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ λέγων ἀδοκεῖ οὐν μοι μὴ περιδεῖν τὴν τῶν πολλῶν ἀγνοίαν, ἀλλ' ἐξκριβῶσθαι τὸν ἄνδρα. . . . τοῖς τε τῆς σοφίας τρόποις, ὑφ' ὧν ἐψυχε τοῦ δειμονίου τε καὶ θεῖος νομισθῆναι, ἐπίστευεν ἄρα γε εἰς τὰ γραφόμενα αὐτοῦ, ταῦτα, ἢ ὄχι; Ἄν θέλῃ ὁ κ. Π. αἰ μοι ἀποκριθῆ. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι τὸ ἐξῆς: Ἄρα γε ἦτο πολὺ ἀμειψότερος τοῦ Ἰωσήπου ὁ Φιλόστρατος, ὥστε νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ γράφῃ τοιαῦτα; Τοιοῦτόν τι νὰ εἴπωμεν δὲν δυνάμεθα. Καὶ τίς οἶδεν ἀν ἐπίστευεν αὐτὰ ἢ μή. Καὶ ὅμως,

¹ Ἰδ. Ἀρχ. βιβλ. III, γ' 3. τῆς ἐκδ. τοῦ Carl. Ernst. Richter. 1826. Ἐνταῦθα λέγεται «γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνὴρ εἶχε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρεῖ· ἢ γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητῆς, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῆ τὰ ἀληθῆ θεχομένων» καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπηγάγετο».

² Σφίλλεται ὁ κ. Π. νομίζων ὅτι ἡ φράσις τοῦ Ἰωσήπου σημαίνει τὸν Θεόν· σημαίνει ἀπλῶς τὸν ὑπεράνθρωπον ἔργα ἐκτελοῦντα, θύματα=θυματοουργόν.

³ Ἰδ. Φιλοστράτου εἰς τὸν Ἀπολλωνίου Τυάων βίον βιβλ. Α' κεφ. 6' καὶ ΔΘ' καὶ βιβλ. Δ', 1 κτλ.

ἔγραψεν αὐτὰ διότι οὕτως ἤκουεν, οὕτως ἐμάκθανε περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἄφ' οὗ δὲ ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε τοιαῦτα, διὰ τί νὰ μὴ γράψῃ καὶ ὁ Ἰώσηπος περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἂν πράγματι ἐτέλει θύμματα καὶ «ἦν πρᾶξ-δόξων ἔργων ποιητής;» Καὶ τί θάυμα ἂν τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸν Ἰώσηπον;—Ἄν ὅμως ὁ κ. Π. ἔχει ἄλλους λόγους πειστικωτέρους, ὅτι τὸ χωρίον εἶναι πράγματι νόθον, πρᾶκκαλοῦμεν νὰ μᾶς ὑποδείξῃ αὐτούς.¹

Τώρα μεταβάνομεν εἰς τὸ

B'

τὸ καὶ σπουδαιότατον τῆς ἐπικρίσεως αὐτοῦ μέρος.

Ἐνταῦθα ὁ κ. Π. προομιμαζόμενος λέγει τὰ ἑξῆς. «Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἀμικρημάτων τοῦ κ. Λαμπρόλλου καὶ Πικπζῆ εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω ποιῶνται σύγχυσιν τόσον φοβερὰν τῶν γλωσσῶν Ἑβραϊκῆς, Ἀραμαϊκῆς, Ἀσσυριακῆς, Συροχαλδαϊκῆς. . . ὥστε τῆ ἀληθείᾳ ἐπικνέφερον τὴν σύγχυσιν ἐκείνην τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. . . Ἡ τοιαύτη σύγχυσις μικρτερῆ ἔλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σημιτικῶν φυλῶν. . . Ἡ ἄγνοια αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον, ὥφειλεν ὅμως ν' ἀποτρέψῃ συζήτησιν ἐπὶ θέματος, οὗ ἡ φύσις ἀπικτεῖ πρὸς τοῦ συζητῶντος γνώσιν τῆς Σημιτικῆς φιλολογίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν προδῶν αὐτῆς αἰτίαι ἀπὸ ἄλλων χρόνων εἰσι τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην πεπαλαιωμένας ἰδέας καὶ ἐσφαλμένα συστήματα. Ἡ τῶν γλωσσῶν τούτων σύγχυσις ἔδωκεν ἡμῖν ἰδίως τὸ ἐνδόσιμον νὰ χραζόμεν τὰς παρατηρήσεις ταύτας».

Ἄς βλέπει τις τὰ πράγματα τώρα κατήνησαν σπουδαιότερα καὶ τόσον, ὥστε ὅπως λυθῆ τὸ ζήτημα, εἶναι χρεια εἰδικῶν ἀνδρῶν, εἰδημόνων τοῦ Σημιτισμοῦ ἐν γένει. Καὶ ὡς τοιοῦτος θέλει, φαίνεται, διὰ τῶν «παρατηρήσεων» αὐτοῦ νὰ μᾶς παρουσιασθῆ ὁ κ. Π. Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἐπετύχομεν ἀνδρὸς εἰς τοῦτο καταλλήλου θέλει καταδειχθῆ τρηνώτατα ἐκ τῶν ἐπομένων.²

Ἡμεῖς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἀναλαμβάνοντες νὰ ἐκθέσωμεν τότε τὰς ὀλίγας ἰδέας ἡμῶν ἐν τῷ Παρασῶ οὔτε σημιτολόγους ἔχομεν ὑπ'

¹ Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ μερικὰ ἀμαρτήματα, ἅπερ ὁ κ. Π. ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Πᾶς ἕκαστος βλέπει, ὅτι θέλων νὰ παραστῆ εἰς μέσον αὐτόκλητος διορθωτῆς, περιέπεσον ὁ ἴδιος εἰς τόσα σφάλματα, ὅσα ἀκριβῶς ἠθέλησε ν' ἀποδώσῃ εἰς ἡμᾶς.

² Ἐν ἀρχῇ ὁ κ. Π. μέμφεται ἡμᾶς ἐγ γένει διὰ τὰς ὀνομασίας τῶν γλωσσῶν. Ἄλλ' αὐτὴν προέρχονται ἀπλοῦστα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἡμιλεῖ τὴν γλῶσσαν ταύτην, π. χ. Φοινικὴ ἐνοεῖται ἡ τῶν Φοινίκων, Ἑβραϊκὴ τῶν Ἑβραίων, Συριακὴ τῶν Σύρων κτλ. Διαφέρει βεβαίως τὸ τί ἐστὶ γλῶσσα Φοινικὴ, τί Ἀραμαϊκὴ, τί Συριακὴ, τί Ἑβραϊκὴ. κτλ. Τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχέσιν. Ὅθεν ὅπως διάφορον παρουσιάζεται τὸ ζήτημα ὅπερ ἀνέλαβεν ὁ κ. Π. ἅμα δὲ καὶ κακῶς τόσον νὰ διεξαγάγῃ ἐπεχείρησεν.

ἔπει οὔτε σημιτικὰ συγγράμματα· ἀπλῶς εἶχομεν ἐξκαγάγει ἀμέσως ἐκ τῆς ἱστορίας τὰς σκέψεις ἡμῶν ἐκείνας καὶ τὰς εἰδήσεις. Τώρα ὅμως συνεβουλεύθημεν τοιαῦτα, ὅχι ὅπως συμπληρώσωμεν τὰ τότε δημοσιευθέντα (διότι τὰ σήμερον ἐνταῦθα λεγόμενα οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς ἐκεῖνα) ἀλλὰ διότι ὑπέροπλοια εἴρομεν τὰ σφάλματα εἰς τὴν ἐξασέλιδον ἐπίκρισιν τοῦ κ. Π. Ἡμεῖς πράγματι οὔτε γλωσσολόγοι εἴμεθα, οὔτε τὸν Σημιτολόγον ἐπαγγελλόμεθα· τὸ ἀνομολογοῦμεν· ἂν ὅμως ὁ κ. Π. φαντάζεται ὅτι πολὺ ἀκριβῶς θὰ μᾶς πωλήσῃ σημιτισμὸν, ἀπατάται, διότι ἡμεῖς τοιοῦτον δὲν ἀγορᾶζομεν, καὶ μάλιστα ὅταν ἦναι τόσον πεπαλαιωμένος. Διότι μὲ ὅλας τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐλλείψεις ἡμῶν, βλέπομεν ὅτι ὁ κ. Π., ὁ θέλων νὰ μᾶς παρουσιασθῆ ὡς Σημιτολόγος, ὅχι μόνον ἔχει πλεῖστα ἐν ταῖς παρατηρήσεσιν αὐτοῦ τὰ ἐπιλήψιμα, ἀντλῶν ἐκ συγγραμμάτων οὐχ ὅλας νέων, ἀλλὰ προσέτι καὶ τινὰ σφάλματα ἀσυγχώρητα.

Τοιαῦτα εἶναι :

α') Ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐν σελ. 855 ὅτι οἱ Χαλδαῖοι εἶναι Ἀριοι. Ἐνῶ δὲ πρότερον εἶπεν ὅτι «αἱ τοῦ εἴδους τούτου ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι ἀπὸ ἄλλων χρόνων εἰσι τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην τὰ πεπαλαιωμένα συστήματα» αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀναφέρει τὴν περὶ καταγωγῆς τῶν Χαλδαίων εἰδήσιν αὐτοῦ, ἀντιγράφων αὐτὴν ἐκ πεπαλαιωμένων ἢ τοῦλάχιστον ὅχι ἐκ τῶν νεωτάτων συγγραμμάτων.¹ Ὁ κ. Π. ὥφειλε βεβαίως ὡς νεώτερος αὐτὸς νὰ παρακολουθῆσῃ τὰς ἐρεῦνας τῶν μετὰ τὸν Ῥενᾶν συγγραψάντων καὶ εἰδικῶς περὶ τῶν Χαλδαϊκῶν ἀσχοληθέντων. Ἐπὶ Ῥενᾶν αἱ τοιαῦτα μελέται ἦσαν ἀκόμη πολὺ ὀπίσω, ἂν μὴ εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν,² τώρα ὅμως πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ νεώτατοι συγγραφεῖς καὶ αἱ νεώτεραι ἐρευναὶ τρηνῶς ἀπέδειξαν ὅτι Χαλδαῖοι δὲν εἶναι λαὸς Ἀρίας φυλῆς, ἀλλὰ καταγωγῆς Τουρανικῆς, εἶναι λαὸς Τουράριος, ὡς δὲ ἡ γλῶσσα, οὕτω καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν εἶναι Τουρανικαὶ· ὁμοίως τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ αἱ παραδόσεις αὐτῶν ἐν γένει εἰσι Τουρανικαὶ, καὶ μάλιστα ἀνεῦ ἐπιμιζίως ξένων στοιχείων ἄλλοθεν. Περὶ τούτων περιληπτικώτατα ἀναφέρει ἐν βιβλ. Β' κεφ. δ' σελ. 131—168 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ὁ Μασπερώ.³ Ὁ δὲ πολυμαθὴς φιλέλλην Γαλάτης Φρηγκίσκος Λενορμᾶν ἐδημοσίευσεν συγγράμματα λίαν ἐκτενῆ, ἐν οἷς διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν Τουρανικῶν δικλέκτων, θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἱερῶν παραδόσεων καὶ νόμων καταδείκνυσεν τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων. Τοιαῦτα συγγράμματα εἶναι 1) La langue primitive de la Chaldée et les idiomes Touraniens. Paris 1874.—2) La magie chez les Chaldéens.—3) La divination chez les Chaldéens. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων

¹ Ἰδ. Histoire générale et système comparé des langues Semitiques τοῦ Ernest Renan ἐξ οὗ ὥφειλεν ὁ κ. Π. νὰ μὴ λαμβάνῃ τυφλῶς ὡς ἐντελῶς ἀληθῆ πάσαν εἰδήσιν.

² Ὅτε τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμα τοῦ Ῥενᾶν, ἦν τὸ ἔτος 1855.

³ Histoire ancienne des peuples de l' Orient par. G. Maspero. Paris, 1875.

τούτων καταφάνεται ότι όχι πλέον ομοίτης, αλλά πλήρης ταυτότης επικρατεί εν πάσι, τοῖς μύθοις, ταῖς παραδόσεσι, τοῖς ἠθεσιν καὶ ἐθίμοις καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἱστορίᾳ τῶν Τουρκνίων καὶ τῶν Χαλδαίων.¹ Ἐκ τούτων βλέπει πᾶς ἕκαστος, ὅτι ὁ κ. Π. ἐν ᾧ καταμαρτυρεῖ ἡμῶν ἑλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς ἱστορίας τῶν σημιτικῶν φυλῶν, αὐτὸς ὁ ἴδιος παρουσιάζεται τῆς κατηγορίας ταύτης ἄξιος, ὡς ἀμαρτάνων περὶ τὰ γενικώτατα. Ἀλλά·

β') Ὁ κ. Π. θέλων νὰ ἐξελέγξῃ ἡμᾶς, καὶ πάλιν ἐξελέγχεται ὁ ἴδιος. Διότι πᾶν ὅσα ἐξέθηκεν, ἐν ᾧ οὐδεμίαν πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν ἔχουσι σχέσιν,² εἰσι καθαρῶς γλωσσολογικαὶ εἰδήσεις, ἃς δύναται τις κάλλιον καὶ κατὰ λέξιν ὀρθῶς νὰ διδάχθῃ ἐκ παντὸς συγγράμματος, περὶ γλωσσολογίας ἢ ἱστορίας Σημιτικῆς πραγματευομένου· διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ μὲν συμπλήρημα ἁώρων ἔτι γνώσεων, τὸ δὲ μετάφρασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Ρενᾶν. Οὕτω π. χ. ἡ πρώτη § τῆς σελ. 855 τοῦ Παρνασσού εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ρενᾶν βιβλ. Β', κεφ. β', σελ. 196 ἔκδ. Ε'. Ὁμοίως ἀπὸ τῆς σελ. 181 τοῦ Ρενᾶν λαμβάνει πλεῖστα καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς α' σημειώσεως τῆς σελ. 182. Ὁμοίως τὴν δευτέραν § τῆς αὐτῆς σελίδος 855 ἔχει ἀντιγράψῃ ὁ κ. Π. ἀπὸ τοῦ Ρενᾶν σελ. 215.³ Ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ § βλέπομεν ν' ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ρενᾶν χωρὶς νὰ παραπέμπῃ ἀκριβῶς ποῦ ἂν λοιπὸν ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐνταῦθα γενικῶς τὸν συγγραφέα, χωρὶς οὐδαμοῦ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ ν' ἀναφέρῃ τὸ ποῖον σύγγραμμα ἔννοεῖ, καὶ ποῦ τοῦ συγγράμματος, δικαί μέρμεται ἡμᾶς, ὅτι ἐμνημονεύσαμεν ἐπίσης οὕτω γενικῶς τὸν Winer καὶ ὑποπτεύει μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἀνέγνωμεν αὐτόν; Ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ ὤμεν τόσον δύσπιστοι, ὅσον ὁ κ. Π. πιστεύομεν ὅτι ἀνέγνω τοῦ Ρενᾶν τὰ ἅπαντα, ἂν καὶ οὗτος ἔχει δημοσιεύσει πλέον ἢ δωδεκάδα ὀλιγα ὀγκωδεστάτων συγγραμμάτων.

Ὁ κ. Π. ἐνόμισε φαίνεται ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐ μόνον θὰ δειχθῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀριστος σημιτολόγος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀριστα θὰ ἀνεσχευάζεν ἡμᾶς, ἂν μεταγλωττίζων ἀντέγραφε τινὰς λέξεις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ παραπομπᾶς, ὡς ἔπραξεν εἰς τὰς ἄνω ὑποδειχθείσας καὶ πολυλαχοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἐξέσελίδου αὐτοῦ ἐπικρίσεως.⁴

1 Ἄν καὶ γνωρίζομεν ἄλλως ὅτι οἱ Τουρᾶνοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς καὶ οἱ τῶν οὐρανῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Ἰρᾶν ὑπέκλυον ποτε εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτικῶν ὡς ἀναφέρει αὐτὸς αὐτὸς ὁ Maspero ἴδ. σελ. 237—8. Ἐπίσης γνωστὸν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐτελεῖτο ἡ ὑποταγὴ αὐτῇ οἱ Σημίται ἀπέμειναν οὐ μόνον τὴν Συρίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐφράτου τὰς ὄχθας, πρὸς δὲ καὶ τινὰς πρὸς τὸν Ἰούρτινον καὶ τὸ Αἰγαίου χώρας. ἴδ. αὐτόν.

2 Καίσαρη καὶ ὅλους ἀκατάλληλος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐπικρίσεως τοῦ κ. Π. ὡσεὶς νὰ ἔγῃ οὕτω «Παρατηρήσεις τινες ἐπὶ τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν, καὶ τῶν γλωσσῶν τῆς Παλαιστίνης» οὐχὶ δὲ ὡς ἔχει.

3 Πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν δευτέραν § τῆς σελ. 856 τοῦ Παρνασσού κατὰ λέξιν μετάφρασις οὖσα ἐκ τῆς σελ. 229 τοῦ ἀνωτέρου ἀναφερομένου βιβλίου τοῦ Ρενᾶν.

4 Μετὰ ταῦτα πάντα θαυμάζομεν ὅπως πῶς ἀπετόλησε νὰ εἴπῃ που (σελ. 853) «νοεῖται ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα πλήρη ἱστορίαν τῆς Ἑβραϊκῆς φιλολογίας».

γ') Συμπερισυνάγομεν πρὸς τούτοις τινὰ σφάλματα ὅχι ἄσημα τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Π. ἀπλῶς ὅπως καταδειχθῶσιν ἔτι μάλλον αἱ ἐλλείψεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων. Οὕτω π. χ. 1) πολλακίς καὶ ἐπανειλημμένως λέγει ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι ζήτημα ὅχι εὐλυτον (σ. 853) ἐκεῖνο δυσδιάλυτον (σ. 856) ἐκεῖνο δύσκολον (αὐτόν) τὸ ἄλλο τέλος δυσκολώτατον. Τί δεικνύουσιν αἱ φοβεραὶ αὐταὶ καὶ συχναὶ πυκναὶ ἀβεβαιότητες ἕκαστος μόνος δύναται νὰ συμπεράνῃ. 2). Ὁ κ. Π. ἀναφέρειν τοῦ Ἰωσήπου τὸ χωρίον (ἀρχ. Κ.) ἐνθα λέγεται «τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν ἀκριβείαν πάτριος ἐκώλυσε συνήθειαι», συμπεραίνει ὡδε· «ὅταν λοιπὸν ὁ ἑλληνιστὴς Ἰωσήπος ὁ ἑλληνιστὴς συγγραφεὺς δὲν ἠδύνατο καλῶς τὰ προφέρειν τὰ ἑλληνικά, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁποῖα θὰ ἦτο ἡ ἑλληνομάθεια τῶν λοιπῶν κοινῶν δημοφύλων του». Τὸ συμπέρασμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ Ρενᾶν ἀναφέρει, πκρ' οὐ ὁ κ. Π. παρῆλθεν αὐτὸ, εἶναι ὀρθόν· καὶ ἐν τούτοις προστιθέμεθα ὅτι ὁ κ. Π. κακῶς ἐνόησε τὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου, ἢ τοῦλάχιστον ὅχι ἐντελῶς ὀρθῶς. Διότι ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς λέγει ἀπλῶς, ὅτι δὲν ἠδύνατο κατ' ἀκριβείαν (=ἐντελῶς καλᾶ) νὰ προφέρῃ τοῦτ' ἔστιν εὐρισκὲ τίς τινὰ ξενισμὸν εἰς τὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προφορὰν αὐτοῦ. Ἡ περίστασις αὕτη ἀναμνησθεὶς ἡμᾶς ἀνέκδοτόν τι εἰς τὸν πολυμαθέστατον Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, ἂν μὴ ἀπατᾷ ἡμᾶς ἡ μνήμη, ἀναφερόμενον. Λέγεται ὅτι διατρίβων ποτὲ ἐν Βερολίῳ κατὰ τινὰ ἐπίσημον ἡμέραν ἐπαρουσιάσθη καὶ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ βικιλέως τῆς Πρωσσίας. Ἀφοῦ ἐπὶ τινὰ ὥρον συνδιελέχθησαν, ὁ σοφὸς βικιλέως θυμάσας τὴν περὶ τὰ γερμανικὰ γλωσσομάθειαν τοῦ Εὐγενίου ἐπήνεσεν αὐτὸν ἐκθύμως, ὅτι ἀριστὰ τόσον ἐγνωρίζε τὴν γερμανικὴν. Ἰότῃ ὁ Εὐγένιος λέγεται ὅτι ἀπεκρίθη· «βικιλεῦ, ναί, εἶναι ἀληθὲς ὅτι γνωρίζω μόνον εἰκοσι χρόνων Γερμανικά· ἂν ἐπομένως διατρέψω ἔτι ἐνταῦθα καὶ σπουδάσω τὴν γλῶσσαν θέλω συμπληρώσει πολλὰς ἀκόμῃ ἐλλείψεις μου». Ἐκ τούτων αἰσθάνεται τις, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἀκριβείαν λέγοντες ἐνοοῦσι τὴν κατ' ἀνθρώπον δυνατὴν τελειότητα. Διότι τί ἄλλο δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Εὐγενίου, ἀφ' οὗ ὁ μέγας Φρειδερίκος ἐκθύμωσε τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ γλωσσομάθειαν, καὶ τί περὶ τῆς ἑλληνομαθείας τοῦ Ἰωσήπου, ἀφ' οὗ ὁ Ἰουδαῖος οὗτος δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ γράψῃ ἀριστα, ὡς ἔγραψεν, ἢ ἑλληνιστὴς; καὶ ἀφοῦ ἐγνωρίζε τόσον τὴν ἑλληνικὴν, ὅσον οὐδεὶς τῶν σήμερον ζώντων Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιστῶν. 3) ὁ κ. Π. ἐν σελ. 857 τοῦ Παρνασσού ἀναφέρει τὰ ἐξῆς· «καὶ αὐτὴ ἡ Κύπρος ἔσχεν ἀκμάζοντα ἐν μέσω αὐτῆς τὸν Σημιτισμὸν ἐπὶ πολλοὺς χρόνους. Μέχρι τῶν

Τοῦτο βέβαια θὰ ἦτο περιττὸν ὅλοις, ἀφοῦ ὑπάρχουσι συγγράμματα τοιαῦτα ὑπὸ ἀθεντικῶν ἐπιστημόνων συντεταγμένα, ἅτινα εἰς ἀνθρώπους γνωρίζοντας δύο καὶ τρεῖς γλώσσας Εὐρωπαικᾶς (καὶ τοιοῦτοι οὐδέποτε νὰ ἦναι οἱ περὶ τὰ Σημιτικὰ καταγινόμενοι) εἶναι βέβαια ἐπρόσβια. Ἐνῶ, ἂν ὁ κ. Π. ἀνελάμβανεν τι τοιοῦτον ἔργον ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ἂν τις κρίνῃ ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Π. ὅτι ἀνόμελε τὸ ἔργον τοῦτο ἀπλούστατα ἐν factum facere ἴδ. Lettres inedites de A. Coray à M. Rochette Paris 1877 σελ. 183.

χρόνων τοῦ Ἀντωνίου αὐτοκράτορος ἐχαράσσοντο νομίσματα μὲ φοινικίαν ἐπιγραφάς. Ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Κύπρῳ ἡ Συριακὴ ἔμεινε γλῶσσα μεγάλης κατοίκων τάξεως μέχρις αὐτοῦ τοῦ μεσαίωνα». Ἄν καὶ ὁ Ῥενᾶν αὐτὸς πρῶτος εἶπε ταῦτα, πάλιν ὀφείλομεν νὰ μὴ παραδεχθῶμεν αὐτὰ ὡς ἀληθῆ καὶ τελείως ὀρθά· ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν Κύπρον ἔχομεν ν' ἀντείπωμεν τὰ ἑξῆς·

α' Ἄν εὐρίσκονται ἐκεῖ νομίσματα μὲ φοινικίαν ἐπιγραφάς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὑπερίσχυον ἐκεῖ οἱ Φοίνικες, οὐδὲ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦν ἐκεῖ ἡ Σημιτικὴ. Παραλείποντες νὰ εἴπωμεν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ῥενᾶν ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, αἱ Κυπριακαὶ μελέται καὶ ἔρευναι ἰδίως περὶ τὴν γλῶσσαν τῆς μεγάλης νήσου ἦσαν ἐν νηπιακῇ ὄλως καταστάσει ἢ παντελῶς μάλιστα ἠγνοοῦντο· παραλείποντες νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξ ὅτου ἐταξείδευσεν ἐκεῖ ὁ Γερμανὸς Sigismund καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ λαμπρὸν περὶ Κύπρου σύγγραμμά του,¹ κατεδείχθη καὶ τῶν Κυπρίων ἡ γλῶσσα διὰ κλειτὸς ἀπλῶς τῆς ἑλληνικῆς ὑπάρχουσα, καὶ πολλὰ κατὰ τὴν χώραν εὐρήματα μάλιστα ἀρχαιολογικὰ τότε μόνον ὀρθῶς ἠρμηνεύθησαν· παραλείποντες νὰ εἴπωμεν, ὅτι μόνον σήμερον δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ πιθανότητος περὶ Κύπρου ἐν γένει, λέγομεν ἀπλῶς ὅτι, καθὼς ἀκριβῶς δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἐν Συρίᾳ ἦν ποτε κατὰ τὴν Ῥωμαϊοκρατίαν ἡ Ῥωμαϊκὴ, διότι δῆθεν εὐρηγνται κατὰ χώραν ἐκεῖ ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα Ῥωμαϊκὰ (ἂν καὶ ταῦτά εἰσιν ὄχι ὀλίγα), ὡς δὲν δύναται τις ἀκριβῶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ποτε γλῶσσα ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι διότι ἐνταῦθα εὐρίσκονται καὶ νῦν ἔτι ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα Ῥωμαϊκὰ, οὕτω δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Φοινίκων ἦν λίαν διαδεδομένη ἐν Κύπρῳ, διότι εὐρηγνται ἐκεῖ τινὰ νομίσματα μὲ φοινικίαν ἐπιγραφάς. Ταῦτα πάντα προέρχονται ἀπλῶς ἐξ ἀποικίων ἐκεῖ ποτε ἐγκατασταθεισῶν. Πράγματι δὲ εὐρέθησαν καὶ ἐν Συρίᾳ (καὶ νῦν ἔτι εὐρίσκονται τῆδε κάκεισε) πολλαὶ Ῥωμαϊκαὶ ἐπιγραφαὶ, καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπῆρξε πάντοτε, ὡς αὐτὸς ὁ Ῥενᾶν λέγει ἐν σελ. 301, οὐδαμινῆ. Προστίθησι δ' ἐξακολουθῶν τὰ ἑξῆς· «Εἶναι τοῦτο γενικῶς παραδεδομένον καὶ γνωστὸν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ κατὰ κτησις δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς οὐδὲν ἀπολύτως μέρος ὅπου εὗρεν αὐτὴν ἐγκατεστημένην.² Καὶ ἐνῶ ἐν τῇ δύσει ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀκωλύτως διεδίδετο, μόλις ἠδυνήθη αὕτη νὰ φθάσῃ εἰς τὰ μέσα αὐτῆς τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἑλληνικὰ ὑπῆρχον ἀποικίαι. Ὁμοίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἑλληνικὴ εἶχε λίαν βαθεῖς τὰς ρίζας, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποσπασθῇ ὑπὸ δυνάμεως, ἥς τὸ κέντρον εὐρί-

¹ Ἐκτὸς αὐτοῦ ἔχομεν περὶ Κύπρου καὶ τὸ γνωστὸν σύγγραμμα τοῦ Michel Bréal, καὶ δὴ τὸ τοῦ Lshér.

² Ἰδ. καὶ Κ. Παπαρηγοπούλου Ἰστ. Ἑλλήν. ἔθνος, τόμ. Β' σελ. 327 καὶ ἑξ.

σκετο ἐν δύσει». Καὶ μετὰ ταῦτα τὰς τοσοῦτο παραδεδομένας λέξεις καὶ πασιγνώστους ιδέας περὶ τῆς φύσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης,¹ μεθ' ὅσα ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Droysen ἔγραψε περὶ τοῦ σταθεροῦ καὶ μονίμου τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐν τῇ τῶν ξένων ἐθνῶν κατακτῆσει αὐτῆς ἔτι, ὁ κ. Παπαγεωργίου πάλιν τολμᾷ νὰ μᾶς ἐκριζώσῃ τὸν ἑλληνισμόν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπὸ χώρας οἷα ἡ Κύπρος, ἣτις τοσοῦτον ὑπῆρξε ἑλληνικὴ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς ἱστορίας, ὅσον ὀλίγιστα ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς ἑξῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐν ᾧ ἔκτινων λέξεων τοῦ Ἰουβενάλη,² τολμᾷ νὰ εἴπῃ περὶ τῶν Σύρων, ὅτι ὅπου δῆποτε εἰς ξένην χώραν μετέβαινον, τόσον ἦσαν πιστῶς εἰς τὰ πάτρια προσκεκολλημένοι, ὥστε συμμετέφερον ἐκεῖ καὶ γλῶσσαν καὶ ἥθη, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἑλληνικῆς, ὄχι μόνον δὲν λέγει τι τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ παρίστησιν αὐτὴν, ἐν Κύπρῳ τοῦλάχιστον, ἐνδίδουσιν εἰς τὸν σημιτισμὸν καὶ ὑποχωροῦσαν. Νομίζει, φαίνεται, ὁ κ. Π. ὅτι ἡ Συριακὴ γλῶσσα ἔχει μᾶλλον τῆς ἑλληνικῆς τὸ πνεῦμα κατακτητικόν· Ἄλλὰ δὲν βλέπει τοῦλάχιστον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου· Διότι τώρα πλέον ἡ Συριακὴ γλῶσσα παντελῶς ἐξηλείφθη, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ ἡ ἑλληνικὴ ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ θὰ ζῆ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ὅθεν 4) οὔτε τὸ ἑξῆς τοῦ κ. Π. συμπέρασμα δύναται γενικῶς νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, ὅτι δηλ. «δὲν ἐνεβαπτίσθησαν πάντα ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Ὁμοίως ἀμκρωτὴ καὶ ἡ ἑξῆς σκέψις τοῦ κ. Παπαγεωργίου «ἐσφαλμένως τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὠμίλει καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Παλαιστίνῃ ἑλληνιστῆ». Διότι ἂν τις σκέπτεται οὕτω, βεβαίως σφαλερὰ ἤθελεν εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς παράλληλος ἐκείνης ἐκ τῶν παρόντων λαμβανομένη σκέψις. Ἀποτεινόμενοι πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει συμπολίτην ἡμῶν ἔντιμον κ. Γ. Βαφειάδην μέλος τῆς συντάξεως τῆς ἐφημερίδος «Νεολόγου» λέγομεν·

— Νομίζω ὅτι γνωρίζετε τὴν Ὀθωμανικὴν.

— Πόθεν, παρακαλῶ κ. Παπαζῆ, τὸ γνωρίζετε;

— Ὁ λόγος, κ. Βαφειάδη, εἶναι ἀπλούστατος· διότι γνωρίζω ὅτι διατρέβετε ἤδη ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν ἣ πλεῖστα μὲν γλῶσσαι ὀμιλοῦνται, ἀλλ' ἡ Ὀθωμανικὴ εἶναι μᾶλλον διαδεδομένη τῶν λοιπῶν.

— Μάλιστα, ἔχετε δίκαιον!

Οὕτω πιστεύω ὅτι θὰ μοὶ ὁμολογήσῃ καὶ ὁ κ. Παπαγεωργίου ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἀπαντήσεώς μου ταύτης ἔχω δίκαιον, ἂν θελήσῃ νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πραγμάτων ἀμερολήπτως.³

Ἐν Χίῳ τῇ 214 Φεβρουαρίου 1881.

Κ. Α. Παπαζῆς δ. φ.

¹ Ἰδ. Παπαρηγοπούλου τόμ. Β' σελ. 173—177.

² Sat. III, 62.

³ Ἐν μόνον ἀμάρτημα ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι σφαιρῶς διωρθώσατο ὁ κ. Π. με-

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

Παραγωγή τοῦ φωτός. — Διάδοσις αὐτοῦ. — Ταχύτης. — Ἐντασις φωτός. — Φωτόμετρον. — Πῶς τ' ἀντικείμενα γίνονται ὁρατά. — Διάθλασις τοῦ φωτός. — Μικροσκοπίον. — Ἔστια. — Φάκος. — Σκοτεινὸς θάλαμος. — Χρώματα τῆς ἑριδος. — Χρωματισμὸς ἀντικειμένων.

Ἐν τῇ σελίδι 568 τοῦ *Παργασσοῦ* ἐπραγματεύθημεν περὶ ἤχου σήμερον θὰ δμιλήσωμεν περὶ φωτός.

Τὸ φῶς ὡς πρὸς τε τὴν παραγωγήν αὐτοῦ καὶ τὴν διάδοσιν παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας μετὰ τοῦ ἤχου, τούτου δ' ἕνεκα ἡ περὶ ἤχου πραγματεία θὰ χρησιμεύσῃ ἡμῖν ἐν πολλοῖς ὡς βάσις τοῦ περὶ φωτός λόγου.

Ὁ ἤχος παράγεται ὡς εἶδομεν διὰ τῆς δονήσεως ἢ παλμικῆς κινήσεως τοῦ ἡχοῦντος σώματος, τὸ φῶς ἐπίσης παράγεται διὰ τῆς δονήσεως τοῦ φωτεινοῦ σώματος, ἀλλ' αἱ μὲν δονήσεις αἱ παράγουσαι τὸν ἤχον εἶναι σχετικῶς βραδεῖαι ποικίλλουσαι μετὰ δὲ δεκαεξὶ κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν παραγωγήν τοῦ βαθυτάτου ἀκουστοῦ ἤχου καὶ 36,000 κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν παραγωγήν τοῦ ὀξύτατου ἀκουστοῦ ἤχου, εἰδῶ ἡ ταχύτης τῶν δονήσεων τῶν παραγουσῶν τὸ φῶς ποικίλλει μετὰ 450, 000, 000, 000 κατὰ τὴν παραγωγήν τοῦ ἐρυθροῦ καὶ 785, 000, 000, 000 κατὰ δευτερόλεπτον κατὰ τὴν παραγωγήν τοῦ ἰώδους φωτός. Ὡστε τὰ διάφορα χρώματα τοῦ φωτός ἐπέχουσιν ἐν τῇ ὀπτικῇ τὴν θέσιν, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸν λόγον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, ἢ ἐν τῇ ἀκουστικῇ τὰ διάφορα ὕψη τοῦ ἤχου.

Ὁ ἤχος εἶδομεν ὅτι διαδίδεται διὰ τῶν ἡχητικῶν κυμάτων τοῦ ἀέρος, τὸ φῶς διαδίδεται διὰ τῶν κυμάτων τοῦ αἰθέρος, ὅπερ, ὑποτίθεται ὅν ὑγρὸν ἀβραρὲς καὶ ἐλαστικὸν πληροῦν οὐ μόνον τὰ μετὰ τῶν ὑλικῶν μορίων τῶν σωμάτων κενά, ἀλλὰ καὶ τὸ μετὰ τῶν οὐρανίων σωμάτων κενὸν ὕλης ὑποτιθέμενον διάστημα.

Ἡ ταχύτης τῆς διαδόσεως τοῦ φωτός εἶναι ἀσυγκρίτῳ πῶ λόγῳ μεγαλύτερα τῆς τοῦ ἤχου. Τὸ φῶς διατρέχει κατὰ δευτερόλεπτον 300, 000 χιλιόμετρα περίπου.

Ἡ ἔντασις τοῦ φωτός ἐλαττοῦται καθ' ὅσον ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς

τέστρεψε δηλ. τὴν λέξιν Ἀσσυριακῆ εἰς Συριακῆ. Ἐνταῦθα ἠδύνατο ὁ καλὸς κἀγαθὸς κ. Π. νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς ἓνα *lapsum calami* εὐκολώτατα μάλιστα ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων νὰ προέλθῃ δυνάμενον. Διότι τίς μὴ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ στοιχειωδέστατα τῆς ἱστορίας διδραχθεὶς δὲν γνωρίζει ποῦ τὸ πάλαι καὶ μετὰ ταῦτα κατέκον οἱ Ἀσσύριοι πρὸς τὴν 9 καὶ 10 § αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Α. Ι. Ἀντωνιάδου διὰ τὰ σχολεῖα μεταφρασθεῖσης ἱστορίας τοῦ Οὐληθέρου. Ἐκτενέστερον δὲ πρὸς Μ. Maspero κεφ. VII καὶ IX. Γνωστὸν ἐπίσης ὑπάρχει τὸ κεφ. Γ'. τοῦ Β' βιβλ. τοῦ Ἑνάν, παρ' οὗ ὁ κ. Π. πάλιν ἐπι λέξει σχεδὸν παρέλαβεν ὅτι περιέχει ἡ § τῆς σελ. 854 τοῦ «Παργασσοῦ» περὶ Σύρων.

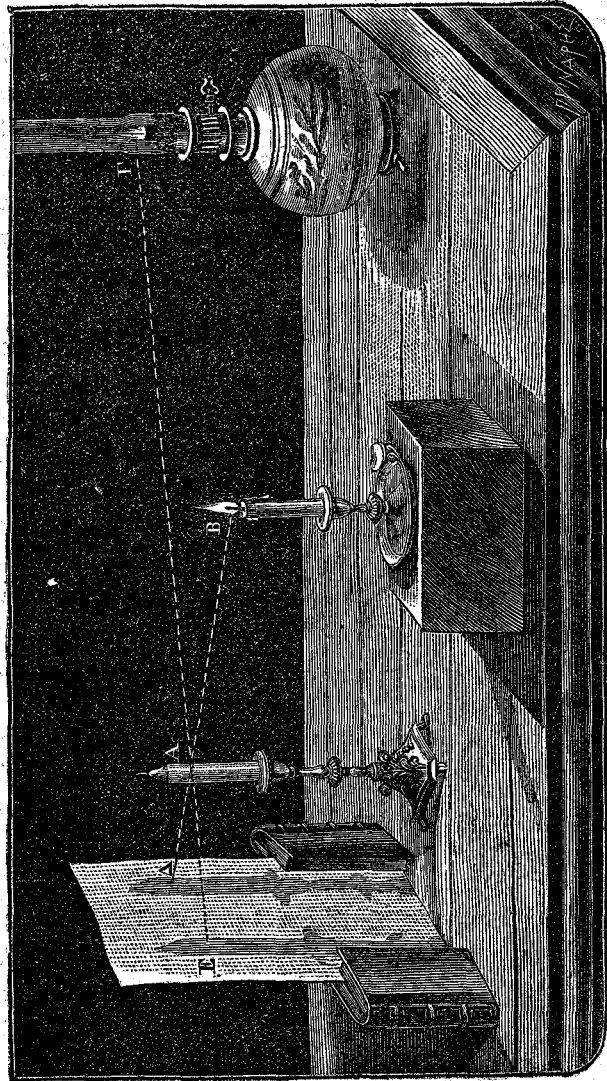
φωτεινῆς πηγῆς, δὲν ἐλαττοῦται δὲ ἀναλόγως τῆς ἀπὸ τῆς φωτεινῆς πηγῆς ἀποστάσεως, ἀλλ' ἀναλόγως τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεως ταύτης. Οὕτω π. χ. ἂν ἡ ἔντασις τοῦ φωτός εἰς ἀπόστασιν 1 μέτρου ἀπὸ λαμπτήρος τινὸς εἶναι ἴση πρὸς 1, εἰς ἀπόστασιν δύο μέτρων δὲν θὰ ἦναι ἴση πρὸς $\frac{1}{2}$ ἀλλ' ἴση πρὸς $\frac{1}{2} \times 2$ ἦτοι ἴση πρὸς ἐν τέταρτον· εἰς ἀπόστασιν τριῶν μέτρων ἴση πρὸς $\frac{1}{3} \times 3$ ἦτοι ἴση πρὸς ἐν ἕννατον· εἰς ἀπόστασιν πέντε μέτρων ἴση πρὸς $\frac{1}{5} \times 5$ ἦτοι ἐν εἰκοστὸν πέμπτον κ. οὕ. κ.

Ἡ εἰκὼν 31 παριστᾷ μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω περὶ ἐντάσεως τοῦ φωτός λεχθέντων δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχετικὴν φωτιστικὴν δυνάμιν φωτεινῆς τινὸς πηγῆς.

Κατὰ τὸ ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ εἰκόνας παριστάμενον πείραμα πρόκειται περὶ τῆς συγκρίσεως τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως κηρίου καὶ λαμπτήρος. Εἰς τὸ ἄκρον τραπέζης στηρίζομεν μετὰ δὲ δύο βιβλίων ὅσον τὸ δυνατὸν καθέτως τεμάχιον χάρτου παχέως πρὸ τοῦ χάρτου τούτου καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν θέτομεν κηρίον ἐσβεσμένον Α, πέραν δὲ τοῦ κηρίου τούτου πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς τραπέζης τοποθετοῦμεν τὰς δύο φωτιστικὰς πηγὰς, τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ συγκρίνωμεν τὴν ἔντασιν φροντίζοντες ὥστε ἡ φλόξ αὐτῶν νὰ εὐρίσκηται εἰς τὸ αὐτὸ ἀπὸ τῆς τραπέζης ὕψος. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τοῦ χάρτου θὰ ῥιφθῶσι δύο σικαὶ ἢ μὲν ὑπὸ τοῦ κηρίου ἢ δὲ ὑπὸ τοῦ λαμπτήρος παραγόμεναι. Ἄν αἱ δύο ἐν λόγῳ φωτιστικαὶ πηγὰὶ ἀπέχουσιν ἐξ ἴσου ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος, αἱ δύο σικαὶ δὲν θὰ ἦναι ἐπίσης ζωηραὶ ἀλλ' ἢ μὲν ὑπὸ τοῦ λαμπτήρος ῥιπτομένη σικὰ Ε θὰ ἦναι ζωηροτέρα διότι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ χάρτου φωτίζεται μόνον ὑπὸ τοῦ κηρίου, ἢ δὲ ὑπὸ τοῦ κηρίου Δ ἀμυδροτέρα ὡς φωτιζομένου τοῦ μέρους τούτου ὑπὸ τῆς ζωηροτέρας φωτιστικῆς πηγῆς, ἦτοι ὑπὸ τοῦ λαμπτήρος. Ἄν νῦν ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος τὸν λαμπτήρα ἢ σικὰ Ε καθίσταται ἀμυδροτέρα· ἀπομακρυνόμεν δὲ τὸν λαμπτήρα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε αἱ δύο σικαὶ Ε καὶ Δ ν' ἀποκτήσωσιν τὴν αὐτὴν ἔντασιν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἔντασις τοῦ φωτός ἀμφοτέρων τῶν φωτιστικῶν πηγῶν εἰς τὴν ἀπόστασιν εἰς ἣν ὁ χάρτης εὐρίσκηται ἀπ' αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτὴ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λαμπτήρ εὐρίσκηται εἰς μεγαλύτεραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος ἢ τὸ κηρίον ἔπεται ὅτι ἡ ἀπόλυτος φωτιστικὴ δυνάμεις τοῦ λαμπτήρος εἶναι μεγαλύτερα τῆς τοῦ κηρίου. Μετροῦμεν νῦν τὴν ἀπόστασιν ἐκατέρων τῶν φωτιστικῶν πηγῶν ἀπὸ τοῦ χαρτίνου διαφράγματος ἦτοι τὰς ἀποστάσεις BE καὶ ΓΔ Ἄν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀπόστασις BE εἶναι ἴση πρὸς ἐν μέτρον ἢ δὲ ΓΔ ἴση πρὸς δύο ἢ 3 κλπ. μέτρα ἢ φωτιστικὴ ἔντασις τοῦ λαμπτήρος θὰ εἶναι (2×2) τετραπλασιῆ ἢ (3×3) ἐνεαπλασιῆ μεγαλύτερα τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως τοῦ κηρίου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύναται τις νὰ συγκρίνῃ καὶ τὴν φωτιστικὴν.

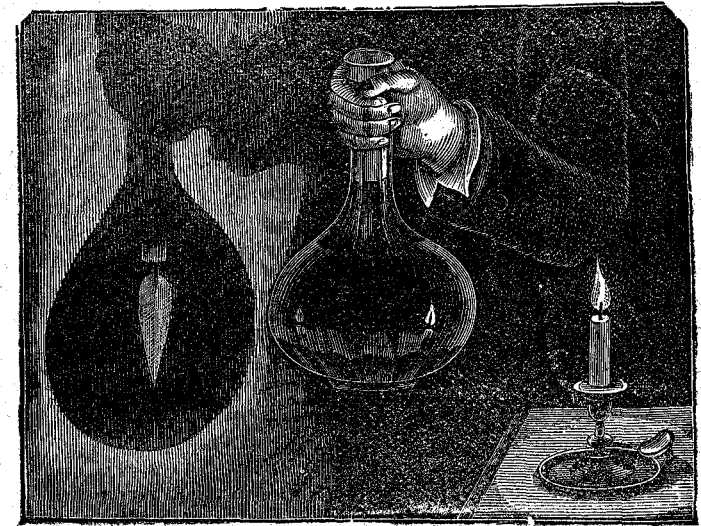
δύναμιν κηρίων διαφόρων ποιότητων λαμβάνων δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν ταχύτητα τῆς κατακλώσεως καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν νὰ συμπεράνη ποία ποιότης εἶναι ἢ σχετικῶς συμφερωτέρη. Τὸ ὄργανον, δι' οὗ μετρεῖται ἡ σχετικὴ ἔντασις τῶν φωτιστικῶν πηγῶν ὀνομάζεται φωτόμετρον.

Σχῆμα 31

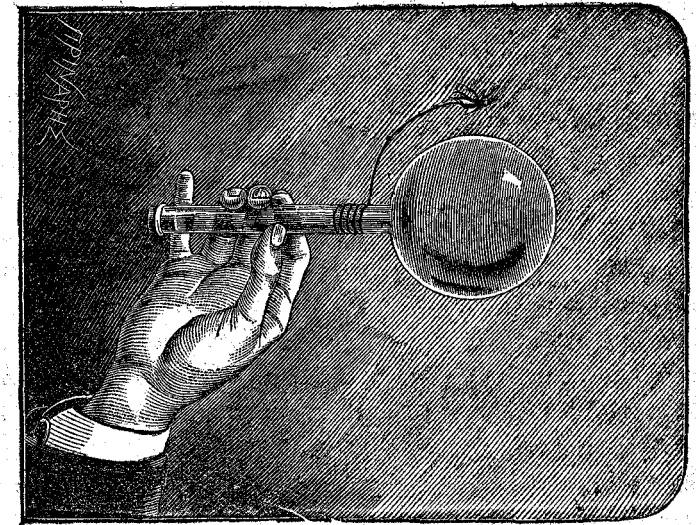
Ἐν ἀπολύτῳ σκότει οὐδὲν ἀντικείμενον δύναμεθα νὰ ἴδωμεν. Πᾶν σῶμα μὴ ὄν καθ' ἑαυτὸ φωτεινὸν καθίσταται εἰς ἡμᾶς ὄρατον διότι ἀντανεκλάται ἐπ' αὐτοῦ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως φῶς τὸ ὁποῖον προσπίπτει εἰς τοὺς ἡμετέρους ὀφθαλμοὺς καὶ προσβάλλει τὸ ἡμέτερον ὀπτικὸν νεῦρον.

Ὅπως γίνῃ λοιπὸν ἀντικείμενον τι ὄρατον ἡμῖν ἀνάγκη νὰ προσπίπτῃ ἐπ' αὐτοῦ φῶς ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ φωτεινῆς τινος πηγῆς ἢ ἐξ ἀντανεκλώσεως, ἐπὶ δὲ τῆς

Σχῆμα 32

εὐθείας τῆς μετὰ τὸ ἡμέτερον ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ἐν λόγῳ σώματος νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἕτερον σῶμα ἀδιαφανὲς ἐπιπροσθοῦν· τοῦτο δὲ διότι αἱ ἀπὸ τοῦ

Σχῆμα 33

σῶματος ἀντανεκλωνόμενα φωτεινὰ ἀκτίνες αἰτίνες διαδίδονται κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἢ θελον ἐμπροσθῆ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν.

Τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον πείραμα ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε ἀληθὲς τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν ὅτι αἱ φωτεινὰ ἀκτῖνες διαδίδονται κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν. Ἐντὸς λεκάνης ἢ ἄλλου τινὸς ἀγγείου ἔχοντος παρειὰς ἀδιαφανεῖς θέτομεν νόμισμά τι καὶ τοποθετούμεθα οὕτω πως ὥστε αἱ παρειαὶ τοῦ ἀγγείου μόλις ν' ἀποκρύπτωσιν ἀφ' ἡμῶν τὸ νόμισμα δηλαδὴ νὰ κερενθῆνται μεταξὺ τοῦ ὀφθαλμοῦ μας καὶ τοῦ νομίσματος παρακωλύουσαι τὰς ἀπὸ τούτου ἀντανκλωμένας ἀκτῖνας νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμόν. Ἄν τὴν ῥίψῃ τις εἰς τὸ ἀγγεῖον ὕδωρ, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἡ θέσις οὔτε τοῦ νομίσματος οὔτε τοῦ ἡμετέρου ὀφθαλμοῦ, τὸ νόμισμα καθίσταται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὀρατὸν ἐφ' ὅσον καθίσταται παχύτερον τὸ ἐντὸς τοῦ ἀγγείου στρώμα τοῦ ὕδατος. Ἐπειδὴ, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος τούτου, οὔτε ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν οὔτε τὸ νόμισμα ἤλλαξαν θέσιν, ἔπεται ὅτι αἱ ἀπὸ τούτου ἀντανκλωμέναι ἀκτῖνες παρεξέτράπησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ οὕτω κατάρθωσαν παρακκάμπτουςαι οὕτως εἰπεῖν τὰς παρειὰς τοῦ ἀγγείου νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμόν. Καὶ ἀληθῶς τοιοῦτόν τι συνέβη, αἱ ἀκτῖνες ἠκολούθησαν ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἐτέραν διεύθυνσιν ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ ἀποτελέσασαι γωνίαν. Ἐν γένει ἡ διεύθυνσις τοῦ φωτὸς ἐν ᾧ εἶναι εὐθεῖα κατ' ὅσον τοῦτο διαδίδεται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ μέσου, ἀλλάσσει, ὅταν τοῦτο μεταβαίῃ ἀπὸ ἐνὸς διαφανοῦς μέσου εἰς ἕτερον ὡς π. χ. ἐκ τοῦ ἀέρος εἰς τὸ ὕδωρ ἢ ἀπὸ τινος τούτων εἰς τὴν ὑελον κτλ. Τὴν ἀλλαγὴν ταύτην τῆς διεύθυνσεως τοῦ φωτὸς ὀνομάζουσι *διάθλασιν*.

Ἐνεκα τῆς διαθλάσεως ῥάβδος ἐμβαπτίζομένη ἐν μέρει πλαγίως ἐν τῷ ὕδατι φαίνεται ὡς τεθλασμένη.

Τὸ πείραμα τὸ ὑπὸ τῆς εἰκόνας 32 παριστάμενον στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός· αἱ ἀπὸ τοῦ ἀνημμένου κηρίου ἀκτῖνες διαθλάμεναι κατὰ τὴν δίοδον αὐτῶν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐν τῇ σφαιρικῇ φιάλῃ παραγούσι τὴν ἐπὶ τοῦ τοίχου μεγεθυθεῖσαν εἰκόνα τῆς φλογός.

Ἡ εἰκὼν 33 παριστᾷ εἰδὸς τι προχείρου μικροσκοπίου συνισταμένου εἰς ὑελίνην σφαιρὰν πλήρη ὕδατος. Αἱ ἀπὸ τοῦ ἐντόμου ἀναχωροῦσαι ἀκτῖνες διαθλάμεναι κατὰ τὴν δίοδον αὐτῶν διὰ τοῦ ὕδατος σχηματίζουσιν ἐντὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν τιθεμένου πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς σφαιρᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐντόμου ἐν μεγεθύνσει· οὕτω δὲ βλέπομεν τὸ ἔντομον πολλῶν μεγαλῆτερον ἢ ἀπ' εὐθείας, δυνάμεθα δὲ νὰ διακρίνωμεν πολλὰς λεπτομερεῖας τοῦ ὄργανισμοῦ αὐτοῦ.

Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς εἰκόνας 32 παρισταμένης φιάλης δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν καὶ ἕτερον πείραμα στηριζόμενον ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός. Ἄν ἐκθέσωμεν τὴν φιάλην ταύτην πλήρη ὕδατος εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, παρατηροῦμεν ὅτι σχηματίζεται πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος ἐπιφανεία φωτιζομένη ἰσχυρότερον ἢ τὰ περὶ αὐτῆς σημεῖα. Ἄν εἰς τὸ ζωηρότερον

φωτιζόμενον σημεῖον τῆς ἐπιφανείας ταύτης θέσωμεν τὴν κεφαλὴν φωσφορικοῦ πυρεῖου (σπίρτου), βλέπομεν ὅτι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων στιγμῶν ἀνάπτει τὸ πυρεῖον. Τοῦτο συμβαίνει διότι αἱ παράλληλοι ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διερχόμεναι διὰ τοῦ ὕδατος τῆς φιάλης διαθλῶνται καὶ συγκεντροῦνται εἰς ἓν σημεῖον ὀνομαζόμενον *ἐστία* καὶ ἐν ἣ ἀναπτύσσεται ἔνεκα τῆς συγκεντρώσεως ταύτης θερμότης ἰκανὴ ὅπως ἀνάψῃ τὸ πυρεῖον.

Πρὸς ἐκτέλεσιν πειραμάτων ἐπὶ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός καὶ πρὸς κατασκευὴν μικροσκοπίων, τηλεσκοπίων καὶ λοιπῶν ὀργάνων μεταχειρίζονται ὑέλους μὲ σφαιροειδεῖς ἐπιφανείας ὀνομαζόμενας *φακούς*.

Ἄν κλείσωμεν καλῶς τὰ φύλλα τῶν παραθύρων δωματίου τινὸς ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ ἐν αὐτῷ σκότος καὶ ἀνοιξώμεν εἰς τι τῶν φύλλων τούτων μικρὰν ὀπὴν εἰς τινα δὲ ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὀπῆς ταύτης κρατήσωμεν καθέτως φύλλον χάρτου βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου φαίνεται μικροτέρα τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνεστραμμένη ἢ εἰκὼν τῶν ἀπέναντι τοῦ παραθύρου ἀντικειμένων μὲ τὰ φυσικὰ αὐτῶν χρώματα. Ἡ εἰκὼν αὕτη καθίσταται μεγαλῆτέρα κατ' ὅσον τὸ φύλλον τοῦ χάρτου ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς ὀπῆς· ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸν χάρτην ἢ εἰκὼν φαίνεται ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τῆς ὀπῆς τοίχου.

Ἄν διὰ τῆς ὀπῆς ταύτης διέρχεται ἀκτὶς ἡλίου σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ χάρτου στρογγύλον ἵνδαγμα τοῦ ἡλίου· ἂν μεταξὺ τῆς ὀπῆς καὶ τοῦ χάρτου παρεθέσωμεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος πρίσμα ὑέλινον ὅμοιον πρὸς τὰς τριγωνικὰς ὑέλους τὰς κρεμασμένας ἀπὸ τῶν πολυελαίων, βλέπομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ χάρτου ἀντὶ τῆς στρογγύλης φωτεινῆς ἐπιφανείας σχηματίζεται ταινία φωτεινῆ φέρουσα τὰ χρώματα τῆς ἵριδος. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χρωμάτων τῆς ἵριδος παρατηροῦμεν εἰς τὸ δάπεδον ἢ τοὺς τοίχους τῶν ναῶν ὅταν ὁ ἥλιος προσπίπτῃ ἐπὶ τῶν πρισματικῶν ὑέλων τῶν πολυελαίων.

Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ λευκὸν ἡλιακὸν φῶς συνίσταται ἐκ φωτὸς περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ ἑπτὰ χρώματα τῆς ἵριδος.

Ἄν τὸ ἡλιακὸν φῶς καὶ τὸ φῶς τῶν συνήθων φωτιστικῶν πηγῶν ἦτο μονόχρουον δὲν περιεῖχε δηλ. ἐν ἑαυτῷ ἀκτῖνας φωτὸς διαφόρων χρωμάτων, πάντα τ' ἀντικείμενα θὰ ἐφαίνοντο ἡμῖν μονόχροα ἢ μέλανα, κατ' ὅσον ἤθελον ἀντανκλᾶ τὰς προσπιπτούσας ἐπ' αὐτὰ ἀκτῖνας τοῦ μονοχρόου φωτὸς ἢ οὐ. Ἡ ποικιλία τῶν χρωμάτων τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, προέρχεται ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ν' ἀντανκλῶσιν ἄλλα ἄλλα καὶ κατὰ διαφόρους ἐντάσεις ἐκ τῶν πολυχρόων ἀκτίνων τοῦ προσπίπτοντος εἰς αὐτὰς φωτός. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν χρωμάτων ἐξ ὧν συνίσταται τὸ λευκὸν φῶς δύναται νὰ παραχθῶσι πάντα τὰ χρώματα. Οὕτω π. χ. τὰ ἐρυθρὰ σώματα φαίνονται τοιαῦτα διότι ἀντανκλῶσι τὰς ἐρυθρὰς τοῦ φωτὸς ἀκτῖνας, τὰς δὲ λοιπὰς ἀποροφῶσι τὰ ἴωδη διότι ἀντανκλῶσι

τάς ιδώδεις κ. οὐ. κ. Τὰ λευκά σώματα ἀντανεκλώσι πάσας τὰς ποικιλοχρούς ἀκτίνας, ἐξ ὧν συνίσταται τὸ λευκὸν φῶς, τὰ δὲ μέλανα οὐδεμίαν τούτων ἀντανεκλώσιν, ἀλλ' ἀπορροφῶσι πάσας.

E A.

ΡΟΚΙΤΑΝΣΚΗΣ, ΒΟΥΛ, ΣΚΟΔΑΣ

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ἐπὶ τῷ πολιτισμῷ αὐτῆς κομμάζουσα, θέον νὰ παύσῃται θεωροῦσα ἀληθεῖς αὐτῆς ἥρωας ἐκείνους οἵτινες βαθείας αὐτῇ πληγᾶς ἐπιφέρουσιν, αὐτοὺς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσα, ἀντὶ τούτου δὲ νὰ ἄρξῃται μεγαλειτέραν τιμὴν ἐκείνοις ἀπονέμουσα, οἵτινες τὰς πληγὰς αὐτῆς θεραπεύουσι, αὐτὴν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐν προτέρᾳ μοίρᾳ τιθέμενοι.

Αἱ πρόοδοι τῆς ἱατρικῆς κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα χρονολογῶνται πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν Γάλλοι φυσιοδίφαι πρῶτοι τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὰς μεταφυσικὰς δυνάμεις ἐξομνύμενοι, νέαν ἐτρέπησαν ὁδὸν πρὸς ἐπεξήγησιν τῶν διαφόρων παθολογικῶν καὶ φυσιολογικῶν φαινομένων, τὴν ἐπὶ τῇ θάσει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Τὸ τοιοῦτον εὐκόλως ἐξηγεῖται. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἡ πίστις εἰς μεταφυσικὰς δυνάμεις ὁ ἄνθρωπος ἠσθάνετο ἑαυτὸν δούλον καὶ οἰοεῖ παίγιον τούτων, ἐστρατεύτο δὲ πάσης ἐλπίδος νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ποτὲ τὴν κατανόησιν αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον παρέλυε φυσικῶ τῷ λόγῳ πᾶσαν ἐργασίαν, ἣτις ἐβάδιζε προσκόπτουσα ἀδικόπως εἰς κωλύματα, ἅτινα ἐκάστοτε ἐθεωροῦντο ἀνυπερέβλητα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ παρημελοῦντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξείρεσιν ἀποτελοῦντες, αὐτὰ πιστὰ τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ ἐδίδοντο, ἀλλὰ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτος πρᾶγματι ἐνεφοροῦντο, ἐνικῶντο. Τούναντίον ἀφ' οὗτο ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι πρὸς ἀληθῆ πρόοδον ἀπαιτεῖται ἡ παραδοχὴ ἐκείνων μόνον ἅτινα ταῖς αἰσθήσεσιν αὐτοῦ ὑποκίπτουσιν, ὁρθῆ δὲ σκέψις δύναται νὰ ἐκκαρπωθῇ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀφ' ἧς ὡς ἐκ τούτου μετὰ ζήλου τῇ ἀποστολῇ τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐπεδόθη, ἕκτοτε χρονολογεῖται ἡ νικηφόρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περίοδος, καθ' ἣν τοσοῦτον ἄφθονοι καὶ περιβλαστοὶ καρποὶ συνελέγησαν, οἵτινες ἔτι πλείωτον τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν ἐλκύουσιν, ἅμα ἀναλογισθῶμεν τὸν αὐχμὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίᾳ τῆς ἱατρικῆς, ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὕλας ἐμμόνως σχεδὸν διήρκασεν.

Ἡ μεταρρύθμισις ἦν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπήνεγκον εἰς τὴν ἱατρικὴν δύναται νὰ ἀνακεφαλαιωθῇ εἰς τὴν ἐξῆς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων ἅτινα ὁ ἄνθρωπος ἐν τε τῇ ὑγιᾷ ἢ ἀσθενεῖ αὐτοῦ καταστάσει παρουσιάζει διὰ μόνον τῶν φυσικῶν νόμων, οἵτινες τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ συμβαίνοντα διέπουσιν.

Ἡ ἐξήγησις αὕτη ἐπέτυχεν ἤδη εἰς πολλά. Τὰ φαινόμενα τῆς πέψεως, ἀναπνοῆς καὶ λοιπῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος δὲν ἐξηγοῦνται σήμερον διὰ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως, τοῦ ζωτικοῦ, ἀλλ' ἀνελύθησαν ἕκαστον εἰς τὸ ἴδιον φυσικὸν, χημικὸν καὶ μηχανικὸν μέρος¹. ἔτι καὶ τὰ τῶν νεύρων, ἐν οἷς ἐπίστευον ἰδίαν δύνάμιν,² καὶ ἅτινα ἐπίσημοι ἔτι φυσιολογοὶ ἐνόμιζον τῇ ἡμετέρᾳ ἐρεύνη ἔσαι ἀποκεκλεισμένα³ ἀνελύθησαν ἤδη ἐντελῶς, ἀπολέσαντα τὸ μυστηριῶδες αὐτῶν. Τέλος ὅπερ σπουδαιότερον πάντων τούτων, ἀξιόπιστοι μαρτυρεῖται βεβαίως ἡμᾶς ὅτι τὰ κύτταρα ὑπόκεινται εἰς τοὺς αὐτοὺς μηχανικοὺς νόμους. Τούτους δὲν γνωρίζομεν βεβαίως εἰσέτι ἀκριβῶς, ὅπερ ὅμως δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν καὶ νὰ τοὺς ἀρνηθῶμεν, διότι ἐὰν τοῦτο πράξωμεν, κινδυνεύομεν νὰ ἐκληθῶμεν ἐπίσης ἡλίθιοι, ὡς αὐτόχθων τῆς Αὐστραλίας ὁ πρῶτον ἀτμοκίνητον μηχανὴν θεώμενος, καὶ τῇ κινούσῃ αὐτὴν μηχανικῇ δυνάμει δυσπιστῶν, τοιοῦτος ἐκλαμβάνεται.

Ὅπως ἀρχόμενος τοῦ λόγου βραχέως μνεῖν ἐποίησάμην, ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τῆς μεθόδου ἐν τῇ ἐρεύνη ἐπετελέσθη ὑπὸ Γάλλων φυσιοδιφῶν. Οὗτοι ἀνῆκον τῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος ἀκμασάσῃ γαλλικῇ ἱατρικῇ σχολῇ ἣτις ἀκμαίᾳ ἀνέδυσεν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀκμὴ τῆς σχολῆς ταύτης διήρκασε μέχρι τῆς τρίτης περιόδου δεκαετηρίδος, ὁπότε διὰ τινος τῶν ὑπερβάσεων ἐκείνων, αἵτινες πολλὰς μένουσιν ἀνιγμὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ ἡγεμονία ἐν τῇ ἱατρικῇ ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς πρὸς τὴν νέαν γερμανικὴν σχολὴν παρ' ἣ ἔτι, ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀκμαιότερον ἀνθοῦσα, παρκαμένει. Ἡ γαλλικὴ σχολὴ ἀνέλαβε τὴν διεκπεραίωσιν πολλῶν ἀτελῶν ζητημάτων, πρὸ πάντων φυσικὰς ἐπιστήμας σκοπούτων· ἀφ' οὗ ὅμως ἔφερον αὐτὰς εἰς σημεῖόν τι προόδου ἔστη αἴφνης ὀλιγοροῦσα περὶ τῆς περαιτέρω τύχης αὐτῶν. Ἡ γερμανικὴ σχολὴ, εἰς ἣν ὑπολογίζω καὶ τὴν αὐστριακὴν, τὴν κηδεμονίαν τούτων ἀναλαβοῦσα καὶ εἰς ἕκτακτον προόδου καὶ τελειοποιήσεως προαγαγοῦσα κατέστησεν αὐτὰ τέκνα ἀντάξια τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις ἔσεται λόγος περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην δύο ζητημάτων ἀναλαβόντες αὐτὰ μέλη ἀπαρτίθησαν τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν ἐποίησαν. Τοῦ λόγου ὅμως τούτου προηγηθήσεται ἐν εἶδος προεισαγωγῆς, σύντομος ἱστορία τῶν κλάδων τούτων.

¹ Ἡ ζωϊκὴ δυνάμις ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς ὅπως ἐξηγήσῃ διὰ διαρκείας τῆς πέψεως δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τοῦ πεπτικοῦ χυμοῦ. Ὁ Κλαύδιος Bernard εἰσήγαγεν εἰς τὴν κοιλίαν κυνός τινος ζῶντα βάρραχον, ὅστις ἐπίσης ὠρεῖα ὡς αἱ λοιπαὶ τροφαὶ ὑπεβλήθη εἰς πέψιν· τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ δὲν προεφύλαξεν αὐτόν.

² Ἡ τελευταία ἀπόπειρα πρὸς διάδοσιν ἐπιστημονικὴν τῆς παραδοχῆς τοιαύτης δυνάμεως ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Spiess. Ὁ Φιρχόβιος ἀπήνησεν αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ δριμύτατα καὶ εἰρωνικῶς ἐν τῷ «*Archiv*» του.

³ Ὁ κλεινὸς φυσιολόγος Ἰωάννης Muller ἦτο εἰς ἐξ αὐτῶν. Μόλις τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη ἀφοῦ οὗτος ἐξέφρασε ῥητῶς τοιαύτην γνώμην, ὁ Dubois Reymond ἐξέπλητε σύμπαντὰ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νεύρων.

Οί περι ὧν ὁ λόγος κλάδοι εἶναι ὁ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ ὁ τῆς ἐπὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν στηριζομένης διαγνωστικῆς.

Ἐκ τῶν δύο τούτων, ὁ ἀναμφιβόλως μεγαλειότερος εἶναι ὁ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, τῆς γνώσεως ἐν ἄλλαις λέξεσι τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων τῶν ὀργάνων καὶ ἰσθῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, τῆς πορείας, ἀναπτύξεως καὶ συμπτωμάτων αὐτῶν. Αὕτη ἐστὶν ἡ τὴν ριζικὴν μεταμόρφωσιν τῶν ἱατρικῶν σκέψεων καὶ πράξεων ἐπενεγκοῦσα, ἡ ἐν διαστήματι δεκαετηρίδος πλειότερα παρασχοῦσα ἢ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας ἡ ἱατρικὴ κατώρθωσεν, ἡ ἐπὶ καιρὸν τινα, ἔστω καὶ μικρὸν, μόνη τῆς ἱατρικῆς δεσπόσασα, παρ' ἧς τέλος ὁ ἱατρὸς ἂν μὴ λαμβάνῃ τὰς μόνας, λαμβάνει ὅμως σπουδαιότητας ὀδηγίας πρὸς τὰς πράξεις του.

Τὴν προαγωγὴν τοῦ κλάδου τούτου ὀφειλομένον ἐξαιρέτως τῷ Ῥοικιάνσκη· ἂν δὲν ἀνήκει αὐτῷ ὁ ἔπαινος ὡς πρώτῳ σκεφθέντι νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ πτώματος παρατηρήσεων, ἀνήκει ὅμως αὐτῷ ἀναντιρρήτως ἡ δόξα ὅτι πρῶτος τοσοῦτον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου κατέγινεν ὥστε αὐτὸ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν θάσεων στηρίξας, αὐτὸ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν κατέστησεν, οὗ ἕνεκα τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνδεδεμένον ἔσσει μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς ἔσεται.

Ἡ ἀρχὴ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας εἶναι παλαιὰ, συνδέεται δὲ πιθανώτατα μετὰ τῆς πρώτης ἀνατομῆς ἣτις ποτὲ ἐξετελέσθη. Οὐχ ἤττον μικρὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ῥοικιάνσκη ἐποίησε βήματα, ὧν ἐν περιλήψει ἡ ἱστορία ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ ἂν ἀνωθὶ ἔδωκα αὐτῇ ἐξάγεται ὅτι αὕτη προϋποθέτει γνῶσιν τῆς φυσιολογικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ἧς ἄνευ ἀδύνατον νὰ κρίνῃ τις περὶ τῶν παθολογικῶν αὐτοῦ ἀλλοιώσεων. Ἐπεταί ὡς ἐκ τούτου ὅτι ἦτο ἐξάπαντος ἐπάναγκες νὰ προοδεύσῃ πρῶτον ἡ φυσιολογικὴ ἀνατομία μεθ' ἧς μόνον δύναται νὰ γένηται λόγος περὶ ἀναπτύξεως τῆς παθολογικῆς.

Ἡ φυσιολογικὴ ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπου ἐδέησε νὰ παλαίσῃ πρὸς μεγάλας δυσκολίας αἰτίνας μᾶλλον ἢ ἐν τῇ ἀπεχθεῖα πρὸς τὸ φυσικὸν αὐτῆς ἀντικείμενον, τὸ πτώμα, ἀπέκειντο ἐν προλήψεσι καὶ δεισιδαιμονίαις κατ' αὐτῆς. Αὐταὶ ἐτρέφοντο πολλάκις καὶ ὑπὸ θρησκευτικῶν δοξασίῶν, ὡς παρ' Ἑλλήσιν ὑπὸ τῆς δοξασίας καθ' ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων περιπλανῶντο ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ὄχθας τῆς Στυγὸς ἐφ' ὅσον τὰ πτώματα αὐτῶν δὲν ἀπῆλαυνον τοῦ δέοντος ἐνταφιασμοῦ, παρ' Ἀραψὶ δὲ τὸ Κοράνιον παρίσταται σκόπελος κατὰ πάσης προόδου τῆς ἀνατομίας. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνατομικῆς ἐπιστήμης εἶναι πολλάκις διακεκομμένη καὶ βραδεῖα ὅπως ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Μέχρι τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἀνατομικαὶ ἐγένοντο σπανιώτατα, καὶ μόλις ἐπὶ βραχὺ διάστημα χρόνου ἐπετρέπησαν τοιαῦτα δημοσίᾳ ἐν Ἀλεξαν-

δρεῖα ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου. Τέλος κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ τότε ἀνθούσῃ Ἰταλίᾳ ἤρξατο νέα περίοδος διὰ τὴν ἀνατομίαν, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης γνωστὴ διὰ τοῦ Μονδίνου de Luzzi ὅστις πρῶτος¹ ἀνέταξε δημοσίᾳ τὰ πτώματα δύο γυναικῶν καὶ πρῶτος ἐξέδωκεν ἐγχειρίδιον ἀνατομίας ὅπερ εἰ καὶ ἡμῖν ἀτελὲς δοκεῖ, ἐπὶ δύο ὅμως αἰῶνας μεγάλης φήμης ἐτύχχανε, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας πολλάκις ἐκδοθὲν, καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ὡς κείμενον ἀνατομίας ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς σχολαῖς (ἐν ταῖς τῆς Τυβίγγης καὶ Βυρτσούργου ἐν Γερμανίᾳ) χρησιμεῖον. Παπικὴ βοῦλλα Βονιφατίου τοῦ ὀγδόου παρ' ὀλίγον κατέστρεφεν ἐντελῶς τὰς ἀναζωπυρρηθείσας ἐλπίδας, ἄλλοι πάπαι ὅμως, ἐν τῷ κεκηρυγμένῳ αὐτῶν πολέμῳ κατὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐξαιρέσιν ποιούμενοι, ἐπέτρεψαν ἀσμένως τὴν σπουδὴν τῆς ἀνατομίας πρὸς ἣν παρέσχον ἰδιαίτεράν προστασίαν. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ σειρὰ ἐκείνη μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν οἵτινες τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης εἰς ἕκτακτον πρόοδον ἤνεγκον.

Μετὰ τὴν πρόοδον ταύτην ἀφ' οὗ ἤδη ἡ γνώσις τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπινου οργανισμοῦ εἶχε προχωρήσῃ, ἔπεται ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας. Κατὰ τὴν δεκάτην ἐβδόμη ἑκατονταετηρίδα ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον προσπαθείας πρὸς συνάθροισιν τῶν ἐκθέσεων τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκτελεσθεισῶν νεκροφυῶν μετὰ δυνατῆς κατὰ τὰς τότε γνώσεις τούτων ἐπικρίσεως. Πρῶτον ἀπαντᾷ τὸ ἔργον τοῦ Welsch ὑπὸ τὸν τίτλον «Sylloge curation. et observat. med.» καὶ δεύτερον τοῦ Θεοφίλου Βονέτου γνωστότερον τοῦ ἐτέρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Sepulchretum anatomicum» ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1679 ἐν ᾧ ἐξετίθεντο αἱ ἀλλοιώσεις αἰτίνας παρατηρήθησαν ἐπὶ 3000 περίπου παθολογικῶν ἀνατομιῶν αἰτίνας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον ἐκτελεσθῆ κατὰ διαφόρους καιρούς. Κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὰς προόδους τῆς φυσιολογικῆς ἀνατομίας ὑπὸ Harvey, Vesalius, Aselli κτλ. καὶ τῆς φυσιολογίας ὑπὸ Albrecht Haller κτλ. ἀπαντᾷ τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Ἰταλοῦ Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Margagni (1682-1771) ὅπερ ἐξέδωκεν ὀγδοηκοντούτης ὑπὸ τὸν τίτλον «De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis».² Ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ἀκριβεῖας ἐκείνης, ἣτις χαρακτηρίζει αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ ἔργοις, ὑποβάλλει, εἰς ἐπίκρισιν τὴν ὑπὸ τοῦ Θ. Βονέτου δημοσιευθεῖσαν ἄξιστον ὕλην καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὴν θεωρητικῶς, μετὰ τῆς ἐπιτυχίας ἐκείνης ἐννοεῖται, ἣτις περιμένει πάντα ἐπὶ

¹ Οἱ Ἰταλοὶ Medici καὶ Mazzoni—Toselli μετὰ σπουδαίας ἐρεῦνας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διασχυρίζονται ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Μονδίνου de Luzzi ἀνετέμοντο ἀνθρώπινα σώματα τὸ μὲν κατὰ διαταγὴν τῶν ἀρχῶν ἐπὶ ὑποψίᾳ δηλητηριασμοῦ κτλ. τὸ δὲ κρυφίως δι' ἐξοφίσεως τῶν νεκρῶν.

² Ἐν Βενετίᾳ, 1761.

πραγματων θεωρητικῶς ἐργαζόμενον, ἔστω καὶ ἐὰν οὗτος εἶναι δξύτατος παρκτηρητής. Ὅπως δὴποτε τὸ ἔργον τοῦτο μένει κλασικὸν καὶ ἡγεῖ διασφραξίας τὸ ὄνομα ὑπερὸ Φιρχόβιος (Virchow) δίδει τῷ εὐκλεσεῖ τούτῳ ἀνδρὶ, ἀποκαλέσας αὐτὸν ἀρχαιοφύλακα τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνατομικοπαθολογικῶν γνῶσεων. Ἄλλα ἔργα κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἐγράφησαν ὑπὸ Γερμανῶν καὶ Ἄγγλων.¹ Ἐκτὸς δὲ ἐκτενῶν ἔργων πλεῖστοι ἰατροὶ ἔγραψαν μονογραφίας, ὅπου παύει πλέον περιγραφόμενον τὸ ἑκτακτον μόνον, ἀρχεται δὲ κἄπως ἐπιστημονικώτερον καὶ ἡ περιγραφὴ κοινοτέρων ἀσθενειῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἡ παθολογικὴ ἀνατομία προώδευσε πρὸ πάντων ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἄγγλιᾳ. Ἐν μὲν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ διέπρεψαν πρὸ πάντων οἱ ἀδελφοὶ Hunter καὶ ἄλλοι,² ἐν Γαλλίᾳ δὲ ὁ Bichat ἤδη τὸ 1801 εἶχε φθάσει εἰς τόσον προόδου ὑπερὸ μόνον ἡ Βιενναία σχολὴ κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα ἐπρόκειτο νὰ ὑπερβῇ.³ Ἐκτὸς τούτου ἄξιοι μνηεῖς εἰσὶν ὁ Broussais (1772—1838) αὐτὸς ὁ Corvisart (1755—1821), καὶ ὁ Laennec (1786—1826) περὶ ὧν ἔσεται λόγος ἔτι ἐν ταῖς κατωτέρω καὶ ὁ Cruveilhier ὁ πολλὰ ἔργασθεῖς. Ἐν Γερμανικαῖς χώραις τὸν ἀντικεινὸν ἡ κατὰστασις δὲν ἦτο εὐάρεστος. Τὸ 1805 Ἀλοΐσιος Φέττερος (Vetter) ἐν τινὶ τῆς Βιέννης νοσοκομείῳ ἤρχισε τακτικὴν σειρὰν νεκροψιῶν, δημοσιεύσας μετ' ὀλίγων ἐτῶν ἔργασίαν βιβλιαρίον τι ὑπὸ τὸν τίτλον «ἀφορισμοὶ ἐκ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας». Ὁ αὐτὸν τὸ 1812 διὰδεχθεὶς Biermayer οὐδὲν ἐξεπόνθησε τὸ σπουδαῖον, τὸ δὲ 1824 διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ἰωάννης Βάγνερ (Wagner), ὅστις εἰ καὶ πολλὰ ἔργασθεῖς τυγχάνει νῦν σχεδὸν ὅλως ἄγνωστος· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ

1 Ludwig Primae Lineae anatom. pathologicae. Ἐν Λειψίᾳ 1785. Baille. The morbid anatomy ἐν Λονδίῳ 1793 συνοδουόμενον ὑπὸ A series of engravings to illustrate the morbid anatomy, ἐπίσης ἐν Λονδίῳ.

2 Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ πῶς ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐν Ἄγγλιᾳ οὐ μόνον φυσιολογικὴ ἀλλὰ καὶ παθολογικὴ ἀνατομία. Ἐν αὐτῇ παρεχωρήθη ἡ ἄδεια πρὸς νόμιμον προμήθειαν τῶν πτωμάτων ταῖς ἰατρικαῖς σχολαῖς μόνις κατὰ τὸ 1832 διὰ τοῦ Warburton Bill. Πρὸ αὐτοῦ ἡ σπεῖρα τῶν λεγομένων body's natschers ἢ resurrectionmen ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς ἀνελάμβαναν οὐ μόνον τὴν ἐξόρυξιν νεκρῶν ἀλλὰ καὶ τὴν διάπραξιν στογερῶν ἐγκλημάτων πρὸς προμήθειαν πτωμάτων διὰ τὰς ἀνατομικὰς σχολὰς. Περιέμενέ τις πράγματι πλειοτέρον τι παρὰ τῆς Ἄγγλιᾳ.

3 Ὁ Bichat ἐγεννήθη τὸ 1771 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν ἡλικίᾳ 33 μόνις ἐτῶν. Ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος ἀνὴρ ἐξήτασε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ μόνον ὑπὸ παθολογικο-ἀνατομικῆν ἔποψιν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν τῆς φυσιολογικῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας. Εἰς ἕκαστον τῶν κλάδων τούτων εἰργάσθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποθανάτιση τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔζη ἐν ταῖς τρομεραῖς ἐκείναις συγκινήσεσιν, αἱ ὑπέστη Γάλλος νέος κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Δικαίως ἔγραψεν ὁ Corvisart περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Βοναπάρτην τότε πρῶτον ὑπατον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας «Bichat vient de mourir sur un champ de bataille qui compte plus d'une victime; personne en si peu de temps n'a fait tant de choses et si bien». Αἱ λέξεις αὗται πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ γραφῶσιν ὑπὸ τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ τὰν ἰδρυθέντα παρὰ τὸ Hôtel-Dieu ἐν Παρισίοις.

Ῥοκιτάνσκη. Τῷ διδάσκαλῳ ἀπέκειτο νὰ ἀνοίξῃ τὰς θύρας τοῦ νέου καοῦ τῆς ἐπιστήμης, τῷ δὲ μαθητῇ πράγματι νὰ εἰσέλθῃ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τε σύγχρονον καὶ τὰς μεταγενεστέρους γενεάς. Ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὸν Ῥοκιτάνσκη.

Οὗτος διαδεχθεὶς τὸν Βάγνερ ἠνοιξε νέαν ὅλως περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ἀνκντήρητως πατήρ τῆς ἐπιστημονικῆς παθολογικῆς ἀνατομίας. Αἱ γνῶσεις αἱ οὗτος ὡς κληρονομικὴν ἔλαβε δὲν ἀπετέλουν σύστημα τι, καὶ μόλις ἐπιστημονικαὶ δύνανται νὰ κληθῶσι παρ' ὅλας τὰς προτέρους ἐργασίας. Ὁ Ῥοκιτάνσκη ὁμοῦς κατώρθωσε νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὰς διὰ τῆς προσφόρου ἀνακαλύψεως νέων γεγονότων μετὰ ἐκτάκτου ἐπιτυχίας εἰς ἕν τι, ὑπερὸ τοῦ ὀνόματος ἐπιστήμη ἐπαξίως νὰ τυγχάνῃ. Διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ ἔδωκε νέαν ὄψιν εἰς τὴν ἰατρικὴν· ἐπὶ τούτων ἰδρύθησαν τὰ νέα οἰκοδομήματα τῆς νέας διαγνωστικῆς καὶ τῆς φυσιολογικῆς παθολογίας καὶ θεραπείας. Αἱ δυσκολαίαι αἱ ἀπῆντησε πρὸς διάδοσιν τῶν νέων αὐτοῦ θεωριῶν ἦσαν ἐξ ἄλλου σμικρόταται· ἡ κατὰστασις τῆς τότε ἰατρικῆς ἐπέτρπε τὴν ἐκλογὴν μόνον μετὰ τῶν σκοτεινῶν καὶ δὴ γελοίων¹ τότε θεωριῶν καὶ τῶν ἀπλῶν γεγονότων ἅτινα ὁ Ῥοκιτάνσκη παρουσίαζεν ἐν κλασικῇ καὶ ἀπερίτῳ περιγραφῇ.

Ὁ Ῥοκιτάνσκη μετὰ τὴν περιγραφὴν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐθεώρησε τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἐκτελεσθεῖσαν καὶ ἔνεκα τούτου δὲν ἠθέλησε νὰ ἐργασθῇ πλέον ἐν τῇ νέᾳ διευθύνσει ἢ ἡ παθολογικὴ ἀνατομία ἔλαβε παρὰ τοῦ μαθητοῦ του Φιρχόβιου.

Ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος φυσιοδίφης ἠσθάνθη ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς ὅτι τὸ ἔργον ὑπερὸ ἀνέλαβεν ὁ Ῥοκιτάνσκη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελειώσῃ διὰ τῆς ἀπλῆς περιγραφῆς καὶ συστηματοποιήσεως τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν. Τὸ βλέμμα αὐτοῦ εἶδε μακρύτερον καὶ ἐνόησε τὴν ἔλλειψιν· ἐνόησεν ὅτι ἦτο ἀνάγκη μετὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἀσθενειῶν νὰ ἐξερευνηθῇ καὶ εὑρεθῇ ἡ τε φύσις καὶ αἰτία αὐτῶν. Διὰ τούτου ὁ Φιρχόβιος ἠνοιξε νέον δόξιν ἐνεργείας ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ῥοκιτάνσκη περιορισμένου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Φιρχόβιος εἰσήγαγεν εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ μικροσκοπίον, ὑπερὸ ἤδη πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰωάννης Müller μετεχειρίζετο· αὐτὸ γεγονός τοῦτο ἐγένετο, ὅπως

1 Ὁ Heschl, διάδοχος τοῦ Ῥοκιτάνσκη εἰς τὰ ἔδρανα τῆς καθηγεσίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐν Βιέννῃ, καὶ αὐτὸς ἤδη ἀποθανὼν λέγει πρὸς τὴν τότε καταστάσεως τῆς ἰατρικῆς. «Ἐλείπεν ἐξ ἀπαντος ἡ γνῶσις τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ συμβαινόντων, ἀναγκαῖα συνέπεια τῆς ἀγνοίας τῆς τῶν ὀργάνων ἀποστολῆς καὶ ἐργασίας, ἔνεκα τούτου π. χ. πνευμονία ἐσήμαινε τότε οὐχὶ ἰδιαιτέρων τῶν πνευμῶνων ἀλλοιώσιν, ἀλλὰ ἐνωσιν τῶν διαφόρων κλινικῶν συμπτωμάτων. Τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ βηματικῶ λέγω πυρετοῦ, δι' οὗ ἐχαρακτήριζον ἀπλῆν ἀτομίαν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐὰν ὁ ἀσθενὴς ὁμοῦς πρὸς τοῦτο παρελθῇ, ἡ ἀσθένεια ἐλάμβανε τὸ ὄνομα βηματικῶ πυρετοῦ τῆς κεφαλῆς, ἐὰν ἡ κοιλία προσέτι ἦτο πεπληρωμένη ἀερίων ἢ ὁ ἀσθενὴς ἔπασχε διάρροϊαν, ἡ ἀσθένεια ἀπεκαλεῖτο καταρρο-γαστρο-βηματικῶς πυρετοῦ τῆς κεφαλῆς!»

αὐτὸς ὁ Φιρχόβιος διηγεῖται ἐν τῷ «Ἀρχεῖω του»,¹ κατ' ἀρχὰς μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ δεκτὸν, προσεδόκων δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα ἀπάται τινὲς τῶν τὸ μικροσκοπίον ἐπιτετραμμένων ἤρκεσαν ὅπως τὸν θαυμασμὸν τοῦτον μετατρέψωσιν εἰς ἐντελῆ περιφρόνησιν. Τοῦτο ὅμως δὲν διήρκεσε πολὺ· τὸ πρᾶγμα ἦτο ὑπὸ τὸ μικροσκοπίον καὶ τὸ σφάλμα ἀνῆκε τῷ μὴ δυναμένῳ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ· ἔμκα ὅμως ἤλθον οἱ δυνάμενοι τοῦτο, ἢ ἀπόδειξις περὶ τῆς χρησιμότητος τοῦ μικροσκοπίου ἦτο τοσοῦτον εὐκολος καὶ οἱ λόγοι ὑπὲρ αὐτῆς τοσοῦτον ἐναργεῖς, ὥστε πᾶς τις περὶ τῆς αὐτῆς ἐπέισθη.² Ἐκτὸς τοῦ μικροσκοπίου εἰσήγαγε καὶ τὰ παθολογικὰ ἐπὶ ζῶων πειράματα ἅτινα δύνανται νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς πολλὰ, πρὸ πάντων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἀσθενειῶν. Ὁ Φιρχόβιος ἀνῆκεν ὡς εἴπομεν ταῖς μαθηταῖς τοῦ Ῥοικιτάνσκη, ὅστις ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν μαθητῶν του ὄλους τοὺς ἐπισήμονας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μεταξὺ τούτων ἰδίαν θέσιν, οὐχὶ βεβαίως τῇ τοῦ Φιρχοβίου ὁμοίαν, ἀλλὰ καὶ τῇ παρὰ πλῆσιν, κατέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς ὁ ἐκ Μονάχου Βούλ.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις ἔσσεται λόγος περὶ Ῥοικιτάνσκη καὶ Βούλ. Τοῦ Φιρχοβίου δὲν παρὰ θέτω βιογραφίαν καθ' ὅτι ἡ ἐπιστήμη προσδοκᾷ παρὰ τοῦ ἀχμαίου καὶ ἐνεργοῦ γέροντος πολλὰ εἰσέτι, ἅτινα τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν αὐτῆς πολυτρόπως δύνανται νὰ ἐπηρεάσωσι.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην περίληψιν τῆς ἱστορίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς, ἀπομένει μοι πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὰς βιογραφίας νὰ βίψω βλέμμα, ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐτέρου τῶν κλάδων, τῆς ἐπὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν στηριζομένης διαγνωστικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως, ἥς σκιαγραφίαν προουσιάζω ἐνταῦθα.³

Ἡ ἐπίκρουσις τοῦ θώρακος δηλαδὴ ἡ διὰ τεχνητῶς παραγομένων ἤχων ἀναγνώρισις τῶν ἐν αὐτῷ παθολογικῶς συμβαινόντων, ἐπενοήθη ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ Λεοπόλδου Auenbrugger (1722-1809) καὶ περιεγράφη ὑπ' αὐτοῦ ἐν βραχεῖ ἀλλὰ σπουδαίῳ συγγράμματι τὸ 1761 ἐκδοθέντι, γνωστῷ ὑπὸ τὸν τίτλον *Inventum Novum*.⁴ Τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθετόμενα εἶδρον ἐκτάκτους.

1 Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für Klinische Medizin. Herausgegeben von Rudolf Virchow.

2 Τὸν Φιρχόβιον παρεδέξαντο πάντες ὡς τὸν διάδοχον τοῦ Ῥοικιτάνσκη ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς ἐργασίᾳ, καὶ ὡς τοιοῦτον κατέταξα αὐτὸν καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα. Νομίζω ὅμως ὅτι τοιαύτη θέσις δὲν ἀνῆκεν αὐτῷ. Οὗτος δέον προτιμότερον νὰ θεωρῆται ὡς ἰδρυτῆς τῆς νέας σχολῆς τῆς παθολογικῆς φυσιολογίας. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐσημαίασα ἀναγιγνώσκων διάφορα αὐτοῦ ἄρθρα ἐν τῷ «Ἀρχεῖω» του.

3 Ὁ Φιρχόβιος φαίνεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη στρεψάμενος τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν, ἥτις ὀφείλει αὐτῷ πολλὰς προόδους· ὅπως δὴποτε ἐκδίδει εἰσέτι τὸ ἀρχεῖον τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογίας ὅπου ὅμως σπανίως πλέον γράφει. Οὐδὲ τὴν πολιτικὴν παραμελεῖ· τυγχάνει εἴπερ τις καὶ ἄλλος πολιτικὸς ἐχθρὸς τοῦ γερμανοῦ ἀρχικαγκελλαρίου.

4 Ὁ πλήρης τίτλος αὐτοῦ εἶναι *Inventum novum ex percussione thoracis humani ut si-*

δυσκολίας πρὸς διάδοσιν, σαρκασμοὶ δὲ δὲν ἀπέλιπον ὅπως καταστήσωσιν αὐτὴν ἐτι δυσκολωτέραν. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν εὐκόλως ἔμκα ἀναλογισθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ παθολογικαὶ ἀλλοιώσεις αἰτίνας τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἦσαν ἄγνωστα· ὅτι δὲ οὗτος εἶναι ὁ λόγος τῶν δυσκολιῶν ἄς ἀπῆντησεν ἢ ἐπίκρουσις ἀποδείκνυσι τὸ γεγονός καθ' ὃ αὐταὶ ἐν μιᾷ ἐκάστη τῶν χωρῶν εὐρίσκοντο κατ' ἴσον λόγον πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἀγνοίας τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Ἡ γνώσις τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Γερμανίᾳ πολὺ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένη ἢ ἐν ἄλλαις χώραις· καὶ πράγματι ἐν Γερμανίᾳ ἐδέθησεν αὐτὴ νὰ παλαίσῃ πρὸς μεγαλειτέραν ἀντίστασιν, ἥτις κατ' ἀρχὰς δριμεῖα, ἔπειτα μετριώτερα διήρκεσε μέχρι τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος εἴτε ἐνεργητικῶς εἴτε παθητικῶς· ἀλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ὅροι δυστυχῶς δὲν ἦσαν πρόσφοροι πρὸς παραδοχὴν αὐτῆς. Ἐκ τῶν Ἀγγλῶν μόνος ὁ Cullen ἀναφέρει αὐτὴν¹ προστιθέμενος, ἐνοεῖται, ὅτι οὐδεμίαν κέκτηται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου πείραν. Ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσης δὲν ἐκαρποφόρησε μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος μολοντί ὁ Rozière de la Chassagne² τὸ ἔργον τοῦ Auenbrugger μετήνεγκε τὸ 1770 εἰς τὴν Γαλλίδα φωνήν· ἢ μετὰ φρακίς ὅμως αὐτὴ ἔμεινε σχεδὸν ἄγνωστος.

Μετὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς πρώτης ταύτης μεταφράσεως καθ' ἃ συνέβησαν σπουδαῖα γεγονότα, οἷον ἡ πρόοδος τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπιτελεσθεῖσα ἀπάλειψις τῆς ἀχλὺς ἐκείνης ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐπὶ ἑκα-

gnuo abstrusus interni pectoris morbos degendi. Vindebonae MDCCLXI. Typis Joanni Thomae Trattner.

1 First lines of the practice of physik 1777.

2 Καὶ αὐτὸς ἔτι φαίνεται μὴ συναισθανόμενος τὴν ἀξίαν τῆς ἀνακαλύψεως ὡς τοῦτο δηλον ἐκ τοῦ προλόγου ὃν τῇ μεταφράσει προσέθηκεν. Ἐν αὐτῇ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ πράγματι ἐπινοήσας τὴν ἐπίκρουσιν εἶναι ὁ Ἱπποκράτης οὐχὶ ὁ Auenbrugger. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς πολλοὺς κλάδους τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ἐκτάκτου δξύτητος περὶ τὸ σκέπτεσθαι, θεωρητικοὶ κατ' ἐξοχὴν ἄνδρες ἐξέφερον πολλάκις ἰδέας περὶ τοῦ τι δεῖ γενέσθαι εἰς ἃς μετ' αὐτοὺς ἄλλοι μετ' ἑκατονταετηρίδων ὄλην ἐργασίαν μόλις ἐφθασαν, καὶ εἰς ἀπώτατον μέλλον καθορῶντες προφητῶν δίκην ἐξεφράζοντο, ὥστε πράγματι πολλάκις ἐκπλήττουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Τὸ τοιοῦτον συνέβη προκειμένου περὶ Ἱπποκράτους· ἀπαλλάσσει αὐτὸν εὐτυχῶς τῆς μομφῆς τοῦ ἀπλῶς θεωρητικοῦ ἀνδρός, ἥτις ἀντικρως κατηγορία γίνεται παρ' ἱατρῶν τῷ δξύτάτῳ ὅμως τῆς φύσεως ταύτης παρατηρητῆ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκφύγῃ φαινόμενά τινα ἀσθενειῶν, ἅτινα τὴν προσοχὴν καὶ κοινοῦ παρατηρητοῦ ἐλκύουσιν. Ἐπὶ τούτων ὀδηγούμενος ἐξέφρασεν ἰδέας τινὰς γενικωτέρας περὶ τῶν ἤχων τῶν δι' ἀκροάσεως παρατηρουμένων καὶ περὶ τῶν ἀλλοιώσεων αἰτίνας πιθανὸν νὰ ἀντιστοιχῶσι τούτοις· ὅποια ὅμως ἰδέαν εἶχε περὶ τῶν τελευταίων τούτων ἀποδεικνύουσιν αἱ περὶ τῆς κατὰ τὴν βρογχίτιδα ἀποχρεμπτομένης βλῆνης δοξασαίαι του καθ' ἃς αὐτὴ κατέρχεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέσον τοῦ ἡμοιοῦδος ὁστού. Ἐνεκα τούτων ἑπαναλαμβάνει ἀτόπως ὁ Rozière ἀποδίδων τὴν τιμὴν τῆς ἐπινοήσεως τῷ Ἱπποκράτει.

τοντακτηρίδας ἐπ' αὐτοῦ καθεσθεῖσα αὐτὸ ἀνίκανον πρὸς ἐργασίαν καθίστα, ἐδημοσιεύθη δευτέρᾳ γαλλικῇ μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Auenbrugger καὶ δὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Corvisart ἱατροῦ Ναπολέοντος Α'. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἔσχεν ἀποτελέσματα νέου ὅλως ἔργου, διότι τοσοῦτον εἶχε λησμονηθῆ πρωτότυπον καὶ συντάκτης ὥστε ἐὰν ὁ Corvisart ἦτο ὀλιγώτερον τίμιος, ἠδύνατο ἀνέτως νὰ οἰκαιοποιηθῆ τὴν ξένην ἐργασίαν. Ὁ Corvisart πρὸς τούτοις ἀπέδειξεν εἰς κύκλον μαθητῶν τὰς ἐκτάκτους ὠφελείας τῆς ἐπικρούσεως· οὗτοι δὲ ὑπὸ τῆς καταπειστικῆς φωνῆς τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ὀδηγούμενοι κατῴρθωσαν τὴν κατάταξιν τῆς ἐπικρούσεως ἐν ταῖς ἱατρικαῖς κτήσεσιν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἡ φωνὴ τῶν ἀντιπάλων εἶχεν ἀποβῆ ὅλως ἀσθενῆς, ἐναντίον τοῦ κύματος τῶν νέων ἰδεῶν. Ὁ Piorry (1794—1879) ἐλθὼν μετὰ τὸν Corvisart ἐπέτυχεν τὴν τελειοποίησιν τῆς ἐπικρούσεως, ἐφευρὼν τὸ πληξίμετρον, οὗ τινος ὅμως ἡ ἀξία οὐχὶ ὑπὸ ὄλων ἀναγνωρίζεται.

Ὁ Laennec (1781—1826) ἔλαθε τὴν ἰδέαν, πιθανὸν ὑπὸ τῆς Ἱπποκρατικῆς μελέτης ὀρηθῆεις, τῶν διαφόρων ἤχων τῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων ὀργάνων ἐκαστοτε παρεχομένων, οὐ μόνον δι' ἐπικρούσεως νὰ ἀντιλαμβάνηται ἀλλὰ καὶ δι' ἀκροάσεως κατ' εὐθείαν, δι' ἐπιθέσεως τοῦ ὠτὸς ἢ μέσον τοῦ στηθοσκοπίου. Τοῦτον ἠθέλα ὀνομάσῃ ἐφευρέτην τῆς ἀμέσου ἀκροάσεως πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τοῦ Auenbrugger, ὃν ἠθέλα ἀποκαλέσῃ ἐπινοητὴν τῆς ἐμμέσου ἀκροάσεως· πράγματι παρὰ μὲν τῷ πρώτῳ ἢ ἀκρόασις γίνεταί ὡς εἶπον κατ' εὐθείαν, ἐνῶ παρὰ τῷ δευτέρῳ ἀκροάζεταί τις παρὰ τῶν τεχνητῶν ἤχων διὰ τῆς ἐπικρούσεως ἢν βεβαίως οὐδεὶς θὰ ἐκλάβῃ ὡς τὸ οὐσιῶδες ἐν ὑστέρᾳ μοίρᾳ, τὴν διακρίσιν τῶν δι' αὐτῆς παραγομένων διαφόρων ἤχων τιθέμενος. Ἡ ἀκρόασις εἰσήχθη ταχύτερον εἰς τὴν πρᾶξιν, χάρις τῇ ἐπιρροῇ τοῦ Laennec.

Μετὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως ὡς διαγνωστικῶν μέσων ἐφαίνετο ἀπομένουσα μόνον ἡ ἀπόκτησις καὶ ἀσκησις περὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν λεπτοτάτων μεταξὺ ἤχων διαφορῶν ἢτοι πρὸς ἐπιτυχεστέραν διάγνωσιν· οὐχ οὕτως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα· ἡ ἐπεξήγησις ἢ τις ἐδίδετο εἰς τοὺς διαφόρους ἤχους ἦτο ὅλως ἐσφαλμένη· ἐθεώρουν ἐκαστον ἐξ αὐτῶν χαρακτηριστικὸν ἀσθενείας τινὸς, ὅπερ πολλὰκις ἔφερον εἰς ἀπατηλὰ συμπεράσματα, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι ἡχὸς τις οὐδὲν χαρακτηριστικὸν παρέχει, δύναται δὲ νὰ παρουσιασθῆ εἰς πλειοτέρας περιστάσεις.

Τέλος ἦλθεν ὁ Ἰωσήφ Σκόδας ὅστις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διαγνωστικῆς εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ Ῥοκιτάνσκη ἐπὶ τοῦ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτῆς ἰδρυτής. Τὰ ἔργα τοῦ Σκόδα ἐγένοντο μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Ῥοκιτάνσκη. Αὐταὶ ἐδίδαξαν ἡμᾶς ὅτι ἀσθένεια οὐδὲν ἐστὶν ἐξωπερικὸν ὃν εἰς τὸν ὀργανισμόν εἰσερχόμενον, ἀλλ' ὅτι ἀλλοίωσις αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐστίν. Ἐνεκὰ τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τηρηθῶσιν ἔτι αἱ δοξασίαι καθ' ἃς οἱ διάφοροι ἤχοι προεξενούνται ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν ὡς τοι-

ούτων, καθ' ὅτι τοῦτο ὄντολογίαν τῶν ἀσθενειῶν ἐπιφέρει, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῶσιν οἱ ὄροι ὑφ' οὓς αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ ὀργανισμοῦ παράγουσι τὰ διάφορα φαινόμενα καὶ ἤχους. Τοῦτο ἀνέλαθεν ὁ Σκόδας καὶ ἔφερον εἰς πέρας μετὰ ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας· οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεὶς χαρακτηριστικὸς ἤχος ἀσθενείας τινὸς ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι πᾶς ἤχος σχηματίζεται ἐν τῷ σώματι ὑπὸ τοῦς αὐτοῦς ὄρους καθ' οὓς καὶ ἐκτὸς τοῦ σώματος, συγχρόνως δ' ἐσυστηματοποίησε δι' αὐτοῦ τὸν κύκεῶνα τῶν λεπτομερειῶν ἃς ἐκτάκτως ἠπλοποίησε, καὶ νέους εἰσήγαγε τεχνικοὺς ὄρους. Τὰς δυσκολίας ἃς οὗτος ἀπῆντησε μέχρις οὗ ἴδη τὰς θεωρίας αὐτοῦ παραδεδεγμένους εὕρισκε ὁ ἀναγνώστης κατωτέρω. Ὁ Σκόδας ἐσχημάτισεν ἕνεκὰ τούτου νέαν σχολὴν εἰς ἣν ἀνήκουσι πάντες σχεδὸν οἱ νῦν τὰ ἔδρανα τῆς καθηγησίας ἐν ταῖς ἱατρικαῖς σχολαῖς κατέχοντες. Μεταξὺ τούτων θὰ ἀναφέρω τὸν Traube (1818—1876) ἐν Βερολίῳ ὅστις συνέτεινεν εἶπερ τις καὶ ἄλλος εἰς εὐδοκίμησιν τῶν τοῦ Σκόδα θεωριῶν.

Ἐκτελέσας τὸν σκοπὸν ὃν προεθέμην, νὰ σκιαγραφῆσω δηλ. τὴν ἱστορίαν τῶν κλάδων τούτων, χωρῶ ἤδη ἐπὶ τὴν βιογραφίαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες τὴν πρόοδον ταύτην ἐπήνεγκον, τῇ μνήμῃ αὐτῶν, ὡς φόρον βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἔργα τῶν τὸ παρὸν προσφέρων.

Α'

Κάρολος Ῥοκιτάνσκη (Karl Rokitansky) ἐγεννήθη τὴν 19 Φεβρουαρίου 1804 ἐν Königgrätz τῆς Βοημίας. Μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μετέβη εἰς Πράγαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βιέννην πρὸς ἀκρόασιν τῶν ἱατρικῶν μαθημάτων. Ἐν Βιέννῃ ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ ἐγένετο τὸ 1828 βοηθὸς τοῦ Βάγνερ εἰς τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν, τὸ 1832 πρόναυτος, τὸ δὲ 1834 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, μετ' ὀλίγον χρόνον τακτικὸς αὐτῆς καθηγητῆς ἀναδειχθεὶς.

Ὁ Ῥοκιτάνσκη ἐδημοσίευσεν κατὰ πρῶτον ἔργα τινὰ ἐν ἱατρικοῖς περιοδικοῖς, ἅτινα ἤδη εἴλκυσαν τὰ βλέμματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐπ' αὐτὸν, τὸ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἐν ᾧ εἶχεν ἀποθέσει τοὺς καρποὺς πολυετοῦς δραστηρίως ἐργασίας ἐξέδοτο μόνον περὶ τὸ 1842—1846.¹ Ἐν τῷ πεντατόμῳ τούτῳ ἔργῳ ὁ Ῥοκιτάνσκη, νέαν ὅλως τέμνων ὁδὸν, παρουσίαζε σύστημα ὅλως νέον ὅπερ ἐπεξήγει δι' ἐκτάκτου ἀκριβείας καὶ πειστικότητος, καὶ πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ὁποίου ἦτο ἀπαραίτητος κεφαλή καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη προλήψεων. Πράγματι ὁ σκόπελος εἰς ὃν ἡ παθολογικὴ ἀνατομία καθ' ἐκάστην προσκόπτει εἰσὶ προλήψεις ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πιθανότητος. Ὁ ἡμέτερος ὅμως ἐπιστήμων συνει-

1 Τὸ ἔργον τοῦτο ἔσχε τὴν τρίτην ἔκδοσιν περὶ τὸ 1855.

δὲς τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ ἐμελέτησε τὰ γεγονότα ἀπροκατάληπτως καὶ οὕτως ἀλλοιώσεις, ἃς ἐνόμιζον μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διαφόροις σταδίοις ἀνηκούσας, ἀπεχώρισεν εἰς τὰς ἀσθενείας αἰς πράγματι ἀνήκουσιν, ἐν ᾧ, τοῦθ' ὅπερ συχνότερον, ἀλλοιώσεις αἰτινες ἐνομιζόντο ὅλως διαφόροις ἀσθενείαις ἀνήκουσαι εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἀλλοιώσεων ὑπέταξεν, αὐτὰς διάφορα στάδια τῆς αὐτῆς ἀσθενείας διακηρύξας. Πρὸς τοῦτο ἀπηρτέτο νὰ ἐξετάσῃ οὐ μόνον τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα ἀσθενείας τινός, ἀλλὰ καὶ τὰ προηγούμενα αὐτῆς στάδια, τὰ μὴ θανατηφόρα, ἐπὶ ἀνθρώπων ἕνεκα ἄλλης τινός ἀσθενείας ἀποθνήσκοντων, ὅπερ συνδέεται μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ ὅπερ μόνῃ ἡ ἀνάγκη ἐργασίας ἠδύνατο νὰ κληρονομήσῃ τοσοῦτον ἔκτενός.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κλασικοῦ αὐτοῦ ἔργου ὁ Ῥοικιάνσκη οἶονεῖ ἐκ τῆς κολοσσάικης αὐτοῦ ἐργασίας κηραβληθεὶς ἀποσύρεται σχεδὸν ἐντελῶς ἐκ τῆς ἐνεργείας καὶ παύει ἐντελῶς πρωταγωνιστῶν. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν κυττάρων ὑπὸ τοῦ Schwann, αἱ ἐργασίαι τοῦ Φιρχοβίου, ἡ νέα διεύθυνσις ἣν οὗτος ἔδοτο εἰς τὴν παθολογικὴν ἀνατομικὴν, ἡ ἱστολογία τοῦ Henle δὲν συνείκησαν διόλου αὐτὸν, καὶ ἕνεκα τούτου περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης δεκαετηρίδος εὐρίσκειτο ἐν ἀγνοίᾳ πολλῶν ἄτινα ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Φιρχοβίος ἤδη ἐγίνωσκε, γενόμενος οὕτως ἀπὸ μαθητοῦ διδάσκαλος τοῦ Ῥοικιάνσκη. Ἡ μόνῃ ἀπόπειρα ἣν πρὸς ἐξήγησιν τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐποιήσατο ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ὅπως εἶχεν ἀποτύχη ὅτε πρὸ αὐτοῦ Γάλλοι φυσιολογοὶ αὐτὴν ἐπεχείρησαν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν κληρονομικήν τῆς αἰτίας τῶν παθολογικῶν ἀλλοιώσεων ἐν τῷ αἵματι (Krasenlehre, Humoraltheorie) ἣν δὲν δυνάμεθα νὰ κληρονομήσωμεν ἀπ' ὅτου ἐγένετο δεκτὸν, ἐναντίον προτέρων θεωριῶν, ὅτι οὐχὶ τὸ αἷμα τὸ σπουδαῖον ἐν τῷ ὄργανισμῷ ἐστίν, ὅτι οὐχὶ ἐν αὐτῷ συμβαίνουσιν αἱ ἀποσυνθέσεις καὶ ἡ τῶν μορίων μετακλήσις, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ τοῖς διαφόροις ἴστοις ἀπόκεινται, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἀπλοῦν μέσον συγκοινωνίας τυγχάνει.

Ὁ χαρκτηρ τοῦ Ῥοικιάνσκη ἦτο συνήθως σοβαρὸς καὶ σιωπηλός, ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδιζεν αὐτὸν νὰ ἦναι καὶ εὐμενέστατος ἰδίως τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ δὴ πολλάκις αὐτοῖς ὑπὲρ τὸ δέον συγκαταβατικός. Διηγούνται πράγματι ὅτι μετὰβάς ποτε μαθητὴς τις ἐξ ἐκείνων οὗς οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουσι bemooste Häupter, ἤτοι ἐξ ἐκείνων οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἀρξάμενοι τῶν σπουδῶν πάντοτε ἐπὶ κληρονομίᾳ αὐτῶν διεκρίθησαν, εἰς τὸ παθολογικὸν κατὰστημα ὅπως λάβῃ τὴν ὑπογραφήν τοῦ καθηγητοῦ, ἔτυχε νὰ ἀπαντήσῃ αὐτὸν τὸν Ῥοικιάνσκη, ὃν φαίνεται δὲν ἐγνώριζε διόλου, καὶ παρ' οὗ ἐζήτησε πληροφορίας ποῦ εὐρίσκειται ὁ καθηγητής. Ὁ ἀγαθὸς γέρον ἐλυπήθη σφόδρα ἐπὶ τῷ γεγονότι, ὡς αὐτὸς ὕστερον διηγεῖτο, συναίσθανόμενος ὅμως τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα ἄτινα ἤθελεν ἐ-

πιφέρει τῷ ἀσυνέτῳ νέῳ ἡ ἀρνησις τῆς ὑπογραφῆς του, ὀδηγήσας αὐτὸν εἰς τὸ γραφεῖόν του ἔδωκεν αὐτῷ ταύτην.

Περὶ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἧς δὲν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα λεπτομερείας, καθ' ὅτι αὐταὶ περιλαμβάνουσι σύμπασαν τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν, κατ' ἀρχὰς ἐφρόνει καὶ δικίως πολλὰ, τῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐκδουλεύσεων συνειδώς· ἀργότερον ὅμως ὅτε ἐπῆλθον αἱ νέαι ἀνακαλύψεις, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθη, καὶ ἃς οὐδεποτε παρηκολούθησεν, ἤρχισε νὰ ὑποτιμᾷ ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο, ὡς μὴ ὄφελον, ὑπὲρ τὸ δέον.

Ἐν δὲ τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου δὲν διέπρεψεν ἐπ' ἐνεργείᾳ (ἐν ἀντιθέσει καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὸν Φιρχοβίον, ὅστις εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ ὀδηγῶν τῆς προοδευτικῆς λεγομένης φατρίας ἐν τῇ γερμανικῇ βουλῇ), ὑπῆρξε πάντοτε προοδευτικῶν ἀρχῶν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως πάντοτε ἐπιζητῶν, ἣν πρὸ πάντων, προκειμένου νομοσχεδίου τινός περὶ ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος, ὑπὲρ τῶν ἐπιστημόνων ἐζητήσατο καὶ ἤτις ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῇ περιόδῳ «ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐπιστήμων δοῦλός ἐστι δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ποτὲ ἢ ἐλευθερίᾳ» wo der Gelehrte ein Knecht ist, kann keine Freiheit gedeihen.

Ὁ Ῥοικιάνσκη κατὰ τὰ διάφορα αὐτοῦ στάδια δὲν ὑπῆρξέ ποτε πράγματι πλούσιος· τούναντίον κατ' ἀρχὰς ἠνυχάζετο νὰ παλαίτῃ πρὸς δριμυτάτας οἰκονομικὰς δυσχερείας ἀπ' ὧν μετὰ τὴν κατὰληψιν τῶν καθηγητικῶν ἐδράνων κάπως ἀπηλλάγη. Τὴν περίοδον τοῦ ἀπομάχου, ὡς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν μὴ ἐνεργὸν περίοδον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, διήλθε καταγινόμενος εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, ὧν ὁ πρεσβύτερος τυγχάνει βαθύφωνος ἐν Βιέννῃ ἐν ᾧ ὁ νεώτερος Προκόπιος εἶναι καθηγητὴς τῆς κλινικῆς ἐν Innsbruck τῆς Αὐστρίας. Γνωστὸν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου πρὸ τριῶν μόλις ἐτῶν βοηθοὶ τινες τοῦ ἐκεῖ νοσοκομείου διέδοσαν τὴν ἤδη μακρωθεῖσαν ἐλπίδα ριζικῆς θεραπείας τῆς φυματιώσεως, ἧς τὴν ἴασιν ὁ πατήρ Ῥοικιάνσκη προκειμένου περὶ μικρῶν προσβολῶν εἶχεν ἀποδείξῃ δυνατὴν κατόπιν εὐρημάτων ἐπὶ τοῦ πτώματος.

Τὴν διδασκαλικὴν ἑδραν κληρήτησεν ὁ Ῥοικιάνσκη τὸν Ἰούλιον 1875 ἕνεκα τῆς καταστραφεύτης υγείας του, μεθ' ἧς ἐξέδοτο κληρονομία τινὰ περὶ τῶν ἀσθενειῶν τῆς καρδίας. Τὸ μάθημα αὐτοῦ συνίστατο ἐκ δύο μερῶν, τοῦ θεωρητικοῦ τρόπου τινὰ καὶ τοῦ κληρονομικοῦ (Demonstration), διαρκούντος τοῦ πρώτου ἐπὶ τρία τέταρτα τῆς ὥρας περιήπου. Ἐνώπιον μετρίου ἀκροατηρίου ἀνεγίνωσκεν ἐκ τοῦ τετραδίου του ἡμίφωνως καὶ μονοτόνως κεφάλαιόν τι· κατὰ τὸ δεύτερον ὅμως, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ δείξῃ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ παθολογικοανατομικὰ κληρονομία, ἐγένετο ζωηρότατος,

1 Ἐν Γερμανίᾳ οἱ καθηγηταὶ παραδίδουσιν εἴτε ἔχοντες σημείωσιν τῶν λεχθησομένων ἢ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τοῦ τετραδίου των (Collegien-Heft) ἀναγινώσκοντες. Σπανίως ἔνευ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο τούτων.

ἐπεξήγει τὰς ἀλλοιώσεις πλειστάκις μετὰ τοσοῦτου ἐνδιαφέροντος καὶ πυρὸς, ὥστε οἱ μαθηταὶ ὧν ὁ ἀριθμὸς ἠῤῥξανεν ἐν τούτοις διὰ τῶν ἐρχομένων ὅπως παρὰστῶσι τῷ δευτέρῳ τούτῳ μέρει τοῦ μαθήματος, οὔτινος τὰς διδασκαλίας ἐν οὐδενὶ τῶν ἐγγχειριδίων καὶ βιβλίων ἠδύναντο νὰ εὐρωσι, μετὰ λύπης συγκατένευον νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο συνέβαινε μόνον ὅτε παρερχομένης τῆς ὥρας ὁ καθηγητὴς ὅστις ἐμελλε νὰ διδάξῃ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ ἐδείκνυε δι' ἐπανειλημμένων κτυπημάτων εἰς τὴν θύραν ὅτι ἔχασε τὴν ὑπομονήν.

Ὁ Ῥοκίτανσκη ἀπεβίωσε τὴν 23 Ἰουλίου 1879 ἐν τῇ ἀπλῇ αὐτοῦ ἰδιοκτητῶ οἰκίᾳ ἐν Hernals πλησίον τῆς Βιέννης ἐνεκα παθήματος ὅπερ οὔτε διαρκούσης τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὔτε μετὰ θάνατον διεγνώσθη. Περιέργως ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὅστις διὰ τῶν ἐργασιῶν του τὴν πρόοδον τῆς διαγνωστικῆς τοσοῦτον ὠφέλησεν, ἐκ παθήματος ἀδιαγνώστου.

Ὅλιγα ἔτι λέγομεν περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Ῥοκίτανσκη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἱατρικῆς.

Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔσεται ἐς αἰεὶ συμπεπλεγμένον μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς· ἐν αὐτῇ θὰ τῷ ἀπονέμηται ἡ δόξα ἰδρυτοῦ ἐπιστημονικῶς κατηρητισμένου κλάδου τῆς ἱατρικῆς, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ θὰ σημειῶται ὡς τὸ πρῶτον μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ἐξόντωσιν τῆς ὄντολογίας τῶν ἀσθενειῶν ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ, αὐτὰς ἀπλᾶς τοῦ ὀργανισμοῦ ἀλλοιώσεις ἀποδεικνύοντες, αἵτινες ὑπὸ φυσικῶν ὅλων νόμων διέπονται. Ἰσως ἔλειπεν αὐτῷ ἡ μεγαλοφυΐα, ὅπερ ἀποδεικνύει ἡ ἀδράνεια εἰς τὴν ὑπέπεσε μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἣν αὐτὸς ἐκυτῶ προεβάλετο, ἀλλ' ἡ ἀκράματος ἐργασία αὐτοῦ ἦτις ἡμᾶς διὰ τῆς κτήσεως τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας ἐπλούτισεν ἀπαιτεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἀνδρᾶ ἐκεῖνον ὅστις ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους τῶν θεωριῶν ἀπομακρύνας μετήνεγκεν ἐπὶ τοῦ ἀσφαλεστάτου τῶν γεγονότων.

B'

Λουδοβίκος Βουλ (Ludwig v. Buhl) ἐγεννήθη τὴν 4 Ἰανουαρίου 1816 ἐν Μονάχῳ, ὅπου μετὰ τὸ πέραν τῶν γυμνασιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν τῇ σπουδῇ τῆς ἱατρικῆς. Τὸ 1839 ἀνηγορεύθη ἤδη διδάκτωρ, τὸ δὲ 1842 ἔλαβε θέσιν βοηθοῦ ἐν τῷ ἐν Μονάχῳ γενικῷ νοσοκομείῳ, ἣν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετήρησε. Τὸ 1849 τέλος ἀνηγορεύθη ὑφηγητὴς τῆς φυσικῆς διαγνωστικῆς καὶ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ μικροσκοπικῆς ἐν τῇ ἱατρικῇ σχολῇ τοῦ Μονάχου, ἀφ' οὗ ἤδη ἐπεσκέφθη τὰ νοσοκομεία τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης, ὅπου ὁ Ῥοκίτανσκη μαγνήτου δίκην εἴλκυε πάντα πρὸς τὴν ἐπιστήμην δρμῶντα, καὶ ὅπου ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς βραδύτερον καρποφόρου διδασκαλίας του.

Ἡ κατὰστασις τῆς ἱατρικῆς σχολῆς ἐν Μονάχῳ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο διόλου κατάλληλος διὰ πνεῦμα σπουδάζον οἷον τὸ τοῦ Βουλ. Ὁ νέος ἐπιστήμων ἐδέησε νὰ καταλάβῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν θέσιν του, ἐπιβαλλόμενος τοῖς πρεσβυτέροις αὐτοῦ συναδέλφοις, τοῖς τὰ πρῶτα ἄγουσι, διὰ πλουσίαις παιδείαις ἠνωμένης πρὸς ἔκτακτον εὐφυΐαν καὶ ἀκρατον πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζήλον. Τὸ 1859 ἀνηγορεύθη τέλος καθηγητῆς τῆς γενικῆς παθολογίας καὶ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας, ἧς καθηγετικὴν ἔδραν πρῶτος ἐν Μονάχῳ κατέλαβε καὶ ἐπὶ τρικκοκταετηρίδῃ ὄλην μέχρι τοῦ θανάτου του διετήρησεν. Ἐν ἔτει 1875 ὠδήγησε τὴν ἀνοικοδόμησιν παθολογικοῦ καταστήματος, ὅπως ἤδη εἶχε πράξῃ ὁ Ῥοκίτανσκη ἐν Βιέννῃ καὶ ὁ Φιρρόβιος ἐν Βυρτσβούργῳ καὶ Βερολίνῳ.

Ὁ Βουλ ἐξέδοτο ὀλίγα, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὸ περιεχόμενον σπουδαιότατα ἔργα, ἅτινα συνέταξεν ἐν μέσῳ τῶν ἀσχολιῶν αὐτοῦ ὡς διδασκάλου καὶ πρᾶκτικοῦ ἱατροῦ πολὺ ἐπιζητήτου. Ἐκ τούτων σπουδαίων θέσιν κατέχει τὸ περὶ τοῦ μολυσματικοῦ τῆς φυμκτιώσεως ἔργον αὐτοῦ, ἐν ᾧ πολὺ ἦ πρὶν ἢ ὁ Nillemin ἐκδόσῃ τὰς τὸ ἀντικειμένον τοῦτο ἐπίσης ἀποβλεπούσας θεωρίας του, ὁ Βουλ πρῶτος ἀπεδείκνυε τὴν φυμκτιώσιν ὡς μολυσματικὴν νόσον. Μετὰ τοῦ Hecker, καθηγητοῦ τῆς μαιευτικῆς καὶ γυναικολογίας ἐν Μονάχῳ, ἐδημοσίευσεν σπουδαῖον ἔργον περὶ τῶν ἀσθενειῶν τῶν λεγῶν καὶ νεογῶν. Τὰ ἐπὶ τῆς διφθερίαις, χολέρας καὶ βριθελίου νοσήματος τῶν νεφρῶν κατατάσσονται μεταξὺ τῶν σπουδαιοτάτων ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων. Τὸ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἐπιγράφεται «Φθίσις, φυμκτιώσις καὶ φλόγωσις τῶν πνευμόνων»¹. Ἐν αὐτῷ ἐκθέτει πολλὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐργασίας του, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγει συμπεράσματα ἅτινα ἔτυχον σφοδρατικῆς ἀντιπολιτευτέως πρὸς τινων, ἀποτελοῦσιν ὅμως κατὰ μέγα μέρος τὰ θεμέλια τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἐπὶ τῶν μαστίγων τούτων τῆς ἀνθρωπότητος.

Μῶλον ὅτι εἰδικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ κλάδον ἦτο, ἠρέσκατο ὅμως φέρων αὐτὸν εἰς συνειρμὸν μετὰ τοῦ ὅλου, ὅπως οὕτως αὐτὸν ἐμβριθέστερον ἐξετάξῃ. Κατεῖχε πνεῦμα φυσικοφιλοσοφικῆς ἐρεύνης ἐν τῇ καλῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ καὶ τοῦτο ἠυλόλυνεν αὐτῷ τὴν κατανόησιν συγγενῶν κλάδων. Ἡνώθη ὡς ἐκ τούτου εὐχάριστος μετὰ τοῦ Πეტτενκόφερ καὶ Voit² πρὸς ἔκδοσιν Ἐφημερίδος τῆς βιολογίας (Zeitschrift für Biologie) ἐν ἣ ἔγραψε τὴν πρῶτην πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ τῆς αἰτιολογίας τοῦ τύφου». Ἐν αὐτῇ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διάφορος κίνησις ἐν τῇ θνησιμότητι τοῦ κοιλικκοῦ τύφου συμπίπτει ἐκάστοτε πρὸς διαφορὰν τινὰ τοῦ ὕψους τοῦ ὕδατος

¹ Ueber Lungenschwindsucht, Tuberculose und Lungenentzündung.

² Ἀμφότεροι σπουδαῖοι καθηγηταὶ τῆς ἐν Μονάχῳ ἱατρικῆς σχολῆς· ὁ μὲν πρῶτος ἰδρυτῆς τῆς ὑγιεινῆς, ἧς τὴν ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν εἰσήγαγεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, ὁ δὲ δεύτερος κλεινὸς τῶν περὶ θρέψεως θεωριῶν ἀναμορφωτῆς.

έν τοῖς στρώμασι τῆς γῆς, έν τῷ γεγονότι δέ τούτῳ ζητῶν τήν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας ταύτης ἔρχεται εἰς σπουδαία συμπεράσματα, ἅτινα πολλοὺς ἔσχον τοὺς ὑποστηρικτάς, έν οἷς αὐτὸς ὁ Πεττενκόφερ, ὁ Seidel καὶ ὁ Ziemssen. Ὁ Βούλ ἐξηκολούθησεν ἐργαζόμενος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ· κληνῆρας ἔτι ὦν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐγγὺς αἰσθανόμενος ἔφερον εἰς πέρας τινὰς τῶν ἄνω μνημονευθειῶν πραγματειῶν, έν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπομαχίαν τοῦ Ῥοικιτάνσκη καὶ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτι χλιάνσιν τοῦ Ζήλου τοῦ Φιρχοβίου πρὸς τὴν παθολογικὴν ἀνατομίαν.

Ὁ Βούλ ἦτο εὐπροσήγορος πρὸς μαθητάς τε καὶ συναδέλφους, ὦν τὴν ἀγάπην εἶχεν ἐλκύσει, ὁ δὲ έν Μονάχῳ ἰατρικὸς κόσμος ἠγνώμωνε αὐτῷ διὰ τὰς λεγομένας Samstag - Demonstrationen. Τουτέστιν ἕκαστον Σάββακτον προσεκάλει ὁ Βούλ περὶ ἑκυτὸν μαθητάς καὶ συναδέλφους, καὶ μετέδιδεν αὐτοῖς τὰς νέας κτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῇ μεταδόσει ταύτῃ ὁ Βούλ δὲν ἦτο ὁ ξηρὸς ἀνατόμος ὁ τὴν μορφήν μόνον πρὸ ἑαυτοῦ ἔχων, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι τῷ ἀκροατηρίῳ αὐτοῦ παρουσίαζεν ἐζωοποιεῖτο ὑπὸ τῆς φυσιολογικῆς ἐξετάσεως, ὑπὸ τῆς κλινικῆς διαφωτίσεως καὶ τῆς ὀξείας ἐπικρίσεως καὶ οὕτως ἀπέβαινε πᾶσι μὲν, ἐξαιρέτως δὲ τῷ πρακτικῷ ἰατρῷ ἄγαν ὠφέλιμος.

Ἀπεβίωσε τὴν 30 Ἰουλίου 1880 μετὰ πολυχρόνιον πάθημα, οὗ τινος οἱ πόνοι ἐμετροιάζοντο ὑπὸ τῆς ἀγάπης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, έν πλήρει τοῦ πνεύματος ἰσχύι.

Ὁ Βούλ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν προταχθέντων, δὲν εἶναι ἀναμορφωτῆς ὅπως ὁ Ῥοικιτάνσκη καὶ ὁ Φιρχόβιος. Τούτους ἠκολούθησεν ὡς ὀδηγοὺς, ἀλλ' οὐχὶ πειθηνίως καὶ ἔνεκα τούτου ἠλθε πρὸς αὐτοὺς ἔτι ἔνεκα τῶν ἐργασιῶν του εἰς διάστασιν. Ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν έν δυσμενεῖ χρόνῳ παθολογικῆς σχολῆς έν Μονάχῳ, ἣτις νῦν κατατάσσεται μετὰ τῶν τὰ πρῶτα φερουσῶν έν Γερμανίᾳ. Ὑπερτερεῖ τῶν ἄλλων δύο ὅμως καθ' ὅτι ἦτο πλείοτερον ἢ οὗτοι κάτοχος τῆς θεραπείας καὶ διαγνωστικῆς, καὶ, ἔνεκα τῆς ἐνώσεως ταύτης, τελείας γνώσεως τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας μετ' ἐξαιρέτου δεξιότητος περὶ τὴν διαγνωστικὴν εἰς οὐδετέρῳ ὅμως ὑπάρξει ἀναμορφωτῆς, ἀποτελεῖ κρίκον μεταξὺ τῆς προηγηθείσης καὶ ἐπομένης βιογραφίας τῶν ἰδρυτῶν τῶν κλάδων τούτων.

Γ'

Ἰωσήφ Σκόδας (Joseph Skoda) ἐγεννήθη τὴν 5 Δεκεμβρίου 1805 έν Pilsen. Υἱὸς πτωχοῦ χαλκίως ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζήτηση έν νεαρωτάτῃ ἔτι ἡλικίᾳ ἐργασίαν πρὸς συντήρησιν του. Μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν μετέβη εἰς Βιέννην ὅπου έν ἔτει 1831 ἔτυχε τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος, τὸ δὲ 1833 θέσεως ἰατροῦ έν τῷ γενικῷ τῆς Βιέν-

νης νοσοκομείῳ ἀποτυχῶν έν συναγωνισμῷ πρὸς κατάληψιν θέσεως βοηθοῦ τῆς ἰατροδικαστικῆς, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἔκτοτε ἐσκόπει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ διδασκαλικὸν στάδιον. Ἐν τῷ νοσοκομείῳ τούτῳ ἔλαβεν έν ἔτει 1840 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν του έν τμήμα τῶν στηθικῶν νοσημάτων ἐπὶ τῷ ῤητῷ ὅμως ὄρα νὰ μὴ ὑψώσῃ ποτὲ ἀπείτησιν πρὸς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο.

Τὸ 1846 τέλος ἀνηγορεύθη καθηγητῆς τῆς κλινικῆς, ἀναγνώσας τὴν 15 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἐπὶ τῇ κκατλήψει τῶν ἐδράνων τούτων πραγματεῖαν λατινιστὶ γεγραμμένην.

Ὁ Σκόδας ἐξέδωκεν έν περιοδικοῖς συγγράμμασιν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1836 νεώτερίζουσας τινὰς εἰδήσεις περὶ ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως. Αὗται ὅμως ἔμειναν ἄγνωστοι έν μετὰ ταῦτα κύκλοις, μέχρις οὗ τέλος τὸ 1839 ἐξέδωκεν αὐτὰς ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὸν τίτλον «Πραγματεία περὶ ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως» έν ἣ ἐξετίθετο τὰς ἀρχὰς ὦν έν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν καὶ αἵτινες ἀνάκηρύττουσιν αὐτὸν, παρ' ὅλας τὰς ἐργασίας τῶν προγενεστέρων, πατέρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπικρούσεως καὶ ἀκροάσεως.

Αἱ ἀρχαὶ αὗται έν αὐτοῖς πολὺν τὸν ρίζοσπαστικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαι ἐπήνεγκον νέον καιρίον τραῦμα κατὰ τῆς έν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἀγαπωμένης θεωρίας, τῆς ὀντολογίας δηλαδὴ τῶν ἀσθενειῶν, καὶ ἔνεκα τούτων ἢ ὑπόδοχῃ ἣτις ἐγένετο αὐταῖς οὐδόλωσ εὐνοικὸν ἠδύνατο νὰ ἔχη χαρακτῆρα. Κατ' ἀρχὰς ἔμειναν ἔτι ἄγνωστοι· ἀφ' οὗ τοῦτο ἀδύνατον κατέστη ὁ Μῶμος ἀνέλαβε τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, ὃν ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ νέα γενεὰ πεισθεῖσα περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῶν θεωριῶν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν καὶ διάδοσιν αὐτῶν. Ἡ φήμη τῶν ἀνακαλύψεων ἐξηπλώθη ἔτι περισσότερον, πικνυχθῶν δὲ νέοι ἰατροὶ μετέβαινον εἰς Βιέννην ὅπως μυηθῶσι ταύτας παρ' αὐτοῦ τοῦ Σκόδα. Αἱ ἀρχαὶ του αὗται ὡς ἐκ τούτου ἤρχισαν ἐπιμελῶς ἐξεταζόμεναι καὶ εἰς διορθώσεις καὶ μεταλλαγὰς ὑποβαλλόμεναι, ἀλλὰ τὰ συμπεράσματα ἅτινα ὁ Σκόδας ἐξήγαγεν ἐκ τῶν ἀκουστικῶν φαινομένων πρὸς τὰς παθολογικὰς τῶν ὀργάνων ἀλλοιώσεις ἔμειναν ἀπρόσβλητα.

Ἐκτὸς τῆς πραγματείας του ταύτης, ἣτις εἶναι γεγραμμένη διὰ τῆς στρυφνότητος τῆς τὸν συγγραφέα χαρακτηριζούσης, ὁ Σκόδας οὐδὲν ἕτερον ἔγραψε, περιπεσὼν καὶ αὐτὸς ὡς ὁ Ῥοικιτάνσκη εἰς ἀδράνειαν, οἰνεὶ καταβληθεὶς ἐκ τῆς ἐργασίας ἣν ἔφερον εἰς πέρας. Ἡ πραγματεία αὐτοῦ αὕτη ἔτυχε τῆς ἕκτης ἐκδόσεως καὶ μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Γαλλίδα φωνὴν ὅπου ἤρχισαν ἐπιμελούμενοι τὴν διαγνωστικὴν ἐκ νέου μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας· οἱ Γάλλοι μάλιστα πρὸς τιμὴν τοῦ Σκόδα ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἤχόν τινα ὃν πρῶτος παρετήρησε (bruit Skodique).

Ὁ Σκόδας ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ ἦναι έν πλήρει γνώσει τῶν προσδῶν τῆς ἰατρικῆς, ἃς ἡ μεγάλη αὐτοῦ πελατεία καὶ τὸ νοσοκομεῖον ἐπέτρεπον

νά υποβάλλη εἰς ἔλεγχον. Δυστυχῶς ἐν τῇ θεραπείᾳ ὁ Σκόδας φέρει τὴν κη-
λῖδα ὑπὲρ τὸ μέτρον σκεπτικοῦ, ὅπερ φαίνεται περιέργων παρὰ τηλικούτω
ἐπιστήμονι. Ὁ σκεπτικισμὸς οὗτος ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἀμφιβέλλῃ εἰς ἐ-
κκάστην θεραπείαν, καὶ νὰ ἀφίνη τὸν ἀσθενῆ νὰ ἰαθῆ μόνος του. Τοῦτο
εἶναι ὑπερβολικόν· πράγματι ἕκαστος γινώσκει π. χ. τὴν λαμπρὰν ἐπε-
νέργειαν τῆς κινίνης κατὰ τοῦ πυρετοῦ· δικτὶ δὲν θὰ ὠφεληθῶμεν ταύ-
της ὅπως βοηθήσωμεν πυρέσσοντι ἀσθενεῖ, ἀλλὰ θὰ προτιμήσωμεν ἐξ ἀνυ-
πάρχουτος φόβου μὴ βλάψωμεν αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ βασκανίζηται ὑπὸ
τοῦ πυρετοῦ, μέχρις οὗτος ἀφ' ἑαυτοῦ φύγη;

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σκόδα ἦτο σιωπηλὸς καὶ σχεδὸν ἄγροικος, ἐντελῶς
ἐκείνου ὅπερ οἱ Ἕλληες fitness κλοῦσιν ἐστερημένους. Τοῦτο ἐκώλυσε τοῦ
ν' ἀποκτήσῃ πελατεῖαν, ὅπως τοῦτο καὶ παρ' ἄλλοις ἐπιστήμοσι συνέβη.
Πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς ὡμίλει πάντοτε ἀδιαφόρως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τοῦτο εἰς
οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ τὰς ἀνάγκας οὗτοι ἀνῆκον· ἐσωτερικῆς ὁμῶς συμπαθείας
καὶ εὐσπλαγγνίας πρὸς αὐτοὺς ἦτο ἀδύνατον νὰ στερηθῆται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος
ὅστις ἀφιέρωσεν ὀλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πασχούσης ἀνθρω-
πότητος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀνδρας ὧν ἡ βιογραφία προηγήθη ὁ Σκόδας
ἐγένετο ἑκατομμυριοῦχος, αἱ τιμὴ δ' αἵτινες αὐτῷ ἀπενεμήθησαν ὑπερ-
βάλλουσι κατὰ πολὺ τὰς τοῖς ἐτέροις ἀπονεμηθείσας. Αὐτὸς ἦτο ἐπὶ δεκα-
ετηρίδας ὅλας τὸ μαντεῖον τῶν ἐν Βιέννῃ ἰατρῶν, ἀπὸ περάτων δὲ τῆς
γῆς ἤρχοντο ξένοι ὅπως λάβωσι συμβουλὰς παρ' αὐτοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀ-
ποστείλας τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Αὐστρίας εἰς Κέρκυραν καὶ Μαδέραν·
προσκληθεὶς νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν διαρκούντος τοῦ ταξιδίου τούτου, ἀπε-
ποιήθη μὲν ἕνεκα τῆς πασχούσης υἰείας του, ἀντὶ τούτου ὁμῶς ἐλάμβανε
τακτικῶς εἰδήσεις περὶ τῆς υἰείας αὐτῆς.

Μέλος τοῦ ἐν Βιέννῃ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ πλείστων ἄλλων ἰα-
τρικῶν συλλόγων, μακρὰν ἐξ ἄλλου τῆς πολιτικῆς, ἐπέτυχε τὴν νέαν
διωρυγοποίησιν τῆς Βιέννης δι' ἧς αὕτη προμηθεύεται υἰγιέστατον ὕδωρ· πρὸς
τούτοις ἐσύστησε καὶ κατὰστημα πρὸς βοήθειαν τῶν συναδέλφων ἐκείνων
οἵτινες ἐγένοντο ἐκ γῆρατος ἢ ἄλλων αἰτίων ἀνίκανοι πρὸς ἐργασίαν.

Ἀφοῦ ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη ἔμεινε καθηγητῆς, ἀπεσύθη κατὰ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 1871 ἕνεκα τῆς πασχούσης υἰείας του, ἧτις ἠνάγκαζεν αὐτὸν πολλάκις
ἐπὶ ἐβδομάδας νὰ ποιεῖται ἐκ τῶν μαθημάτων. Ἀπεβίωσε δὲ τὴν 13 Ἰου-
νίου 1881 ἐκ χρονίου ἀσθενείας τῆς καρδίας, ἧτις πολὺ αὐτὸν ἐβασάνισε
καὶ ἐτάφη κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν του παρὰ τὸν Ῥοικιάνσκη πρὸς ἄν
στενωτάτη φιλία συνέδεεν αὐτόν.

Τὸ ὄνομα τοῦ Σκόδα θὰ μείνῃ ὅπως καὶ τὸ τοῦ Ῥοικιάνσκη συνδε-
μένον ἐς αἰετὶ μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς. Πρὸς τοῦτο δικαιοῦται καὶ
ὡς ἐφευρετῆς νέων διαγνωστικῶν μέσων καὶ ὡς ἰδρυτῆς ἐπιστημονικῶς κατηρ-

τισμένου κλάδου τῆς ἰατρικῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ περιέργως καὶ αὐτὸ ὅπερ ἀνωθι
κηλῖδα τοῦ βίου αὐτοῦ ὠνόμασα, ὁ σκεπτικισμὸς του, δικαιοῦ αὐτὸν πρὸς
τοῦτο διότι δι' αὐτοῦ ἀκουσίως σχεδὸν ἐπήνεγκε μεγάλην ἀπλοποίησιν τῆς
θεραπείας, ἧτις ἕνεκα τούτου μετὰ τοῦ ἀθανάτου ὀνόματος τοῦ Σκόδα
συνδέεται.

Περσίνων ἐκφράζω τὴν εὐχαρίαν μου εὐγνωμοσύνην τῷ ἐνταῦθα καθη-
γητῇ τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας καὶ γενικῆς παθολογίας Δρ. Ὁθῶνι
Βολιγγέρφ (Otto Bollinger) καὶ τῷ τῆς εἰδικῆς παθολογίας καὶ θεραπείας
Δρ. Ziemssen διὰ τὴν εὐγενεστάτην αὐτῶν ἀρωγὴν πρὸς εὑρεσιν τῶν διὰ τὰ
παρὸν ἀπαιτουμένων ἔργων.

Ἐν Μονάχῳ, Ἰούλιος 1881.

Περικλῆς Βέγιας.

ΚΑΝΑΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ

ΔΥΟ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ ΤΟΥ ΙΕ' ΚΑΙ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ

Οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἔπαυσαν ὄντες περιηγηταί. Εἴτε κατ' ἀνάγκην
εἴτε δι' ἐμπορίαν περιοδεύοντες εἴτε κατ' ἱστορίαν τῶν ξένων χωρῶν ἐπι-
διδόμενοι εἰς μακροὺς πλότους, ὑπῆρξαν ἐπ' ἕως ἐπιχάριτες γεωγράφοι,
δσάκις ἀπεπειράθησαν νὰ περιγράψωσι τοὺς τόπους ἐνθ' ἀνθρώπων ἄστεα
εἶδον. Ἐκ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων σώζονται ἱκαναὶ περιγραφαὶ χωρῶν,
πόλεων καὶ μνημείων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔλωσιν εἶνε γνωστοὶ Ἕλ-
ληνές τινες γεωγράφοι, ὧν ἐπιφανέστατος ὁ Κερκυραῖος Ἀνδρόνικος ὁ
Νούκιος, ὅστις μεσοῦντος τοῦ 15' αἰῶνος, ἀκολουθῶν τῷ πρεσβευτῇ Κα-
ρόλου τοῦ Ε' Γεράρδῳ, περιώδευσε πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη καὶ περιέ-
γραψεν αὐτὰ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Ἀποδημίαις. Τοιοῦτος περιηγητῆς, ἐπισκε-
φθεὶς τὰς βορείους εὐρωπαϊκὰς χώρας, ὑπῆρξεν ὁ Λάσκαρις περὶ οὗ θὰ γράψω
κατωτέρω. Ἀλλ' οὐ μόνον πρὸς τὴν Εὐρώπην ἐχώρουν οἱ Ἕλληνες, μεθ'
ἧς συνέδεεν αὐτοὺς ἡδὴ ἀπὸ τῶν μέσων αἰῶνων ποικίλη ἐπικοινωνία, ἀλλὰ
καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἡπείρους, μάλιστα δὲ τὴν Ἀσίαν, πρὸς ἣν ἐσχέτι-
ζοντο καὶ συνεικονῶνουν ἡδὴ ἀπὸ χρόνων παλαιάτων. Ἀφοῦ δὲ ὑπῆρξε
πολύπλαγκτος καὶ πολυπράγμων Κερκλλην, ὁ Κωνσταντῖνος Γεράκης,
ὅστις κατώρθωσε νὰ γείνη πρωθυπουργὸς ἐν Ἰαπωνίᾳ,¹ πολλῶ εὐκολώτερον
καὶ φυσικώτερον ἦτο νὰ εὐρεθῶσιν Ἕλληνες οἵτινες περιηγησάμενοι τὰ
ἐνδότερα τῆς Ἀσίας νὰ ξιωθῶσι τιμητικῶν θέσεων καὶ καταγράψωσι χάριν
τῶν ὁμογενῶν τὰς ἑαυτῶν ἐντυπώσεις. Τοιοῦτος εἶνε ὁ Νικόλαος Σπαθά-

1 Ἰδ. Μαζαράκη Βιογραφίας.

ριος, ὅστις τῷ 1675 ἐστὶ ἀπὸ πρεσβευτῆς εἰς Πεκίνον ὑπὸ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου, καὶ Βασιλείου, ὁ Βασιλέως, περὶ οὗ γενήσεται λόγος κατωτέρω.

Α'

Ἐν τινὶ χειρογράφῳ τῆς βιενναίης αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῷ ἔχοντι ἀριθμὸν Hist. Gr. CXIII, γεγραμμένῳ δ' ἐπὶ χάρακος κατὰ τὸν αἰῶνα εὐρηται ἡ ἐξῆς βραχεῖα περιήγησις, ἣν ἀντιγράψας τὸ ἔαρ τοῦ 1876 παραθέτω ἐνταῦθα δόλοκληρον, καταγράφων ὑπὸ τὸ κείμενον τὰς ἐσφαλμένας τοῦ κώδικος γραφάς.

ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΝΟΥ

Ἐγὼ περιήλθον γῆν πολλὴν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπεριπάτησα τὴν παράλιον πᾶσαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ὑπερβορείου Ὠκεανοῦ. Ἐνταῦθα ὑπάρχει κόλπος μέγιστος καλούμενος ἑλληνικῶς *Οὐνεδικὸς* καὶ ἐστὶν ἡ περίμετρος αὐτοῦ μίλια τετρακισχίλια καὶ ἡ διάμετρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπερβορείου ἀκρωτηρίου τοῦ καλουμένου ἄκρου τῆς Νορβηγίας ἄχρι τοῦ μυχοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πουρσίας μίλια δισχίλια ἰταλικὰ τῶν ἀνά χιλίων ὄργυιων τὸ μίλι, καθ' ἡμᾶς δὲ τῶν ἀνά ἐπτακοσίων πεντήκοντα ὄργυιων τὸ μίλι μίλια δισχίλια διακόσια πενήντα. Περιέχει δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ 10 δυσμῶν αὐτοῦ [ἐπαρχίας ἐξ]. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἐν τοῖς βορειοτάτοις μέρεσιν αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Νορβηγίας ἣτις ἔχει καὶ προκαθεζομένην πόλιν καλουμένην Μπέργεν Βάγεν· ἐν ταύτῃ τῇ πόλει χάραγμα οὐ πολιτεύεται οὔτε χρυσοῦ οὔτε ἀργύρου, οὔτε χαλκοῦ οὔτε σιδήρου, ἀλλὰ ζοῦν μετὰ ἐμπορίων καὶ 15 αἱ ὠνούμενοι καὶ αἱ πιπράσκοντες. Ἐτι ἐν ταύτῃ τῇ ἢ πόλει γίνεται ἡ ἡμέρα μηνὸς ἐνός· ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς τετάρτης τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἄχρι τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Ἰουλίου τὸ πᾶν ἐστὶν ἡμέρα καὶ νυξ οὐδὲλως ἐστίν. Μετὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Σουήτζιας ἣτις ἔχει καὶ προκαθεζομένην πόλιν Στοκόλμω. 20 Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει χαράσσεται χάραγμα ἀργυροῦν ἀναμειγμένον. Αὗται αἱ δύο ἐπαρχίαι ἄρχονται παρὰ τοῦ ῥηγὸς τῆς Δανίας. Μετὰ τὴν Σουήτζιαν ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβονίας. Ἐχει δὲ [ἡ]

1 περιελθὼν. ἐνπεριπατήσας. — 3 οὐνεδικῶς. — 4 ἐστίν. αὐ. — 6 νορβέγιας. μοιχοῦ. — 7 ἀναχιλίων οὄργυιων. — 8 πενήκοντα οὄργυιων. — 9 δυσχίλια. πενήν. — 10 τὰς λέξεις ἐπαρχίας ἐξ, λειπούσας ἐνταῦθα, προσέθηκα παραλαβὼν ἐκ τῶν κατωτέρω. — 11 βορειοτάτοις. ἐστὶν ἡ ἐπαρχία. — 13 χάραγμα. — 14 ζοῦν. — 15 ὠνούμενοι. ἐνταῦθα. ἢ κῶδ. 174.6. — 16 ἐνός. εἰκοστῆ. — 17 εἰκοστῆ. ἐστίν. — 20 χαράσσεται. — 21 θατείαις, ὡς καὶ κατωτέρω πάντοτε. — 22 λιβονίας. τὸ ἄρθρον ἢ λειπὸν προσέθηκα ὡς ἐκπεσόν.

ἐπαρχία αὕτη προκαθεζομένην πόλιν ἣτις καλεῖται Ῥήγκ καὶ χώραν Ῥήβουλε. Αὗται ἄρχονται ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ κοσμικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡ δὲ ἐπαρχία ἄρχεται ὑπὸ τοῦ δουκὸς μεγάλου μαίστορος τῶν λευκῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ μέλανος σταυροῦ. Μετὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ ἐν τῷ μυχοῦ τοῦ κόλπου ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Πουρσίας· ἔχει δὲ προκαθεζομένην πόλιν Τάντζικ ὀνομαζομένην. Μετ' αὐτὴν ἐστὶν ἡ ἐπαρχία τῆς Σθαβουρίας ἣτις ἔχει προκαθεζομένην πόλιν Λουπήκ ὀνομαζομένην. Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας ὑπάρχουν οἱ Ζυγιῶται οἱ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· ἐπεὶ ἐκεῖσε ὑπάρχουν πλεῖστα χωρία ἅτινα διαλέγονται τὴν 10 γλῶσσαν τῶν Ζυγιωτῶν. Μετ' αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν ὑπάρχει ἡ ἐπαρχία τῆς Δανίας ἣτις ἡ Δανία ἔχει πόλιν καλουμένην Κουπανάβε. Αὕτη ἐστὶν καὶ βασιλείου τοῦ ῥηγὸς τῆς Δανίας. Αὗται εἰσιν αἱ ἐξ ἐπαρχίας κύκλωθεν τοῦ κόλπου.

Ἐφτασα δὲ καὶ εἰς τὴν νῆσον Ἰχθυοφάγων τὴν καλουμένην 15 κοινῶς μὲν Ἰσλάντην, παρὰ δὲ τῷ σόφῳ Πτολεμαίῳ, ὡς μοι δοκεῖ, αὕτη ἐστὶν ἡ Θούλη· ἔνθα καὶ εὗρον τὴν ἡμέραν μηνῶν ἐξ, ἀπ' ἀρχῆς ἔαρος ἄχρι τροπῶν φθινοπωρῆς ἢ νῶν. Ἐπέρασκα γὰρ ἀπὸ τῆς Ἠγγληνίας εἰς ταύτην τὴν νῆσον καὶ ἦν ὁ πλοῦς μίλια χίλια καὶ ἐπλημμέλησα ἐκεῖσε ἡμέρας εἰκοσιτέσσαρας. Καὶ εἶδον ἀνδρας 20 ῥωμαλέους καὶ ἰσχυροὺς καὶ ἦν ἡ τροφή αὐτῶν ἰχθύες καὶ ὁ ἄρτος αὐτῶν ἰχθύες καὶ τὸ πόμα αὐτῶν ὕδωρ. Εἶτα πάλιν ἐστράφην ὀπισθεν εἰς τὴν Ἐγγλητέραν. Ἐνε δὲ ὁ μιλιεσμὸς ἀπὸ τῆς ἀνωθεν πόλεως τοῦ Μπέργεν Βάγεν ἄχρι τῶν Κλουζῶν τὰ ἐπινοτίου τῆς Φλαντρίας ὁδῷ εὐθείᾳ μίλια τρεῖς χιλιάδες καὶ πεν- 25 τακόσια, καὶ ἀπὸ τῶν Κλουζῶν ἕως τοῦ Ἰεροῦ ἄκρου εἰς τὸ Πόρτε Γάλλε μίλια δισχίλια ἐξηντατέσσαρα, ἦτοι ὁμοῦ μίλια χιλιάδες πέντε καὶ ἐξακόσια ἐξήντα τέσσαρα μὴ κατακολλίζοντι.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν συγγραφέα γράφοντα φυσικῶς μὲν καὶ ἀδιάστως, ἀλλ' ἐν γλώσῃ ἣτις ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς, μὴ δυνάμενος νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀττικίζούσης τῶν καθαρογραφούντων Βυζαντινῶν, παρὰσύρεται ὑπὸ τῆς ἐγγενοῦς ἐν ἑαυτῷ δυνάμεως τῆς καθωμιλημένης, ἣν ἐπ' ἴσης διαστρέφει ὡς ἀπαξιών νὰ γράψῃ αὐτήν. Τίς δὲ οὗτος ὁ Κανανὸς καὶ πότε περιηγήθη τὰς ὑπερβορείους χώρας τῆς

2 χώρα. — 3 πνευματικῶς. — 5 μοιχοῦ. ἐστίν. — 6 τάντζικ. — 7 μεταυτὴν ἐστίν. — 8 ἀπαυτῆς. — 9 πελοποννήσῳ. — 10 ἐπεὶ. — 11 γλώσσαν. — 13 αὗται εἰσίν. — 15 εὔτασα. — 16 παραδὲ. — 17 αὕτη. — 18 ἀπαρχῆς ἔαρος. φθινοπορινῶν. ἢ κῶδ. 173.α. — 19 ἠγγληνίας. νίσον. — 20 ἐπλημμέλησα. — 21 ῥωμαλαίους. ἰσχύες. — 22 ἰσχύες. — 23 ἐγγλητέραν ἔνα. — 24 ἐπινοτίου. — 25 εὐθεῖα. — 26 ἕως. ἱεροῦ. — 27 δυσχίλια ἐξηντατέσσαρα. — 28 ἐξακόσια ἐξήντα.

Εὐρώπης δὲν δμολογεῖ ἡμῖν αὐτὸς ἐν τῷδε τῷ συναγματίῳ, ὅπερ δὲν φαίνεται ὅν τέλειον ἔργον, ὀλοσχερὲς εἰς ἡμᾶς περισωθὲν, ἀλλὰ μάλλον βραχὺ ἀπόσπασμα μακροτέρως γεωγραφικῆς πραγματείας, ἀπολεσθείσης. Ἄλλ' ἡμεῖς δυνάμεθα ἀσφαλῶς νάποφνηθῶμεν τίς ὁ συγγραφεὺς καὶ πότε ἔζησε. Τῷ σώματι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων εἶνε συνεκδομένη βραχεῖα πραγματεία ἐπιγραφομένη ὡς ἐξῆς «Ἰωάννου τοῦ Κανανοῦ διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ 51' ὕψος, ὅτε ὁ Ἀμουράτ-πεῖς πικρέπεσε ταύτη μετὰ δυνάμεως βραείας καὶ ἔκρη' ὀλίγον ταύτην ἐκράτει εἰ μὴ ἡ ὑπέρχονος μήτηρ τοῦ Κυρίου ταύτην ἐφύλαξε». ¹ Ἡ ἱστορικὴ αὕτη πραγματεία εἶνε γεγραμμένη διὰ γλώσσης ἐνθυμιζούσης εὐθὺς ἀμέσως τὴν τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως· περὶ τοῦ ὕψους ἀποφαίνεται αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐξῆς· «ἐκκόπτει δέ με ἡ ἄπειρία τοῦ λόγου, ἀνωθεὶ δέ με πάλιν καὶ ἔλκει τὰ ἴδιον τῆς ὀρέξεως ὅτ' ἀνθρώπινον πάθος. Καὶ ἤττημαι καὶ τὴν ἤτταν δμολογῶ καὶ ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἱστορίαν ἠρξάμην. Καὶ δέομαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύτην καὶ τῶν γραμμῶν τὴν πεῖραν ἔχοντας, μήτε τὸν κόρον τοῦ λόγου ἀκηδιάσωσι (γρ. ἀηδιάσωσι) μήτε τὴν σολοικοδόρθρον κατχινῶσονται φράτιν, ἐπεὶ κἀγὼ τῆς ἀπειρίας μου τῶν γραμμῶν δμολογῶ τὴν ἀθθενειαν. Ἄλλὰ οὐδὲ διὰ σοφοῦς ἢ λογίους ἔγραψα ταῦτα, ἀλλὰ ὀδικῶς καὶ μόνον, ὡς καὶ ἐγὼ ἰδιώτης, ἔνα οἱ ἰδιῶται ὡς ἰδιῶται ἄπεριέργως καὶ ἀκατχινῶστως ἀναγινώστωσι ταύτην». ² Ἀναφέρεται δὲ ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Κανανοῦ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1422 ὑπὸ τοῦ Ἀμουράτη πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις ἐλύθη διὰ τῆς καρτερικῆς ἀντιστάσεως τῶν ἐγκατοίκων. Ἄρα πιθανώτατα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἦτοι τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15' αἰῶνος, ἐγράφη ἢ τε διήγησις καὶ ἡ ὑπ' ὄψιν περιήγησις ἣτις εἶνε κατὰ λόγον πιθανώτατον ἔργον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Κανανὸς τῆς Διηγῆσεως περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου καὶ ὁ Λάσκωρις Κανανὸς τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, ὠνομασμένος ἐν μὲν ἐκείνῃ ἐκ τοῦ προωνυμίου, ἐν δὲ ταύτῃ ἐκ δευτέρου τινὸς ὀνόματος, τοῦ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Λασκάρων ὧν κλάδος τις πιθανῶς ἐκ κηδεστίας ἐσυγγένους μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Κανανῶν.

Ὅτι δὲ ἡ περιήγησις αὕτη ἐγράφη ἀρχομένου τοῦ 15' αἰῶνος πειθόμεθα καὶ διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων γεγονότων. Πράγματι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἦ τε Σουηθία καὶ ἡ Νορβηγία ὑπέκειντο εἰς τὴν Δανίαν, διατηροῦσαι μὲν καθ' ἐκάστας τὴν ἰδίαν ἀνεξαρ-

¹ Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης ἡ διήγησις τοῦ Κανανοῦ εἴρηται ἐν τῷ τόμῳ τῷ περιέχοντι τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου τὴν διήγησιν καὶ μονοφιδίαν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης.

² Ἐκδ. Βόννης, σ. 458, 1-11.

τησίαν, ἔχουσαι δ' ὅμως ἕνα κοινὸν κυρίαρχον, τὸν βασιλέα τῆς Δανίας. Τὸ δὲ κάθεστὼς τοῦτο ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1397 μετὰ τῶν τριῶν κρατῶν συναφθείσης ἐνώσεως, ἣτις ἐκλήθη Καλμαρικὴ ἀπὸ τοῦ σουηδικοῦ Καλμαρ ἔνθα συνετελέσθη. Διετηρήθη δὲ ἀλώδης ἡ ἐνωσις μέχρι τοῦ 1448, ὅτε ἡ Σουηθία ἀνεκήρυξεν ἴδιον βασιλέα, ἔκτοτε μείνασα ἐναλλὰξ ὅτε μὲν ἀνεξάρτητος, ὅτε δὲ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Δανίας μέχρι τοῦ 1524, ὅτε διελύθη ὀριστικῶς ἡ καλμαρικὴ ἐνωσις. Ἄρα δυνάμεθα ὀρισμένως νάποφνηθῶμεν ὅτι ὁ Κανανὸς περιηγήθη τὰς βορείους χώρας μετὰ τῶν 1397 καὶ τοῦ 1448. Μετὰ τῆς χρονολογικῆς δὲ ταύτης συμπίπτει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λασκάρως παρεχόμενη εἰδήσις περὶ τῆς κυκλοφορίας ἀργυρῶν νομισμάτων ἐν Σουηθία. Πράγματι πρῶτος ἔκοψεν αὐτόθι ἀργυρῶν γρόσσων Ἀλβέρτος ὁ ἐκ Μεκλεμβούργου (1365—1388), ¹ ὥστε καθ' ὅν χρόνον περιώδευεν ὁ Κανανὸς ὑπάρχων, ὡς εἰκὸς, ἤδη ἀργυρᾶ νομίσματα ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα περὶ ἐλλείψεως νομίσματος ἐν Μπέργεν καὶ περὶ τοῦ ἔτι ὑπάρχοντος ἔθους τοῦ ἀναλλακτικοῦ ἐμπορίου εὐθὺς μὲν πρῶτον ἀναγινωσκόμενα φαίνονται παράδοξα καὶ ὄλω ἀπίστευτα διὰ τοὺς χρόνους περὶ ὧν πρόκειται· ἀλλὰ πρέπει νομιζῶ νά παραδεχθῶμεν ὅτι ἐνεφιλοχώρησε παρενόησις τις τοῦ Κανανοῦ, οὔ οἱ λόγοι ἔχουσι ταύτην μόνην. τὴν ἀληθῆ βλάσιν, ὅτι ἐν Νορβηγία ἡ χάραξις νομίσματος ἦτο δικαίωμα μόνων τῶν ἡγεμόνων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν πόλεων. ²

Καὶ τὰ περὶ Λιθονίας δὲ ἡ Λιθουανίας λεγόμενα ἐν τῇ περιηγήσει ἀναγρονται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος. Τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ῥήγαν ἔκτισε περὶ τὸ 1200 ὁ ἐπίσκοπος Ἀλβέρτος von Apeldern, ὅστις καὶ ἱδρυσεν τῷ 1201 τὸ ἱπποτικὸν τάγμα τῶν Λιθουανίων ξιφηφόρων, ὅπερ βραδύτερον τῷ 1237 ἠνώθη εἰς ἡγήσει τοῦ Πάπα μετὰ τοῦ μεγάλου Τευτονικοῦ τάγματος (Deutscher Orden). Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1370 ἐν Rudau μάχην ὑπετάγησαν οἱ Λιθουάνιοι εἰς τὸν μέγαν μακίστορα τοῦ τευτονικοῦ τούτου τάγματος, τὸν Weinrich von Knipode, οὗ ἀρχόντος τὸ τάγμα ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν, ἣτις ἤρξατο κατ' ὀλίγον ἐκπίπτουσα μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1410 παρὰ τὸ Tannenberg συγκροτηθεῖσαν κατὰ τῶν Πολωνῶν μάχην, ὅτ' ἐφονεύθησαν τετρακιςμύριοι τῶν ἱπποτῶν. Ὅπως δὲ ἦτε δὲ ἡ τε Λιθουανία καὶ ἡ πόλις Ῥήγα δὲν ἔπαυσαν μέχρι τοῦ 1562 ἀνήκουσαι εἰς τὸ τευτονικὸν τάγμα, συνάρχον μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥήγας. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ πλὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥήγας ἀναφερόμενος ἐν τῇ περιηγήσει δοῦξ μέγας μακίστωρ τῶν λευκῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ μέλανος σταυροῦ εὐχερῶς ἀναγνωρίζεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς στολῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης

¹ Lelewel Numismatique du moyen âge. Paris. 1835. III partie, σ. 51.

² Lelewel ἐνθ. ἀν. σ. 52.

ιστορικής σημειώσεως ὡς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τευτονικοῦ τάγματος, ὅπερ ὁ Κανανὸς εἶδεν ἴσως ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ ἀκμῇ πρὸ τῆς παρὰ τὸ Tannenberg μάχης.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ῥήγας. Τὸ δὲ Ῥήβουλε τοῦ Κανανοῦ εἶνε ἡ Ῥεβάλη, ἡ τῆς Ἑσθονίας νῦν πρωτεύουσα, ἣτις γερμανιστὶ μὲν καλεῖται Reval ἢ Rewel, ἐν δὲ τῇ τῶν Λιθουανίων γλώσσῃ Rehwele.

Καὶ ὅσα δὲ λέγει ὁ Κανανὸς περὶ Τάντζικ μετὰ γουσιν ἡμᾶς πιθανώτατα εἰς τὸν 15 αἰῶνα ἀρχόμενον, ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προκαθεζομένη τῆς Πρωσίας ἀπὸ τοῦ 1310 μέχρι τοῦ 1454 καθ' οὓς δηλαδὴ χρόνους ἀνήκεν εἰς τὸ τευτονικὸν τάγμα· τὸ δὲ 1454 παρεδόθη εἰς τοὺς Πολωνούς.

Ἀσάφεια δὲ καὶ σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς λεγομένοις περὶ Σθαβουνίας καὶ Λουπήκ. Τίς εἶνε ἡ ἐπαρχία Σθαβουνία, τίς δὲ ἡ πόλις Λουπήκ; Τίς ὁ αὐτόθι κατοικῶν λαὸς ὅστις εἰς τὸν ἡμέτερον περιηγητὴν ἐνθυμίζει τοὺς Ζυγιώτας τῆς Πελοποννήσου; Τίνες δὲ πάλιν οὗτοι;

Ἡ προχειρότερα τῶν ἐπερχομένων σκέψεων εἶνε ὅτι τὸ Λουπήκ τοῦ Κανανοῦ εἶνε ἡ γερμανικὴ πόλις Lübeck, καίτοι δυσεξοικονόμητος φαίνεται τότε ἡ σχέσις τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὴν Σθαβουνίαν. Ὑποτιθεμένου ὅτι πρόκειται περὶ Lübeck πειράζεται τις ἴσως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι παρὰ τῷ Κανανῷ γίνεται λόγος περὶ Σλάβων καὶ τοιαύτη τις περίπου ὑπῆρχεν ἡ γνώμη τοῦ ἐν Βιέννῃ γερμανιστοῦ Haupt εἰς ὃν εἶχον ἐπιδείξει τοῦτο τὸ χωρίον. Ἀλλὰ καθ' ἃ ἐξέθηκα ἄλλοτε ἐν τῇ "Ωρα," νομίζω ὅτι ἐν τοῖς Ζυγιώταις τούτοις πρέπει νὰ κληρωσώμεν τοὺς Ἀθιγγάνους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος μεσοῦντος. "Ὅτι Ἀθιγγανοὶ κατόκησαν ἐν Πελοποννήσῳ ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν, ἀποδεικνύεται ἐκ τε τῶν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ τοποτηρητοῦ Ὁκταβιανοῦ Buono παραχωρηθέντων προνομίων καὶ τοῦ ἀπαντῶντος ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὀνόματος *Γυφτόκαστρον* ὡς καὶ ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Μάτζαρι, ἔνθα ἀναφέρονται ὡς κατοικοῦντες τὴν Πελοπόννησον μετὰ ἐξ ἄλλων φυλῶν καὶ *Αἰγύπτιοι*.¹ Ἐχομεν δὲ καὶ ἄλλας ῥητὰς μαρτυρίας Γερμανῶν περιηγητῶν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τελευτῶντος, εὐρόντων οὐκ ὀλίγους Ἀθιγγάνους, μάλιστα παρὰ τὴν Μεθώνην. Ἀλλ' ἴσως ἀντιπαρκτηρήσῃ τις ὅτι τὸ ὄνομα *Ζυγιῶται* εἰς οὐδεμίαν εὐρητὰν σχέσιν πρὸς τοὺς Ἀθιγγάνους. Ἀλλ' ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἐκ Κολωνίας Πατρικίου προσκυνητοῦ Arnold von Harff (1496 - 1499) εὐρητὰν περὶ τῆς Μεθώνης ὄντος τοῦ λόγου τὸ ἐξῆς χωρίον «ἐνταῦθα κατοικοῦσι πολλοὶ πτωχοὶ, γυμνοὶ ἄνθρωποι ἐν μικροῖς καλαμασκαπέστοις οἰκίσκοις, περὶ τὰς τριακοσίας οἰκογε-

ναίαι, καλούμενοι *Suyginer*, οἱ αὐτοὶ οὓς ἡμεῖς καλοῦμεν ἐθνικούς· ἐξ Αἰγύπτου καὶ οἵτινες περιφέρονται ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις κτλ.» Λέγει δ' ἄλλαχού αὐτοὺς καταγομένους ἐκ χώρας τινὸς Γύπτης, οὐ μακρὰν τῆς Μεθώνης, καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα εὐρίσκομεν ἀναφερόμενον ἐν παλαιότεραις ἐκθέσεσι Γερμανῶν προσκυνητῶν τοῦ ἀγίου Τάφου ἐπισκεφθέντων καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἄν μὴ λοιπὸν τὸ ὄνομα *Ζυγιῶται* εἶνε ἐν τῷ κατογεγραφημένῳ χειρογράφῳ παρεσθραμένον ἐκ τοῦ *Γυπιῶται*, πάντως ὅμως φαίνεται συγγενεστατον πρὸς τὸ *Suyginer* τοῦ ἐκ Κολωνίας πατρικίου, ἂν ζητακίτωμεν τὸ ἀρχαῖον σίγμα κατὰ τὴν προφορὰν πολλῶν Γερμανῶν καὶ ἀναλογισθώμεν ὅτι ὁ Γερμανὸς περιηγητὴς ἀντικατέστησε τὴν ἑλληνικὴν κατάληξιν διὰ γερμανικῆς. Τὴν γνώμην μου δὲ ταύτην, ὅτι οἱ Ζυγιῶται τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶνε Σλάβοι ἀλλ' Ἀθιγγανοὶ πλάνητες, ἐξήνεγκον πρὸς τὸν ἐν Βερολίῳ καθηγητὴν Wattenbach, ἓνα τῶν ἀριστα γνωριζόντων τὴν κατὰ τόπους μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Γερμανίας, ὅστις μοι ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τάδε· «πιστεύω μὲν καὶ ἐγὼ ὅτι ὑπῆρχαν Ἀθιγγανοὶ, ἢ ἀλλὰ μόνον μάτην ἀνεζήτησα μνεῖαν τινὰ Ἀθιγγάνων ἐν χρονικοῖς τῶν γερμανικῶν ἐκείνων τόπων κατὰ τὸν 15 αἰῶνα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι καὶ πάντως δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα χωρία, εἶνε δὲ δυνατὸν καὶ νὰ περιεπλανήθησάν ποτε ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις ὁμάδες ὧν δὲν γίνονται μνεῖα παρὰ τοῖς χρονογράφοις.»

Διὰ τῶν ὀλίγων ἐκείνων γραμμῶν εἰκασίαις μόνον ἐξήνεγκον, οὐδ' ἐπεχείρησα εἰς δριστηκὴν τοῦ ζητήματος λύσιν, ὅπερ ἔνεκα τῆς ἀοριστίας καὶ συγχύσεως τοῦ χωρίου τοῦ Κανανοῦ μοι φαίνεται λίαν δυσπέλυτον. Περιέμενον δὲ καὶ νὰ κούσω τὴν γνώμην τῶν παρ' ἡμῖν ἱστοριογραφούντων ἵνα ἴδω χυνόμενον πλεῖστον φῶς εἰς τὰ λεγόμενα περὶ Ζυγιωτῶν. Χαίρω δὲ ὅτι δύναμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὰς γνώμας ἐνὸς τοῦλάχιστον, τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σάθου, τοῦ μόνου γράψκοντος περὶ τοῦ προκειμένου. Κατ' αὐτὸν πλανῶμαι νομίζων ὅτι οἱ Ζυγιῶται εἶνε Ἀθιγγανοὶ, ἐν ᾧ εἶνε ἔποικοι καταγωγῆς γερμανικῆς, φαίνεται δὲ δεχόμενος ὅτι Ζυγιῶται εἶναι οἱ κάτοικοι τοῦ Ζυγοῦ τῆς Μάνης, ἦτοι οἱ Μκινᾶται. «Καίτοι, λέγει ἐπὶ λέξει ὁ κ. Σάθου, ὁ Κανανὸς Λάσκαρις ὅστις περιώδευε τὴν βόρειον Εὐρώπην κατὰ τὸν 15 αἰῶνα, φαίνεται συγγραφεὺς ἐλαφρὸς, δὲν δυναμέσθαι ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀπλοῦς, ὥστε νὰ ἐκλάβῃ τὴν γλῶσσαν τῶν Μανιατῶν ἢ τῶν Τσακῶνων ὡς διάλεκτον ἢ ὁμίλου κατὰ τοὺς χρόνους ἐν οἷς ἔζη οἱ Γερμανοὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, ἦτοι πρὸ τοῦ 15 αἰῶνος. Εἶνε δὲ πιθανὸν ὅτι ἐκ τῶν ξένων τιμαριούχων τῶν κατασχόντων ἐπὶ χρόνον τινὰ μικρὰ φρούρια ἐν Λακωνίᾳ εὗρε τις τὸ συμβῆρον νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτόθι σταθμὸν Γερμανῶν στρατιωτῶν. Πράγματι δὲ εἰς τῶν ἀνωνύμων βιβλίων τῆς Λακωνίας φέρεται τὸ ὄνομα Ἀλαμάντος μαρτυροῦν τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν· τὸ δὲ φρούριον τοῦ

¹ Ὀλίγα λέξεις περὶ Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ περὶ τῶν κληθέντων σλαβικῶν κτιρίων τῆς Ὀλυμπίας ἐν "Ωρα" τῆς 5 Μαΐου 1879 σ. 6.

² Ἐπιδημία Μάτζαρι ἐν Ἄδου παρὰ Boissonade ἐν *Anecd. Graeca* τόμ. F' σ. 174.

νάγιου Ἡλία ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου ἀνήκεν αὐτῷ. Τῷ 1423 ἡ χήρα τοῦ Ἀλαμάννου τούτου ὑπανδρεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὸν Ἀδάμ Μελπιγνάνο ββαρῶνα τὸν Μύλων, φρουρίου κειμένου οὐ μακρὰν τῆς Καλαμάτας (*Hops*, «*Chroniques Gréco-Romanes* σ. 472, XIII). Ἡ δὲ εἰκασία περὶ γερμανικῆς ἀποικίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἠδύνατο νὰ ὑπόστηριχθῆ διὰ τῶν δύο ἐξῆς γεγονότων, ὅτι σήμερον ἔτι ἀπαντῶσιν ἐν Μάνη οἰκογένειαί φέρουσαι τὸ ὄνομα Ντουδεσκέας (*Tudesque*) καὶ ὅτι μεγάλη κόμη 342 κατοίκων ἀνήκουσα εἰς τὸν δῆμον *Τροπαίσι* τῆς ἐπαρχίας Γόρτυνος ὀνομάζεται *Βρε-ντεμβούργον*, τοῦθ' ὅπερ ἔχει γερμανικὴν τὴν ἀρχήν.¹

Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων δὲν προσέβημεν ἐπιστηθῶς εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος. Μόνον δὲ προσετέθη μία ἔτι εἰκασία, πρὸς ἣν ἀντιπρακτηρῶ τὰ ἐξῆς. Ὁ κ. Σάθας ἀναφέρει δύο χώρας τῆς Πελοποννήσου, τὴν Μάνην καὶ τὴν Τσακωνίαν, ὡς δηλουμένας παρὰ τοῖς χρονογράφοις διὰ τοῦ ὀνόματος Ζυγός, ἀποκλίνει δὲ πρὸς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κανανός Ζυγιώτας ἐννοεῖ τοὺς Μανιάτας. Ἡμεῖς δὲ νομίζομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς χερσονήσου, οὐδ' εἶνε χαρακτηριστικὸν μόνον ὠρισμένων τόπων, ἀλλὰ σημαίνει καθόλου τοὺς κατοίκους τῶν Ζυγῶν, ἢτοι τῶν ὄρων ἐφ' ὧν χωρίζονται τὰ ὕδατα (*Wasserscheide*) ἢ ἄλλως τῶν στενῶν ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ποφικθῶμεν ὀριστικῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῶν κατοίκων τῆς Μάνης. Χωρὶς δὲ νὰ θελήσω νὰ διαμφισβητήσω ἐν γένει τὴν ὑπαρξίν γερμανικοῦ τινος στρατιωτικοῦ σταθμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει θεωρῶ ἀπίθανον τὴν συσχέτισιν τῶν Ζυγιωτῶν τοῦ Κανανοῦ μετὰ τῶν Γερμανῶν ἐν γένει διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Βυζαντινὸς περιηγητὴς, περιοδεύσας ἂν μὴ ὄλην τὴν Γερμανίαν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὴν Πρωσίαν, ἥς ῥητῶς ποιεῖται μνεῖαν πρὸ τῆς ἀμφισβητουμένης Σθαβουνίας ἐν ἣ τὸ Λουπῆκ, θὰ ἦτο παράδοξον νὰ μὴ κάμῃ λόγον περὶ Γερμανῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου εὐθὺς ὡς ἐποίησατο μνεῖαν τῆς Πρωσίας. Ἄν ἤθελεν ἀπλῶς νὰ ἀναφέρῃ ὅτι οἱ Ζυγιῶται εἶνε Γερμανοὶ τὴν καταγωγὴν διὰ τί περιέμεινε νὰ το εἶπῃ ἄμα τῇ ἀφίξει του εἰς Λουπῆκ;

Κατὰ ταῦτα οἱ Ζυγιῶται, ἂν δὲν εἶνε Ἀθίγγανοι, εἶνε πολλῶ ὀλιγώτερον Γερμανοί. Τί δὲ εἶνε ἀναμφιρῆστως, τότε μόνον θὰ λυθῆ ὅταν ἐξηγηθῆ σαφῶς καὶ ὠρισμένως τίς ἡ Σθαβουνία καὶ ποῖον τὸ Λουπῆκ περὶ οὗ ὁ λόγος παρὰ τῷ Κανανῷ καὶ γνωστῇ ἐντεῦθεν τίς ἡ αὐτόθι λαλουμένη γλῶσσα ἦν ἐγνώριζεν ἐκ Πελοποννήσου ὁ περιηγητὴς. Πάντως δὲ πρόκειται περὶ ξένης τινὸς γλώσσης, οὐχὶ δὲ διαλέκτου τινὸς πελοποννησιακῆς. Ἄν π. χ. ὁ προμνημονευθεὶς Μάτζαρις ἐξενίκετο ἐπὶ τοῖς λακωνικοῖς ἰδιωτισμοῖς καὶ ἀνέφερον ἰδιαιτέρως ὡς τσακωνικὰς φράσεις τινὰς καὶ λέξεις² ὡς

¹ *Id. K. Σάθα Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge. Tome I. Paris. MDCCCLXXX. σελ. XXII σημ. 3.*

² Μάτζαρι ἐπιδημία σ. 164.

ἄλλως οἱ περὶ τὴν διάλεκτον ταύτην τὰ νῦν διατρίβοντες κηρύττουσι μὴ ἀνηκούσας αὐτῇ, δὲν δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὡς ξένη τις θὰ ἐπλησσε τὸ οὖς τοῦ Κανανοῦ ἢ διάλεκτος αὐτῆ, ἀφ' οὗ οὗτος δὲν ἀπαξιοῖ νὰ χυδαιογραφῆ, ποιῶν τι πᾶνυ διάφορον καὶ φυσικώτερον τοῦ καθαρολογοῦντος Μάτζαρι. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ταλανισθῆ ἀκόμη τὸ περὶ Σθαβουνίας, Λουπῆκ καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ζυγιωτῶν ζήτημα, ὅπερ λυόμενον θὰ πλουτίσῃ ἡμᾶς διὰ γνώσεώς τινος σπουδαίας περὶ τῆς ἐθνολογίας τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ὡς ἐκφρασθῆ καὶ ἡ ὑπόνοια μὴ Σθαβουνίαν ἐννοεῖ τὴν Ἑσθονίαν ὁ Κανανός, ὑπὸ δὲ τὸ τοῦ χειρογράφου Λουπῆκ ὑπόκειται παρεμφαμένον τὸ ὄνομα τῆς κουρλανδικῆς πόλεως *Libau*.

Ταῦτα ἀρκείτωσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ περ οὐκ ὄντα ἄμοιρα ἐνδοκσμων καὶ ἀμφιγνομίων, περὶ τῆς περιηγήσεως τοῦ Κανανοῦ εἰς τὰς χώρας τῶν Ὑπερβορείων.

B'

Ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἐγεννήθη ἐν Θεραπείοις τοῦ Βυζαντίου παρὰ πατρός ἱερέως καὶ μεγάλου οἰκονόμου τῷ 1694. Μόλις δ' αὐξήθεις καὶ γενόμενος ἐτῶν δεκατεσσάρων ἐστάλη χάριν ἐμπορίας εἰς Ῥωσίαν ὑπὸ τῶν γονέων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἴσως νὰ ἐκπατρίσωσιν οὕτω νεαρὸν τῇ ἡλικίᾳ τὸν υἱὸν, ἔνεκα πτωχείας μόλις δυνάμενοι νὰ διατρέφωσι τὰ τέκνα, ὧν πέντε προηγούντο τοῦ Βασιλείου ἴσως δ' εἶποντο καὶ ἄλλα μετὰ τὴν γέννησιν ἐκείνου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἐπιστροφὴν βιώσας βραχὺν χρόνον ἐν τῇ πατρίδι ἐπεχείρησε καὶ δεύτερον πλοῦν εἰς τὴν ξενιτείαν

ταξιδεύσας μὲν δις καὶ τρίς ἕως εἰς Μοσχοβίαν, ἐπανακάμπτων δ' αἰθὺς δὲ εἰς τὴν ἐμὴν πατρίδα.

Μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπεχείρησε τῷ 1727 καὶ τρίτην μακρὰν περιοδείαν εἰς Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην.

Τὰς εἰδήσεις ταύτας περὶ τοῦ Βατάτζη μακθάνομεν ἐκ τινος ἀνεκδότου ποιήματος αὐτοῦ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰς ἄνω μνησθείσας περιοδείας.¹ Εὐρον δὲ τοῦτο τῷ 1876 χειρόγραφον ἀποκείμενον ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ λονδινίου Βρεττανικοῦ Μουσείου, περιελθὼν εἰς αὐτὴν μετὰ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ λόρδου Γυίλφορδ φέρει δὲ ἀριθμὸν *Add. 10,075* καὶ εἶνε γεγραμμένον κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.²

Περιλαμβάνει δὲ περὶ τοὺς διαχιλίους ἑκατὸν πολιτικοὺς ὀμοιοτελεύ-

¹ Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σάθας μὴ γνωρίζων τὴν ὑπαρξίν τοῦ ποιήματος τούτου ἐν ᾧ περιέχονται αἱ περὶ Βατάτζη λεπτομερεῖς εἰδήσεις ἐλάχιστα λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν σ. 918 τῆς «*Νεοελληνικῆς Φιλολογίας*», παραλαμβάνων ταῦτα ἐκ τοῦ Γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας τοῦ Δ. Φιλίπιδου.

² ἴσως σώζεται πλὴν τούτου τοῦ ἀπογράφου καὶ ἄλλο τι καθ' ὃ ἐγένετο πρὸ τινων ἐτῶν ἀνακοίνωσις τις περὶ Βατάτζη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρ. Ἰδρωμένου ἐν τῷ ἡμετέρῳ συλλόγῳ.

τους στίχους, οίτινες ούτε διὰ τὸ εὐνηγον, οὔτε διὰ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὸ ὁμοιοτέλεστον διακρίνονται καὶ εἶνε γεγραμμένον εἰς γλώσσαν ἣτις μετέχει καὶ τῆς καθαρῆς οὐσίας καὶ τῆς καθωμίλημένης. Καὶ ἔχει μὲν γράφων πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀμαθείας αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποκνεῖ τὸ μὲν ἵνα εὐχαριστήσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν πολλῶν τόπων οὓς περιηγήθη, τὸ δὲ νομίζων ὅτι δύναται ὁπωσδήποτε νὰ ἔχη τινὰ χρησιμότητα ἢ ἀφήγησις τῶν ἀποδημιῶν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα λέγει (ἐν φ. 19,6 τοῦ κώδικος):

Κ' ἤκουσα πάμπολλαις φοραῖς ἄνδρας τοὺς σοφωτάτους
νὰ δίδουε ἀράσιν καὶ τοὺς ἀμαθεστάτους.
Τῶν ἀμαθῶν ὡς εἰς κἀγὼ, ὡς οἶδα διηγοῦμαι
καὶ ἂν δόξῃ τινῶν μάταια τὴν συγγνώμην αἰτοῦμαι.

Ἡ ὅλη περιήγησις τοῦ Βατάτζη διαιροῦται εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀναγράφεται διπλῆ περιοδεία εἰς Περσίαν καὶ τὰ κατὰ τὴν Ῥωσίαν. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς μετὰ πολλὰ ἔτη τῷ 1727 ἐπιχειρηθείσης τρίτης ὁδοπορίας, καθ' ἣν ἐπεσκέφθη καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ἀλλὰ περὶ τούτων ποιεῖται βραχύτερον λόγον ὡς περὶ γνωστοτέρων. Πολλαχοῦ δὲ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ, ὅταν μάλιστα διμῆλῃ περὶ τόπων ἀγνώστων εἰς τοὺς πολλοὺς, θέλει νὰ ταῦτίσῃ τοὺς λαοὺς περὶ ὧν ποιεῖται λόγον πρὸς τοὺς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γεωγράφοις ἀναφερομένους, ἰδίως δὲ ποιεῖται μνεῖαν Διονυσίου τοῦ Θρακίως. Τῆς περιηγήσεως ταύτης τὸ δεύτερον μέρος εἶνε καὶ τὸ περιεργότερον, ἐπειδὴ ὁ Ἕλλην περιηγητὴς φθάνει μέχρι Χίβας, Βουχάρας, Ὑγκανίας, Ἀραλικῆς θάλασσης καὶ ἄλλων ἐνδοτέρων ἀσιατικῶν χωρῶν, περιγράφει δὲ τὸν Ταῦρον καὶ τὰ κατὰ τὴν Περσίαν. Ἰδίως δ' ἐκφράζει τὸν πρὸς τὸν σάχη Ναδὶρ θαυμασμὸν αὐτοῦ, παραπέμπων εἰς τὴν πρὸ τοῦ γεωγραφικοῦ ποιήματος συνταχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ *Ἱστορίαν τοῦ σάχη τῆς Περσίας Ναδὶρ*, ἧς περίληψις ἐκ μνήμης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδου ἐν παραρτήματι τοῦ γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας, ἐκτυπωθέντος ἐν Λειψίᾳ τῷ 1816. Κατὰ τὸν ἐκδόντα τὴν ἐπιτομὴν ταύτην Φιλιππίδην ὁ Βασίλειος Βατάτζης ὅστις κατεῖχε τὴν ἐλληνικὴν, τὴν λατινικὴν, ἀραβικὴν καὶ περσικὴν καὶ διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Περσίᾳ ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Ῥωσίαν παρὰ τοῦ σάχη Ναδὶρ.¹ Ὡς δὲ μανθάνομεν ἐκ τῆς Περιηγήσεως αὐτοῦ, ὁ σάχης ἐνεπιστεύσατο αὐτῷ καὶ πρεσβεῖαν τινὰ εἰς Ὑγκανίαν, ἧς τρηεὶ ἀπόκρυφον τὸν σκοπὸν.

Τῶν δύο μερῶν τῆς Περιηγήσεως τὸ μὲν πρῶτον ἐγράφη προφανῶς πρὸ τοῦ 1727, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ὁδοποριῶν αὐτοῦ, καὶ δὴ μετὰ τὸ 1732 ὅτε ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίῳ ὁ χάρτης αὐτοῦ, οὗ γίνεται μνεῖα ἐν φ. 31,6 τοῦ λονδινείου ἀπογράφου

1 Παράρτημα γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμουνίας σ. 22.

τοῦ ποιήματος. Καὶ οἱ μὲν στίχοι αὐτοῦ εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, κακὸζήλοι, οὐδὲ τὴν φαντασίαν ἔχει ἀφθονον, ἀλλ' αἱ ἐλλείψεις αὐταὶ ἀνὰ πληροῦνται διὰ τῆς μεγάλης ἀφελείας περὶ τὴν διήγησιν καὶ τοῦ παρατηρητικοῦ. Τὰ ἔμφυτα ταῦτα δῶρα καθιστῶσιν ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἀναγνωσιν τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ, εἰς ἣν συνεχῶς ἐγκατασπείρονται ἐπεισόδια λόγου ἄξια.

Ἐν τῷ χειρογράφῳ προηγούνται κατὰ τὰ ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις εἰωθότα στίχοι εἰς τὸν συγγραφέα τῆς βίβλου καὶ ἀφιερωτικὰ τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράμματα διάφορα εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Εὐθὺς δ' ἐν τοῖς πρώτοις στίχοις τοῦ πρώτου μέρους διδάσκει ἡμῖν τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν φ. 31,6 κ. ε. ἔχοντα οὕτως:

Χριστὸς μόνος ὡς ἔφησεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ
παντὶ γὰρ δίδει ἄδειαν γενεῖ τῷ ἀνθρωπίνῳ,
ἐλευθερίαν τοῦ γαμεῖν ὡς μόνος του προστάζει,
ὁ γάμος εἶνε τίμιος εἰς ὅλους τοῦτο κράζει.
Οὕτω καὶ ὁ γεννέτης μου ἐμοῦ τοῦ νεανίου
ἐσυνεξέυχθη γυναικὶ εἰς ὄνομα Κυρίου,
ὡς πέφυκε Χριστιανοῖς ὅλοις τοῖς ὀρθοδόξοις
δι' εὐλογίας ἱερᾶς ἐλπίζειν θείας δόξης.
Ὅστις δὲ ὁ γεννέτης μου μετὰ τὴν συζυγίαν
χειροτονήθη ἱερεὺς τοῦ λειτουργεῖν τὰ θεία.
Μετὰ δὲ χρόνους μερικοὺς, ὡς ἐκ θεοῦ ἐλέχθη,
κ' ἔπειτα ἄλλων μ' ἀδελφῶν* κἀγὼ τότε ἐτέχθη
ἔκτος μετὰ τὴν γέννησιν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν μου
καὶ γεννηθεὶς δοξολογῶ τριαδικῷ θεῷ μου
κατ' ἔτος τὸ ἀπὸ Χριστοῦ ἀνακτος τοῦ θεοῦ μας
τοῦ ποιητοῦ καὶ πλάστου μας καὶ τοῦ δημιουργοῦ μας
χιλιοστῶ ἑξακοστῶ ἐνενηνητα τεσσαράῳ*
διὸ ἀεὶ δοξολογῶ κράτει του τῷ μεγάλῳ.
Πατὴρ ἦν με ἐγέννησε μήτηρ μου ἡ κυρία
ὑπάρχει εἰς τὸ κατάστενον* ποῦ λένε** Θεραπεία
πλησίον τῆς περίφημου πόλεως Κωνσταντινου
τῆς λαμπούσης ἐπὶ τῆς γῆς ὡς περ ἀκτὶς ἡλίου.
Ἀναθραφεὶς δὲ ἐπ' αὐτῆς τῆς περιφημισμένης,
τῆς ἀνάσσης τῶν πόλεων, πόλις τῆς ἀκουσμένης,
θεῖα προνοία δ' αὐξήθειε μετὰ τῶν γεννησάντων
ἕως ἐτῶν ὧν ἀριθμὸν δέκα τε καὶ τεσσαρῶν
τὴν τάξιν τε καὶ ἀσκήσιν ἐπιθυμῶν ἐμπόρων
καὶ περιήγησιν φιλῶν κόσμου καὶ πολλῶν χώρων
ἐν ἡλικίᾳ ταύτῃ δὲ, ὡς ἀνωθεν φανίξω,
καὶ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, πρὸς ξέν' ἀναχωρίζω*
μὲ τὰς εὐχὰς γεννέτων μου καὶ μὲ τὴν θέλησίν τους,
μὲ ἔπεμψα πρὸς ἀρκτικά ὡς ἦτον ἡ βουλὴ τους.

* Κῶδ. ἄλλον μ' ἀδελφόν

** Κῶδ. λέναι.

εἰς γῆν λέγω ὀρθόδοξον ποῦ λάμπει Ἐκκλησία
καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν τὴν Μοσχοβία.
Ἐξ οὗ δὲ βούλομαι ἀρξασθαι διήγησιν ποιῆσαι,
πᾶσάν μου περιήγησιν ὡς δύνωμι ἱστορῆσαι
πόλεων τῶν ἐξακουστῶν καὶ χωρῶν περιφῆμων
καὶ θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἃ ὀφθαλμοὶ μου εἶδον.

Ἐν τῷ πρώτῳ δὲ μέρει ποιεῖται ἤδη λόγον περὶ τοῦ σάχη καὶ τῶν ἀ-
κολούθων αὐτοῦ διὰ τῶν ἐξῆς (ἐν φ. 20,α).

συχνὰ δὲ πάντα δι' αὐτοῦ ἀλλίσκεται καὶ ὁ σάχης
καὶ ἀρκετὰ ἂν θές νά τον ἰδῆς * ἐκεῖ πρέπει νά λάχης,
καθὼς πολλάκις ἔτυχα κἀγὼ ἐκεῖ ἵτον φόρον
κ' εἶδά του τὴν παράταξιν καὶ τῶν ἀνθρώπων τ' ὄλων.
Βέβαια ἐβγαίνει ** μ' ἀρκετὸν πλῆθος πολλῶν ἀνθρώπων,
καβαλλαρῶν καὶ πεζῶν καὶ ἀρχόντων πολλῶν πρώτων.
Πολλάκις καὶ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν * * μαζί του
μὲ λιθοκόσμητα χρυσὰ ἔχουν τὴν ἔνδυσίν του.
Φορέματα χρυσόφαντα φοροῦν καὶ αὐτοὶ ἀτοί τους,
ὁμοίως κ' οἱ βαβδοῦχοι † τους καὶ ὅλη ἡ προπομπή τους.
Θαῦμα πολὺ εἶνε ἵτὰ χρυσὰ τὴν ἔφρσιν ὀπόχουν † †
σχεδὸν ἂν ἦτον δυνατὸν χρυσὴν σάρκα νά ἔχουν.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ δευτέρου μέρους ἀναγγέλλει:

ἅπαντα οὖν κατὰ σειρὰν συντόμως ἱστορήσω
κ' ἐκ τῆς πατρίδος δ' αἰθῆς δὲ τὸν δρόμον νά ἀρχίσω.
Ἐν ἔτει σωτηρίῳ τε τῷ χιλιοστῷ λέγω
κ' ἐπτακοσιοστῷ ὁμοῦ εἰκοστῷ τῷ ἑβδόμῳ
ἐξῆλθον ἐκ Κωνσταντινου, ἦλθον εἰς Μοσχοβία
κ' ἐκ Μοσχοβίας ἀρχισα μακρὰν ὁδοπορίαν.

Ἐν τούτῳ τῷ μέρει περιέχονται καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τῆς Ἀραλικῆς θαλάσ-
σης, ἐν οἷς ὁ Ἕλληνας περιηγητὴς ἀξιοῖ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς (ἐν φ. 33,α).

καὶ μετὰ ταῦτα οὐ μακρὰ, λέγω δὲ πρὸς τὴν Χίβαν
ἕως ἡμέρας ἐξ ἐπτὰ λέγω ὁδοπορίαν
ἐφθάσαμεν ἵτῃν θάλασσαν ἣν οἱ πάλαι οὐκ ἴσαν
καὶ οἱ ἐξῆς ἱστορικοὶ ἦν ὅλως ἀγνοοῦσαν,
λέγω δὲ τὴν Ἀραλικὴν, εἰς ἣν ὅταν ἐπῆγα
τ' ἀλμυρὸν τῆς δοκίμασα γλώττη μοι τῇ ἰδίᾳ,
ἔχουσα ἀπαράλλακτα ὅσαν θάλασσα εἰς πάντα
ἢ δὲ περιφέρει αὐτῆς εἶν' ἡμερῶν τριάντα.

* Κῶδ. τὸν εἰδῆς.

** Κῶδ. εὐγένει.

* * Ἐχει ὀρθῶς. Τὸ δὲ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν σημαίνει ἐνταῦθα παρέχουσιν αὐτῷ
ἀκόλουθον ἐλέφαντα.

† Κῶδ. βαβδοῦχοι.

† † Κῶδ. ὀπόχουν.

Εἰς αὐτὴν δὲ κ' οἱ ποταμοὶ ὁ Ὄξος κ' Ἰαξάρτης
ρέουσι γὰρ ἀμφοτέροι εἰς τὸ πέλαγος ταύτης,
καὶ οὐχὶ δ' ὡς οἱ παλαιοὶ ἐδόξαζαν νά τρέχουν
εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ὡς ἐξ ἀγνοίας λέγουν·
μάλιστα δ' ἡ Ἀραλικὴ ἕως εἰς τὴν Κασπίαν
διάστασιν ἔχει πολλῶν ἡμερῶν ὁδοπορίαν.
Τὴν δ' αὐτὴν τὴν Ἀραλικὴν τὴν θάλασσαν ἦν ἔφην
πρῶτος τὴν ἐφανέρωσα ἐγὼ εἰς τὴν Εὐρώπην,
κ' εἰς τὴν Δουδὸν τὴν ὀθέθηκαν εὐχαρίστως οἱ ὅσοι
σοφοὶ ποῦ καταγίνονται τῇ γεωγραφῶν γνώσει.

Περὶ δὲ Βουχαρίας ὄντος τοῦ λόγου καὶ τῶν αὐτῇ πολεμίων Κασά-
τζικων ὁ Βαττάτζης λέγει τάδε (φ. 38,β-39,α).

κ' ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ εἰς τὸ βῆθον Βουχάρι
αἰθῆς οἱ βῆθέντες ἐχθροὶ ἦλθον ὡς περ τὸ πάλιν
κ' αἰθῆς ἐπολιόρησαν δεινῶς τὴν Βουχαρίαν
ὄντες χιλιάδες ἑκατὸν καὶ οὐχὶ παρὰ μίαν.
Ἐν ταύτῃ δ' ὅμως τῇ μακρᾷ τῇ τετραμνησιαῖα
πολιορκίᾳ τῇ δεινῇ τῇ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ
τίς ἄρα, τίς τὰ δυστυχῆ νά ἴπῃ καὶ νά μιλῆσῃ
τὰ ὅσα πάσχει τῶν δεινῶν ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει;
Φεῦ φεῦ, θεὲ τοῦ οὐρανοῦ, ἀνθρώπους τίς νά βλέπῃ
νά τρωσῖν ἄλλον ἀνθρώπον ἐκ τῆς παῖνης καὶ βρέφῃ;
Ἐν τούτοις δὲ καὶ τὰ ἐμὰ θέλω νά παραστήσω
καὶ μὲ ἀλλοίους στίχους δὲ ἤδη νά ἱστορήσω.

Πότε μ' ἐν δεινοῖς κατὰ τύχῃ κατὰ αἰῶμα
τύχῃ μὲν τυχῶν, πνέουσ' ἐν πόλει τάδε,
ἄλωσιν, λιμὸν, σαρκανθρωποφαγίαν.*
Σῶμα δ' ἐμοὶ ὕστατα πνέον ἐξ ὄλου,**
τοῦτο δ' ἐκ πληγῆς ἅμα λειεντερίας.

Ἄλλ' ἐν τούτοις καί μενος ἐκήδετό μοι:
γυμνοσοφιστῶν τις τῶν εἰς τὰ ἐκείσε
ὄστις ἐν μιᾷ ἑλθὼν πισκέψασθαι με
κ' ἰδῶν με, ὡς οἴομαι, κατηφῆ σφόδρα
ταῦτα τάδε μ' ἔλεξε σὺν πολλῷ ζήλῳ·
—Ἐχεις σὺ θεόν;—Ἐγὼ καὶ μάλα, ἔφην.
Κ' αἰθῆς δ' αἰ αὐτὸς μετ' εὐθαρσίας ἔφην·
—τί δ' οὖν κατηφῆς, τί δ' ὄλως καὶ λυπεῖ σε;
καὶ γὰρ θεὸν ἔχων οὖν, τί οὖν λυπεῖσαι; * *
Καὶ πρὸς αὐτὸν τάδ' αἰθῆς αὐτὸς ἔφα·
«Χουδὰ δαρῆμ, τζὲ γὰμ δαρῆμ;»
θεὸν ἔχω ἔγωγε, τί λύπην ἔχω;

* Κῶδ. σάρκ' ἀνθρωποφαγίαν.

** Κῶδ. πνέων ἐξ ὄλου.

* * Κῶδ. λυπεῖσαι.

Τοια δ' οὖν ταῦτα καὶ τὰ μὲν τὰ ἐν τῇ Βουχαρίᾳ
 ὧν τὰ πολλὰ ἐγὼ λείψα διὰ τὴν συντομία.
 Οἱ βῆθέντες ὁμῶς ἐχθροὶ αἰθίς μὴ δυνηθέντες
 πορθῆσαι τὴν Βουχαρίαν κ' ἐξ ἐκείσ' ἀπελθόντες,
 πάντες ἠλευθερώθημεν κ' ἡ πόλις ἐλυτρώθη,
 τῷ βουλομένῳ ἀπελθεῖν ὁ δρόμος ἠνεύχθη·
 Τότες κἀγὼ βουλευθῆκα τὸν δρόμον μου νὰ κάμω
 καὶ δι' Ἰνδίας νὰ ἐβῶ* ἐτὴν Εὐρώπην νὰ πάγω.

Ἐπιστρέψας δὲ μετὰ πολλὰς ἐν Ἀσίᾳ περιπλανήσεις εἰς τὴν Ῥωσίαν,
 ἀπέρχεται ἐκεῖθεν διὰ Ῥήγας εἰς Γερμανίαν, εἶτα εἰς Ὀλλανδίαν, Γαλ-
 λίαν καὶ Ἀγγλίαν, καὶ διὰ βραχέων περιγράφει πάσας ταύτας τὰς χώ-
 τας. Ἀξία ἀναγνώσεως εἶνε τὰ ἐξῆς ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα περὶ Ἀγγλίας

Ἐγὼ δὲ κ' ἀπ' τὴν Φράντζ' αὐτὴν, ἦτοι ἀπ' τὴν Γαλλίαν,
 ἐπέρασα τὴν θάλασσαν κ' ἐπῆγα ἐτὴν** Ἀγγλίαν.*
 Εἰς τὴν Λονδῶν ἐστάθηκα, πόλις εἶν' γνωρισμένη
 πολλὰ τε πολυάνθρωπος καὶ παντοῦ ἀκουσμένη.
 Εἰς αὐτὴν κ' ἡ καθέδρα δὲ εἶνε † τῆς βασιλείας
 τοῦ βασιλέως τῶν Ἀγγλῶν κ' ὅλης τῆς Βρεττανίας.
 Περαιτέρω δὲ οὐκ ἐμὸν εἶνε νὰ ἱστορήσω
 τῶν Ἀγγλῶν τὰξίωματα ἐγὼ νὰ παραστήσω.
 Καὶ γὰρ εἰς πάντας εἶν' γνωστὴ ἡ πλουσιότητά τους
 καὶ ἡ ἰσχὺς ἐτὴν θάλασσαν καὶ ἡ σοφότητά τους.
 Μάλιστα τὸ φιλέλληνον εἰς αὐτοὺς πλεονάζει
 καὶ ἑτάς ἀκαδημίας τους ἐς δύναιμι ἀκμάζει.
 Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἕλληνας, Γράικους ὡς ὀνομάζουσι,
 καὶ τους τιμοῦν καὶ ἀγαποῦν κ' εἰς πάντα τοὺς δοξάζουσι.
 Ἐγὼ ὁμῶς πρὸς τὰ ἄλλα τε ὅπουδ' ἐτὴν Ἀγγλίαν
 ἱστόρησα μὲ θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀκαδημίαν,
 κείνην λέγω τὴν ξάκουστον ποῦ λέσι ἐτ' Ὁξφόρτι,
 εἰς ἣν κἀθ' ἐπιστήμης δὲ διδάσκεται ἡ γυνῶσι,
 εἰς ἣν κἀγὼ τ' ἐπρόσφερα τὴν χάριταν ποῦχα κάμει
 δι' ἣν μ' εὐχαριστήσασιν οἱ ἐκείσε πάντες πάνυ.
 Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Ὁξφόρτι εἶν' κ' ἡ βιβλιοθήκη,
 ἀλλ' οὐκ οἶδα ἂν εἶν' κ' ἀλλοῦ βιβλίων τόσων πλήθη.

Τέλος δ' ἐπιστρέφων εἰς Ῥωσίαν διὰ τῆς βορείου θαλάσσης καὶ τῆς
 Βαλτικῆς ἐπισκέπτεται καὶ τὴν Κοπενάγην. Τελευτᾷ δὲ διὰ τῶν ἐξῆς

Ἄλλ' εἶθε τὸ συμπαθὲς ὄμμα λέγω τὸ θεῖον
 εἰς ὃ ἐλπίζω δ' ἔγωγε θεοῦ τοῦ πανοικτίρμον
 εὐσπλαγγῶς καὶ ἐμβλέψοι με καὶ ἔτι ἐλεήσει
 καὶ ἔτ' ἀμαρτωλοῦ τοῦ μοῦ θάνατον οὐ θελήσει,

* Κῶδ. εὐγῶ.

** Κῶδ. ἐτὴν ὡς καὶ κατωτέρω στας κτλ.

* * Κῶδ. Ἀγγλίαν ὡς καὶ κατωτέρω Ἀγγλῶν κτλ.

† Κῶδ. εἶνε πάντοτε.

ἀλλὰ δώσοι με νοῦν καινὸν κ' ἐξ ᾧδε μετοικίαν
 κ' εἰς δὴ λιμένα βούλεται ψυχῆς τὴν σωτηρίαν.
 Τὰ δ' αὐτὰ ὁ τλησίπικος Βατάτζης ἱστορήσας,
 τλήσας μὲν τλήσας τὰ πολλὰ, ἀλλὰ περιηγήσας.

Εἰς τὸ λονδίνειον τοῦτο ἀπόγραφον τῆς Περιηγήσεως τοῦ Βατάτζη εἶνε
 προζεδεμενὸν καὶ ἐν ἀντίτυπον τοῦ χάρτου δὴν ἐξέδωκεν ἐν Λονδίῳ ὁ
 περιηγητὴς διὰ λιθογραφίας τῷ 1732. Καὶ τὸ μὲν χωρογραφικὸν μέρος τοῦ
 χάρτου κατέχει τὸ μέσον τῆς λιθογραφίας, τὰ δὲ περιθεώρια φέρουσι δια-
 φόρους ἐπιγραφὰς καὶ σημειώσεις.

Καὶ ἀριστερόθεν μὲν ὑπάρχουσι διάφοροι ἐρμηνεῖαι καὶ σημειώσεις περὶ
 τῶν χωρῶν καὶ ἐθνῶν τῶν ἐν τῷ χάρτῳ περιλαμβανομένων, γεγραμμέναι
 ἑλληνιστί, δεξιόθεν δὲ αἱ αὐταὶ λατινιστί. Ἄνω δὲ γέγραπται ἑλληνιστί
 καὶ λατινιστί ἡδε ἡ ἐπιγραφὴ «Χάρτα, δι' ἧς τοῖς φιλομαθέσι παρέχεται
 νειδεῖν μέρος τι τῆς Ἀσίας ὃ, οὐδεὶς τῶν περιηγητῶν ἕως τοῦ νῦν ἰδεῖν
 ἔκαυτοψι, καὶ ὡς εἰδῶς εἰπεῖν τι καθαρῶς εὐμοιρήσατο, ἕνεκεν τῶν τῆς
 ἡκατεκείσε ὁδοπορείας (ὡς οἴμαι) πολυειδῶν κινδύνων καὶ ἀπείρων καμά-
 ρων. Νῦν πρώτοις τύποις ἐκδοθεῖσα παρ' ἐμοῦ Βασιλείου Βατάτζη υἱοῦ
 τοῦ ποτὲ μέγα Οἰκονόμου τῆς ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀγίας τοῦ Χριστοῦ
 Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐπεὶ ἡ φορὰ τοῦ περιτρέχοντος κύκλου τῶν ἀν-
 θρωπίνων πραγμάτων (καὶ τὰ μὲν ὡς ὑκαυτῆς εἶποι τις, ἄλλως ἐξ ἄλλου
 ἀδόκως περιφερόμενα) μετὰ καὶ ἄλλων προτούτου γαιῶν τε καὶ ἐθνῶν
 καὶ τοῦ ᾧδε σημειωθέντος Ἀσιατικοῦ μέρους κατὰ τὸ ἀψικζον ἔτος (μέχρι
 τοῦ ἀψλ^ο) περιηγητὴν μὲ ἀνέδειξεν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῆς ἀξιοθεά-
 του μεγάλης Βρεττανίας ἡδὴ θεατὴν γενέσθαι με οὐχ ὑστέρισε».

Τέλος δ' ἐν τῇ ᾧ κατωθεν πλὴν σημειώσεων τινῶν καὶ ἀπεικονισμά-
 των ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς: «Ἐν Λονδῶν τῆς Βρεττανίας. Ἐτεὶ σωτη-
 ρίῳ ἀψλβ' κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον».

Ὁ χάρτης οὗτος κατέστη σπανιώτατος, ἴσως δὲ καὶ μοναδικός. Ἐγὼ
 τοῦλάχιστον μόνον τοῦτο τὸ λονδίνειον ἀντίτυπον εἶδον. Ἐν Ὁξωνίῳ ἐζή-
 τησα αὐτὸν, προσενεχθέντα, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Βατάτζης ἐν τῷ ἀνω-
 τέρῳ ἀνακοινωθέντι ἀποσπάσματι, ἀλλὰ δὲν εὗρισκετο ἀντίτυπον αὐτοῦ,
 τοῦλάχιστον ἐν τῇ βοδληικῇ βιβλιοθήκῃ.

Τοιαῦται αἱ γεωγραφικαὶ συγγραφαὶ καὶ δημοσιεύσεις τοῦ Βατάτζη οὗ
 ἡ Περιήγησις εἶνε ἀξία νὰ ἐκδοθῇ ποτε καὶ ὀλόκληρος. Προστιθεμένη
 εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Κανανοῦ, τοῦ Νουκίου, τοῦ Δρομοκαίτου, τοῦ Νο-
 ταρχᾶ καὶ τῶν ὀλίγων ἄλλων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας
 συγγραψάντων περιηγητῶν δύναται νὰποτελέσῃ εὐπρόσωπὸν ποτε σύν-
 ταγμα τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλλήνων Γεωγράφων.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.*

ΕΝΘΑ ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ Ο ΤΙ ΕΖΗΤΕΙΤΟ ΚΑΙ Ο ΤΙ ΔΕΝ ΕΖΗΤΕΙΤΟ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην πρωΐαν, περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, ἄνθρωπος πλεόν ἢ μεσηλιξ καὶ προφανῶς ὑπὸ τῆς τύχης καταδιωκόμενος περυσιάσθη εἰς τὴν συνοικίαν Πάτταρη ἀρ. 3.

Ἐφερε μεταξὺ τὸν πράσινον ἐπίδεσμον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ· ἦτο τραυλὸς, χῶλὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου του, ὠρίμου ἤδη, ἐφύετο μύσταξ μέλας ἀποτελῶν γελοῖαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μίξοπόλιον κόμην του.

Εἶχε περισκελίδας ἐκ βιάμβικκος πάλαι ποτὲ κυανοχρόου, ἐπενδύτην βελούδιον χρώματος ἄλλοτε μέλκνος, περιλαίμιον ἐκ δέρματος, ὅλον φέρουσιν οἱ στρατιῶται, καὶ πῖλον ὅστις ἔκλινε πρὸς τὸ ὑπερύθρον, συνεπεία τῶν μακρῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας παρέσχε τῷ κυρίῳ του.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀνῆλθε τὴν κλίμακα ἐκπέμπων θαθεῖς στεναγμούς καὶ σύρων μετὰ κόπου τὴν ἀκαμπτον κνήμην του. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα ἀνῆλθεν ἄνευ δυσχεροῦ τινὸς ἐπεισοδίου μέχρι τοῦ ἐβδόμου πατώματος καὶ ἔστη ἐκεῖ ἔνα ἀναπυθῆ ὀλίγον. Εὐρέθη κατέναντι ἀνοικτῆς τινος θύρας καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ ἀπεριγράπτου ρυπαρότητος καὶ ἀταξίας.

Ἐν τῷ δωματίῳ γυνὴ τις ἐσάρωνε, καὶ ἀπώθει πρὸς τὴν κλίμακα τὰς ἀκαθαρσίας. Ἦτο ὑψηλὴ τὸ ἀνάστημα, ἰσχνὴ ὡς οἱ στάχεις τοῦ Φαραῶ μετὰ τὴν κόμην πολὺν σχεδὸν, ἀκάθαρτον καὶ ἀνορθουμένην. Ἦτο ἐνδεδυμένη ὅπως ὅπως, ἐὰν δύναται νὰ κληθῆ ἐνδυμασία τὸ λείψανον τῆς ἐσθῆτος, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι μέσων μόνον κνημῶν. Οἱ πόδες τῆς ἦσαν γυμνοί, φερόμενοι ἐντὸς εἶδους τινὸς ἐμβάδων, μικρὸν δὲ βικμβακερὸν ὑποκάμισον ἐμαρτύρει τὴν ἀπουσίαν τοῦ καθ' αὐτὸ ὑποκαμίσου, τὸ ὁποῖον ἠπλοῦτο πρὸς ἀποξήρανσιν ἐπὶ τοῦ παρκύρου.

Ἡ γυνὴ ἐκείνη, ἔχουσα ἐστραχμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἀνελθόντα, ἐμονολόγει.

Ὁ ἄνθρωπος σιωπήσας ἐπερίμενε μέχρις οὗ ἡ ἐργασία τοῦ σαρώματος παρασύρη τὴν γυναῖκα μέχρι τῆς θύρας τοῦ δωματίου. Τοῦτο πράγματι καὶ μετ' ὀλίγον συνέβη, ὁπότε τὰ δύο ἐκεῖνα δυστυχεῖ ὄντα συνητηθήσαν.

Δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ γυνὴ ἐκείνη εἰς παρελθόντας χρόνους. Δὲν εἶχε πλέον ἡλικίαν· ἡ μορφή τῆς παρίστα σκελετὸν μόνον τὸν ὁποῖον ἐκάλυπτε δέρμα ὅμοιον πρὸς τὸ δέρμα τῆς Κορδοῦνης, δι' οὗ ἐκάλυπτον ποτὲ τὰ καθίσματα, καὶ ὀφθαλμούς τῶν ὁποίων ἡ ἀκτινοβολία

* Ἴδε σελ. 453.

ἦτο ὡσεὶ βλακφημικὰς τὶς προφερομένη ἐν τῇ ὀρμῇ ἐπιστημονικοῦ λόγου.

Τὰ λείψανα ἐκεῖνα ἐφάνιντο φοικῶδη.

Ἐρριψε βλέμμα πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἰστάμενον πρὸ τοῦ κκτωφλίου καὶ ἀμέσως ἐξηκολούθησε τὸν καθαιρεσμὸν, ἀπωθοῦσα τὰς ἀκαθαρσίας καὶ τὰ χῶματτα μετὰ τῶν ποδῶν τοῦ ὄχληρου ἐπισκέπτου.

Ἄλλ' αὐτὸς ἀπεφάσισε τέλος ἀνοίξῃ τὸ στόμα καὶ «Θεὶ-θεία-α, ἠρώτησεν, «ἡ-ἡξέυρετε νὰ-α μοῦ εἰ-εἰπῆτε εἰς ποῖ-ποῖον πὰ-πά-πάτωμα κκ-α-τοικεῖ ἡ Σε-Σε-Σε-ρχφίνη Μι-Μι-νού-νου-νου-τολο ;»

Εἰς τὴν πρώτην λέξιν ἡ γυνὴ εἶχεν ὑψώσει τοὺς ὀφθαλμούς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ διὰ βλέμματος ἀστραπικίου καὶ διαπεραστικοῦ εἶχε περκατηρήσει αὐτὸν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σκρώθρου, καὶ περιέμενε τὸ τέλος τῆς φράσεως, ἥτις τῇ ἐφάνη μακροσκελεστάτη.

— Ἐπὶ τέλους ! ἐκράυγασεν, ἐπήγαυκα νὰ ζητήσω τὸ τσεγκέλι διὰ νὰ σοῦ τραβήξω ἀπὸ τὸ στόμα τὴν τραυλαμάρα σου. Ἀνάβα ἀκόμη ἕνα πάτωμα, καὶ θὰ εὔρης τὴν Σε-Σε-Σε-ρχ-φίνα σου Μι-Μι-νούτολο· ὃ κοῦ-κού-τσάβλε τοῦ δικθόλου, ποῦ νὰ σὲ πνίξῃ δὲ διάβολος.

Ἴνα μὴ ἐνοχλήσωμεν τὸν ἀναγνώστην, θὰ παρέλθωμεν ταχέως τὸ ὑπόλοιπον τοῦ διαλόγου ἐκείνου, ἀρῶν μάλιστα ἡ γυνὴ ἤρχισε τραυλίζουσα καὶ αὐτὴ ἐμπαικτικῶς.

— Ἐνα πάτωμα ἀκόμη ; ἐκράυγασεν ὁ ἄνθρωπος· ὁστε μου λοιπὸν μίαν κλίμακα διὰ νὰ ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐκτὸς ἐὰν διὰ τούτου ἐνοεῖτε ὅτι ἀπέθανε.

Τὸ δωμάτιον τῆς γυναικὸς ἦτις συνωμίλει μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου εὐρίσκετο κάτωθεν τῆς ὀροφῆς τῆς οἰκίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ δώματος τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ὀροφή εἰς τὰς οἰκίας τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἥτις ἀστρικῶν ὀνομάζεται.

— Καὶ τί τὴν θέλεις αὐτὴν τὴν Σε-Σε-ρχφίνα σου ;

— Ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μκτθίου, Γεννάρος Κοκκάλας, μὲ στέλλει πρὸς αὐτήν.

— Δὲν τὸν γνωρίζω αὐτὸν τὸν κύριον. Πήγαυκε ἔστη δουλειά σου, πτωχὲ τοῦ ἁγίου Γεννάρου.

— Κυρία δούκισσα, εἶπεν ὁ ἄνθρωπος ὀργισμένος, ἐγὼ δὲν εἶμι πτωχὸς τοῦ ἁγίου Γεννάρου· ἐγὼ ζῶ μὲ τὰ εἰσοδήματά μου.

— Τὸ ὑπέθεσα δὲ, ἐφώνησεν ἡ γυνὴ εἰρωνικῶς. Καὶ λοιπὸν ;

— Ὁ ἐπίτροπος μοι εἶπεν ὅτι αὐτὴ ἡ Σεραφίνη Μινούτολο, ἀγαθὴ γυνὴ τῆς ἐνορίας μας, μετήρκατο τὸ ἐπάγγελμα τῆς ῥεπτριῆς. Μήπως ἠπατήθη περὶ τῆς καλῆς ταύτης γυναικὸς ;

— ἠπατήθη, καλέ μου ἄνθρωπε· δὲν ῥάπτει πλέον κανεὶς ἐδῶ.

— Δὲν ῥάπτει ; ἠρώτησεν ὁ ἄνθρωπος ῥίπτων ἐταστικὸν βλέμμα ἐν τῷ

δωματίω. "Ε, κυρά, μήπως ἐκέρδησες ποτέ εἰς κἀνὲν λαχεῖον;

— "Οχι· ἀλλὰ θὰ κερδήσω τόρα παίζουσα τοὺς ἀριθμούς σου, κλέφτη· ἀπήντησεν ἡ μέγαιρα. Τὰ στραβά σου μάστιξ ἀριθ. 7, τὰ μουστάκιά σου ὅταν οὐρὰ ἀλόγου ἀριθ. 71, ἡ γλώσσά σου διὰ σάλτσα καυτερῆ ἀριθ. 43. "Ε! νὰ οἱ τρεῖς ἀριθμοὶ 7, 71, 43.

— Μὴ περιπαίζης, ἀθλία, τὰ φυσικά μου ἐλαττώματα, ἀλλ' ἀπάντησέ μου.

— Τὰ ἐλαττώματά του; νὰ χαρῶ σε! ὄχι! δὲν δουλεύω πλὴ τώρα. "Εχω κτήματα.

— Τὸ φαντάζομαι, — εἶπεν ἐκεῖνος ξέων τὴν ἀριστεράν του κνήμην. Θὰ ἔχῃς μικρὰ ποιμένα ἐδῶ.

— Καὶ θρέμματα χονδρὰ ὅταν καὶ σένα, ἀπήντησεν ἡ γραῖα ἀναλαμβάνουσα τὸ σάρωθρον.

— "Όταν κανεὶς γεννᾶται ὑπὸ κακὸν ζῶδιον εἶναι πάντοτε δυστυχής.

— "Εξήσες ἐξήντα χρόνια, διὰ νὰ σχηματίσῃς αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν γνώμην;

— Σκέπτομαι τὸν πτωχὸν μου λοχίαν.

— "Α! ἔχομεν καὶ λοχίαν· εἶναι ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἐνορίαν μὲ σένα, ἔ;

— "Οχι· ἕκαμα λαθὸς· ὁ λοχίας μου εἶναι τυχερός· μοῦ ἐχάλασες τὰς σκέψεις, γραῖα.

— Πήγαινε νὰ κάμῃς τὰ παράπονά σου εἰς τὴν ἀστυνομίαν.

— Φαντάσου, κυρά, ἐξηκολούθησε, μὴ διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ βανιάσου τρόπου τῆς γραίας, — ὅτι πέρυσι μία καλὴ κυρία . . .

— Στάσου! Στάσου! ἔχομεν καὶ μίαν καλὴν κυρά. Μαρκήσιε, νὰ μὲ συστήσῃς σὲ παρακαλῶ εἰς αὐτήν· ἔτσι θὰ ἔχομε σωστὸν τὸν ἀριθμὸν.

— Πήγαινε ἔτὸν διάβολο, παλληγοναῖκα. Μοῦ ταράττεις καὶ τὸ μνημονικὸν μου καὶ κάταστρέφεις τὴν χάριν τῆς διηγήσεώς μου.

— Θέλεις μίαν πολυθρόνα; θέλεις νὰ σοῦ φέρω καφέ μὲ τὸ γάλα; τὴν ἐφημερίδα καὶ μίαν πίπαν;

— Τελειώνω· ἡ καλὴ μου κυρία, στέλλει κατ' ἔτος ἐξ ὑποκάμισα εἰς τὸν λοχίαν μου . . .

— "Εξυπνος λοχίας αὐτός! νὰ ἕνας ἄνθρωπος ποῦ πρέπει νὰ ἦναι πλούσιος ἀπὸ πουκάμισα· ἐγὼ σὲ τρία ἔτη δὲν ἀπόκτησα παρά δύο μόνον πουκάμισα.

— Τὸ βλέπω ὅτι δὲν ἔχεις μεγάλην πολυτέλειαν εἰς τὰ ἀσπρόρουχα. Τὸ ἀληθές εἶναι, κυρά, ὅτι πέρυσι ἔφερα τὰ ἐξ ὑποκάμισα τοῦ λοχίου μου εἰς γυναῖκα τινὰ ποῦ σοῦ ὠμοίαζε. Νομίζω μάλιστα ὅτι κάπως καλύτερα διατηρεῖτο ἀπὸ σέ. Εἶχε μεταξωτὰ περιπόδια· πιστεύω νὰ ἦτο δῶρον κἀνεὸς ἱερέως, διότι ἦσαν κόκκινα. "Εφερε ἀκόμη ἐπὶ κεφαλῆς κάλυμμα κιτρίνου χρώματος, προερχόμενον βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. "Επὶ τέ-

λους ὑπεσχέθη νὰ βράψῃ τὰ ὑποκάμισά μου, καὶ μοι εἶπε νὰ ὑπάγω μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, διὰ νὰ τὰ παραλάβω.

— "Α! μαντεύω τὴν ἱστορία σου, κυρ δεκανέε, ἐκεῖνη ἡ χριστιανὴ θὰ ἔφαγε τὰ ὑποκάμισα..

— "Οχι τὰ ἤπια, ἀλλὰ τοῦτο τῆς ἐβγήκε σὲ καλό. "Επαιξεν εἰς τὸ λαχεῖον ὅλα αὐτὰ ποῦ ἔβρασε τοῦ λοχίου μου. Τὰ ὑποκάμισα ἀριθ. 37, τὸν λοχίαν 61, τὸ ἀστεῖον, — νὰ κλέψῃ ἕνα πτωχὸν ἄνθρωπον τὸ ἐπῆρε διὰ ἀστεῖον—ἀριθ. 84· οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀριθμοὶ ἐκέρδησαν εἰς τὸ λαχεῖον 48 τάλληρα· ἤλλαξε κατοικίαν, καὶ ὁ λοχίας μου ἔμεινεν ἄνευ ὑποκαμίσων διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

— Ὁ καυμένος, εἶπεν ἡ γυνή.

— Διὰ τοῦτο, ἐξηκολούθησεν ὁ γέρον, ἡ καλὴ μου ἐκεῖνη κυρία ἠθέλησε νὰ βράψουν τὰ ἐφετεινὰ ὑποκάμισα ἀσφαλέστερα χέρια καὶ περὶ τοῦτου ἠρώτησε τὸν ἐφημέριον ὅστις τῇ ἐσύστησε τὴν Σερραφίαν Μινούτολα. Ποῦ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ Σερραφίνα, σὲ παρακαλῶ;

— Δὲν τὴν γνωρίζω, κυρ δεκανέε.

— Ὁ φτωχὸς μου «τάκκαμε θάλασσα» δὲν ἔχει τύχην.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός; νὰ καὶ ἕνα τὰ ἔκαμε θάλασσα διὰ τὴν ὄρα.

— Εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ λοχίου μου.

— Ὁρατὸ ὄνομα, κυρ δεκανέε.

— Εἶναι παράβγαλμα. Τὸ ἀληθές του ὄνομα εἶναι Πέτρος Κολίνης.

Ἡ γυνή, μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκεῖνης ἐξακολούθησεν νὰ σαρώνη, ἐστάθη αἰφνιδίως καὶ διὰ τοῦ βλέμματός της παρετήρησεν ἀπενῶς τὸν ὀμιλοῦντα γέροντα. Ἀστραπικίως τὸ δέριμα της ἐκ κιτρίνου ἐγένετο φαειόχρουν· ἀλλὰ τὰ πάντα μετὰ ἐν δευτερόλεπτον ἠσύχασαν. Ἡ γραῖα ἤρχισε πάλιν καθαρίζουσα τὸ δωμάτιον μετὰ βίας περισσοτέρως ἢ πρότερον. Ὁ δὲ ἄνθρωπος δὲν ἐπρόσεξεν εἰς τὸ διαβητικὸν ἐκεῖνο νέφος, διότι ἐφάνετο συγκεκινημένος.

— Κυρά, εἶπε, δός μοι ἐν κάθισμα.

— Τί τὸ θέλεις;

— Διὰ νὰ καθίσω ἐπ' αὐτοῦ τὴν συγκίνησίν μου. Ὅσάκις σκέπτομαι παλαιὰς τινὰς ἱστορίας. . . .

Ἡ γυνή τὸν παρετήρησεν ἐκ νέου, παραδόξως προσηλώσασα τὰ βλέμματά της, μεθ' ἧ ἐπανελάθε ψυχρῶς.

— Μήπως θέλεις καὶ κἀνεὶνα δυναμωτικό; ἄφησέ με νὰ ἀνάψω τὴν πίπαν σου τοῦλάχιστον. Τὴν ἔσθυσες μὲ τὰ δάκρυά σου.

— Ὑπάρχουσι πράγματα εἰς τὸν κόσμον, τὰ ὁποῖα συγκινοῦσι πολὺ τὴν καρδίαν, γερόντισσα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἰδική σου γερωντικὴ καρδία δύναται νὰ συγκινηθῇ ὀλίγον.

— Τὸ πιστεύεις; μάννα μου!

— Εἶπον λοχίας. Ὁχι· ὁ πτωχός μου Πέτρος Κολίνης ἦτο ταγματάρχης, ἱππότης τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς, Βαρῶνος καὶ ἂν ὁ Ναπολέων δὲν ἤθελε καταστραφῆ, θὰ τὸν ὠνόμαζε κόμητα καὶ στρατηγὸν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ.

— Σὺ λοιπὸν τὸν ἐκατέβασες ἀπὸ ταγματάρχη λοχία, κύρ δεκανέα;

— Σιώπα, στρίγλα· ὄχι ἐγὼ, ἐκεῖνοι.

— Ποῖοι ἐκεῖνοι;

— Οἱ ἐπανελθόντες Βουρβῶνοι· ὁ λοχίας μου οὗτος ἀναχωρῶν ἐκ Νεαπόλεως ἄφησε μίαν γυναῖκα.

— Ἦτις τῷ ἔραπτε τὰ ὑποκάμισα;

— Ἐὶν ὁποῖαν ἠγάπα, καὶ τὴν ὁποῖαν ἐμελλε νὰ νυμφευθῆ κατὰ τὴν εἰς Νεάπολιν ἐπάνοδόν του. Ἦθελεν ὅμως ν' ἀφήσῃ προστάτην τινὰ εἰς τὸν μικρὸν οἶόν του, ἀναχωρῶν ἐκ Νεαπόλεως. Ἐννοεῖς τώρα, στρίγλα; Ἀλλὰ τίποτε. Ἡ Ἰωσηφίνα, νομίζω ὅτι τοιοῦτοτρόπως ὠνομάζετο ἡ ὠραία ἐκείνη νεῆνις, εἶχεν ἀναληφθῆ.

Ὁ γέρον προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς γυναικὸς, ἣτις ἀενάως ἐξηκολούθει σαρόνουσα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί πράττει, σπασμωδικῶς κινουμένη καὶ μὲ τρέμουσαν χεῖρα, πάντοτε δὲ ἐστραμμένα ἔχουσα τὰ νῶτα πρὸς αὐτόν.

— Καὶ ἀπέθανε λοιπὸν αὐτὴ. πῶς τὴν λές; αὐτὴ ἡ εὐμορφὴ κοπέλλα;

— Ὁ ταγματάρχης μου οὕτως ἐνόμιζε καὶ νομίζει ἀκόμη. Τὸ δὲ δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναχωρῶν τὴν ἐγκατέλιπε, καὶ τὸ ὁποῖον εὗρίσκετο εἰς τὴν στενωπὸν τοῦ Ἥλιου, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του κατωκεῖτο ὑπὸ ἐνὸς μαγειροῦ.

— Εἶναι ἀλήθεια δυστυχῆς αὐτὸς ὁ ταγματάρχης λοχίας.

— Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου περνᾷ τὸν καιρὸν τοῦ διδάσκων τὰ παιδιὰ τοῦ χωρίου του. Εἶπέ μου τώρα, ποῦ κατοικεῖ αὐτὴ ἡ Σεραφίνα Μινούτολο;

— Ἐτελείωσες λοιπὸν τὰς ἱστορίας σου, παληόγερε σπιλοῦνε;

— Ποίας ἱστορίας;

— Μῆπως εἶσαι κατὰσκοπος τῆς ἀστυνομίας; ἐτραύλισεν ἡ γραῖα.

— Τί μουρμουρίζεις αὐτοῦ, στρίγλα κατηραμένη; Μὲ ὑβρίζεις;

— Ἐγὼ εἶμαι ἡ Σεραφίνα Μινούτολο· καὶ ἔπειτα; τί μὲ θέλεις λοιπὸν;

— Ἐὰν δέχσαι τοιοῦτοτρόπως ἐκείνους οἱ ὁποῖοι σοῦ φέρνουν ἐργασίαν, πῶς θὰ δέχσαι τὸν οἰκοκύριον, ὅταν ἔρχεται νὰ σοῦ ζητήσῃ τὸ ἐνοίκιον;

— Τώρα σοῦ δείχνω ἐγὼ πῶς τὸν δέχομαι, ἀνέκραξεν ἡ Σεραφίνα, ὑψοῦσα τὸ σάρωθρον κατὰ τοῦ κύρ Γαβριήλ, ὃν ὁ ἀναγνώστης ἀνεγνώρισεν ἤδη.

Ἄλλ' ὁ κύρ Γαβριήλ ἐπρόλαβε τὴν πρακτικὴν ταύτην ἐκδήλωσιν τῆς

γραφίας. Λησμονήσας ὅτι ἦτο χωλός, ἐξεπήδησε ταχέως ἐκ τοῦ δωματίου εἰς τὸν διάδρομον, κραυγάζων

— Ὁ διάβολος νὰ σὲ πάρῃ! Ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον δι' ἐμὲ, μητρικὰ τοῦ Σατανᾶ. . . .

Δὲν ἐπρόφθασε νὰ προσθέσῃ ἄλλο, διότι τὸ σάρωθρον κατηνέχθη βαρὺ κατὰ τοῦ προσώπου του. Ἐνῶ δὲ κατεκρημνίζετο ἐπὶ τῶν κλιμάκων, ἀνέτρεψε σχεδὸν νεάνιδά τινα, ἣτις ἀνέβαινεν ὄλως ἀφρημένη.

Οὐδὲ εἶχε τὸν νοῦν νὰ τὸν παρατηρήσῃ, πρὸ πάντων διότι ἡ κλιμαξὴ ἦτο σκοτεινὴ. Ὁ κύρ Γαβριήλ ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ διαδρόμου τοῦ πέμπτου πατώματος, παρατηρῶν πρὸς τὰ ἄνω. Διέκρινε τὴν Σεραφίνην ἀκόμη καταδιώκουσαν αὐτόν, ἔπειτα εἶδεν αὐτὴν κρατουμένην ὑπὸ τῆς νεάνιδος, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ θύρα τοῦ δωματίου ἐκλείσθη ὀρμητικῶς.

Ὁ κύρ Γαβριήλ ἐσκέπτετο ν' ἀνέλθῃ ἐκ νέου, ὅπως δυνηθῆ νὰ ἀκούσῃ τι διὰ τοῦ κλειθροῦ τῆς θύρας. Ἀλλὰ κρότος βημάτων καὶ ἤχος φωνῆς, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐμπόδισαν αὐτόν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του. Κατήλθε καὶ εὗρέθη ἐν τῇ αὐλῇ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετὰ τινος γραίας, ἣτις ἔχεν ἀρχίσῃ καὶ αὐτὴ ἀσθμαίνουσα νὰ ἀναβρίνη.

Ὁ κύρ Γαβριήλ ἀπεμακρύνθη ἀφοῦ τὴν περητήρησεν. Ἦτο ἐνδεκάτη ὥρα. Ἐπορεύθη πρὸς τὸν Βροῦτον καὶ τῷ διηγήθη τὰ συμβάντα.

— Κατὰ τὴν γνώμην μου, συνεπέρχεν ὁ κύρ Γαβριήλ, ἡ γυνὴ αὐτῆ εἶνε ἡ νέκ τοῦ 1814, ἡ ἐρωμένη τοῦ λοχίου μας.

Ὁ Βροῦτος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀπεφάσισε νὰ μεταβάλλῃ κατοικίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ο ΑΝΗΡ ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ, Η ΓΥΝΗ ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ.

Ὁ Βροῦτος εἶχε συμπατριώτην τινὰ φαρμακοποιὸν κατοικοῦντα ἐν τῇ ὀδῷ Φορία, πλησίον τοῦ Βοτανικοῦ κήπου. Ὁ καλὸς αὐτὸς ἄνθρωπος συχνάκις τὸν πρόετρεπεν ἵνα ἐκλέξῃ κατοικίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρὸ εἰκοσαετίας αὐτὸς κατώκει, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγνωρίζεν ὅλα, ὑποσχόμενος νὰ τὸν συνδράμῃ. Ὁ Βροῦτος ἐπεζήτησε νὰ τὸν εὕρῃ, ὅπως τῷ ἀνακοινώσῃ τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἐπιτύχῃ κατοικίαν γειτονεύουσαν μετὰ τοῦ φαρμακείου.

Ὁ φαρμακοπώλης Γελαστός εἶχεν ἀκριβῶς ὅ,τι ὁ Βροῦτος ἐχρειάζετο, μικρὸν οἶκημα κενόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδιοκτησίαν ἐνὸς τῶν πελατῶν του, κείμενον ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ὁ Βοτανικὸς κήπος, πλησίον τῆς Παιαγίας τῶν Ἀγγέλων. Ἡ θέσις ἦτο ὠραία, καίτοι ὀλίγον ἀπόκεντρος. Τὸ ἐνοίκιον δὲν ἦτο πολὺ ἀκριβόν. Ὁ οἰκοδεσπότης ἐξείρετος ἀν-

θρῶπος, ἂν καὶ ἦτο συχνάκις ἀσθενής, καὶ περιεστοιχεῖτο ὑπὸ οἰκογενεῖας καχεκτικῆς.

Ὁ Κύρ Γελαστός εἶχε συντάξει συμβόλαιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἰδιοκτήτης ὑπεχρεοῦτο νὰ παραχωρήσῃ τὸ οἶκημα, ὃ δὲ ἱατρὸς τὴν ἐπιστήμην του καθ' ὄλον τὸ ἔτος. Ὁ Βροῦτος ὑπέγραψε μὲ κεκλεισμένους ὀφθαλμοὺς τὰς συμφωνίας ταύτας.

Ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετὰ τὸ δεῖπνον ἐγένετο ἡ μετοίκησις. Τὰ ἐπιπλα καὶ αἱ οἰκονομίαι τοῦ Κύρ Νῶε οὐδὲ ἐν ἀμάξιον ἐπλήρουν. Ἐντὸς τῶν δωμάτων τοῦ νέου οἰκήματος τοῦ δόκτωρος Βρούτου τὰ πτωχικὰ ἐκεῖνα ἐπιπλα παρεῖχον ἐντύπωσιν ὁποῖαν ἡ θεὰ μῦθαις ἐντὸς μητροπόλεως.

— Ἐδῶ χρειάζονται πολλὰ πράγματα, ἔλεγεν ὁ Βροῦτος διερχόμενος τὰ δωμάτια. Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ οὕτω τοὺς πελάτας μου, ἐὰν ἔχω, καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσω νὰ καθήσωσιν ἐπὶ τῶν σανίδων τοῦ πατώματος.

— Βεβαίωτατα, ἀνέκραξαν ἐν χορῷ ὁ κύρ Γελαστός καὶ ὁ κύρ Γαβριήλ.

— Καὶ πόσα νομίζετε σεῖς, ὅτι θὰ μοῦ στοιχίσουν, ἔδραι, ἀνάκλιτρα, κλίνη, ὠρολόγιον, ἐρμάριον. . . .

— Ἐμπρός, ἔμπρός. . . . ἀγάλματτα, εἰκόνες, τάπητες, ἔ; εἶπεν ὁ κύρ Γαβριήλ.

— Μοῦ ἤλθε μία ιδέα, παρετήρησεν ὁ Βροῦτος. Ἀφοῦ πρέπει νὰ καλλωπίσω τὰ δωμάτιά μου, θὰ τὰ καλλωπίσω λαμπρά.

— Ἐν τῷ αὐτῇ περιπτώσει ἡ κληρονομία τοῦ θεοῦ σου καταβροχθίζεται αὐθαρῆ, λέγει ὁ κύρ Γελαστός.

— Ἐπὶ κῶ-κάτω, παρετήρησεν ὁ κύρ Γαβριήλ. Αὐτὸ εἶνε φοβερόν. Μὰ, ἀφοῦ ἔχει μίαν ιδέαν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, εἶνε ἀνάγκη νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ καλλιτέρου τρόπου. Δὲν μοῦ ἀρέσκουν αἱ ιδέαι, αἱ ὁποῖαι μόνον γεροντοκόρρι. Ὅταν ἔχη τις μίαν ιδέαν, ἀνάγκη νὰ τὴν γονιμοποιήσῃ, ἔστω καὶ ἂν παραγάγῃ μικρὰ τέρατα.

— Τότε; . . λέγει ὁ Βροῦτος.

— Τότε, θὰ με ἀφήσετε νὰ ἐνεργήσω ἐγώ; Ἐγὼ, γνωρίζω ὅλην τὴν Νεάπολιν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα.

— Σοὶ δίδω πληρεξουσιότητα.

— Χωρὶς βέβαια νὰ μεταβληθῇ εἰς βασιλικὸν ἀνάκτορον, προσέθηκεν ὁ κύρ Γαβριήλ, δὲν θὰ ἦνε ὅμως καὶ κατοικία ἐνὸς φαρμακοπώλου.

— Ἀρχίζομεν αὖριον, λέγει ὁ Βροῦτος. Ἀνάγκη τὸ δωμάτιόν του νὰ ἦνε ἔτοιμον ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν.

— Τὸ δωμάτιον τίνος;

— Τίνος; δι' ὄνομα Θεοῦ, τοῦ ταγματάρχου! Τῷ γράφω αὖριον νὰ ἔλθῃ.

— Καὶ τῷ λέγεις ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ κόρη του εἶνε εἰς τὰς διαταγὰς του;

— Ἐχὼ τὸν νοῦν μου ὡς ἐκεῖ. Τοῦ γράφω ἔλα! καὶ τοῦ στέλλω

εἴκοσι δουκάττα διὰ τὸ ταξείδιον· τοῦ λέγω ν' ἀναχωρήσῃ ἀνευ θορύβου διὰ νὰ μὴ ἐξυπνήσῃ τὴν ἀστυνομίαν· καὶ ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν ὁ ταγματάρχης θὰ ἦνε ἐδῶ.

— Ἀλλὰ διαβητήριον;

— Θὰ φροντίσῃ αὐτός. Θὰ εἰσέλθῃ διὰ νυκτὸς εἰς Νεάπολιν, ἐν στολῇ λοχίου τὴν ὁποῖαν δὲν ὑποπτεύονται.

— Ἄς ἔλθῃ, εἶπεν κύρ Γαβριήλ. Εἶπέ του τέλος νὰ σταματήσῃ εἰς Portici, τὴν δεῖνα ἡμέραν, τὴν τάδε ὥραν, εἰς τὴν δεῖνα θέσιν, καὶ θὰ ὑπάγωμεν νὰ τὸν παραλάβωμεν.

— Ὅχι, θὰ τὸν ἀφήσω ἐλεύθερον· τὰ γνωρίζει καλλίτερα ἀπὸ ἡμᾶς.

Τὴν ἐπαύριον ὁ κύρ Γαβριήλ ἤρχισε τὸ ἔργον.

Πόθεν ἠδυνήθη νὰ οἰκονομήσῃ, δὲν ἤξεύρω. Ἀληθὲς ὅμως εἶνε ὅτι ἐξέθαψε περιεργοτάτην συλλογὴν καθισμάτων, ἐδρῶν, ἀνακλιντρῶν, ἐρμαρίων, τραπέζων, παραπετασμάτων, ταπήτων. Τὸ ὅλον ἀπετέλει ἀσυμφωνίαν, ἀλλ' ἕκαστον ἰδίᾳ ἐπιπλον ἦτο μία χαρὰ. Μέσον καθισμάτων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ ὑψηλῶν ἐδρῶν, αἵτινες ἔφερον γεγλυμμένον φύλλωμα καὶ ἦσαν κεκαλυμμένα ἐκ δέρματος τῆς Κορδοῦης πεποικιλμένου δι' ἐπιχρῶσιν κρίνων, ἐγειτόνευον κατησχυσμένα ἄφθονα βαμβακερὰ παραπετάσματα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἀνάκλιτρα δὲ τοῦ ΙΗ', ἐξ ὑφάσματος βαρυτίμου καὶ ξύλου στυλποῦ κυανοῦ καὶ ἐπιχρῶσου, μὲ τὰ ἀρβουργῆ αὐτῶν κεντήματα, μὲ τὰ ἄνθη, μὲ τοὺς φυσιγνάθους ἐρωτιδεῖς των, ἡμιλλῶντο μετὰ δύο ἱματιοθηκῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐκ μαρμάρου κιτρίνου καὶ ξύλου ἐπιχρῶσου, μετὰ γλυφῶν ἀνθέων λεπτῶν ὡς κέντημα.

Ἦν τὰ ἐπιπλα ἐκεῖνα ἠδύναντο νὰ διηγηθῶσιν ὅ,τι ἤκουσαν καὶ ὅ,τι εἶδον, πόθεν προήρχοντο, ὁποῖας περιπετεῖας διήλθον, πῶς εἶχον κυλισθῆ τόσον χαμαὶ, καὶ πῶς ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς ἀποθήκης τοῦ παλαιοπώλου, ἐν ἣ ἐσῆπτοντο, μετέβησαν ὅπως εὖρωσιν ἀνάγκυσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ υἱοῦ ἐνὸς κουρέως, τοῦ μέλλοντος ἱατροῦ, ὅστις οὐδὲν ἄλλως τὰ ἐξετίμα καὶ θὰ ἐπροτίμα ἄλλα ἐξ ἀνακαρδίου ἢ ἐκ παλισάνδρου μετὰ μεταξίνων ἐπιστρωμάτων!

Ἦν, ἂν τὰ ἔντεχνα ἐκεῖνα ἀντικείμενα ἠδύναντο νὰ ἐπαναλάβωσιν ἡμῖν τὸν λόγον τοῦ μαρκησιῦ, τοὺς ἐρωτῶλους στίχους τοῦ ἀββᾶ καὶ τὰ ἀπίσια σχέδια τοῦ βαρῶνου! Ὅποῖας ἀναμνήσεις καὶ ὁποῖαν ἱστορίαν ἔχει πολλάκις ἐν ἀνάκλιτρον, εἰς σκίμπους, ἐν προσευκτῆριον!

Τοὺς σοβαροὺς τούτους λόγους ὑπεψιθύριζον ἴσως μετὰ τῶν τῶν ὠρατῶν ἐκεῖνα ἐπιπλα, συνηγμένα ἐκεῖ ὡσεὶ εἰς ἐορτὴν μάγου τινός, ὁπότεν ἡ πτωχὴ Χελώνη τὰ ἐκαθάριζεν ἀπὸ τὴν κόνιν ἐπιμελῶς, σταυροκοπούμενη καθ' ὄλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος τοῦ σώματος αὐτῆς καὶ ἀναμασσῶσα τινὰ Ἅγιος ὁ Θεὸς καὶ τινὰ Θεοτόκε Παρθένη, ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς ἀσέμνου γυμνότητος εἰκόνων τινῶν τῶν ὑφασμάτων.

Ὁ Βροῦτος ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τοῦ περιφήμου δωματίου του. Φαντασθῆτε δὲ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς τῆς Χελώνης, ὅτε εἶδε νὰ φέρωσιν ὀρειχαλκίην κλίνην διὰ δύο ἄτομα, ἐν ἐρμάριον μετὰ κατόπτρου, ἀνάκλιντρον ἀναπαυτικὸν καὶ πολυθρόνας! Ταῦτα πάντα ἐδήλουν ἀπόφασιν προμεμελετημένην. Ἡ διασκευή αὕτη δὲν ἦτο ἡ διασκευή κοιτῶνος ἀγάμου.

Οὐδ' εἰς τοῦτο περιωρίζετο αὕτη. Ὁ Βροῦτος διέταξε νὰ στρώσωσι τὸ δωμάτιον διὰ τάπητος· ἠγόρασεν ἐν κομωτήριον ἐκ μαρμαῦρου μετὰ σκευῶν ἀγγλικῶν ἐκ πορσελάνης, καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν φιαλιδίων τῆς Βοημίας, παχύμυρα, ἔλαια καὶ κολκρέμ. Μάλιστα! ὡς καὶ κολκρέμ, ὡς καὶ ποῦδραν! Τέλος αὐτὰ ὅλα ἐνέπνευσαν ὑπονοίας ἀκόμη καὶ εἰς τὸν κύρ Γαβριήλ.

Ἐπὶ τέλους πᾶσα ἀμφιβολία ἐξέλιπεν ὅτε εἶδον νὰ φέρῃ ἐν σάλιον, ἐν ἐπώμιον, ψέλλια, ἐνώτια καὶ ζώνην χρυσῆν. Βεβαίως πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν προωρισμένα διὰ τὴν Χελώνην.

Ἡ πτωχὴ αὕτη γραῖα δὲν ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις· ἀλλ' ὁ κύρ Γαβριήλ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐρωτήσῃ.

— Εἶναι παρρηγιεῖς κυρίου τινὸς ἐκ Μολιτέρνου, ὅστις νυμφεύεται, καὶ μ' ἐπεφόρτισε νὰ τῷ ἀγοράσω τὰ εἶδη ταῦτα, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη οὐδόπως ἱκανοποίησε τὸν κύρ Γαβριήλ· ἐν τούτοις προσεποιήθη ὅτι ἠρέσθη εἰς τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν, γινώσκων ὅτι ὅταν ἡ ὑπόθεσις θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν λύσιν, αὐτοῦ πρώτου θὰ ἐζητεῖτο ἡ συμβουλή, καὶ τότε θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπῃ τὴν γνώμην του. Δυσηρεστεῖτο μόνον βλέπων ὅτι τὰ τρισχίλια δρουκάτα τοῦ κύρ Νῶε εἶχον σχεδὸν ἐξαντληθῆ, καὶ ὁ κύρ Γαβριήλ ἐπεθύμει νὰ ἐξοικονομήσῃ διὰ τὸν Βροῦτον ὅσα τοῦλάχιστον ἐπῆρκουν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἐπὶ δύο ἔτη, ὅπως δύναται νὰ περιμένῃ ἀνέτως τοὺς πελάτας.

Δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Βροῦτου εἰς τὸ νέον οἴκημα, ἔφθασεν ὁ ταγματάρχης.

Ὁ κύρ Γαβριήλ καὶ ὁ Βροῦτος εἶχον συνεννοηθῆ ὅπως τῷ ἀποκρύψωσι πᾶν ὅ,τι ἐγίνωσκον περὶ τῆς Ἰωσηφίνης καὶ τῆς Ἑλένης, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀρῶμενοι τὰς ἀναγκάϊας πληροφορίας ἠθελον εἶσθαι βέβαιοι ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῷ ἀνεπανόρθωτον συμφορὰν.

Ὁ συνταγματάρχης ἐνόμιζε τὴν Ἰωσηφίνην θανούσαν· δὲν ἦτο λοιπὸν φρόνιμον νὰ ἐγείρωσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τάφου, καὶ νὰ τὴν ῥίψωσιν εἰς τὰς ἀγκάλας του ἐνσεσκαρωμένην ἐν τῇ Σερραφίνῃ. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλένην, εἶχον καθῆκον νὰ προσπαθῶσιν ἵνα σώσωσι τὴν νεάνιδα ταύτην καὶ τὴν ἀπομακρύνωσι τῆς μητρὸς τῆς. Περὶ τούτου ἐσκέπτετο ὁ Βροῦτος.

Ἡ Ἑλένη ἦτο ἤδη ἐτοιμὴ νὰ ὑποκριθῆ πρόσωπόν τι ἐν νέᾳ κωμωδίᾳ ἐν τῷ Θεάτρῳ Fiorentini. Διήρχετο τὴν πρωίαν εἰς τὰς δοκιμὰς. Ὅποτε δὲν εἶχεν ἐργασίαν εἰς τὸ θέατρον, παρέμεναν οἴκοι ἐνασχολουμένην.

Ὁ Βροῦτος τὴν συνήνησε δις ἢ τρίς, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ τῇ διηγήσῃ ὅτι ἦτο παρούσα ἡ μήτηρ αὐτῆς. Δὲν ἐτόλμη νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς γείτονας, ὅπως μὴ ἐγείρῃ ὑπονοίας. Ἡ ἐπίβλεψίς του λοιπὸν δὲν ἦτο πολὺ ἐπιτυχῆς καὶ τελεσφόρος. Ὁ κύρ Γαβριήλ καταγινόμενος εἰς τὴν πολυάσχολον διασκευὴν καὶ τακτοποιήσιν τῆς νέας οἰκίας, δὲν ἔσχεν εὐκαιρίαν ὅπως βοηθήσῃ τὸν Βροῦτον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦσαν τὰ πράγματα, ὅτε ἔφθασεν ὁ ταγματάρχης.

Ἦτο ἐσπέρκ τοῦ Σεπτεμβρίου. Τὰ παράθυρα ἦσαν ἀνοικτὰ. Κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ὁ κύρ Γαβριήλ εἶδιδε παρὰ τῆς εἰσεῖς εἰς τὸ θέατρον τῆς Δόνας Πέππας. Ὁ Βροῦτος ἐμελέτα. Ἡ Χελώνη ὑπάλεα προσήυχετο ἐντὸς τοῦ δι' αὐτὴν προωρισμένου μικροῦ δωματίου, ἐν τῷ ὅποιῳ εἶχεν ἐγκαταστῆ οὐχὶ ὡς θεράπειαν ἀλλ' ὡς οἰκονόμος, house Keeper ὡς λέγουσιν οἱ Ἄγγλοι, ὅπερ εἶνε κατώτερον τῆς οἰκοδομοποιήσεως, ἀλλὰ κάτι τι ἀνώτερον τῆς ὑπηρετίας.

Ὁ ταγματάρχης ἀφίκετο περὶ τῆς ἐνδεδυμένος ὡς λοχίας τῶν ἀπομάχων, φέρων ἀντὶ πάσης ἀποσκευῆς ἐν ὑποκάμισον περιτετυλιγμένον ἐντὸς ἐφημερίδος καὶ ἐν ζευγὸς περικνημίδων, κρεμάμενον ἀπὸ τῶν ὀπισθεν θυλακίων τοῦ ἐπενδύτου. Δὲν εἶχε καὶ ἀνάγκην νὰ ζητήτῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς οἰκίας· ἐπὶ χαλκίνης πλακῆς προσηρμοσμένης ἐπὶ τῆς θύρας ἀνεγινώσκατο ἡ ἐπιγραφὴ:

Βροῦτος Ζοῦγκος, ἰατρὸς καὶ χειρουργός.

Ἐσήμανε τὸν κώδωνα· ἡ Χελώνη ἤνοιξε τὴν θύραν.

— Ποῦ εἶνε; ἠρώτησε τὴν ὑπηρετρίαν.

Ἐπειτα, χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀπάντησιν, εἰσῆλθε κραυγάζων:

— Ἐ! Βροῦτε! ἦλθα, μὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Ποῦ διάβολο εἶσαι; εἰς τὸ παλάτι σου! Μὰ τὴν τιμὴν μου, αὐτὸ τὸ παιδί κατοικεῖ εἰς τὸν Κερκαρικόν!

Ὁ Βροῦτος ἤκουσε τὴν γνώριμον αὐτῷ φωνὴν, ἥτις ἐπλήρου τὸν προθάλαμον καὶ τὴν αἴθουσαν, ὤρμησε παρρηχρῆμα καὶ ἐδέχθη τὸν φίλον του εἰς τὰς ἀγκάλας του.

Ὁ γηραιὸς στρατιώτης καὶ ὁ μαθητὴς του ἦσαν συγκεκνημένοι. Ἡ Χελώνη ἐφώτιζε τὴν σκηνὴν διὰ τῆς λυχίας ἄφρονος καὶ ἡμίσειαν μόνον ὥραν βραδύτερον ἐνόησεν ὅτι ὁ λοχίας ἦτο βεβαίως ἐκεῖνος τὸν ὅποιον ὁ Βροῦτος ἐπερίμενε.

— Πῶς, κατεργάρε, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ ταγματάρχης, πῶς οὔτε μίαν λέξιν ἔγραψες περὶ ἐκείνης εἰς τὴν ἐπιστολὴν σου;

— Διότι, φίλτατέ μου ταγματάρχα...

— Πῶς;

— Συγγνώμην, στρατηγέ μου...

Τόμος ΣΤ', 7 καὶ 8—Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1881

— Βροῦτε !

— Μὴ ὀργισθῆτε, κύριε βαρῶνε, κύριε κόμη, ἂν ἠδυνήθημεν νὰ εἰσχωρήσωμεν μέχρι τῶν μικρῶν σας μυστικῶν. Δὲν εἶνε σφάλμα ἰδικόν μας. Μᾶς ἐξουσιοδοτήσατε νὰ ἐρευνήσωμεν, καὶ ἐκεῖνη ἡ φλύαρος ἀτυνομία...

— Ἀλλὰ τότε, ἐκεῖνη. . . .

— Οἴμοι ! μάταια ἦσαν αἱ ἐρευναὶ μας καὶ ἀπώλεια καιροῦ.

Ἐπιπλοῦντα ὁ ταγματάρχης ἐκλίθη. Ἦτο κατὰκοπος ἐξ ἄλλου καὶ ἔμεινε σιωπηλός.

Ἡ ὑποδοχὴ ἦς ἠξιώθη τὸν συνεκίνησε.

Ἡ ἐβδόμη τοῦ μέλιτος παρηλήθεν εὐχάριστος διὰ πάντας. Ἐσπέρωντιν ὁ Βροῦτος τῷ εἶπε:

— Ταγματάρχα, μοὶ παρεχώρησαν δύο εἰσιτήρια διὰ τὸ θέατρον ἐπιθυμεῖτε νὰ ἔλθητε ;

— Ὀλίγον μ' ἐνδιαφέρει, τῆ ἀληθείᾳ ἀλλ' ἂν αὐτὸ σ' εὐχαριστῆ, φίλε μου. . . .

— Πολύ.

— Τότε ἄς ὑπάγωμεν.

— Δὲν ἀγαπᾶτε ἴτως πολὺ τὸ πεζὸν δρᾶμα ;

— Οὐδὲ τοὺς στίχους ἀγαπῶ περισσότερον. Ἐρχομαι μόνον χάριν σοῦ.

Τὴν ἐνάτην ὥραν, ὅτε ἄρχονται αἱ παραστάσεις ἐν Νεαπόλει, ἐθεῶντο ἐπὶ δύο θέσεων τῆς πλατείας τοῦ Θεάτρου Fiorentini. Τὴν ἐσπέρωντιν ἐκείνην περίστατον νέον τι δρᾶμα : Ὁ κατασκευαστὴς τῶν βιολίων τῆς Κρεμόνης, εὐφυὲς ἔργον, ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὁποίου περιστρέφεται περὶ τὴν μονομανίαν τοῦ κατασκευαστοῦ, ὅστις ἐζηλοτύπει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν καὶ ἰδίως πρὸς τὴν γυναικείαν. Ἄοιδός τις ἐκ Μιλάνου ἐκδικεῖται κατ' αὐτοῦ, πείθουσα αὐτὸν νὰ παραλάβῃ ὡς μαθητευόμενον νέον τινα μουσουργόν, ἐραστὴν αὐτῆς, ὅστις διδάσκει τὴν θυγατέρα τοῦ κατασκευαστοῦ, καὶ καθιστᾷ αὐτὴν μίαν τῶν ἀρίστων αἰοιδῶν, καὶ τῷ τὴν ἀρπάζει ὅπως τὴν μεταφέρῃ εἰς θεατρὸν τι τοῦ Μιλάνου, ἐν ᾧ ψάλλει τὸν « Ἀχιλλέα ἐν Σκύρῳ » τοῦ Παεζιέλλου.

Ἡ θυγάτηρ τοῦ κατασκευαστοῦ τῶν βιολίων, Ὀνδίνια, ἔφαλεν ἔσωθεν γλυκύτατόν τι ἄσμα τοῦ μελοδράματος ἐκείνου, ἀληθὲς τι ἀριστοῦργημα. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἄσματος ἐξεπρόβησαν ἐν τῇ πλατείᾳ φρενητιῶδη χειροκροτήματα καὶ ἐζητήθη ἡ ἐπανάληψις αὐτοῦ.

Τὸ ἄσμα ἐπανελήθη καὶ ἡ αἰοιδὸς ἐκλήθη εἰς τὸ προσκήνιον. Ἦτο ἡ Ἐλένη. Ἡ καλλονὴ αὐτῆς μετέβαλε τὴν ἐπιτυχίαν εἰς ἐνθουσιασμόν. Παρέστησε θαυμασίως κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μέρους τῆς. Ὁ Βροῦτος παρετήρησεν ὅτι ὁ ταγματάρχης ἐγένετο σκυθρωπός.

— Μήπως εἴσθε ἀσθενής, ἡ σὰς συγκινεῖ τὸ δρᾶμα ; ἠρώτησεν.

— Μοῦ ἔρχεται νὰ σφουρίζω αὐτὴν τὴν νέαν ἡθοποιόν. Ἄς ἐξέλθωμεν.

— Σὰς παρακαλῶ, ταγματάρχα. Ἄς περιμείνωμεν νὰ τελειώσῃ.

Ἐπιπλοῦντα ὁ ταγματάρχης συνεστάλη εἰς τὴν ἑδρὰν του καὶ ἐφάνη ἀποκοιμηθεῖς. Ἡ Ἐλένη ἔψαλε νέον μέλος, πολυσύνθετον καὶ παραδοξοφανές, εἶδος φωνητικοῦ πυροτεχνήματος ἐκ λυρῶν καὶ φθόγγων ἀσυνήθων, οἵτινες ἄλλοτε ἔχουν ἄγριοι ὡς συριγμοὶ θυέλλης καὶ ἄλλοτε ἤρεμοι ὡς ἀκτινὸν νεάνιδος κοιμημένης. Τὰ χειροκροτήματα ἐπανελήθησαν θορυβώδη.

Ἐπιπλοῦντα ὁ ταγματάρχης δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθῆξῃ ἐπὶ πλέον καὶ ἐξῆλθεν.

Ἄλλως τε τὸ δρᾶμα ἔληγεν. Ὁ Βροῦτος τὸν συνώδευσεν. Ἐπέστρεψαν ὀπίσω χωρὶς ν' ἀνταλλάξωσι λέξιν.

Ἐπιπλοῦντα ὁ ταγματάρχης ἠσθάνετο ἡμικρανίαν καὶ κατεκλίθη ἀμέσως. Ὁ Βροῦτος περιήρατο τὸ δωμάτιόν του μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ ἔμεινε ἀγρυπνῶν δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Τὴν ἐπαύριον ἔσχεν οὗτος μακρὰν συνέντευξιν μετὰ τοῦ κυρ Γαβριήλ. Συνεζήτησαν ἂν ὤφειλον νὰ γνωστοποιήσωσιν εἰς τὸν ταγματάρχην τὴν ἀνεύρεσιν τῆς πικτικῆς τοῦ ἐρωμένου μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς.

Ἐπιπλοῦντα ὁ κυρ Γαβριήλ ἐφρόνει ὅτι οὐδὲν ἔπρεπε νὰ τῷ ἀναφέρωσι, διότι ἡ γρατὴ τῷ ἐφαίνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἰσχυρὰ καὶ ἀχρεῖα. Ὁ Βροῦτος τὸν ἐκάλεσεν εἰς γεῦμα τὴν ἐπομένην.

Τὸ γεῦμα ὑπῆρξεν εὐθυμον.

— Ἀφοῦ πίνωμεν τὸν καφέν, εἶπεν ὁ Βροῦτος, θὰ ἐξέλθωμεν. Σοὶ προτιμᾶζω ἀπρόοπτόν τι πρὸ δεκαπέντε ἡδὴ ἡμερῶν. Θὰ σε παρουσιάσω εἰς τινα γνωστὴν οἰκογένειαν.

— Ὅποιαν οἰκογένειαν ; ἠρώτησεν ὁ κυρ Γαβριήλ.

— Τὴν οἰκογένειαν τῆς μνηστῆς μου νυμφεύομαι.

— Πῶς ! ἐφώνησαν ἐν χορῷ ὁ ταγματάρχης, ὁ θεατρῶνης τῶν νεοροσπαστῶν καὶ ἡ Χελώνη.

— Καὶ θὰ σὰς παρουσιάσω εἰς τὴν μνηστὴν μου. Δὲν τὴν προειδοποίησα περὶ τούτου, ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς σας θὰ τῇ προσενήσῃ πολλὴν χαράν.

Ἐπιπλοῦντα ἐστιγμῶν τινῶν σιωπῆ. Ἡ Χελώνη ἀπεσύρθη εἰς τὸ δωμάτιόν της, ὅπως θρηνήσῃ.

Ἐπιπλοῦντα ὁ λοχίας ἤναψε τὴν καπνοσύριγγα· ὁ κυρ Γαβριήλ ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας ὀπισθεν, ὁ Βροῦτος ἔχωσε τὰς ἰδικὰς του ἐντὸς τῶν θυλακίων του καὶ ἐξέκίνησεν. Ἐνόμιζεν ὅτι ἠκολούθουν κηδεῖαν. Ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς σιωπηλοί. Διέτρεξαν οὕτω τὴν ὁδὸν Φορία, τὸ Τολέδον καὶ κατόπιν ἀνελθόντες διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Τριῶν Βασιλέων καὶ κάμψαντες πρὸς ἀριστεράν, εἰσῆλθον εἰς τὴν ὁδὸν Σπερντζέλλαν.

— Ποῦ πηγαίνωμεν, καλέ ; ἠρώτησεν ὁ κυρ Γαβριήλ.

— Ὀλίγον μακρὰν ἀπ' ἐδῶ, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος.

— Μήπως εἰς . . . ; εἶπε μετ' ἀγωνίας.

— Δύο βήματα ακόμη, στρέψατε πρὸς δεξιάν . . . ἐκεῖ. Εἴμεθα εἰς τὸν δρόμον. Εἰς τὸν ἀριθμὸν 3. Γνωρίζεις αὐτὴν τὴν οἰκίαν, κύρ Γαβριήλ ;

— Τὸ εἶχον μαντεύσει. Δὲν πειράζει. Εἶσαι καλὸς νέος καὶ ὁ διάβολος νὰ πάρῃ ὅποιον δὲν σὲ ἀγαπᾷ.

— Θὰ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ἕβδομον πάτωμα, ταγματάρχα' μήπως εἴσθε κουρασμένοι ;

— Προχωρεῖτε' σὰς ἀκολουθῶ καὶ εἰς τὸ δέκατον.

Ἄ Βροῦτος κτυπᾷ τὴν θύραν' τίποτε ! Κτυπᾷ ἐκ νέου' σιωπή ! ὁ κύρ Γαβριήλ κτυπᾷ τὴν θύραν με τὴν πυγμὴν' σιωπή ! Ὁ ταγματάρχης τὴν κρούει διὰ τῆς ξυλίνης κνήμης του. Κανεὶς δὲν παρουσιάζεται.

— Θὰ ἐξῆλθον λέγει ὁ Βροῦτος.

Ἄνοίγεται ἡ θύρα τοῦ ἕκτου πατώματος. Φυγὴ τις προβάλλει, ἴσταται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς κλίμακας καὶ λέγει :

— Τίνα ζητεῖτε, κύριοι ;

— Τὴν Σεραφίναν Μινούτουλο, ἀπαντᾷ ὁ Βροῦτος μετὰ φωνῆς δειλῆς.

— Ἐγείνεν ἄφαντος πρὸ τριῶν ἡμερῶν, αὐτὴ καὶ ἡ θυγάτηρ της, εἴπεν ἡ γυνή.

— Πῶς ; ἀνέκραξεν ὁ Βροῦτος.

— Ἦλθον νὰ ζητήσωσι τὴν Ἑλένην' εἶνε γυναῖκες τοῦ θεάτρου καταλαμβάνετε. Οὐδ' αὐτὴ, οὐδὲ ἡ μήτηρ της κατοικεῖ πλέον ἐδῶ. Αὐτὰ εἶνε ὅσα δύναμαι νὰ σὰς εἶπῶ.

— Πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἐκ νέου ! εἶπεν ὁ κύρ Γαβριήλ. Ἐμπρός ! λοιπὸν ἐκ νέου εἰς τὰ ἔχνη των.

Ἄ ταγματάρχης οὐδὲν ἔμαθεν. Ἦρχισε καὶ αὐτὸς νὰ ἐρευνᾷ εἰς τὴν Νεάπολιν πρὸς ἀνέρευσιν τῆς Ἰωσηφίνης.

Α. Φραβασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΞΕΙΣ

Ἐν ταῖς ἐν Ἐπιδάφυ ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, πλὴν τῶν εὐρεθέντων ἀγαλμάτων περι ὧν ἐγράψαμεν ἐν τῷ φυλλάδιῳ τοῦ Ἰουνίου ἀνευρέθη καὶ ἕτερον γυναικεῖον ἀγαλμα ὅπερ ὅμως εἶναι ἔργον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Εὐρέθη δὲ καὶ βάσις κολοσσαίου ἀγάλματος τῆς Λιδίας μετ' ἐπιγραφῆς καὶ πολλὰ τεμάχια ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν ἀγαλμάτων.

— Ἐνεργουμένης ἐν Σάμῳ τῆς ἰσοπεδώσεως τῆς ὁδοῦ Τηγαίου καὶ ἀνασκαφῆς γιγνομένης πρὸς ἐξόρυξιν πετρῶν εἰς βάθος τεσσάρων γαλλικῶν μέ-

τρων περίπου ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, εὐρέθησαν τείχη ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἀποτελοῦντα εἶδος ὑδραγωγείου ἔχοντος πλάτος ἑνὸς μέτρου καὶ 25 ἑκατοστῶν καὶ ὕψος μέτρου ἑνὸς καὶ 40 ἑκατοστῶν ἄνωθεν τοῦ ὕψους τούτου ἀρχετικὴ βάσις οἰκοδομῆς ἀτβεστοκτίστου, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν ὑπάρχουσι μάρμαρα μεγάλῃ, ἀποτελοῦντα τὰ τείχη τοῦ ὑδραγωγείου περιέχοντος ἀξιόλογον πόσιμον ὕδωρ.

Ἐπίσης ὀλίγον κατωτέρω τοῦ μέρους, ἐν ᾧ εὐρέθη τὸ οἰκοδομητικὸν αὐτὸ, ἀνεκκλύθησαν αἱ βῆσις ἑτέρου οἰκοδομήματος τετραγωνικοῦ καὶ ἐπὶ μιᾶς πέτρας ἀντιστρόφως ἀναγινώσκοντα τὰ ὀνόματα ταῦτα.

Κλεόνικος Λυσανίου
Ἄπολλόδωρος Ἄρτεμιδώρος
Διονύσιος Διονυσίου
Καὶ τούτου υἱὸς Διονύσιος
Κλεόνικος . . . κλέοις
Πάνοπλος Δημητρίου
. . . ἦλος Δημητρίου
Σῶσος Χάριτος
Διονύσιος Δημητρίου
Ποσειδόνιος Ἀριστομάχου
Διοσκουρίδης Ἀντινοῦ
Ἀσκληπιάδης Ἀντ. . . .
Ἰούλος Μενίππου
Μάνθος Ἑλλανίκου
Ἄπολλώνιος . . . ναίου

Ἐτι δ' εὐρέθη ἐνεπίγραφος λίθος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν

«Ὁ Δῆμος Μάρκον
Αἰβιον Δροῦσον τὸν πατέρα
Ἰουλίας Σεβαστῆς
μεγίστων καλῶν αἰτίων
γεγονότα τῷ κόσμῳ».

Ἐτι δὲ βῆσις ἀγάλματος φέρουσα τρεῖς κεφαλας βοῶν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν

«Ὁ Δῆμος Γαῖῳ Οὐιδίῳ Ποστουμίῳ τὸ (;)
τρὶς ἀνθυπάτω ἤρω εὐεργέτῃ».

— Αἱ ἐν Δήλῳ διενεργούμεναι ὑπὸ τῆς γαλλικῆς σχολῆς ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα τὰ ἐξῆς εὐρήματα. α') δύο μαρμαρίνα ἀγάλματα Ἀρτέμιδος πανάρχαια καὶ φυσικοῦ μεγέθους· τούτων τὸ ἕτερον ἐξέχει διὰ τὴν σωζομένην αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ εἶνε σχεδὸν ἐπανάληψις τοῦ πρὸ τριῶν ἐτῶν εὐρεθέντος περιφήμου δωμνύμου ἀγάλματος, τοῦ φέροντος ἀρχαιοτάτην ἐπιγραφὴν βουστροφηδὸν γεγραμμένην, περὶ βελλόμενον ὅμως τὸ νῦν εὐρημα πρὸς ἐκεῖνο δεικνύει πρόδοόν τινα καὶ βελτίωσιν τῆς τέχνης καὶ οὕτω συμπληροῖ τὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅπερ οὐδὲν Μουσεῖον τῆς Ἑλλά-

δος διδάσκει ἡμᾶς τόσο ἐναργῶς, ὅσον τὸ τῆς Δήλου. β') Κορμὸς ῥωμαϊκῶς εὐτελοῦς ἐργασίας. γ') Γυναικεῖος κορμὸς μικροσχήμου ἀγάλματος καλλῆς τέχνης. δ') Πλέον τῶν πεντήκοντα ἐπιγραφῶν, ὧν πολλαὶ σώζονται ὀλόκληροι. Δικαιοῦνται δ' αὐταὶ, ὡς καὶ αἱ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη εὐρεθεῖσαι εἰς καταγραφὰς τῆς περιουσίας τοῦ ναοῦ, εἰς ἀναθηματικὰς καὶ εἰς ψηφίσματα. Εὐρέθησαν ὁμοῦς ἐχέτος καὶ τρεῖς χορηγικαὶ ἐπιγραφαί.

— Κατὰ τὴν ἐφημερίδα τοῦ Αἰγίου *Σημερινοὶ Καιροὶ* ἀνεκαλύφθη παρὰ τὴν πόλιν ἐκείνην ἐν τῷ ὑψώματι τῶν ἀγίων Ἀναργύρων παρὰ τὰ Καλύβια τῆς Μαμουσιᾶς θέατρον ἀριστα διατηρημένον, ὅπερ δι' ὀλίγων δαπανῶν καὶ προχείρου ἀνσκαφῆς δύναται νὰ ἐκκαθαρισθῇ.

— Ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ὁ ναύαρχος Σέρρ ἀνέγνω μακρὰν πραγματείαν περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς τριήρεως, ἀνασυστήσας αὐτὴν καθ' ὅλας τὰς μερῆς.

— Ὁ αἰδέσιμος κ. Β. Λιούις καθηγητῆς ἐν Κανταβριγίᾳ ὠμίλησεν ἐν τῷ ἀγγλικῷ ἀρχαιολογικῷ ἰνστιτούτῳ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῇ διατριβῇ του ταύτῃ ἐπέστησεν ἰδίᾳ τὴν προσοχὴν τῆς δημηγύρεως ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, συστήσας ἰδικάζοντως τὸ βιβλίον τοῦ κ. Πασπάτη *Βυζαντιναὶ Μελέται*. Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἀνέφερε κυρίως τὴν Παναγίαν τῆς χώρας (Καχριε Τζαμεσι) καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου (Κουτσούκ ἀγία Σοφία), ἃς περιέγραψεν ἐκτενῶς. Ἐν τέλει δ' ὠμίλησε καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ μουσεῖῳ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχαιοτήτων.

— Ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μάγχης κειμένη ἀγγλικῇ πόλει Δούβρω ἀνευρέθησαν ῥωμαϊκοὶ λουτρώνες ἄξιοι λόγου καὶ ἄγκλιμα γυναικῶς ἐν αὐτοῖς.

— Προσεχῶς θέλει ἐκδοθῆ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ κατάλογος πλήρης τῆς συλλογῆς τοῦ στρατηγοῦ Cesnola τῶν Κυπριακῶν ἀρχαιοτήτων, τῶν ἀποκειμένων νῦν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ μουσεῖῳ τῆς Νέας Ὑόρκης. Ὁ κατάλογος οὗτος θὰ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν τόμων· ἕκαστος δὲ τούτων ἐκτὸς τοῦ κειμένου θὰ περιέχῃ 150 πίνακας εἰς φύλλον. Ὁ πρῶτος τόμος θὰ περιέχῃ τὰ ἐκ μαρμάρου, ἀλαβάστρου ἢ καὶ λίθου ἐν γένει ἔργα τέχνης· ὁ δεύτερος τὰ ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ, ὑέλου ὡς καὶ τοὺς δακτυλιολίθους· ὁ τρίτος τὰ ἐξ ὀπτιῆς γῆς καὶ τὰς ἐπιγραφάς. Ὁ κατάλογος θὰ ἐκδοθῇ μόνον εἰς 500 ἀντίτυπα.

— Ἐν τῇ ἐτησίᾳ ἐκθέσει τοῦ ἀμερικανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου δημοσιεύει ὁ κ. Στίλμαν σύντομον ἔχθεσιν τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνακαλύψεων αὐτοῦ. Ἡ σπουδαιότης ἀνακάλυψις εἶναι ἡ γενομένη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Κνωσσῷ. Εὐρέθησαν ἐκεῖ ἀρχαιοτάτα τείχη, τῶν ὁποίων ἡ διάθεσις καὶ ἡ τοποθέτησις περιέχουσι τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀποτελοῦσι τὸν διάσημον λαβύρινθον. Δεόν δὲ νὰ ἐρευνηθῇ ὁ χώρος διὰ τακτικῆς ἀνσκαφῆς.

— Ἐν τῇ πόλει Ἐμμοῦς τῆς Παλαιστίνης ὁ κ. Clermont Ganneau ὄδοιπορῶν ἐσχάτως ἀνεῦρεν ἰωνικὸν κιονόκρανον ὅπερ φέρει ἀφ' ἐνὸς μὲν ἑλληνιστὶ τὴν ἐπιγραφὴν Εἰς Θεοῦ ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀρχαίκοις ἐβραϊκοῖς, χαρρακτῆρσι τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ὄνομά σου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας». Ἡ ἐποχὴ τοῦ μνημείου τούτου ἀνάγεται εἰς τὸν σ' ἢ ζ' αἰῶνα ἀπὸ Χριστοῦ.

— Τὸ ἀρχαιολογικὸν ἀμερικανικὸν ἰνστιτούτον ἀπέστειλεν ἐπιτροπεῖαν ἣτις ποιεῖται ἀνταρκτῆς ἐν τῇ παρὰ τὴν Τροίαν πόλει Ἀστῶ. Ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἀσσοῦ διατηρεῖται ἐν ἀρίστῃ κατὰστάσει ὑπερκειμένη χιλίουσ πόδας ἀγγλικούς τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ στεφομένη ὑπὸ ναοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ. Εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως ἐκτείνεται τὸ θέατρον τῆς πόλεως, ἐν τῶν ὀρειοτάτων θεάτρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅπερ πρὸ οὐ πολλῶν ἐτῶν διετηρεῖτο ἀριστα ὡς ἀνεφέρουσι περιηγηταί. Δυστυχῶς ἔκτοτε τὸ θέατρον ἔπαθε πολὺ διότι οἱ Τούρκοι ἀπεκρίνοντο πρὸς οἰκοδομὴν λίθους ἐξ αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου εἶναι κεκλυμένη νῦν ὑπὸ χωμάτων, ἀλλ' ἡ ἐκτακτὴ αὐτῆς εἶναι εὐκολοτάτη. Πλὴν τούτου εἰς καλλίστην κατὰστασιν διατηροῦνται τὰ τείχη τῆς πόλεως· ἄτινα παρέχουσιν εἰς τὴν Ἀσσὸν ὅλως ἐξαιρετικὴν ὄψιν. Φθίνοντι δ' ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ τὰ τρία εἶδη τῆς οἰκοδομικῆς ἢ μᾶλλον αἱ τρεῖς περίοδοι αὐτῆς, ἢ τε Κυκλωπεϊκῆ, ἢ πολυγωνικὴ καὶ ἢ τῶν Μικεδονικῶν χρόνων, ἧς τὰ κατὰσκευάσματα εἶναι τὰ ἀριστα πάντων διατηρούμενα.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἀποφάσει τῆς ἐφορείας τοῦ Συλλόγου ἀνετέθη εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ἰω. Μεσολορῶν μέλος τακτικὸν τοῦ Συλλόγου ἢ ἐπιθεώρησις τῶν ἐν Πάτραις, Ζακύνθῳ, Νέᾳ Πικέρῃ καὶ Γραγκοῦ σχολῶν τῶν ἀπόρων παιδῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διατηρουμένων, εἰς δὲ τὸν καθηγητὴν κ. Ἰάκωβον Δραγατσην ἢ ἐπιθεώρησις τῶν ἐν Σύρῳ καὶ Ἀνδρῶ ὁμοίω σχολῶν.

Ἐνεκα τῆς ἐπικρατούσης κακῆς ὑγιεινῆς κατὰστάσεως τῆς πόλεως ἀνεβλήθη ἡ ἐναρξίς τῶν ἐσπερινῶν μαθημάτων τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν.

Ἀπεβίωσεν κατὰ τοὺς δύο τρούτους μῆνας μέλη προσφιλεῖ τῷ Συλλόγῳ ὁ Γεώργιος Σουριάς μέλος ἐπίτιμον, γυμνασιάρχης ἐν Χίῳ, συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ τούτου καὶ ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἀείποτε ἐνεργῶν καὶ ἐργαζόμενος. Ὁ Σπυριδῶν Ζαμπέλιος ὁ διάσημος ἱστοριογράφος μέλος ἐπίτιμον ἐν Λιβόρῳ. Ὁ Κλεομένης Παπαδόπουλος ἔφορος τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχαιοτήτων μέλος ἀντεπιστέλλον τοῦ Συλλόγου, καὶ ὁ Δημήτριος Βασιλείου φαρμακοποιὸς ἐν Ἀθήναις, ἔκτακτον

μέλος και ευεργέτης του Συλλόγου επί ετη πολλά δωρεάν παρέχων τὰ αναγκαιοῦντα φάρμακα τῇ ἐν Ἀθήναις ἡμετέρα σχολῇ τῶν ἀπόρων.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἵδωτος κατανάλωσις.—Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὅτε μέγας καὶ πάλιν γίνεται λόγος περὶ προμηθείας ὕδατος διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων παρέχουσαν τὰς ἐξῆς περὶ ὕδατος σημειώσεις.

Ἐκαστον ἄτομον καταναλίσκει κατὰ μέσον ὄρον 2 λίτρας (1 λίτρα ἔτη πρὸς 312 δράμια) καθ' ἑκάστην ὕδατος διὰ πόσιν καὶ παρασκευὴν τοῦ φαγητοῦ, 18 δὲ λίτρας διὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀνάγκας. Ὑπολογίζουσι πρὸς τούτοις δι' ἕκαστον ἴππον καθ' ἑκάστην 75 λίτρας, διὰ τὸν καθαρισμὸν ἐκάστης ἀμάξης καθ' ἡμέραν 50 λίτρας, διὰ κατάβρεγμα ἐκάστου τετραγωνικοῦ μέτρου ὁδοῦ μίαν λίτραν ἐν Παρισίοις κατὰ τοὺς μεγάλους καύσωνας τὸ κατάβρεγμα τοῦτο ἐκτελεῖται τρίς τῆς ἡμέρας. Διὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν τῶν ὑπονόμων δαπανῶνται κατὰ κρουὸν 5000—6000 λίτρας καθ' ἑκάστην.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων λαμβάνει κατὰ τὰς τελευταίας καταμετρήσεις ἐκ τῆς δεξαμενῆς αὐτῆς 14 ὀκάδας ὕδατος περίπου ἧτοι 5600 δράμια. Ἐν δράμιον ὕδατος σημκίνει κατὰ συνθήκην τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον ῥέον ἐπὶ 24 ὥρας δύναται νὰ πληρῶσθαι δεξαμενὴν χωρητικότητος ἐνὸς κυβικοῦ μέτρου ἧτοι 1 δράμιον ὕδατος παρέχει 780 ὀκάδας ἧτοι 1000 λίτρας ὕδατος εἰς 24 ὥρας· τὰ 5600 δράμια λοιπὸν τῆς δεξαμενῆς ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 5,600,000 λίτρας ἀνὰ 24 ὥρας.

Ὑπολογιζομένων εἰς 75000 τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς 20 λίτρας κατὰ τ' ἀνωτέρω τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς ἕκαστον τούτων ὕδατος ὑπολείπονται διὰ πάσης τὰς λοιπὰς χρεῖς τῆς πόλεως μόνον 4,000,000 λίτρας ἀνὰ 24 ὥρας.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι ἰσχύουσιν ἂν ἢ ποσότης τῶν 14 ὀκάδων ἦναι ἀκριβῆς.

Κατωτέρω παραθέτομεν πίνακκα τοῦ ἀντιστοιχοῦντος ποσοῦ ὕδατος εἰς τινὰς πόλεις εἰς ἕκαστον κάτοικον ἀνὰ 24 ὥρας.

Πόλις	Πληθυσμὸς	Ἀναλογουὺν ὕδωρ εἰς ἕκαστον κάτοικον	Φύσις τοῦ ὕδατος
		Λίτραι	
Ῥώμη	175,000	944	Πηγαῖον
Νέα Ὑόρκη	450,000	410	Ποτάμιον
Καρκασόννη	18,000	400	»
Βεζανσῶν	43,500	246	Πηγαῖον

Διζῶν	29,800	240	Πηγαῖον
Μασσαλία	215,200	186	Ποτάμιον
Βορδῶ	140,000	170	Πηγαῖον
Γένουα	140,000	120	»
Γλασκόβη	329,000	100	Λιμναῖον
Λονδῖνον	2,500,000	95	Ποτάμιον
Παρίσιοι	1,727,000	50	Ποτάμιον καὶ πηγαῖον
Μάντσεστερ	360,000	84	Ποτάμιον
Βρυξέλλαι	263,000	80	»
Ἀθήναι	75,000	75	Πηγαῖον
Γενεύη	40,000	74	Ποτάμιον
Φιλαδέλφεια	250,000	70	»
Νάντη	110,000	60	Πηγαῖον
Ἐδιμβούργον	195,000	55	»
Ἄβρη	62,500	45	»
Μέτζ	57,700	25	»

Ἐν Παρισίοις ἢ ἀνολογῆται τῶν 90 λίτρων καθ' ἕκαστον κάτοικον ἔτῃ κατὰ τὸ 1877 μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων θ' ἀντιστοιχῶσι 200 λίτρας καθ' ἕκαστον κάτοικον ἧτοι θὰ διακλαδῶνται εἰς τὰ ὑδραγωγεῖα τῶν Παρισίων 900 ὀκάδες ὕδατος ἀντὶ τῶν 14 ὀκάδων τῶν εἰσρευουσῶν εἰς τὰς ἡμετέρας δεξαμενάς.

Ὑπολογίζουσι συνήθως ὅτι 150 λίτρας ὕδατος ἀντιστοιχοῦσαι εἰς ἕκαστον κάτοικον ἐξαρκοῦσι διὰ πάσης τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Οὕτω π. χ. ὑπελόγησαν εἰς 140 λίτρας κατὰ κάτοικον τὸ διοχτευτέον ὕδωρ εἰς Βερολίνον. Ἄλλ' ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος ἰσχύει διὰ πόλεις πυκνῶς κατοικημένας, οὐχὶ δὲ βεβαίως διὰ τὰς Ἀθήνας αἵτινες καὶ ἀκριβότατα κατακοινοῦνται αἱ δὲ ὁδοὶ αὐτῆς πᾶσαι εἶναι ἄστρωτοι.

Διεθνῆς ἐκθεσις τοῦ ἤλεκτρισμοῦ ἐν Παρισίοις.—Τὴν 10 Αὐγούστου ὀλίγον πρὸ τῆς μεσημβρίας ὁ πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ἐπεσκέφη τὸ πρῶτον τὴν ἐν Παρισίοις διεθνή ἐκθεσιν τοῦ ἤλεκτρισμοῦ, ἧτις ἠνέωξε τὰς θύρας αὐτῆς εἰς τὸ ἀνυπόμονον κοινὸν τῶν Παρισίων ἀμέσως τὴν ἐπομένην ἡμέραν.

Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἡλυσίων πεδίων κείμενον μεγαλοπρεπὲς μέγαρον, τὸ ὁποῖον ἠδουήθη ἐν ἔτει 1855 νὰ συμπεριλάβῃ ὀλόκληρον τὴν παγκόσμιον ἐκθεσιν, μόλις ἐπήρκατε νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς τὰς πικρὰς ἐφευρέσεις, αἵτινες ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγένοντο εἰς τὸν ἤλεκτρισμόν.

Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως διὰ τῆς μεγάλης πύλης εὐρίσκειται μετ' ὀλίγον ἐνώπιον ὑψηλοῦ πύργου, ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς τοῦ μεγάρου κειμένου ἐφ' οὗ ἐπιβάλλει μεγαλοπρεπῆς ἤλεκτρικὸς φάρος ἐκπέμ-

πων ἀπλετον φῶς πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Κατὰ τὴν νύκτα αἱ ἐν τῷ μεγάρῳ πεμπληθεῖς ἠλεκτρικαὶ ἐστὶν καθιστῶσι κατὰ φῶτον τὴν ὑελίνην στέγην τοῦ μεγάρου τῆς ἐκθέσεως, αἱ δὲ ἀπειροπληθεῖς φωτειναὶ ἀκτῖνες ἐπὶ τοῦ νεφελώδους οὐρανοῦ τῶν Πικρισίων προσπίπτουσαι καὶ ἐκεῖθεν διαχεόμεναι καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καθιστῶσιν ὄρατὸν μικρόθεν τὸν χῶρον, ὅστις ἐγκλείει τὰ μᾶλλον θαυμασία ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας.

Ὁ ἐν τῷ μέσῳ ἠλεκτρικὸς φάρος περιβρέχεται διὰ τῶν ὑδάτων μικρᾶς κυκλοτεροῦς λίμνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας πλέει ἠλεκτρικὴ λέμβος, ἐφ' ἧς ἐπιβάλλει αὐτὸς οὗτος ὁ εὐρυῆς ἐφευρέτης Τρουβέ.

Τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμισυ τοῦ ἰσογείου κατέχεται ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐκθετῶν, τὸ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑπὸ τῶν ξένων ἐθνῶν κατὰ τάξιν ἀξίως ἦτοι ὑπὸ τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γερμανίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας.

Μεταξὺ πάντων τῶν ἐκθετῶν τὴν πρώτην βαθμίδα κατέχει ὁμολογουμένως ὁ μεγαλοφυῆς Ἔδισων, ὅστις οὐ μόνον ἐν τῷ ἀμερικανῷ τμήματι κατέχει σπουδαίαν θέσιν ἀλλὰ καὶ δύο μεγάλῃς αἰθούσας ἠδυνήθη νὰ πληρῶσῃ διὰ τῶν πεμπληθῶν καὶ θαυμαστῶν αὐτοῦ ἀνακαλύψεων. Πᾶσαι αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαι συσκευαί, ἅς χαρκτηρίζει πρωτοτυπία τίθενται μυστηριωδῶς εἰς λειτουργίαν κινουσαν ἀληθῶς τὸν θαυμασμόν. Αἱ αἰθούσαι τοῦ Ἔδισων φωτίζονται τὸ ἐσπέρας διὰ μεγάλων ἀριθμῶν ἠλεκτρικῶν λυχνῶν, οἵτινες ἐκπέμπουσι φῶς γλυκύτατον καὶ σταθερὸν τὴν ἔντασιν, δυνάμενον ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν ἐν ταῖς αἰθούσαις φωτισμὸν διὰ φωταερίου, ἂν ἀληθῶς ὡς ὁ ἐφευρέτης διακτείνεται, ἡ δαπάνη εἶναι μικροτέρα, τοῦθ' ὅπερ ἡ παροῦσα ἐκθεσις θέλει καταδείξει.

Τὴν περιέργειαν τοῦ κοινοῦ ἐξεγείρει οὐκ ὀλίγον τὸ ἠλεκτροκίνητον ἀερόστακτον τοῦ Τιταντιέ, τὸ ὁποῖον διὰ σύρματος καθοδηγούμενον διελευνέει κατὰ πλάτος τὸ μέγαρον τῆς ἐκθέσεως, καθὼς καὶ ὁ ἠλεκτροκίνητος σιδηρόδρομος τῶν ἐκ Βερολίνου ἀδελφῶν Σίμενς, ὅστις ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πλατείας τῆς Ὀμοιοῦς καὶ διασχίζων τὰ Ἠλύσια πεδία λήγει ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ μεγάρῳ τῆς Ἐκθέσεως.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον θαυμασία εἶναι καὶ ἡ τηλεφωνικὴ συγκοινωνία τῆς ἐκθέσεως μετὰ τοῦ μεγάλου θεάτρου τοῦ μελοδράματος ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ δράματος ἀφ' ἑτέρου.

Δύο μεγάλα αἰθούσαις κατεκαλύφθησαν διὰ βαρυτίμων ταπήτων ὅπως ἐμποδίζωνται οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι ἤχοι. Εἰς ἐκάστην τῶν αἰθουσῶν κρέμονται περίξ τριάκοντα ζεύγη τηλεφῶνων Ader ὡς τὰ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ναυτικῶν ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα συνδέονται δι' ἀπλῶν συρμάτων με μικροφωνικὰς συσκευὰς Ader ἐν τῇ σκηνῇ τῶν θεάτρων εὕρισκομέναις. Ἐπινοημένης τῆς αὐλαίης κλείονται τὰ ἠλεκτρικὰ κυκλώματα, πάντες οἱ ἐν

τῇ αἰθούσῃ ἐφαρμύζουσι τὰ τηλέφωνα εἰς τὰ ὄρα αὐτῶν, γινόμενοι μάρτυρες τῆς ὠραιοτέρας τῶν ἀνακαλύψεων, ἣν ἔφερεν εἰς φῶς ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀμερικανοῦ Graham Bell. Οὐ μόνον ἡ συμφωνία τῆς ὀρχήστρας μεταδίδεται πλήρως καὶ τελεία, ἀλλὰ καὶ οἱ λεπτότεροι ἐλιγμοὶ τῆς φωνῆς τοῦ ἄδοντος καθίστανται καταληπτοί, αἰσθάνεται τις δὲ τὸν ἠθοποιὸν μετακινῶντα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς σκηνῆς εἰς τὸ ἄλλο, ὑποθέτων αὐτὸν ὅπισθεν τοῦ τάπητος ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἴσταται.

Ἐν Παρισίῳ, 14 Αὐγούστου 1881.

T. A.

Ὁ Οἰδίπους τύραννος ἐν Πικρισίῳ.—Τὴν 9 Αὐγούστου ἐδιδάχθη ἐν Παρισίῳ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ πρωτεύοντος γαλλικοῦ θεάτρου τοῦ δράματος (Comédie Française), ὁ *Oedipeus tyrannos* τοῦ Σοφοκλέους κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Λακροῦ γενομένην μετάφρασιν. Ἡ σκηνικὴ διασκευὴ ἐγένετο ἀρχαῖκῃ μὲν ἀλλὰ συμβιβασζομένων καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νεωτέρου δράματος, τούτέστιν ἦτε θυμέλη καὶ ἡ ὀρχήστρα ἦσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ὁ χορὸς δὲ παρίστατο ὑπὸ δύο νεανίδων ἐναλλάξ λαμβανουσῶν τὸν λόγον καὶ συνοδευομένων ὑπὸ μουσικῆς ἐκ τῶν παρὰ σκηνῆν, συνθεθείσης ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ μελοποιῦ Μκυβρέ καὶ καταλληλοτάτης πρὸς τὸ διδασκόμενον ἔργον. Ἡ τραγωδία δ' ἐπέτυχεν καὶ ἐκίνησεν ἄκρως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Παρισίων. Τὸν Οἰδίποδα ὑπεκρίθη ὁ διακεκριμένος ἠθοποιὸς Μουνέ-Σουλλὺ ὅστις συνήθως διδάσκει τὰ κλασικὰ δράματα. Ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔπαινος τῶν ἐφημερίδων εἶναι εὐλικρινέστατος. Ἐδίδαξεν ἀριστὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καθ' ἣν ὁ μάντις Τειρεσίαις ἐμβάλλει εἰς τὸν Οἰδίποδα τὰς φοβεράς ὑπονοίας, ὁ Σουλλὺ δεικνύει ὅτι κατέχει πληρέστατα τὸ μέρος αὐτοῦ. Σοβαρὸς, σκεπτικὸς, κατειλημμένος ὑπὸ λυπηρῶν προαισθησεων βαίνει μέχρι τῆς φοβερᾶς σκηνῆς τοῦ μετὰ τῆς Ἰοκάστης διαλόγου. Ἄλλὰ κυρίως κατὰ τὴν πέμπτην πράξιν ὁ Σουλλὺ διεκρίθη ἐξόχως. Ἡ εἵτοδος τοῦ τυφλοῦ βασιλέως ἔχοντος καθημαγμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς κατερχομένου δὲ ψηλαφητεῖ τὴν κλίμακα τοῦ ἀνακτόρου καὶ καταβαλλομένου πρὸ τῆς τελευταίας βαθμίδας συνεκίνησεν δλόκληρον τὸ θέατρον. Ὅτε δ' ἐν τέλει ἐναγκαλιζέται τὰς θυγατέρας αὐτοῦ τυφλὸς καὶ ἐκρήγνυται εἰς λυγμοὺς, δλόκληρον τὸ θέατρον ἐξερράγη εἰς δάκρυα. Τὴν Ἰοκάστην δ' ἐδίδαξεν ἡ κ. Λερου, καίτοι δὲ τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἀχάριστον, ἀλλ' ὁμῶς ἠδυνήθη νὰ διακριθῇ ἐν αὐτῷ.

Ἕλληνας ἐν Καναδᾷ.—Κατὰ σημείωσιν ἣν εὐγενῶς ἀποστέλλει ἡμῖν ὁ ταγματάρχης κύριος Hugué-Latour ἐν Montreal τοῦ Καναδᾷ διαμένων οἱ καθ' ἅπαντα τὸν Καναδᾷ Ἕλληνας ἀνέροχονται εἰς 39, ἐπὶ πληθυσμοῦ 3,485,761. Ἐκ τούτων ἑπτὰ μὲν οἰκοῦσι τὴν ἐπαρχίαν Κουεβέκ

ἦτοι ἀνὰ εἰς εἰς Τζάταμ καὶ Ἁγιον Ἀνδρέαν, τέσσαρες ἐν Μονρεάλ καὶ εἰς ἐν Λέβις. Ἐπτά δὲ τὴν ἐπαρχίαν Ὀττάριο ἦτοι τρεῖς μὲν ἐν Πιτζβούργ καὶ ἀνὰ εἰς ἐν West-Ward, St. James Ward, Wellington καὶ Nabb. Εἰς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ νέου Βροῦνσβικ καὶ εἴκοσι τέσσαρες τὴν ἐπαρχίαν Νέας Σκωτίας καὶ ἰδίως εἰς Λουνεμβούργ. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Καναδά ὅστις τὸ 1871 ἀνῆρχετο εἰς 3,485,761 ψυχὰς, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπαρίθμησιν τοῦ 1881 ἀνῆλθεν εἰς 4,350,933, ἦτοι ἐντὸς δεκαετίας ἠῤῥησε κατὰ 664,337 ψυχὰς ἢ 18.02 τοῖς ἑκατόν.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.—Κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐξαμηνίαν τοῦ 1880—1881 ἐν τοῖς εἴκοσι Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανικῆς μὴ περιλαμβανομένων τῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς γερμανικῆς Ἑλβετίας ἐνεγράφησαν καὶ ἐφοίτησαν 21, 164. Ἐκ τούτων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου ἐφοίτησαν 4,107, εἰς τὸ τῆς Λειψίας 3,326, εἰς τὸ τοῦ Μονάχου 1890, εἰς τὸ τοῦ Βρεσλάου 1281, εἰς τὸ τῆς Χάλλης 1211, εἰς τὸ τῆς Τυβίγγης 1074, εἰς τὸ τῆς Γοτίγγης 959, εἰς τὸ τοῦ Βυρτσβούργου 921, εἰς τὸ τῆς Καϊνιξ-βέργης 788, εἰς τὸ τοῦ Στρασβούργου 745, εἰς τὸ τοῦ Μαρβούργου 604, εἰς τὸ τῆς Γραϊφσβάλδ 599, εἰς τὸ τῆς Αἰδελβέργης 543, εἰς τὸ τῆς Ἑρλάνγης 473, εἰς τὸ τοῦ Φριβούργου 463, εἰς τὸ τῆς Ίένης 438, εἰς τὸ τοῦ Γκίσσεν 391, εἰς τὸ τοῦ Κιέλ 284, εἰς τὸ τοῦ Ροστόκ 200.

— Ἡ μέθοδος τοῦ Ahn πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἐφθασεν ἤδη εἰς τὴν ἑκατοστὴν αὐτῆς ἑκδόσιν. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1843, μέχρι δὲ τοῦ 1870 ἔσχεν εικοσιοκτὼ ἐκδόσεις· ἔκτοτε μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον ἐντὸς ἑνδεκα καὶ μόνον ἐτῶν ἔσχεν ἑβδομήκοντα δύο ἐκδόσεις. Ἐκάστη ἑκδοσις περιλαμβάνει ἰκανὰς χιλιάδας ἀντιτύπων.

— Τῆ ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ συνετελεσθῆσιν εἰς ἡν καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων μετέσχον ἐνεκαίνισθη τὴν 2/14 Αὐγούστου δευχάλκιμος προτομή τοῦ Γάλλου ἑλληνοστοῦ Courtaud Diverneresse ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει Folletin.

— Ἀπεβίωσεν ἐν Ὁξωνίῳ τῆς Ἀγγλίας ὁ διευθυντὴς τῆς αὐτοῦ Bod-λητικῆς βιβλιοθήκης αἰδέσιμος I. O. Κόξ, ἀνὴρ πολλῆς ἀξίας καὶ φίλος ἀκαριφνῆς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τούτον ὀφείλεται ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ὁξωνίου, τῆτε βοδλητικῆ καὶ ταῖς τῶν κολλεγίων, ἀποκειμένων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Πρὸ τριακονταετίας δὲ ἐστάλη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἐξερεύνη-

σιν τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις χειρογράφων, περὶ ὧν ἐδημοσίευσεν ἔκθεσιν ἀξίαν λόγου.

— Ὁ ἐν Βελγίῳ πρέσβυς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Μουράτ ἐφέντης ἐξέδοτο ἐν Λειψίᾳ ἐν τρισὶ τόμοις ἄπαντα αὐτοῦ τὰ δραματικὰ ἔργα.

Τέχναι καὶ ἐπιστήμαι.—Ἐν Φολκεστόνῃ τῆς Ἀγγλίας ἐωρτάσθη ἐπ' ἐσχάτων ἡ τριακονταετηρὶς τῆς γεννήσεως τοῦ Χάρβεϋ καὶ ἐνεκαίνισθη ὁ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνιδρυθεὶς ἀνδριάς. Ὁ Χάρβεϋ εἶναι ὁ ἀνακλύψας τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Ὁ νέος κόμης Μοντγομερὺ βληθεὶς κατὰ μέσον τοῦ στήθους ὑπὸ ἐνεδρεύοντος ἐχθροῦ ἔλαβε πληγὴν βαθεῖαν ἀποκαλύψασαν τὴν καρδίαν. Ἐκάλεσεν ὡς ἰατρὸν τὸν Χάρβεϋ, ὅστις πρακτικῶς οὕτως ἐπέισθη περὶ τῶν μελετῶν του καὶ ἀνεκάλυψε τὴν βᾶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ἀνεστάτωσε τοὺς ἐπιστήμονας καὶ πολλοὶ παρέστησαν οἱ ἐναντίοι αὐτῆς, μόλις δὲ μετὰ ἓνα αἰῶνα ἐπέισθησαν πάντες περὶ τούτου. Οὕτως ὁ Χάρβεϋ σημεῖοι ἐπιφανῶς τὴν ἀρχὴν τῆς νεωτέρας ἰατρικῆς καὶ κατὰ τινα τῶν ἐκφωνηθέντων λόγων ἐπὶ τῇ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τελευταίᾳ πανηγύρει «πρὸ αὐτοῦ ἦν τὸ σκότος, μετ' αὐτὸν δὲ τὸ φῶς».

— Ἐν τῷ Ἀστεροσκοπεῖῳ τῶν Παρισίων ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ νικαύργου Μουσσέζ μουσεῖον ἀστρονομικὸν πολλὰ καὶ ποικίλα περιέχον περιέργα. Μεταξὺ ἄλλων ἀπεταμειύθησαν ὄργανα διασήμεων ἀστρονόμων, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ Ἀραγῶ πάντα, καὶ πυξίδες περιέργοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ χρονόμετρα παλαιὰ καὶ ἡλικιῶν φοινικικῶν ὠρολόγιον κατασκευασθὲν κατ' ἀρχαῖον πρότυπον. Μία τῶν αἰθουσῶν τούτων προσεχῶς δοθησομένη εἰς θέαν θὰ περιέχη τὰς εἰκόνας τῶν διασημοτέρων ἀστρονόμων ἐν αἷς ἡ μὲν τοῦ Νεῦτωνος ἐκ χαλκογραφικῆς τῆς ἐποχῆς, ἡ τοῦ Γαλιλαίου ἐκ τοῦ ἐν τῷ Φλωρεντικῷ μουσεῖῳ πρωτοτύπου, ἡ τοῦ Τύχωνος Βράχης ἐξ εἰκόνας τῆς ἐποχῆς, ἡ δὲ τοῦ Κέπλερ ἐξ εἰκόνας ἦν αὐτὸς ὁ Κέπλερ προσήνεγκεν ὡς δῶρον εἰς κάτοικον τοῦ Στρασβούργου.

— Ἡ Σινικὴ κυβέρνησις διέταξε τὴν σύστασιν καθ' ἄπασαν τὴν Σινικὴν ἐπικράτειαν πλήρους τηλεφωνικοῦ διοργανισμοῦ. Ἡ δυσκολία ἦν παρυσιαζέει ἡ Σινικὴ γραφὴ εἶχον ἐμποδίζει μέχρι τούδε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τηλεγράφου ἐν τῷ Οὐρκινίῳ Κράτει, ἀλλ' ἤδη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τηλεφώνου πᾶσαι αἱ δυσκολίαι αὐταὶ αἴρονται.

— Ἡ ἀστυνομία τῆς πόλεως Σικάγο τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς διωργάνωσε θαυμασιώτατα πλήρη τηλεφωνικὴν συγκοινωνίαν ἐν τῇ πόλει ἵνα πληροφορῶνται ἀμοιβαίως καὶ παρσφύς πάντες οἱ ἀστυνομικοὶ σταθμοὶ περὶ παντὸς καὶ τοῦ ἐλαχίστου συμβαίνοντος ἀνὰ τὰς Ἰδοῦς. Πρὸς τοῦτο δ' ἰδρύθησαν ἄπανταχοῦ τῆς πόλεως ἑκατὸν πεντήκοντα μέχρι τούδε σκοπικὰ ἀστυνομικὰ ἐν αἷς ὑπάρχει ἑναποθετημένον τὸ τηλεφώνον.

Ἐν ταῖς σκοπιαῖς ταύταις συγκοινωνούσαις μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν σταθμῶν καὶ μετὰ τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως μένουσι διαρκῶς κλητῆρες οἵτινες ὡς τι συμβῆθι δίδουσιν εἰδήσιν ἀπκνταχοῦ καὶ σπεύδουσιν ἐν τῷ ἄμα αἰ ἀστυνομικαὶ ἐπικουρίαι. Πλὴν δὲ τούτου καὶ τὰ μεγάλα ἰδρύματα, οἷον τράπεζαι ἀσφαλιστικαὶ, ἐταιρεῖαι, ἐργοστάσια καὶ τὰ τοιαῦτα συνδέονται ὁμοίως διὰ τηλεφῶνων μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν σκοπιῶν καὶ τῶν σταθμῶν καὶ οὕτως ἐν περιπτώσει κλοπῆς ἢ πυρκαϊῆς ἢ παρεχομένη ἀστυνομικὴ συνδρομὴ εἶνε ταχυτάτη.

— Οἱ Κινέζοι σκέπτονται περὶ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμων ἐν τῷ ἀπεράντῳ αὐτῶν κράτει. Τελευταίως ἐδημοσιεύθη ὑπόμνημα τοῦ Κινέζου μηχανικοῦ Λιέν-Μιν-Κούαγγ πρὸς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους καθ' ὃ δύο γραμμαὶ κυρίως πρέπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ κατασκευασθῶσιν· ἀμφοτέραι δὲ ἀναχωροῦσαι ἐκ νότου διευθύνονται πρὸς τὴν πρωτεύουσιν. Ἡ μία διέρχεται τὴν ἐπαρχίαν Σαντούγγ ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς πόλεως Σιν-Κιάγγ-Φου, ἡ δὲ ἄλλη τὴν ἐπαρχίαν Χουάν ἀναχωροῦσα ἐκ Χάγκοβ. Τρίτη δὲ γραμμὴ ἀναχωροῦσα ἐκ Πεκίνου θὰ μεταβαίη πρὸς ἀνατολὰς εἰς Μουκδὲν καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς Κάγκ-Σού.

— Ἡρξάτο τῶν μετὰξὺ Λιβερπούλ καὶ Νέας Ὑόρκης ταξιδίων τὸ ἀτμόπλοον Ἡ πόλις Ρώμη τῆς ἐταιρείας Ἴνμκν, τὸ μέγιστον τῶν ὄσων ποτὲ ἐναυπηγήθησεν μετὰ τὸν Μέγαν Ἀνατολικόν. Ἡ πόλις Ρώμη ἔχει 176 μέτρων μῆκος, 16 μέτρων πλάτος ἐν τῷ μέσῳ καὶ 11 μέτρων βῆθος. Ἐχει 9000 τόννων χωρητικότητα καὶ ἡ δύναμις τῶν μηχανῶν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς 10000 ἵππους. Ὁμοία πρὸς τὸ πλοῖον τοῦτο θέλουσι ναυπηγηθῆ καὶ ἄλλα ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐταιρείας.

— Ἐν Γερμανίᾳ εἰσῆχθησεν ἀντὶ τῶν ἐναερίων τηλεγραφικῶν γραμμῶν αἱ ὑπόγειοι, οὕτω δὲ ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος τῆς συχνῆς διακοπῆς προερχομένης ἐκ μυριῶν λόγων. Τελευταίως ἐπεραιώθη ὁ μεταξὺ Βερολίνου καὶ Στεττίνου ὑπόγειος τηλεγράφος καὶ ὁ μεταξὺ Κολωνίας καὶ Ἀκυϊσγράνου.

— Τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Scientific Reporter ἀναγράφει τὰ ἐξῆς, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ μυῖαι ὁμιλοῦσιν. Κατὰ παρατηρήσεις Ἀγγλοφυσιολογικοῦ ἢ γλωσσοῦ αὐτῆ τῶν μυιῶν δὲν εἶναι αἰσθητὴ εἰς τὸ ἀνθρώπινον οὖς, αἱ μυῖαι ὅμως μεταξὺ αὐτῶν ἀντιλαμβάνονται αὐτῆς ἀριστα. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ βόμβου ὃν συχνάκις ἀκούομεν παρὰ τῶν μυιῶν παρὰ γόμενον, διότι οὗτος προέρχεται ἐκ ταχείας τῶν πτερυγῶν κινήσεως, ἀλλὰ περὶ ἰδιαιτέρων ἤχων οὖς μεταχειρίζονται καὶ δι' ὧν συνεννοοῦνται. Οἱ ἦχοι οὗτοι ἐγένοντο αἰσθητοὶ διὰ τοῦ μικροφώνου. Μυῖα τεθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄργάνου, παρήγαγεν ἤχους καταληπτοὺς εἰς τὸν παρατηρητὴν καὶ προσομοιάζοντα πρὸς τὸν χρεματισμὸν τοῦ ἵππου.

* *

Ἐκθέσεις, Συνέδρια. — Τῆ 12 Σεπτεμβρίου ἔ. ν. συνέρχεται ἐν Βερολίῳ τὸ Ε' Διεθνὲς Συνέδριον τῶν ἀνατολιστῶν, εἰς ὃ θέλουσι συζητηθῆ διάφορα ζητήματα ἀφορῶντα τὴν φιλολογοίαν, τὸν βίον καὶ τὰ ἦθη τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Ἑλλάς θέλει ἀντιπροσωπευθῆ ἐν τῷ Συνεδρίῳ παρὰ τοῦ κ. Α. Παγκαβῆ πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ κ. Σπυρ. Παπαγεωργίου, μέλους τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

— Ἐν Βερολίῳ κατὰ μῆνα Νοέμβριον θέλει συνέλθει Συνέδριον, οὗ σκοπὸς ἡ μελέτη τοῦ ζητήματος τῶν ἐνδεῶν τῆς Γερμανίας. Εἶναι τὸ πρῶτον γερμανικὸν συνέδριον ὑπὲρ τοιούτου σκοποῦ γινόμενον.

— Τὴν 16 τοῦ Σεπτεμβρίου θέλει συνέλθει ἐν Μαδρίτῃ συνέδριον Ἀμερικανιστῶν. Ἐν τούτῳ θὰ ἐξετασθῆ ἡ γεωλογία, ἡ ἱστορία, ἡ ἀρχαιολογία, ἡ ἐθνολογία, ἡ γλωσσοκαὶ ἡ παλαιογραφία τῆς Ἀμερικῆς πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κολόμβου.

— Τὸν προσεχῆ Μάιον θέλει γίνεαι ἐν Βερολίῳ ἐκθέσις οἰκοσῆμων καὶ σφραγίδων ὑπὸ τὴν προστασίῳ τοῦ πρίγκηπος Καρόλου. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ θέλουσιν ἐκτεθῆ καὶ πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐρακδικήν.

— Ἐν Λονδίῳ συνῆλθε τὸν λήξοντα Αὐγούστου διεθνὲς συνέδριον ἱατρικόν, οὗ μετέσχον τρισχίλιοι περίπου ἱατροὶ διαφόρων ἐθνικοτήτων. Τὸ συνέδριον διηρέθη εἰς δεκαπέντε τμήματα καὶ ἐξήτασε πάσας τὰς νεωτέρας ἐφευρέσεις τῆς ἱατρικῆς.

— Ἐν τῇ παρὰ τὴν Βενετιάν πόλει Κονελιάνῳ ἀπὸ τῆς 1 μέχρι τῆς 20 τοῦ προσεχοῦς Νοεμβρίου γενήσεται διεθνὲς ἐκθέσις τῶν μηχανῶν καὶ μηχανημάτων ἐν γένει τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν οἰνολογίαν, τὴν ἀμπελοφυτίαν καὶ τὴν κατασκευὴν πνευματωδῶν ποτῶν ἐκ τῶν ἀπολειμμάτων τῶν σταφυλῶν. Παράρτημα τῆς ἐκθέσεως θὰ ἀποτελῆ ἐκθέσις διδακτικὴ πρὸς σπουδὴν τῆς ἀμπελοφυτίας καὶ οἰνολογίας.

* *

Ἀπογραφικὰ. — Ἐπίσημος ^{* *}στατιστικὴ περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ χάρτου γνωρίζει ὅτι εἰς ἅπασαν τὴν ὑδρόγειον σφαιρὰν εὐρηγται περὶ τὰ τετρακισχίλια χαρτοποιεῖα, ἐν οἷς κατεργάζονται τὰ βῆκη, τὰ ἄχυρα, τὸ ξύλον καὶ διάφορα χόρτα. Πλὴν τούτου τοῦ χάρτου, παραγομένου ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας, ὑπάρχει καὶ ὁ ἐξ ὀρυζίου χάρτης ὃν παρέχει ἡμῖν ἡ Κίνα καὶ ἡ Ἰαπωνία. Ἀπαντα ταῦτα τὰ ἐργοστάσια ὁμοῦ λαμβανόμενα παράγουσι ποσὸν χάρτου ἐνὸς δισεκατομμυρίου χιλιογράμμων κατ' ἔτος, ἀντιπροσωπευόντων ἐπιφάνειαν κατὰ μέσον ὄρον τεσσαράκοντα δισεκατομμυρίων τετραγωνικῶν μέτρων. Ἡ ἐκτύπωσις τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐφημερίδων καταναλίσκει περίπου τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ καταναλίσκεται ὑπὸ τῶν δημοσίων γραφείων, τῶν σχολείων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, παραγωγῆς μυρία ἐκ χάρτου μικροτεχνήματ. Διάστημα ἀνθρωπολόγος προέτεινεν ὅπως ὁ αἰὼν ἡμῶν ὀνο-

μικροῦ αἰῶνος τοῦ χάρτου, ὅπως ἄλλοι πρότεροι αἰῶνες ὀνομάζονται λίθινοι, σιδηροί, χρυσοί κτλ.

— Κατὰ νεωτάτην στατιστικὴν αἰ καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ διατρέχονται ἀπὸ 105,000 ἀτμομηχανῶν παρουσιαζουσῶν δύναμιν 30,000,000 ἵππων· ἡ δὲ ὅλη δύναμις τῶν ἀτμομηχανῶν ἐν γένει ἀνέρχεται εἰς 46,000,000 ἵππους. Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις τοῦ ἵππου τοῦ ἀτμοῦ ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐργασίαν τριῶν πραγματικῶν ἵππων, ὅτι δὲ ὁ ἵππος παράγει ἐργασίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων εὐρίσκομεν ὅτι αἱ ἀτμομηχαναὶ σήμερον ἀντιπροσωπεύουσιν ἐργασίαν ἐνός, δισεκατομμυρίου ἀνθρώπων ἢ τοῦ διπλασίου περίπου τῶν ἐπὶ γῆς ἐργατῶν. Ἄρα ἡ ἀτμομηχανὴ καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐδιπλασίασαν τὴν παραγωγικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν.

— Κατὰ τὸ 1880 οἱ Γαλλικοὶ σιδηρόδρομοι εἰσέπραξαν 1,028,000,000 φράγκα. Κατὰ τὸ 1877 εἶχον εἰσπράξει 845,000,000, κατὰ τὸ 1878 905,000,000 καὶ κατὰ τὸ 1879 965,000,000.

— Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τὸ Λονδίνον ἀριθμεῖ σήμερον 3,814,571 κατοίκους ἢτοι 560,311 ἐπὶ πλέον τῆς πρὸ δεκαετίας γενομένης ἀπογραφῆς.

— Κατὰ τὸ 1880 ἐν Γαλλίᾳ παρήχθησαν 19,500,000 τόννοι γαιανθράκων ἢτοι δύο ἑκατομμύρια τόννων πλέον τοῦ 1879. Ἐν τούτοις ἡ παραγωγή αὕτη δὲν ἀρκεῖ εἰς τὴν Γαλλικὴν κατανάλωσιν τῶν γαιανθράκων καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰσήχθησαν ἕξωθεν πλέον τῶν 8 ἑκατομμυρίων τόννων.

*

Διὰφορα.— Τὴν 15 Αὐγούστου ἐδεικνύετο ἐν τῷ κήπῳ τῶν Βερσαλλιῶν πορτοκαλλέα ἣτις κατ' ἀθηντικὰς εἰδήσεις, ἐκείνην τὴν ἡμέραν συνεπλήρου τὴν ἡλικίαν τετρακοσίων ἐτῶν. Διατηρεῖται δ' ἐν πάτῃ δυνάμει καὶ ἀνθεῖ τακτικῶς.

— Ὁ βασιλεὺς τῶν Βέλγων ὤρισε βραβεῖον ἐξ 25,000 φράγκων ἀπονεμηθησόμενον τῷ 1882 εἰς τὴν συγγραφήν, ἣτις θέλει περιλάβει τὰς καλλίστας καὶ προχειροτάτας μεθόδους πρὸς προμήθειαν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ἀφθόου καὶ καλοῦ ποσίμου ὕδατος.

— Ὁ γινώστος Βιενναῖος μουσουργὸς Ἰωάννης Στράους ἐώρτησεν ἐπ' ἐσχάτων περίεργον πεντηκονταετηρίδα· τὴν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πρώτου αὐτοῦ στροβίλου, ὃν συνέθεσεν εἰς ἡλικίαν ἐξ ἐτῶν, τὸν Αὐγούστον τοῦ 1831. Κατὰ τὰ πενήκοντα ταῦτα ἔτη ὁ Στράους ἔγραψε 398 χοροὺς παντὸς εἶδους, ἔτι δὲ καὶ ἱκανὰ ἑλαφρὰ μελοδραμακίτια.